

**UNIVERSITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOSOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA PSYCHOLOGIE**

PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY ZABITÍ

**Zjištění prožitků provázejících akt zabití u vojáků bojových jednotek, jejich
příčin a následků**

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF MANSLAUGHTER - Detection of Experiences
Accompanying the Act of Killing among Soldiers of Combat Units, Their Causes and
Consequences**

Rigorosní práce

Autor:

Mgr. & Mgr. Daniel Štrobl

**Olomouc
2018**

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem rigorosní práci na téma: „Psychologické aspekty zabití“ vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

Vdne

Podpis

Obsah

ÚVOD	5
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. POPIS ZKOUMANÉHO FENOMÉNU	8
1.1. Vymezení tématu	8
1.2. Definice klíčových pojmů	9
1.3. Prožitek a jeho vztah k agresivnímu chování	11
1.3.1. Agrese a libost versus nelibost	14
2. DYNAMIKA VOJÁKOVA SEBEPROŽÍVÁNÍ	15
2.1. Přijímací rituály	16
2.2. Vojenský výcvik	17
2.3. Regrese	21
2.3.1. Mentální příprava na válku	23
2.4. Dehumanizace	26
2.5. Přenesení odpovědnosti	31
2.6. Čeští vojáci v afghánském Lógaru	41
2.6.1. Vztah ke smrti a zabíjení	43
2.7. Voják připravený k boji	47
3. LIMITY PROVEDENÝCH STUDIÍ	50
3.1. Perspektiva dalšího zkoumání	56
4. MOTIVACE AUTORA K REALIZACI PŘEDKLÁDANÉ STUDIE	58
VÝZKUMNÁ ČÁST	59
5. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	59
6. METODY	60
6.1. Výzkumný design	60

6.2. Výzkumný vzorek	62
6.2.1. Američtí veteráni	62
6.2.2. Chorvatští veteráni	64
6.2.3. Čeští veteráni	66
6.2.4. Společné rysy	67
6.3. Způsob získávání dat	68
6.4. Etika	69
6.5. Průběh výzkumu	69
6.6. Použité nástroje	71
7. VÝSLEDKY	73
7.1. Způsob zpracování dat	73
7.2. Analýza dat pomocí kódovacích technik zakotvené teorie	74
7.2.1. Otevřené kódování	75
7.2.2. Axiální kódování	97
8. DISKUSE	99
8.1. Verbalizace selektivního kódování	99
8.1.1. Válečné Self	103
8.2. Limity studie	112
8.3. Doporučení pro vylepšení	114
8.4. Potenciální využití výsledků	114
ZÁVĚR	116
SOUHRN	119
POUŽITÉ ZDROJE	124
SEZNAM PŘÍLOH	134

Seznam použitých zkratk

AČR	Armáda České republiky
ARVN	Army of the Republic of Vietnam (armáda Jižního Vietnamu)
ISAF	Mezinárodní bezpečnostní podpůrné síly (anglicky International Security Assistance Force) byly vojenskou misí v Afghánistánu pod vedením NATO
JNA	Jugoslávská armáda, později, v době občanské války v bývalé Jugoslávii, vojsko Srbů
MO	Ministerstvo obrany ČR
NVA	North Vietnam Army (armáda Severního Vietnamu)
PRT	Provinční rekonstrukční tým – druh vojenské mise NATO v rámci ISAF v Afghánistánu
PTSD	Post-Traumatic Stress Disorder (posttraumatická stresová porucha)
TMT	Terror Management Theory - volně lze přeložit jako teorie zvládnání hrůzy
US NAVY	Námořnictvo Spojených států
USA	US Army (Armáda Spojených států)
USMC	US Marine Corps (Námořní pěchota Spojených států)
VA	US Department of Veterans Affairs (americký úřad pro záležitosti veteránů)
VC	Vietcong; partyzánské, komunistické jednotky působící na území Jižního Vietnamu

Úvod

Na sklonku osmdesátých let dvacátého století se v souvislosti s rozpadem bipolárního světa a zánikem východního bloku mnohým zdálo, že „pravda a láska zvítězily nad lží a nenávisť“. Mnoho lidí propadlo dojmu, že jedna velká hrozba násilí zmizela. Omyl. Neuběhl ani rok od pádu Berlínské zdi a svět stál opět ve válce, jež dala punc sklonku dvacátého století a počátku třetího tisíciletí. Jak jinak vnímat první válku v Perském zálivu, než jako první bitvu v konfliktu, který Samuel P. Huntington (2001) nazývá střetem civilizací. Nejde v tuto chvíli o to, zda je jeho teze pravdivá, či nikoli, faktem však zůstává, že na světě násilí neubýlo, ba naopak, zdá se, že jej přibývá.

Na počátku třetího tisíciletí pod stále silným dojmem válkami protkaného dvacátého století a vědomí si aktuálního stavu globálního světa se nám dostávají do popředí zcela zásadní otázky, kterým se karteziánsko-newtonovská věda pohříchu vyhýbala a na něž stále nemáme odpověď: Jaký je člověk? Zlý, nebo dobrý? Morální, nemorální, či amorální? Kde se v nás bere touha zabít bližního svého?

Není v žádném případě cílem této práce jednoznačně odpovědět na všechny výše položené otázky. Sám jsem spíše skeptický k představě, že by se na ně vůbec dalo někdy jednoznačně odpovědět. Přesto bych však rád přispěl k úvahám nad daným problémem velmi drobným střípkem, a sice zjištěním prožitků, které má voják, když se dostane do situace, jež ho přinutí zabít nepřítele.

Současná společnost tento základní účel vojákovy profese systematicky zamlžuje nejrůznějšími eufemismy, a tak se v mediích dočítáme, že „protivník“ (nikoli nepřítel) byl „zneškodněn“, eventuálně „neutralizován“¹, v praxi to však znamená jediné – voják udělal to, k čemu byl vycvičen, použil svou zbraň a zabil jiného člověka. Toto politicko-korektní vyjadřování ukazuje na zřejmé morální dilema, které společnost s činností vojáků má. Na jedné straně potřebuje, aby dělali to, co mají, na straně druhé o tom nechce slyšet. Válka představuje pole, kde nemohou platit pravidla mírové society. Ta však mnohdy vynáší soudy. Je snadné být morální a zachovávat etická pravidla naší kultury, pokud je situace tzv. normální. Avšak pokud se dostaneme do situací extrémních, ohrožujících a nečekaných, pak

¹ Srovnej např. ČTK. Český voják zneškodnil v Mali teroristu, od EU dostal vysoké vyznamenání [cit. 2017-02-16]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/cesky-vojak-dostal-vysoke-vyznamenani-od-eu-fzb-/domaci.aspx?c=A170111_211055_domaci_jol

lze dle Phillipa Zimbarda očekávat, že „...obyčejní, slušní jedinci ... mohou dělat špatné věci ostatním, dokonce takové skutky, které porušují jakýkoliv smysl pro běžnou slušnost a morálku“ (Zimbardo, 2014, 360).

Představme si hypoteticky situaci, kdy zabití přestává být morálně zavrženíhodné. Dokonce je v daných okolnostech žádoucí. Oprostěme se na chvíli od nánosu kultury, která má k zabíjení vyhraněný postoj. Představme si, že jsme pod vlivem jiných norem, jiných autorit a jiné society. Staré apely našeho svědomí se ukáží jako nevýhodné pro přežití a my budeme stát před dilematem, zda se adaptovat na novou realitu, nebo si udržet svůj původní systém hodnot. Akt zabití se ve válce zpravidla neděje promyšleně a plánovaně. Většinou je výsledkem rozhodnutí probíhajícího ve zlomku vteřiny a i s ohledem na předchozí výcvik, jenž má charakter drilu, dojde k zmačknutí spouště zcela automaticky, podobně jako například v autě sešlápneme instinktivně brzdu, objeví-li se před námi překážka. Takové jednání je pak těžko morálně hodnotitelné, neboť neprobíhalo v souladu se svobodnou vůlí. Současně však dříve či později vyvolá v rovině prožitkové, respektive emocionální nějakou odezvu. Její znalost nám může významně pomoci v pochopení vojákovy mysli.

Tématem zabití u vojáků jsem se začal zabývat ještě během své práce vojenského psychologa v Armádě České republiky a rozpracoval jsem jej v roce 2006 ve své diplomové práci. Zde jsem analyzoval výpovědi první skupiny veteránů, a sice bývalých amerických vojáků z války ve Vietnamu a v Koreji. Musel jsem tehdy oslovit cizince, neboť čeští novodobí veteráni tuto zkušenost s ohledem na operace, kterých se účastnili, neměli. Dnes je však situace jiná a vojáci, kteří během své aktivní služby zabili v boji, jsou už i v naší armádě. Původní skupina amerických veteránů se tedy rozrostla o české a nakonec i o chorvatské veterány z války za nezávislost první poloviny devadesátých let minulého století. Práce je tedy postavena na strukturovaných rozhovorech s těmi, kteří zkušenost se zabitím udělali.

Tato rigorosní práce není pouhým rozšířením původní dizertační práce z roku 2006 o další soubor respondentů. S ohledem na nová zjištění jsem prakticky zcela přepracoval teoretickou část, kde z původní práce nezůstalo více než 10% původního textu. Tím, že se jedná zejména o citace z jiných zdrojů, na které odkazují, neodlišují viditelně původní a nový text, neboť by se tím práce stala značně nepřehlednou. Jediná kompaktnější část původní dizertační práce je obsažena v praktické části tam, kde zpracovávám vzorek amerických respondentů. Stěžejní část práce – Diskuse - je s ohledem na nová zjištění odlišná, stejně tak jako Shrnutí a Závěr.

Analýza rozhovorů však není jediným originálním zdrojem v této práci. Nejde totiž jen o to shromáždit co nejvíce vzpomínek. Podstatné je též porozumění a interpretace. V letech 2010 – 2015 jsem působil jako odborný konzultant při Ministerstvu obrany ČR, což mi umožnilo buď se podílet, nebo přímo realizovat některá šetření, jejichž závěry jsou pro téma zabití cenné a poslouží pro pochopení především mentálního nastavení vojáka před samotným bojem.

Konečně posledním zdrojem pro chápání problému bylo studium odborné literatury, filmových dokumentů a dalších pramenů, o něž své úvahy opírám.

Fenomén zabití sleduji v této práci spíše lineárně, tak jak tato událost probíhá. Zabití totiž není jen prosté stisknutí spouště. Tomuto zlomovému okamžiku mnoho předchází a po něm mnohé následuje, proto je nutné tuto dynamiku respektovat. Kromě toho zabití v boji má řadu podob a i ty je nutné popsat, neboť mají na samotný prožitek a chování vojáka zásadní vliv.

Na závěr bych rád touto cestou poděkoval za účinnou pomoc následujícím lidem:

Walteru E. Bridgersovi, M.S.W a Andrei D. Hooverovi, L.C.S.W. z Harlem Vet Centera v New Yorku, USA; Dolores Britvic, MD, PhD, primářce Regionálního centra pro psychické trauma Fakultní nemocnice ve Splitu, HR; Božo Zadrovi, předsedovi Sdružení veteránů 4. gardové brigády, Split, HR; Martinu Drábovi, Split, HR; Doře Derado, MA, Split, HR; PhDr. Kateřině Bernardové, pplk. v.v.; PhDr. Jaroslavu Sýkorovi, plk. v.v.; Mgr. Ivaně Fabiánové; prap. Ondřeji Zemanovi; pplk. Tomáši Svozilovi; PhDr. Doc. Jiřímu Kocourkovi, PhD a knihovně České psychoanalytické společnosti; Doc. PhDr. Vladimíru Řehanovi za jeho vedení mé dizertační práce z roku 2006; zejména však těm, bez jejichž spolupráce, odvahy a upřímnosti by tato práce nikdy nemohla být napsána, tedy válečným veteránům, kteří byli ochotni se mnou své zážitky sdílet.

Teoretická část

1. Popis zkoumaného fenoménu

Válka je velmi ambivalentní téma. Je sice morálně, politicky i sociálně zatracována, avšak téměř každý voják potvrdí, že současně je tato zkušenost mnohdy příjemná až fascinující (Holmes, 2011). To samozřejmě nic nemění na faktu, že válka přináší traumatické zkušenosti. V této práci se budu věnovat prožitkům, které provázejí chování, jež se neslučuje s obecným vnímáním etiky, morálky a svědomí. Mám na mysli naprosto extrémní zkušenost, kdy voják zabije. Je zjevné, že toto historicky málem základní poslání vojáka se stává čímsi vytěšňovaným. Všichni o něm vědí, cvičí se při střelbě na cíl v podobě lidské kontury, a přesto se o tom nijak nahlas nemluví. Nabízí se zde tedy otázka - co se stane, pokud je tento obecně zavrženíhodný akt zlegitimněn, dovozen a dokonce oceňován? Co člověk zažívá, pokud není trápen výčitkami pramenícími z našeho hodnotového, morálního systému?

1.1. Vymezení tématu

Podtitul této práce by mohl znít: Zjištění psychických **prožitků** vojáka, tedy **zdravého jedince**, při krajní zkušenosti **zabití** druhého člověka.

Pojmem „*prožitek*“ jsou zde myšleny především pocity, a sice nikoli pouze emoce, ale též prožitky na bázi tělesné zkušenosti, neboť ta je jak známo nedílnou součástí vnímání extrémní zkušenosti (Pesso, Pesso - Boyden, Vrtbovská, 2009). V časovém horizontu se pak zaměřím na bezprostřední zkušenost, tedy tu, která akt zabití provází, nebo po něm v časovém úseku do 24 hodin následuje. Budu též sledovat proměnu prožitků související s opakovaným zabíjením.

Samo označení „zdravý jedinec“ je dostatečně kontroverzní a zohlednění všech definic by bylo nad rámec této práce. Přidržím se definic WHO, která o pojmu zdraví říká:

„Zdraví je relativně optimální stav tělesné a duševní a sociální pohody při zachování všech životních funkcí, společenských rolí a schopností organismu přizpůsobovat se měnícím se podmínkám prostředí“ (Baštecká, Goldmann, 2001, 27).

Pro nás je zejména důležitý důraz na společenské hledisko zdraví. Tím jsou totiž z této práce jasně vyloučeni všichni ti, kteří ač odpovědni za své chování, přesto trpí některou z poruch

osobnosti, jež je disponuje k páchání protispolečenských činů a jejichž zkušenost při zabití bude tedy nutně zkreslená a nepřenosná na obecnou populaci.²

Fakt, že zabití druhého člověka je zkušenost krajní, se zdá neoddiskutovatelným. Odebrání života jedné bytosti bytostí druhou, je v naší přinejmenším židokřesťanské civilizaci vždy v rovině osobní vnímáno jako cosi nepřirozeného a i tam, kde došlo k maximální dehumanizaci obětí, nezůstal tento čin bez následků. Jako příklad lze uvést „starosti“, které Heinrichu Himmlerovi činila vysoká spotřeba alkoholu zvláštních komand na počátku východního tažení. Tito vojáci byli odpovědní za masové popravky a vraždění židů v dobytých oblastech Ruska a Ukrajiny.³

Jsou však prožitky provázející zabití a zabíjení jen nepříjemné? Stojí za motivací zdravých jedinců zabíjet a překračovat tak veškerá společenská tabu jen vliv prostředí? Řady zdrojů, přímých i nepřímých, literatura i má osobní zkušenost s těmi, kdo tuto zkušenost prožili, ukazují i opačným směrem. Totiž, že tento zcela zásadní a nevratný, čistě destruktivní akt může být provázen i pozitivními, dokonce slastnými, až extatickými prožitky. Vedoucí terapeut New Yorkského Vet centra v jižním Harlemu Andrei D. Hoover mi v této souvislosti řekl:

„Přiznání, že člověka zabíjení bavilo a přinášelo mu uspokojení, je jednou z nejtěžších, ale též nejčastějších věcí, s kterou se u našich klientů setkáváme.“

1.2. Definice klíčových pojmů

Klíčovým pojmem, s kterým budu v celé práci pracovat, je **zabití**. Ačkoli se zdá být toto slovo srozumitelné, právě proto, že je velmi obecné, narazíme hned zkraje na řadu potíží. Tou první je samotný význam tohoto slova v našem jazyce.

V dostupných českých encyklopediích a výkladových slovnících je pojem zabití výhradně spojován s trestním právem. Zatím nejnovější a nejčastěji aktualizovaná Encyklopedie Universum (2003) definuje zabití takto:

„...Trestní zákony některých zemí užívají termín z. pro usmrcení osoby jednáním pachatele,

² Srov. zejména Smolík, P. (1996): *Duševní a behaviorální poruchy. 2. revidované vydání*. Praha: Maxdorf, 2002 v F60 – F69 Poruchy osobnosti a chování u dospělých 357-417

³ Srov. např. Knopp, G. (1995): *Hitler*. Praha: Ikar, 2005

keré je méně závažné než vražda. V trestním právu ČR se tento termín neuzívá...“

Více světla může přinést srovnání s jazyky zemí, v jejichž trestním právu se pojem zabití vyskytuje. Avšak právě srovnání mezi češtinou a v našem případě angličtinou, která je důležitým jazykem jak pro rešerši vztažné literatury, tak i pro porozumění obsahu řízených rozhovorů, které tvoří podstatnou část této práce, představuje druhé úskalí porozumění pojmu zabití. V angličtině, která má bohatší slovník než čeština, totiž narazíme hned na několik výrazů, které se překládají sice shodně „zabití“, avšak ve skutečnosti jsou mezi nimi drobné rozdíly.

Nejobecněji se sloveso „zabít“ překládá jako „kill“. Zahrnuje všechny druhy odebrání života jedné lidské bytosti druhou. Tedy od neúmyslného zabití až po úkladnou vraždu.

Podstatné jméno slovesné „zabití“, je sice „killing“, ale též „homicide“, což má základ v latinském slově „homicidium“ a dále „manslaughter“.

Vzhledem k tomu, že se nejedná o nijak odborný pojem, můžeme se při jeho definování opřít o Encyklopedii Britannicu (1997). Ta jej vymezuje takto:

„...Homicide je obecný termín; zahrnuje vraždu, neúmyslné zabití a další kriminální činy. Kromě toho však vyjadřuje i nekriminální zabití...“

„Manslaughter“ pak výše zmíněná encyklopedie popisuje takto:

„...V anglo-americkém právu se jedná o kriminální čin spojený se zabitím, avšak je lehčí povahy a následuje po něm mírnější trest...“

Oxfordský slovník angličtiny (1994) pak doplňuje, že „manslaughter“ znamená akt nezákonného zabití člověka, avšak neúmyslného či z nedbalosti.

Je pozoruhodné, že prakticky všechny výklady slov souvisejících se zabitím explicitně či implicitně poukazují na nezákonnost a nepřijatelnost takového skutku. Nás však zajímají situace, kdy je toto chování legální. Abych tedy možnost porozumění následujícímu textu zlepšil a nikoli naopak zhoršil, ujasním pojem zabití tak, jak s ním budu nakládat v této práci. Pokud nebude uvedeno jinak, **znamená slovo zabití úmyslné odebrání života člověka člověkem v tom nejobecnějším slova smyslu.**

Druhým klíčovým pojmem je pak slovo **prožitek v emocionálním smyslu slova.** Psychologický slovník Hartlových (2000, 461) definuje emoční prožitek jako „citový zážitek, v němž událost vyvolává autonomní aktivaci a kognitivní hodnocení, která vedou k vnímané aktivaci a emočnímu přesvědčení, což skládá výslednou emoci.“

Emoce je pak chápána v této práci především jako komplexní stav pocitu, který vede k fyzickým a psychickým změnám, které ovlivňují myšlení a chování. Emocionalita je spojena s řadou psychologických jevů, včetně temperamentu, osobnosti, nálady a motivace (Myers, 2011).

Tato práce, jakkoli čerpá i z jiných psychologických směrů, opírá se zejména o psychoanalytickou teorii. Proto je nutné vydefinovat ještě jeden pojem a sice **Self**, neboť to je zodpovědné za subjektivní prožívání sebe sama (Fonagy, Target, 2005). Pokud Já (případně Ego) znamená subjekt pak Self je předmět, výkonná složka zodpovědná za sebepoznání Já (Kohut, 1991). Jinými slovy „*Já představuje duševní reprezentaci, zatímco Self ztělesňuje sebe jako agenta, duševní procesy nebo funkce, které Ego organizuje, interpretuje zkušenosti, zajišťuje zkušenost s kontinuitou v čase, vytváří pocit svobody nebo iniciativy a vytváří zkušenosti vedoucí k odlišnosti sebe sama jako člověka*“ (Fonagy et al, 2002, 21).

R. D. Stolorow a G. Atwood (1984) pak pod pojmem Self rozumějí strukturu, jejímž prostřednictvím jedinečná zkušenost jedince nabývá kontinuitu, kohezi a trvalou organizaci v podobě mentální reprezentace sebe sama.

1.3. Prožitek a jeho vztah k agresivnímu chování

Snad málokterá skupina odborníků je tak heterogenní jako psychologové. Nalézt oblast či vědecký závěr, na kterém se všichni psychologové, nebo alespoň valná většina shodne, je nesmírně těžké. Plyne to pochopitelně z povahy oboru a z možností vědeckého bádání, které zpravidla neskýtá příliš příležitostí k exaktní práci s hypotézami, teoriemi a myšlenkami. Psychology tedy nelze srovnávat kupříkladu s fyziky, kteří mají tu možnost většinu svých postulátů dříve či později experimentálně ověřit. Jedna ze stěžejních otázek, která psychology zcela zásadně rozděluje, je téma lidské agresivity. Zjednodušeně lze říci, že zde stojí jakési dva tábory. Jedni považují agresi za vrozenou pudovost, zatímco druzí jí vnímají jako reakci na frustraci. Právě pro absenci konečných důkazů se argumentace na toto téma mnohdy stává sama o sobě psychologickým fenoménem hodným pozornosti. Psycholog, ať už zkoumá jakýkoli aspekt lidského myšlení, chování či emocí nemůže opominout to, že každý jeho závěr bude platit logicky i na něj samotného. Psycholog jen těžko může udělat krok stranou, oprostít se od onoho zřejmého faktu, že i on je člověk, a tedy předmět svého zájmu, a nahlížet lidskou psychiku nestranně. Snad právě proto se mj. v otázkách agresivity

psychologická obec tak rozchází. Zastánci pudové teorie jsou opačným táborem vnímání jako konzervativní a je jím vyčítáno, že přiznáním pudové podstaty agrese činí tento fenomén neměnitelný a tedy i omluvitelný. Právě to měl na mysli Fromm, když na adresu Konrada Lorenze, jednoho z typických instinktivistů, napsal: „*Tvrdit, že sklon ke krutosti se objeví, jakmile zavlaže prapor, protože jde o vrozený lidský instinkt, by se dalo použít k obhajobě zločinů proti zásadám ženevské konvence. I když jsem si jistý, že Lorenz nemá v úmyslu obhajovat krutosti a zvrhlosti, jeho argumenty takto vyznívají*“ (Fromm, 1997, 39). Ti, co vidí agresi jako reakci na frustraci, čelí naopak kritice za to, že pokud by byla agrese pouze reaktivní, bylo by jí možné vždy a bezesbytku modifikovat například výchovou a nakonec dokonce i odstranit. To se však neděje a výchovná praxe tuto presumpci nepotvrdila (Poněšický, 2005). Jen těžko je tedy možné dát za pravdu J. B. Watsonovi, průkopníkovi amerického behaviorismu, který v roce 1926 sebevědomě napsal: „*Dejte mi tucet zdravých dětí, dobře rostlých a dejte mi prostor pro jejich výchovu a já vám zaručuji, že když kterékoli z nich náhodně vyberete, vycvičím je tak, že se stane specialistou podle mého rozhodnutí - lékařem, právníkem, umělcem, vedoucím obchodníkem, a ovšem i žebrákem a zlodějem, bez ohledu na jeho nadání, sklony, tendence, schopnosti, povolání a rasu jeho předků*“ (Watson B., J. v Zimbardo, 2005, 89).

Zabití ve válce je jednoznačně akt agrese. Při představě bojové vřavy se odpověď na otázku, proč voják zabíjí, zdá zřejmá. Aby přežil. Tím tedy vysvětlujeme jeho chování toliko jako reakci na vnější okolí. Pak se nám však ztrácí ze zřetele osobnost každého vojáka a jeho intrapsychický svět, kde prožitky hrají důležitou roli a mnohdy mají zásadní vliv pro motivaci jeho chování. Ptám-li se tedy po prožitcích provázejících akt zabítí u vojáků, jde mi o to pochopit mimo jiné i možné zdroje motivace k tomuto chování.

Pro tuto práci jsou inspirativní zejména ty motivační modely, které na konci lidského snažení vidí potřebu zažít libý, slastný prožitek, nebo se vyhnout nelibému, frustrujícímu, či dokonce traumatizujícímu až bolestnému pocitu, případně obojí najednou. Ernest Becker v této souvislosti poznamenal, že „*všechny organismy mají rády, když se cítí dobře. Usilují o to, aby tento pocit maximalizovali*“ (Becker, 1997, 151).

Tezi, že konečným zdrojem motivace je prožitek – zakoušení libého, či naopak vyhnutí se nelibému – můžeme vytušit už z Freuda, byť takto explicitně to nikdy nevyslovil. Ostatně nikde ve svých spisech nepoužil slovo motivace. Vyplývá to však z jeho klasické pudové

teorie, než ji v roce 1920 přepracoval a zavedl pud smrti.⁴ Zřejmým projevem pudových přání jsou pocity ve smyslu libost – nelibost. Z toho plyne touha, tedy motivace, zažívat slast a naopak minimalizovat bolest. V tomto smyslu tomu rozumí kupříkladu Mitchell a Blacková, když o Freudově konceptu motivace píše: „*Naše mysl je vybavena důmyslnými prostředky pro regulaci pudového napětí, z něhož pramení veškerá motivace a které vyvíjí ustavičný tlak, aby došlo k jeho vybití*“ (Mitchell, Blacková, 1999, 37).

Pokud připustíme, že za naším chováním stojí prožitky reflektující pudová přání, máme sice zajímavý akademický konstrukt, avšak pro pochopení jednání konkrétního jedince nám to zpravidla nestačí. Pomůže nám to rozumět zcela bazálnímu chování v souvislosti s přežitím či rozmnožováním, avšak u složitějších projevů je to nedostatečné. Toho si byl vědom i Freud, který napsal, že „*jen zcela vzácně je ... jednání dílem jediného pudového hnutí.... Zpravidla musí dojít k setkání několika tímto způsobem složených motivů, aby se jednání uskutečnilo*“ (Freud, 1998, 22). Navíc by bylo nesprávné spojovat vznik emocí toliko s pudovým hnutím. Člověk má kromě vrozených komponent zodpovědných za emoce též složky získané výchovou. Naše svědomí, respektive Superego, občas velmi hlasitě volá po tom, aby pudové přání nebylo realizováno. Avšak i tyto motivy se nakonec manifestují skrze emoce. Nejčastěji pocitem viny, či neurotickou úzkostí.

Prožitek, coby zdroj motivace se vyskytuje i v dalších systémech. Odkazují zejména na práci Alberta Pessa a Diany Pessa-Boyden, kteří rozeznávají pět základních potřeb, a sice místo, sycení, bezpečí, podporu a limit (Pesso, Pessa - Boyden, Vrtbovská, 2009). Podobně inspirativní je i model CEST Seymoura Epsteina, který identifikuje kromě Freudových potřeb ještě další tři fundamentální, a sice potřebu vztahu, potřebu udržení stability a soudržnosti koncepčního systému člověka a konečně potřebu sebeuznání (Epstein, 2014). Tyto systémy si nikterak neodporují, pouze některé fenomény nazývají rozdílným pojmoslovím, či je nazývají z různých úhlů. Podstatné je, že u všech můžeme dohledat jejich původní zdroj v pudových hnutích, která se manifestují zejména v prožitkové, respektive emocionální rovině.

Pokud se před, během či po jakémkoli našem jednání či chování dostavila nějaká afektivní odezva, lze předpokládat, že jsme se tímto aktem nějak dotkli saturace (v případě příjemných emocí) nebo ohrožení (pokud se dostavily negativní pocity) některých bazálních potřeb. Pro

⁴ Srovnej např. Freud, S (1998). *Výklad snů v Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 2*. Praha: psychoanalytické nakladatelství a Freud, S (1999). *Mimo princip slasti v Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 13*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství

pochopení motivace je tedy nutné identifikovat emoce, které se dostavily před, během či po našem činu.

1.3.1. Agrese a libost versus nelibost

Agresivní chování je úzce vázáno na prožitkovou rovinu. Už samotná stresová reakce, tedy odpověď organismu na ohrožení v sobě ukrývá kromě útěku, též bojové, respektive agresivní chování. A tak, jak je úteková reakce živena prožitkem strachu až hrůzy, tak je bojová odezva sycena hněvem až zuřivostí. Obě tyto emoce jsou nelibé a člověk se jich chce svým chováním zbavit. V tomto smyslu lze rozumět Pankseppovu (2004) rozlišení neuronálně-hormonálních aktivací agresivního chování s odlišným výrazovým i vztahovým chováním:

- Systém frustrace - strach spojený s obranou či protiútokem, jež je velice emoční a často i nekoordinovaný.
- Agrese lovce oběti, jež je spojena s pozitivním afektem radosti, stimulace, zvědavosti a s hledáním (potravy); pronásledování se děje koordinovaně, tiše.
- Agrese týkající se hierarchie, dominantní role; nejzřetelnější u mužského pohlaví.

První druh agrese souvisí se stresovou reakcí. Je zcela spontánní a vázaný nikoli na vyšší mozkové funkce. Je současně málo svobodný a tedy čistě impulsivní. Zde jde v prvé řadě o zbavení se nepříjemných prožitků. Naopak druhá podoba agrese má potenciál stát se nejdestruktivnější formou, protože je vázána na libé pocity a je potřebou po jejich zakoušení patrně spouštěna. Je též promyšlená a tedy svým způsobem svobodná, neboť se vymyká instinktivnímu chování.

Právě proto, že prožitek je, zdá se, jakýmsi konečným zdrojem motivace, je jeho znalost v souvislosti se zabíjením nezbytná. Pochopení emocí, které se dostavují v souvislosti s tím, když jedna lidská bytost odebere život bytosti druhé, nám pomůže nahlédnout do skrytých, mnohdy nevědomých, paradoxních až bizarních motivů, které zdravého jedince ke spáchání tohoto činu vedou.

2. Dynamika vojáková sebeprožívání

Jakkoli se nám může zdát, že armáda se postupně stává organizací, jež je blíže a blíže civilním korporacím a úřadům, v jednom se bude stále lišit. Tím je fakt, že konečným cílem a smyslem jakéhokoli vojska je porážka nepřítele skrze destrukci jeho lidského a materiálního potenciálu. Armáda může mít ve svých řadách profesionály, kteří se v ničem nebudou lišit od svých civilních kolegů. Najdeme zde ekonomy, plánovače, odborníky na IT technologie či logistiku, opraváře a údržbáře nejrůznější techniky, lékaře, a samozřejmě i psychology, avšak ti všichni vytvářejí pouze podpůrný servis pro ty, od kterých se čeká, že, bude-li to nutné, užijí sílu a „zneškodní protivníka“. Poslední dvě slova v předchozí větě jsou však nepřesná. Použil jsem je záměrně coby příklad slovníku, jimž nejen tvůrci veřejného mínění jako jsou média, ale i samotná armáda navenek, popisují konečný cíl vojáková snažení. Protivníkem se myslí nepřítel, neboť ve válce se zabíjí, a pokud jsou zde taci, kteří chtějí ty druhé připravit o život, tak to nejsou soupeři v nevinném sportovním utkání, ale nepřátelé. Slovo zneškodnit pak znamená vyřadit druhého z boje. To lze učinit de facto trojím způsobem. Zajmout, zranit tak, aby nemohl dál bojovat, ale nejčastěji prostě zabít. Vojáci určení k boji jsou trénováni zejména k poslednímu jmenovanému významu slova „zneškodnit“, a sice k zabíjení. Tento fakt nemá nic společného s morálkou či destruktivitou. Souvisí s prostou skutečností, že zabití nepřítele je nejjistější, nejefektivnější, nejbezpečnější a konečně nejsnazší způsob zneškodnění. Zajetí je až do chvíle, kdy je nepřítel bezpečně zpacifikován a izolován, podnik se značně nejistým výsledkem a na to, aby voják přemýšlel, kam nejlépe trefit protivníka, aby jej optimálně zranil, není v bitvě prostě čas. Armády tedy už ze své podstaty vychovávají lidi k tomu, aby v pravý okamžik stiskli spoušť s cílem vzít druhému člověku to nejcennější, co má, totiž jeho život. Správně na to upozorňuje Holmes, když říká: *„Faktem ... zůstává, že ten, kdo vstoupí do armády - byť i do vládně působící mírové armády demokratického státu - překračuje jasně definovanou sociální hranici a stává se členem organizace, která od něj může v konečném důsledku vyžadovat, aby zabíjel nebo se dal zabít“* (Holmes, 2011, 35).

Podíváme-li se na systém hodnot a morálních zásad u člověka, který vstupuje do armády, budou vzhledem k věku, kdy se tak zpravidla děje, hlavními určujícími vlivy jistě rodina a bezprostřední okolí, zejména pak škola, zájmové skupiny, případně církve. Pokud je toto

⁵ Srovnej např. Čeští vojáci zasahovali proti teroristům v turistickém komplexu v Mali. Dostupné na https://zpravy.idnes.cz/cesi-bojovali-s-teroristy-v-mali-do1-zpr_nato.aspx?c=A170619_114445_zpr_nato_inc

prostředí zdravé, stejně tak jako osobnost daného jedince, můžeme předpokládat, že se systém hodnot bude víceméně krýt s morálními zásadami celé populace – v našich podmínkách pak civilizace stojící na židokřesťanské kultuře.

2.1. Přijímací rituály

Vstupem do ozbrojených sil začnou na vojáka působit nové vlivy, které budou primárně či sekundárně jeho morální úroveň měnit. Důležitým okamžikem na samotném počátku vojenské dráhy je provedení nějakého iniciačního rituálu, kterým je buď přísaha, nebo nějaký jiný druh zasvěcení, většinou však obojí. Sv. Cyprián si již ve třetím století po Kristu povšiml, že římská vojenská přísaha se v mnohém podobala křesťanskému iniciačnímu rituálu, tedy křtu. (Holmes, 2011). Ti, kdo vstoupí do ozbrojených sil Spojených států, přísahají obranu ústavy a slibují poslušnost prezidentovi a svým velitelům. Prakticky identický závazek přijímají nováčci v britských ozbrojených silách, jen místo prezidenta budou poslušni královně (králi) a chránit budou nikoli ústavu, ale monarchii a panovníka v jejím čele.⁶ V české, respektive československé armádě byl slib poslušnosti prezidentovi až do roku 1990. Od té doby se čeští vojáci zavazují k obecné poslušnosti a připravenosti k obraně vlasti včetně nasazení vlastního života. (Láník, 1999). Poslušnost konkrétní osobě není náhodná. To dobře věděl Hitler, když nechal neosobní vojenskou přísahu v roce 1934 nahradit takovou, v níž vojáci slibovali oddanost přímo jemu (Knop, 2005). Ostatně právě vliv přísahy vůdci na pozdější chování německých vojáků a vnitřní konflikty, které měli s jejím porušením, pokud se po nich žádalo něco ve zřejmém rozporu s jejich vlastními hodnotami, jsou dobře známy.⁷ Přísaha se též vkládá buď někomu do rukou, či se skládá nad určitým symbolem. Tím je v armádě nejčastěji vlajka či zástava dané jednotky.

Přestože se po vojákově žádá, aby postupně změnil svá morální kritéria, určité vzorce hodnot, s nimiž nováček do armády vstupuje, jsou naopak využity ve prospěch tohoto procesu. Schlesinger (2011) si všiml, že přísaha má na rozdíl od prostého ústního slibu multietnický

⁶ Srovnej například <https://www.army.mil/values/oath.html>, nebo <http://www.whodareswins.com/british-army-oath-of-allegiance.html>

⁷ Srovnej například Gilbert, G., M. (1981). *Norimberský deník*. Praha. Mladá Fronta nebo Scharsach, H. (2001). *Lékaři a nacismus*. Praha: Themis.

charakter. Zatímco význam slibu se může v různých etnikách lišit a tedy to jak my vnímáme ústní závazek, nemusí být stejné například na Dálném východě, přísaze rozumíme zpravidla všichni stejně. Porušení přísahy vhání jedince to silných pocitů viny a to jak vůči těm, jimž přísahal, tak zejména těm, s nimiž přísahal.

Kromě oficiálních rituálů probíhají i neoficiální. Ty v sobě většinou skrývají dva faktory – bolest, eventuálně jiný nepříjemný prožitek a pak sounáležitost (Holmes, 2011). Jde o zkoušku, kdy má skupina možnost otestovat nováčka, zda se mezi ně bude hodit a zda bude ochoten přijmout jejich normy. Po nováčkově se žádá, aby ukázal, jak je silný, statečný a odolný a současně jak dalece respektuje, že nyní již není prostým jedincem, ale součástí celku. Rituál je v obecném smyslu slova soubor předepsaného a ustáleného jednání, „*v němž se prostřednictvím symbolů, znaků, gest a formulí předávají a upevňují skupinové hodnoty, vztahy, sacionormativní systémy apod. Rituály završují změny sociálního statusu v životě člověka*“ (Barták a kol. 1993, 928). Jsou též zřejmým a většinou veřejným vyjádřením rozhodnutí o nových způsobech jednání a chování. Tím mění dosavadní společenské postavení člověka. Proto mají rituály velký identifikační náboj, jenž bývá mnohdy zesílen i přijetím nějakého vnějšího rozlišovacího prvku. V armádě je to uniforma se všemi identifikačními odznaky, nášivkami a emblémy. Lidé si přes rituály uvědomují, kdo jsou a kam patří. Současně je v nich možné vidět i významný transcendentální význam. Jedinec, sám omezený časem, který je mu zde na zemi dán, se pomocí rituálu stává členem něčeho, co jej překračuje a co na symbolické rovině přetrvává navždy. Mezi příslušníky americké námořní pěchoty platí „*ones a marine, always a marine*“ (jednou mariňák, navždy mariňák).

2.2. Vojenský výcvik

Norman Dixon si všímá toho, že aby voják dělal svou práci dobře, musí se tato stát instinktivní. Vojenský výcvik proto musí obsahovat prostředky, které určité činnosti zcela zautomatizují a současně potlačí jakékoli projevy vzpurnosti a neposlušnosti (2016). I proto je součástí výcviku často úmorné opakování určitých sekvencí pohybů. Ty jsou procvičovány tak dlouho, dokud se v myslích vojáků nepromění v podmíněné reflexy „*vyvolávající předvídatelnou akci nijak nesouvisející s vědomým uvažováním*“ (Holmes, 2011, 41).

Potřeba mít vojáky, kteří budou na jedné straně schopni samostatně a správně vyhodnotit situaci a na straně druhé následně postupovat zcela efektivně, rychle a svým způsobem

předvídatelně, je důležitá i pro současné armády NATO. Ty jsou až na výjimky sice početně malé, avšak snaží se být o to efektivnější. V nich už není místo pro prosté vojíny, kteří jen bezmyšlenkovitě plní rozkazy. Malé armády potřebují, aby vojáci byli sice zcela poslušní a loajální, současně však musí být do té míry samostatní, aby byli schopni se v určitých momentech rozhodovat sami.

Instruktor výcviku Vojenské akademie AČR ve Vyškově prap. Ondřej Zeman mi v této souvislosti řekl:

„Tím prvotním smyslem (výcviku) je (naučit vojáka) přežít. Splnit úkol a přežít. Fáze výcviku jsou nastaveny tak, aby si rekrut nejdříve uvědomil své ego. Je třeba přimět jedince k pochopení, že ve službě není jeho ego na prvním místě, nemůže být. S tím souvisí další krok, kterým je precizní vysvětlení odpovědnosti, která bude na vojáka kladena během jeho kariéry. Služba je především odpovědnost. Odpovědnost v plnění úkolu, která mezi jinými pak může přerůst v odpovědnost občanskou.

Každý voják musí pochopit, že má smysl přežít. ... Že má smysl splnit úkol efektivně, přežít a získat výhodu, převahu v boji, oslabit nepřítele a tím zvýšit svou šanci na přežití.“

Všimněme si, jaký důraz je kladen na slovo „přežít“. Profesionální voják totiž už dávno není bezcenný „kanónenfut“, kterým byl v první světové válce. Investice vložené do výcviku a přípravy vojenských profesionálů jsou nemalé a tak, pokud odmyslíme etické hledisko, je logické, že moderní armády potřebují, aby jejich vojáci zůstali především naživu, neboť jen tak budou moci plnit své úkoly. Řečeno poněkud cynicky, avšak pragmaticky, čím více armáda do přípravy jednoho každého vojáka investovala, tím více potřebuje, aby tento plnil své úkoly co možná nejdéle. Navíc tím, že současná vojenská taktika používaná v operacích NATO stojí daleko více na akcích malých jednotek než na frontových útocích spočívajících v lidských vlnách, jak je známe třeba z období druhé světové války, je každý člen týmu mnohem důležitější a hůře nahraditelný. Proto se klade tak velký důraz na přežití.

Současně se však tento imperativ dává do přímé souvislosti s plněním úkolů. Jinými slovy, přežít má smysl jen potud, pokud splním své úkoly. Konečně třetím bodem je potlačení vojákova individualismu. Chce se po něm, aby se cítil hodnotný a smysluplný především tím, jak může přispět ostatním spolubojovníkům. On sám, jeho potřeby, nejsou tak důležité jako potřeby týmu, jednotky, v níž slouží a které je členem. Má sice odpovědnost za sebe, ale pouze coby člena skupiny, která se na něj spoléhá a která jej svým významem přesahuje. To nás opět přivádí k tématu přijímacích rituálů popsaných v předchozí kapitole.

Ukazuje se, že výcvik a příprava nemá jen technický obsah ve smyslu zvládnutí určitých dovedností. Ty jsou, jak sám prap. Zeman říká, jen prostředkem. Hlavním cílem výcviku je tedy změna celkového nastavení postojů daného člověka. Prap. Zeman k tomu dodává:

„Vycházím z předpokladu, že voják není profese. Voják je občan. Slouží a služba z něj dělá občana, odpovědného a s privilegii. Tak trochu klasicky římský model, ale já to tak chápu. V tomto duchu se snažím tuto ideu vštěpovat svým studentům, cvičícím. Vždycky svým posluchačům v přípravě tvrdím, že pokud odjíždějí do mise pouze s myšlenkou na peníze, jsou na nejlepší cestě v akci zařvat, co víc, ohrozit životy jiných. Myšlenka vlastenectví je vznešená, ale ne vždy zcela zřetelná. Domnívám se, že se vine myslí každého vojáka, i když opět u každého jinak. Občan se zkušeností služby, ve které spatřuje smysl, bude občanem odpovědnějším, soběstačným. Je-li správně veden, vyraje v jedince se strážlivým názorem, který si sám utváří, je schopen srovnání a efektivního vyvození variant i důsledků svého konání. Je samostatný. Přesný opak toho, jak jej v prohlubující se propasti nepochopení a neporozumění vidí civil.“

Opět zde zní silný akcent na samostatnost v úsudku v kombinaci s odpovědností k celku. Po vojácích se tedy vyžaduje, aby byli schopni se v krizové situaci správně rozhodnout především s ohledem na svůj život, který je důležitý pro přežití ostatních a následně jednat tak, jak situace vyžaduje pokud možno podle předem nacvičených a mnohokrát opakovaných schémat.

Tyto vzorce chování v sobě samo sebou obsahují i použití zbraně proti jinému člověku. Zde však nastává problém. Zabití druhého člověka je prakticky v každé kultuře tabu. „Většina vojáků se nevědomky zabíjení urputně brání. Snaží se vyhnout tomu vzít jiné lidské bytosti život. Na tom není nic špatného. Spíše je to odraz silné morální výchovy. Získání většiny vojáků, aby stiskly spoušť proti jiné lidské bytosti, vyžaduje velké úsilí“ (Pierson, 1999, 60). Společnost má k zabíjení buď otevřeně odmítavý, nebo skrytě prožívaný odpor a ti, co toto dělají, i když zcela legálně a mnohdy jako službu druhým, jsou často terčem kritiky. To můžeme koneckonců vidět, kdykoli se v médiích objeví zpráva o tom, že ozbrojený příslušník státu někoho zabil. Tiskoví mluvčí, novináři, ale i samotní aktéři se uchylují k eufemismům, a tak se můžeme dozvědět, že voják nebo policista protivníka „zneškodnil“, případně „neutralizoval“, „efektivně použil svou zbraň“ atd.⁸ Tím se tvůrci veřejného mínění

⁸ Srovnej například Český voják zneškodnil v Mali teroristu v http://zpravy.idnes.cz/cesky-vojak-dostal-vysoke-vyznamenani-od-eu-fzb-/domaci.aspx?c=A170111_211055_domaci_jol

nevědomě snaží zakrývat očividné, mnohdy i ve snaze daného profesionála chránit před veřejným odsouzením. U vojáků tím však vzniká vnitřní konflikt, který by se dal vyjádřit těmito slovy: Mám dělat něco, co je správné, ostatní to ode mne očekávají, avšak současně to společnost ztrácuje a já sám jsem byl vychován k tomu, abych to nedělal.

Prap. Zeman k této otázce říká:

Je to jako s výcvikem čehokoliv jiného. Je nutné identifikovat tu správnou motivaci. V konečném důsledku je zabití primitivní. Je snadné. Překážkou jsou morální hodnoty. A výhodu ve válce má ten, jehož morální hodnoty jsou nižší, primitivnější. Není tolik svázán.

Nelze ovšem při výcviku výše uvedené aplikovat přímo. Metody volené jsou systematické a citlivé. Vyjavit fakta přímo by mělo za následek dva zřetelné efekty, vyčlenily by se dvě velké skupiny, jedna vyděšená a druhá násilnická. Obě se musí dovést k cíli, ale chce to cit a čas. A nakonec záleží jen a jen na jednom osudovém okamžiku stisknutí spouště.

Jakákoli armáda sice může taktně mlčet o tom, že jejím posláním je zničení, tedy obvykle zabití nepřítele, své vojáky však k tomu musí explicitně cvičit.

Major americké armády David S. Pierson (1999, 60) to popisuje následovně: „*Individuální podmiňování zahrnuje neustálý výcvik se zbraní, kde cíle jsou ve tvaru člověka. Zmačknutí spouště se stává automatické. Důsledný dohled také ovlivňuje míru střelby. Muži stisknou spoušť častěji pod dohledem nebo ve skupinách ... Dělostřelectvo, největší zabiják na bojišti, vždycky pálilo ve skupinách.*“

Vojenský výcvik, který si klade za cíl vychovat z nováčka bojovníka, nebude explicitně útočit na etické zásady. Ale už samotný fakt, že člověk je trénován ke střelbě na jiného člověka a úspěšnost zásahů je hodnocena, znamená, že se jedinec buď již v této fázi přizpůsobí a začne onen základní příkaz „nezabíješ“ relativizovat a racionalizovat, nebo bude muset armádu opustit. Předchozí civilní etické normy budou nahrazeny novými, vojenskými. Zde stojí na prvním místě vlastní přežití, avšak nikoli samo o sobě, ale ve prospěch jednotky, a to proto, aby mohl být splněn úkol, kterým může být i zabití nepřítele. Protože člověk bude mít k tomuto chování intuitivní odpor, postupuje se při výcviku pomalu, krůček po krůčku tak, aby si jedinec nevšiml, že onu tenkou hranici již překročil a že se nyní již zcela zapojil do vojenské mašinérie. Původní nastavení ve smyslu – „zabíjet je špatné“, je nahrazeno novým – „**zabíjet je oprávněné proto, abys přežil, pomohl ostatním a splnil úkol. To vše s cílem ochránit, zachovat či podpořit hodnoty, kvůli kterým jsi byl do války vyslán**“.

Ačkoli historie zná případy, kdy byli vojáci prakticky bez předchozího výcviku transportováni na frontu a nasazeni ihned do boje, standardní to není. K takovým situacím dochází jen zcela výjimečně, pokud je situace natolik zlá, že je nutné vrhnout proti nepříteli vše, co má nadneseně řečeno, ruce a nohy. Na druhou stranu právě tuto situaci zažili mnozí chorvatští veteráni, s kterými jsem měl možnost hovořit. Každý vojenský stratég však ví, že nováčci jdoucí bez přípravy přímo do boje jsou prakticky odsouzeni k smrti, neboť bez dalších zkušeností přežijí jen vzácně. To popsal například Remarque ve svém románu Na západní frontě klid (1987) a víme, že se tak dělo i v případě Rudé armády během bitev u Moskvy či Stalingradu během druhé světové války.⁹ Toto jsou však výjimky potvrzující pravidlo. Po absolvování základního, obvykle několikátýdenního výcviku následuje zpravidla různě dlouhé období vojenské práce v zázemí či na domovské základně. V armádách, jejichž státy nejsou aktuálně v ohrožení či otevřeném válečném stavu, avšak podílejí se na některých zahraničních vojenských operacích, trvá přinejmenším několik měsíců a mnohdy i let než se voják dostane do bojové akce. Tento čas je vyplněn další sérií kurzů, školení, tréninků a především znovu a znovu opakováním standardních postupů daných vojákovým profesním zaměřením. Jde o udržení a prohloubení nabytých znalostí a dovedností, ale též o upevnění morálky a postojů. Voják se více a více včleňuje do armádního prostředí, je pod vlivem zkušenějších kolegů a postupně si osvojuje svébytný druh chování, jednání a přemýšlení.

2.3. Regrese

Typickým znakem vojenského prostředí je maskulinita. Ačkoli se v armádách NATO počet žen pohybuje kolem 10% a toto číslo narůstá (Committee on Gender Perspectives, 2016), stále se spíše očekává, že se ženy – vojákyně budou chovat jako muži než naopak. Maskulinita je dávána najevo zejména mluvou, která je mnohdy okázale obhroublá, vulgární až obscénní. Selhání vojáka je pak komentováno zpochybňováním jeho mužnosti. „*Málokterý voják ... nebyl za svou kariéru nazván některým ze synonym pro to, co můj slovník uvádí jako 'ženské genitálie'*“ (Holmes, 2011, 47). Do jisté míry chování, prožívání a postoje mladých vojáků připomínají vývojovou fázi organizace libida, kterou Freud nazývá

⁹ Srovnej například Winchester, Ch. (2005). *Východní fronta. Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*. Brno: Computer Press. ISBN: 80-251-0802-3

latenci (1997). Jde o období vzájemného chlapeckého soutěžení a rivalry, kde hlavní devizou jsou fyzické schopnosti a dovednosti realizované především ve sportu. V této době je důležitá identifikace se skupinou stejného pohlaví, což souvisí s pokračujícím rozvojem mužské a ženské role. Freud vnímal období latence jako ústup a zastavení sexuálního vývoje (1997). To však bylo v pozdějších letech zpochybňováno s tím, že to neodpovídá pozorování (Široký, 2001). Dokonce se zdá, že sexualita v období latence mnohdy na sebe bere skrytě či dokonce otevřeně homosexuální podobu. To může být společensky přijatelné například v navazování velmi těsných až intimních přátelství mezi dětmi stejného pohlaví – vzpomeňme například Foglarovy příběhy Rychlých šípů¹⁰. Současně se však homosexuální chování může projevit otevřeně a to zejména při šikaně, která se v této době objevuje. Šikana může, avšak nemusí být sexualizovaným násilím, ale pokud se tak děje, zpravidla je homosexuální. Chlapci šikanují chlapce, dívky naopak dívky. Málokdy je to křížem. Sexualita se při šikaně vyskytuje buď jako způsob ponížení chlapce do role homosexuála, který je skupinou opovrhován, nebo přímo jako způsob sexuálního uspokojení pachatelů. Zároveň je nutné dodat, že homosexuálně agresivní jsou zpravidla jedinci, kteří v pozdějším životě mají běžné heterosexuální vztahy, a tak jejich někdejší homosexuální chování bylo spíše situační podobně, jako je tomu například ve věznicích (Štroblová, 2017). Na stejné incidenty můžeme narazit i v armádním prostředí.

K potvrzení regresivního prožívání slouží i to, že armáda a její pravidla budou u řady vojáků asociovat návrat do školy. Role žáka je charakteristická přijetím cizí autority učitele a tlakem na podrobení se. S nástupem do školy je dítě poprvé konfrontováno s pravidly a normami, které musí být respektovány. Vágnerová říká: „*Dítě ve škole získává podřízenou roli žáka a symetrickou roli spolužáka ... (těch, kteří) jsou pro něj rovnocennými partnery, s nimiž se porovnává*“ (Vágnerová, 2000, 207). Lze namítat, že takto nastavené vztahy a očekávání se vyskytují i v civilním zaměstnání, avšak málokde je tlak na podrobení se autoritě a budování těsných vztahů s kolegy tak silný a jednoznačný, jako právě v armádě. Pouze zde se lze setkat s velmi specifickým, jakoby rodinným eventuálně školním způsobem oslovování. Autority běžně říkají vojákům hoši, chlapci, kluci.¹¹ Vojáci na stejném hierarchickém stupni pak mezi sebou mají neformální vztahy a tam, kde to jazyk umožňuje, je nastaveno tykání a to i v případě, že se dva vojáci potkají poprvé v životě. V primárně nastaveném neformálním

¹⁰ Srovnej Foglar, J. (2012). Rychlé šípky. Praha: Olympia. ISBN: 978-80-7376-320-6

¹¹ V britské armádě je běžné oslovení skupiny vojáků slovem „lads“ – hoši, v amerických ozbrojených silách často oslovuje autorita vojáka „son“ - synku. V české armádě je pak obvyklé oslovení „chlapi“.

oslovování se totiž zračí jakési tajné spiklenectví, příslušnost k výjimečné skupině, která sama stojí nade vším, a proto dva členové tohoto „exkluzivního klubu“ se už nemusí povyšovat nad sebe navzájem. Civilisté jsou pak obvykle devalvováni a ve výrocích je znát pohrdání. Velmi vtipně je pocit nadřazenosti vojáků nad civilisty popsán v knize *Jak jsem vyhrál válku* v kapitole 2 (Ryan, 2002).

2.3.1. Mentální příprava na válku

Americký psycholog Lawrence LeShan dokládá, že během válečného období dochází u členů zaangažovaných skupin k jinému vnímání reality. Pokud jedinec zakouší blízkost a realnost války, je možné u něj pozorovat významný posun v pojetí okolního světa, sebe samého a společnosti, s kterou se identifikuje. Tento posun je možné nazvat vnímáním od racionálního k mýtickému (LeShan, 2002). V době míru je většina z nás schopna nazírat okolí přiměřeně pragmaticky či kriticky a vyhýbat se jednoznačným soudům. Výjimku samozřejmě tvoří lidé, kteří nejsou schopni prožít vnitřní konflikt. Pro ty musí nutně tento střet probíhat vně, a tak si stále hledají cíle pro svůj boj. Příkladem mohou být hraničně strukturovaní jedinci nebo známí diktátoři – což je ostatně zpravidla totéž. Již rané Leninovy práce překypují neustálými útoky na domnělé či faktické protivníky, Hitlerův *Mein Kampf* je v tomto smyslu totožný¹². V situacích krizí se schopnost zvládnout vnitřní konflikt ztrácí i v rámci obecné populace, neboť je nevýhodná pro následující činnost, kterou může být i ozbrojený konflikt. Tehdy jsme svědky toho, jak nepřítel bývá tvůrci veřejného mínění zcela dehumanizován, zatracován a nepřipouští se žádná možnost, že by jeho pohnutky mohly být podobné jako ty naše. Nepřítel je vždy jednoznačně špatný, nelítostný, krutý, ve všem se mýlí a jeho požadavky jsou neoprávněné¹³.

O čem však je vnitřní konflikt? K tomuto stavu dochází tehdy, kdy si naše motivy, znalosti či informace odporují a my zakoušíme protikladné, mnohdy matoucí pocity a z nich vyplývající postoje (Myers, 2011). Schopnost unést vnitřní konflikt je jedním ze znaků duševně vyvrážděného jedince a klade na psychiku značné nároky. V situacích osobních či společenských krizí se kapacita unést vnitřní konflikt snižuje. Externalizace konfliktu, tedy

¹² srov. Hitler, A.: *Můj boj*. Praha: nakladatelství Otakar II, 2000 či např. Moulis, V: *Běsové ruské revoluce*. Praha: Dokořán, 2002

¹³ Příklady tohoto posunu vnímání je mnoho. Pro ilustraci můžeme uvést např. postoj spojeneckých národů k hitlerovskému Německu během druhé. sv. války, nebo z nedávné doby pohled svobodného světa na tzv. Islámský stát.

jednoznačné odmítnutí nehodících se pocitů a jejich projekce do vnějšího objektu, znamená úlevu, odložení obtížného břemene odpovědnosti a pocit osvobození (Sandler, 1988). V klinickém prostředí je možné pozorovat tento jev v počátečním stadiu paranoidní psychotické ataky, kdy se dlouho neidentifikovatelná úzkost změní na konkrétně zaměřený strach z reálné osoby, nebo organizace. I v těchto situacích je „prozření“ tohoto typu zakoušeno jako úlevné a osvobozující. (Smolík, 2002). Z psychoanalytického hlediska jde při externalizaci konfliktu o regresivní návrat až do preodipského období. Melanie Kleinová (2002) pro tuto fázi zavedla označení paranoidně-schizoidní pozice a datuje jej přibližně do prvních čtyř měsíců života dítěte. To, co popisuje, je výsledek činnosti raných obranných mechanismů, které podobně jako u Freudové (2006) slouží především k zvládnutí úzkosti. Termínem pozice popisuje Kleinová tři roviny:

1. způsob, jímž se dítě dívá (v psychickém i fyzickém slova smyslu) na matku;
2. charakteristiku určitého vývojového stadia;
3. psychickou strukturu coby jistý způsob psychického fungování (který se ovšem neustále proměňuje a který je během celého života v různé míře využíván).

Hlavním mechanismem pro zvládnutí paranoidně-schizoidní pozice je štěpení, neboli splitting. Podle Kleinové dítě záhy zjistí, že je zde objekt, s nímž zažívá slastné prožitky. Současně však nechápe, že objekt, který reprezentuje slast, je ten samý, jenž ho jindy zraňuje a zklamává. Dítě v takto raném věku není ještě schopné unést matku jako celý objekt, a tak z něj odštěpí ty rysy, jež jsou zraňující. Tím se mu mateřský objekt rozpadá na tzv. částečné objekty, které jsou buď dobré, nebo špatné podle toho, zda reprezentují slast, nebo trauma. Špatné zážitky se dítě snaží vyvrhnout, dostat ze sebe pryč a z toho pochází v pozdějším věku např. obranný mechanismus projekce. Naopak ty dobré prožitky dítě inkorporuje, neboli pozře, což vede k různým formám introjekce. V procesu introjekce jsou funkce vnějšího objektu přebírány jeho duševní reprezentací, vztah k objektu „venku“ je nahrazený vztahem k objektu „uvnitř“. Výsledná struktura, vnitřní objekt, se pak nazývá introjekt (Kernberg, 1999). Stejně dvojí charakter má i zvolna se vyvíjející Self, tedy prožívání, vnímání, zakoušení sebe sama (Fonagy et al, 2002). Na jednu stranu má jedinec před sebou sebe sama coby hodnotnou, čistou bytost, kterou je možné milovat, avšak následovanou stejně idealizovanou představou určitých nevídaných částí vlastní osobnosti – špatného Self, které je terčem kritiky a snahy o destrukci a vyvržení. Projekce slouží k tomu, aby si jedinec mohl uchovat idealizované sebepojetí. Svě špatné stránky přesouvá na jiné objekty. Pokud

je totiž hrozba uvnitř, nelze proti ní bojovat. Přenese-li se však ven, znamená možný cíl agrese s cílem její eliminace. Či jinými slovy: „*Je...méně nebezpečné cítit, že zlost se nachází mimo nás – v objektu, jemuž lze uniknout – než že přebývá uvnitř nás, odkud není úniku*“ (Mitchel, Blacková, 1999, 116).

Self rozštěpené na dobré a špatné je v paranoidně-schizoidní pozici. To znamená, že se cítí být obklopené mocnými protikladně obsazenými objekty a kdy trpí strachem z potrestání ze strany mocného zlého objektu. Jak dodává Hynek Tippelt: „*Jeho svět je ostře černobílý a černobíle prožívá i sebe sama. S ohledem na tuto schopnost je toto Self onnipotentní – má pocit, že dokáže vše, protože skrze rozštěpení může zničit jakýkoli objekt. Není si vědomo oddělení sebe a objektů, takže všechny své pocity dává v jednoznačnou a jednosměrnou souvislost s objekty. Objekty a afekty se v této pozici tedy v jistém smyslu rovnají*“ (2009, s 67).

Nyní je tedy zřejmé, že ono výše zmíněné mýtické vidění světa, popisované LeShanem, není nic jiného než proces štěpení u lidí, kteří cítí faktické nebo i domnělé ohrožení. Štěpení coby obranný mechanismus vycházející z paranoidně-schizoidní pozice je možné vidět jako jeden z výrazných rysů psychotiků, či hraničně strukturovaných jedinců. U dospělých se obecně chápe jako patologický proces žádající si terapeutické zpracování. Je však využíváno i u zdravých lidí coby nástroj zvládnutí krize, či velkého stresu ohrožující jak naše fyzické, tak i psychické bytí.

Splitting je dohledatelný i v běžném životě, v rovině společenské, jako jakási – řečeno Freudovými slovy – „*psychopatologie všedního dne*“¹⁴. Adolf Hitler je prototypem zcela jednoznačného zla a lze do něj vcelku bez obav vložit cokoli hrozného nás napadne, od destruktivní agrese až po sexuální deviace. Když přišel do kin film *Pád třetí říše* (2004), reakce veřejnosti byly místy až otevřeně zděšené, neboť se jednalo o nejspíše první umělecko-historické dílo, které ukazovalo Hitlera nejen jako padoucha, ale též jako zdvořilého, místy až laskavého muže, s kterým mohl mít divák v jistých chvílích dokonce soucit. Avšak právě tyto pocity zneklidnily řadu lidí, neboť jim nabourávaly jejich koncept „*idealizovaného*“, čistě a nekompromisně zlého objektu, do kterého si lze bez problémů promítat to nejhorší z nás.¹⁵

Lidé, kteří nahlíží konflikt racionálně a nepodléhají mýtické realitě, jsou sice bez iluzí a

¹⁴ Název Freudovy knihy z roku 1906

¹⁵ Srovnej například <http://www.kritiky.cz/filmove-recenze/2005/pad-treti-rise-recenze/>

neregdují do paranoidně-schizoidní pozice, avšak pro reálný boj je to nevýhodné nastavení. Pokud voják bude vnímat nepřítele jako někoho, kdo je v zásadě stejný jako on, těžko ho bude moci zabít. Druhá strana však takto dospělý přístup mít nemusí a vystřelí první. Dalo by se říci, že lidé, kteří v boji neregdují na paranoidně-schizoidní pozici sice morálně obstojí, avšak z biologického hlediska to lze chápat jako selhání jejich obranných mechanismů, kdy se nedokázali přizpůsobit dané situaci a jejich život byl ohrožen, či dokonce předčasně skončil. Proto lze u vojáků jejich posun do paranoidně-schizoidní pozice chápat jako adaptivní reakci. Na druhou stranu jsou ze všech konfliktů známy případy, kdy vojáci na obou stranách nepodlehli svodům štěpení a obraz svého protivníka si udrželi nezatížený svými projekcemi. Jedním z nejznámějších příkladů udržení obrazu nepřítele v reálné podobě, dokonce silně připomínající identifikaci, je příměří na Vánoce 1914, kdy britští a němečtí vojáci několik dní nejen že nebojovali, ale dokonce se navzájem stýkali a sehráli fotbalové utkání.¹⁶ Grossman ve své knize *On Killing* uvádí zajímavou vzpomínku Michaela Kathmana, bývalého příslušníka tzv. Tunelových kryš ve válce ve Vietnamu.

„Když jsem v tunelu rozsvítil baterku, seděl tam ne více než 15 stop ode mne příslušník Viet Congu a jedl rýži ze sáčku na klíně. Dívali jsme se na sebe snad celou věčnost, ale ve skutečnosti to pravděpodobně bylo jen pár sekund. Možná to bylo překvapením, nebo možná za to mohla absolutní nevinnost situace, ale ani jeden z nás nereagoval. Po chvíli položil váček s rýží na zem vedle sebe, otočil se zády ke mně a pomalu se začal plazit pryč. Já zase zhasnul baterku a vrátil jsem se ke vchodu. O dvacet minut později jsme obdrželi zprávu, že jiné družstvo zabilo příslušníka Viet Congu, který se vynořil z tunelu asi pět set metrů od nás. Nikdy jsem nepochyboval, kdo byl ten zabitý VC. Od té doby pevně věřím, že ten pěšák a já jsme mohli ukončit válku dříve u piva v Saigonu než Henry Kissinger na mírových rozhovorech“ (Grossman, 1996, 75).

2.4. Dehumanizace

Jedním ze zcela zřejmých projevů štěpení u vojáků je dehumanizace protivníka. Jedná se o snížení hodnoty člověka, skupiny obyvatelstva, příslušníků určitého národa, rasy, náboženství, nebo etnické skupiny. Dehumanizace znamená označení druhých buď jako nelidských (monstra, démoni atp.), případně podlidských (zvířata, bakterie, cizopasníci atd.)

¹⁶ Srovnej například Westwell, I. (2013). *První světová válka den po dni*. Praha: Naše vojsko

bytostí. Waller připomíná, že dehumanizaci se daří tím lépe, čím je cílová skupina více na první pohled odlišná – rasa, etnikum, zřejmé náboženské odlišnosti. Samotný proces má pak zpravidla dvě fáze. V té první je oběť včleněna do určité specifické skupiny, zatímco v té druhé je celá takováto skupina vyčleněna z „*lidské rodiny*“ (Waller, 2007). Tento proces jsme mohli vidět v minulosti mnohokrát. Například pro mnoho evropských Židů byla jejich příslušnost k tomuto národu či náboženství až do třicátých let 20. století zcela nepodstatným detailem, s kterým si nijak nespojovali svou identitu. Tam, kde začaly platit tzv. Norimberské zákony, bylo pro mnoho Židů prvním otřesem to, že se na ně začalo nahlížet jako na Židy. Tito lidé se do té doby cítili být především Němci, Čechy, Rakušany atd. a najednou museli svou identitu spojit s něčím, k čemu neměli do té doby vztah. V druhé fázi pak byli konfrontováni s tím, na co bylo zaděláno již dlouhá desetiletí, respektive staletí, totiž že být Žid je cosi odporného až nelidského a že tedy coby příslušníci tohoto národa již nepatří mezi lidi (Rees, 2005).

Dehumanizace úzce souvisí s otázkou identity a vztahovosti. Optimální vztah by se dal vyjádřit jako Já – Ty, kde „Ty“ znamená stejný jako „Já“. Naopak odlidštěný postoj má charakter Já – To. V teoretické rovině rozpracoval tento fenomén Erik Erikson (1980), když přišel s konceptem formování identity. Ta může být buď pozitivní – zde si člověk odpovídá na otázku jaký je, nebo negativní – kde se vymezuje vůči ostatním a svou identitu odvozuje především od toho, jaký není. Negativní identita mívá většinou podobu znevažování či vymezování se a Erikson v této souvislosti hovoří o patologickém formování identity. Používá do češtiny těžko přeložitelný výraz „pseudospeciace“, který by se snad mohl blížit slovu „falešná druhovost“. Myslí tím proces, kdy lidé ztrácejí schopnost vnímat sami sebe jako jeden živočišný druh a snaží se vytvořit z jiných lidí odlišné, smrtelně nebezpečné tvory, takové, kteří jsou postradatelní, takové, kteří již nejsou lidmi. Doslova říká: „*Falešná druhovost odkazuje na fakt, že člověk, specifický druh, se v průběhu historie rozdělil – teritoriálně, kulturně, politicky – do různých skupin, které umožňují svým členům, v rozhodujících časech, považovat se více či méně vědomě a výslovně za jediný skutečně lidský druh a všechny ostatní pak vidět méně lidské. ... To, co činí tento "přirozený" proces potenciálně zhoubným ... je skutečnost, že v době ohrožení a otřesů myšlenka nejpřednějšího druhu má tendenci být posílena fanatickým strachem a nenávistí k jiným falešným druhům (Myšleno k lidem, kteří nepatří do vyvolené skupiny). Pocit, že ti druzí musí být zničeni, nebo alespoň válkou, silou, násilím drženi "na svém místě" se může stát periodicky se opakující a vzájemnou posedlostí člověka*“ (Erikson v Hall, 1983, 30).

Dehumanizace se navenek projevuje specifickým jazykem. Židé byli během druhé světové války označováni nacisty za parazity, vši, krysy, zkrátka za něco, co je třeba vyhubit (Rees, 2005). To nebylo pouze hanlivé označení, ale zcela záměrný kalkul. Lifton (2008) si povšiml, že již před válkou došlo v Německu k výraznému posunu ve vnímání národa. Ten byl často popisován jako živý organismus, na nějž je nutné aplikovat medicínské a hygienické normy. Národ lze tedy otrávit špatnou krví (myšleno příslušníky podřadných národů a etnik), zamořit parazity, nebo oslabit jeho genetický fond. Zároveň jiný národ může představovat zdroj nákazy, a tak jsou všichni jeho příslušníci smrtelně nebezpeční bez ohledu na to, zda se jedná o zdravé muže, či naopak starce, ženy a děti. Židé se stali nositeli „rasového znečištění“ a „rasové tuberkulózy“, byli vnímáni jako „choroboplné zárodky“, „lidští parazité“, „červy v hničícím těle“ a jako takoví přenašeři na infikované osoby, potažmo národ, nemoci a smrt (Staub, 1992). Od této myšlenky byl už jen krůček k tomu, začít národ léčit tím, že vše, co by mu mohlo škodit, bylo třeba vymýt a národ tak očistit a uzdravit. To měl na mysli bezesporu Hitler, když ve své knize *Mein Kampf* mj. napsal: „*Všechny velké kultury minulosti zanikly jenom proto, že původní tvůrčí rasa odumřela na otravu krve*“ (2000, 152). Díky tomu můžeme rozumět výroku, že „*páteří biomedicínské ideologie nacismu byla teorie o smrtelně nebezpečném onemocnění árijské rasy a jeho léčbě vybitím všech Židů*“ (Lifton, 2008, 35). Nemůže nás tedy překvapit odpověď, kterou dostala jedna lékařka – vězenkyně na svou otázku, jak se toto (myšleno účast jejího nacistického kolegy lékaře na vraždění Židů) srovnává s Hyppokratovou přísahou: „*Samozřejmě jsem lékař a chci chránit život. A právě z úcty k lidskému životu odstraňuji gangrenózní apendix z nemocného těla. Žid je gangrenózní apendix v těle lidstva*“ (Lifton, 2008, tamtéž).

Kromě medicínských označení se pro vyjádření dehumanizace používají nejrůznější vulgarismy, či slova podtrhující nelidskost či neživotnost protějšku, eventuálně škodlivost. Pro Američany bojující ve Vietnamu byli místní většinou „*gooks*“, což se běžně překládá jako „žluták“, avšak pravý význam je složitější. Slovo pochází patrně z korejštiny a hanlivě se tím označují všichni příslušníci asijských či neasijských národů. V původním smyslu znamená „*gook*“ cosi špinavého, kalného a Američané si tento výraz osvojili patrně během války na korejském poloostrově (Lifton, 2005). Japonci za druhé světové války označovali spojenecké zajatce slovem „*maruta*“ – dřevěná polena. Ve Rwandě při genocidě v roce 1994 mluvili Hutové o příslušnících kmene Tutsiů jako o „*inyenzi*“ - švábech (Waller, 2007). Na českých protiislámských webech se běžně muslimům říká „slimáci“ zatímco v anglicky

mluvícím prostředí najdeme přívlastek „goatfucker“ (ten kdo souloží s kozou) 17.

Lidská vynalézavost jak označit „ty druhé“ je pohříchu neomezená. Při studiu problematiky dehumanizace však narazíme na určitou profesní potíž. Čím více známe důsledky toho, co dehumanizace dokáže napáchat, tím hůře si udržíme profesionální odstup. Tak se stane, že místo aby byla dehumanizace vysvětlována a studována, je daleko častěji předmětem hodnocení. Psycholog, který se rozhodne zkoumat, pochopit a vysvětlit určitý morálně zavrženíhodný proces nebo skutek, riskuje kritiku za to, že daný fenomén vlastně omlouvá. Mohu souhlasit s Liftonem, který říká, že *„psychologický výzkum je vždy i morální záležitostí podobně jako morální soudy se nutně opírají o stanovisko psychologické“* (Lifton, 2008, 31). To by však nemělo bránit snažit se určitý, třeba i jinak morálně zavrženíhodný fenomén pochopit, neboť díky tomu lze vytvořit takové nástroje, aby byl jeho výskyt v budoucnu nižší. Morální soudy zpravidla tvoří tečku za jakýmkoli pochopením, a proto by se jich měl psycholog, chce-li rozumět, pokud možno vyvarovat a přenechat je jiným. Ostatně každý, kdo pracuje v oblasti klinické psychologie a psychoterapie, ví, o čem hovořím. Jakmile začneme naše pacienty soudit, měli bychom s jejich léčbou okamžitě přestat a předat je nezaujatému kolegovi.

Zatím jsem o dehumanizaci hovořil buď jako o ideologickém pozadí páchání ukrutností, nebo jako o vztahové patologii. Pokud se však na ni podíváme etiologicky, pak nám vyjde jako (mal)adaptivní proces. Odlišnění je již řadu let velkým tématem moderní medicíny, která z pacientů dělá diagnózy (Šimek, 2015). Na druhou stranu chirurg, který vede řez skalpelem do lidského těla, nebo i obyčejný zubař, jenž trhá pacientovi zub, musí v danou chvíli potlačit empatii, zapomenout na to, že má před sebou komplexní lidskou bytost a zúžit ji pouze na problém, kterému čelí. To připouští i Zimbardo, který vidí adaptivní rovinu dehumanizace při práci nejen lékařů, ale třeba i záchranářů při katastrofě. Dodává, že *„... totéž často platí, když zaměstnání vyžaduje, aby jeden člověk denně pracoval s velkým množstvím lidí. Aktér se dostává do paradoxní pozice, kdy je nucen dehumanizovat své klienty, aby jim lépe pomohl nebo je vyléčil“* (Zimbardo, 2014, 275). Tím se však dostávám zpět k našemu tématu vojáků a zabíjení. Připomínám, že primárním úkolem vojáka je přežít a splnit úkol a to i za cenu, nebo přímo s cílem zabití protivníka. Jak však má toto provést, bude-li vnímat nepřítele jako někoho, s nímž se může identifikovat? Pak to logicky dopadne

17 Srovnej například http://zpravy.idnes.cz/novotvary-v-internetovych-diskuzich-d8g-/domaci.aspx?c=A151106_200122_domaci_zt nebo <http://www.urbandictionary.com/define.php?term=goatfucker>

tak, jako na Vánoce 1914 na britsko-německé frontě (viz výše).

Postoj prostý dehumanizace je v zásadě možný i v určitých specifických vojenských odbornostech. Jako příklad lze uvést piloty bojových letadel. I na našem území v minulosti proběhla několikrát setkání válečných letců z druhé světové války za účasti příslušníků jak spojeneckých vojsk, tak Luftwaffe. Tito muži k sobě ani během války zpravidla nechovali nenávist a své souboje chápali jako férový boj. Díky tomu se mohli po letech bez vzájemné zášti bavit. Jak mi však kdysi řekl jeden z organizátorů podobné akce ve Vyškově, „*s piloty to jde, ale neumím si představit setkání například dozorců a vězňů z bývalých koncentračních táborů.*“ Pilot nemusí dehumanizovat i proto, že de facto nestřílí po člověku, ale po stroji. Jak mi kdysi v osobním rozhovoru vysvětlil bývalý československý pilot a účastník mj. letecké bitvy o Británii generálmajor v. v. František Chábera, úspěšnost letce se nepočítá v zabitých protivnících, ale v sestřelených letadlech. Díky tomu mohl pilot i s jistou mírou úlevy pozorovat, kterak jeho protivník z padajícího stroje vyskočil a otevřel se mu padák. To však neplatí pro pěšáky. Ti mají na mušce živého člověka. Aby mohli stisknout spoušť, musí z něj udělat podobně neživý předmět, jakým je pro pilota stíhačky stroj protivníka. Právě proto lze očekávat, že i tam, kde dehumanizace netvoří obsah oficiální ideologie a vojáci nejsou pod vlivem propagandy, je očekávatelné, že k dehumanizaci dojde. Usnadní to překonání přirozených zábran zabít druhého člověka a především to jedince ochrání před palčivými pocity viny.

Společně s kolegy jsme tento jev sledovali v letech 2000 – 2001 u českých jednotek SFOR (v Bosně a Hercegovině) a KFOR (v Kosovu). Je nutné předeslat, že tyto mise nebyly bojové, od vojáků se nečekalo, že budou muset po někom střílet, a žádná oficiální nenávistná propaganda namířená proti místní populaci pochopitelně neprobíhala. Vojáci však věděli, že jim od místních lidí jisté riziko může hrozit. Ukázalo se, že pokud voják plnil své úkoly v oblasti, jež byla národnostně, etnicky, nábožensky či jinak odlišná od té naší, zhruba do šesti měsíců se objevily známky dehumanizujících postojů. Současně jsme zjistili, že výskyt dehumanizujících postojů byl v Bosně, kde byli Češi obklopeni převážně nám jazykově i kulturně blízkými Srby, signifikantně nižší, než v Kosovu, které je obýváno většinou nám vzdálenějšími Albánci. Také se ukázal důležitý vliv osvěty a edukace. Pokud vojáci nedostali před misí žádné informace o místní populaci, dehumanizující postoje se v průběhu nasazení objevily až u jedné poloviny z nich. Pokud však proběhla před misí příprava zaměřená na seznámení se specifiky místních lidí a vysvětlení některých zdrojů možného kulturního šoku, výskyt dehumanizace klesl téměř o polovinu (Štrobl, 2004).

K podobným závěrům dospěl už v sedmdesátých letech Albert Bandura, který svými kolegy na Stanfordu prováděl pokusy zaměřené na vliv snížení odpovědnosti za vlastní chování ve spojení s dehumanizací na rozvoj agresivního chování. Vždy se jednalo o dvě skupiny dobrovolníků, z nichž jedna měla pod různými záminkami trestat ty druhé elektrickými šoky. Ve skutečnosti nikdo žádné šoky nedostával, ale to účastníci pokusu nevěděli. Ukázalo se mimo jiné, že: „*Nedostatek znalostí, či dokonce nabytí negativních informací (jedné pokusné skupiny) o druhých účastnících pokusu (druhé pokusné skupiny) vedl k navýšení tendence je trestat, ve srovnání se situací, kdy byli (druzí) účastníci pokusu polidštěni*“ (Bandura, Undrewood, Fromson, 1975, 267). Albert Bandura pak na základě těchto experimentů, vypracoval tzv. „model uvolněných mravů“, jenž ukazuje, jak je možné se morálně uvolnit a chovat se ničivě pomocí souboru kognitivních mechanismů, které mění a) pojetí špatného chování (morální zdůvodňování, zmírňující srovnání s použitím eufemistických nálepek pro vlastní chování); b) smysl pro zhoubné účinky takového chování (přehlížení a chybný výklad následků); c) smysl odpovědnosti za spojení mezi špatným chováním a jeho zhoubnými následky (přenos odpovědnosti, nebo její rozptýlení) a d) názor na oběť (dehumanizace, obvinění oběti za výsledek) (Bandura v Hayesová, 2003).

Tato zjištění potvrzují společné přesvědčení, že neosobní napomáhá mezilidské agresi. Robert Lifton dokonce tvrdí, že „*je patrně nemožné zabít jinou lidskou bytost bez aktivního znečitlivění vůči oběti*“ (Lifton, 2008, 505).

2.5. Přenesení odpovědnosti

Když v roce 1945 skončila válka v Evropě, svět sledoval postupné odhalování nacistických zločinů. Pachatelé se pomalu dostávali před soud a veřejnost čekala na jejich vysvětlení, proč dělali tak hrozné věci, z nichž byli obžalováni a mnohdy i usvědčeni. Na místo krvežíznivých bestii však pachatelé válečných zločinů působili spíše jako subalterní úředníci a pro své chování měli stereotypní vysvětlení: „plnil jsem rozkazy“ (Gilbert, 1981). Jinými slovy přenesli svou odpovědnost na nadřízené. Patrně nejilustrativněji tento jev popsala Hannah Arendtová ve své knize *Eichmann v Jerusalemě* (1995), v níž reflektuje svou zkušenost s procesem s jedním ze strůjců vyvraždění evropských Židů Adolfem Eichmannem. „*Na Eichmannově osobě přece nejvíce znepokojovalo to, že většina lidí byla jako on, a lidé ve své většině nejsou sadističtí ani perverzní, ale byli a dosud jsou strašně, ba úděsně normální. Z pohledu našich právních institucí a podle našich morálních měřítek*

byla tato normalnost mnohem úděsnější než všechny ty brutality dohromady. Neboť to znamenalo, jak jsme se dozvídali znovu a znovu z výpovědí obžalovaných a jejich obhájců v Norimberku, že tento nový typ zločince – který je opravdovým hostis generis humani – páchá své zločiny za okolností, které mu prakticky znemožňují vědět nebo cítit, že to, co dělá, je špatně“ (1995, 350).

Znepokojení, o kterém mluví Arendtová, však přišlo již o pár let dříve, to když Gustav Gilbert, psycholog americké armády, publikoval své zkušenosti s nacistickými pohlaváry během Norimberského procesu. Kniha vyšla v roce 1947 pod názvem Nuremberg Diary (česky Norimberský deník, 1981) a přinesla velmi zevrubnou psychologickou studii o hlavních obviněných. Gilbert měl prakticky neomezený přístup ke všem, kteří stanuli před soudem a kromě dlouhých rozhovorů, jež s nimi vedl, jim administroval i některé psychodiagnostické testy a projektivní techniky, zejména Rorschachův test. Jeho závěry by se v kostce daly shrnout takto: Hlavní obvinění v Norimberském procesu byli s výjimkou Julia Streichera lidé průměrně až nadprůměrně inteligentní, bez významnějších psychopatologických rysů, avšak s výrazným sklonem vnímat poslušnost jako ctnost (Gilbert, 1981). K podobnému závěru dospěl i Douglas M. Kelley, vojenský psychiatr, který v Norimberku Rorschacha též administroval a vyhodnotil zevrubněji než Gilbert, neboť ten nebyl v této metodě příliš zběhlý, a tak jeho postuláty stály více na osobních rozhovorech a zkušenostech s obviněnými. Kelleyho závěr zněl: „(Obvinění v Norimberku) jsou lidé v podstatě příčetní, a ačkoli v některých aspektech vybočují z normality, věděli zcela přesně, co dělali během let svého vládnutí. Z našich zjištění musíme vyvodit nejen, že tyto osobnosti nejsou nijak jedinečné nebo šílené, ale také že se mohou znovu vyskytnout v kterékoli zemi na světě“ (Kelley, 1946, 47).

Ačkoli se po válce znovu a znovu objevovaly snahy spojovat nacistické zločiny s psychopatií a němečtím *sui generis*, tedy chlácholit veřejnost tím, že pachatelé byli jedineční a v jiných zemích by se takoví lidé nemohli objevit, síla historických i psychologických argumentů tuto jistě pro mnohé lákavou tezi vyvrátila. Z českých badatelů je namístě zmínit Dušana Hamšíka, který ve své knize Genius průměrnosti ukázal, že ani samotný Hitler nebyl v mnoha ohledech mimořádný. Jeho originalita spočívala pouze ve schopnosti svou vlastní obyčejnost zúročit tak, že ji předložil lidem k identifikaci a následování (Hamšík, 1967).

Platí tedy teze, že i zcela běžní a v klinickém slova smyslu normální jedinci jsou schopni páchat destruktivně agresivní činy? Opravdu nás přenesení odpovědnosti zbavuje tlaků

svědomí do té míry, že jsme schopni páchat zlo? Tyto otázky vyprovokovaly některé psychology k tomu, aby začali zkoumat vztah mezi poslušností, respektive konformitou a agresí. V roce 1951 vzbudil pozornost tzv. Ashův test konformity, při němž se ukázalo, že síla skupiny může skrze konformitu ovlivnit vnímání a logický úsudek jedince (Ash v Henle, 1961). Kelman (1958) rozlišoval tři různé typy konformity:

1. Vyhovění (orig. Compliance) (neboli přijetí skupinou)

K tomu dochází, „*když jednatel přijímá vliv skupiny, protože doufá, že dosáhne příznivé zpětné vzaby od jiné osoby nebo skupiny. Jedinec přijme indukované chování, protože očekává zisk konkrétní odměny nebo schválení a vyhne se konkrétnímu trestu*“ (Kelman, 1958, s. 53).

Jinými slovy, přizpůsobení se většině je jakési veřejné prohlášení určené skupině, přestože s tím ve skutečnosti jedinec soukromě nesouhlasí. Tento typ konformity je vidět mj. právě v Aschově experimentu (viz výše). Toto chování skončí, jestliže pomine skupinový tlak. Jde tedy o dočasné chování

2. Internalizace (skutečné přijetí skupinových norem)

K tomu dochází, „*když jednatel přijímá vliv, protože obsah indukovaného chování - myšlenky a činy, z nichž se skládá - je skutečně obohacující. Přijme je, protože jsou shodná s jeho hodnotovým systémem*“ (Kelman, 1958, s. 53).

Zde jde o hlubší úroveň konformity, kdy se víra skupiny stala součástí systému hodnot jednotlivce. To znamená, že změna chování je trvalá. Tento typ konformity je patrný např. v experimentu Muzafer Sherifa (Sherif, 1935). K tomuto stavu obvykle dochází tehdy, pokud má většina větší znalosti a menšina je tedy do té míry slabá, že nemůže napadnout většinovou pozici.

3. Identifikace (neboli členství ve skupině)

K tomu dochází, „*když člověk přijímá vliv, protože chce založit nebo udržovat uspokojující sebevyjadřující vztah k jiné osobě nebo skupině*“ (Kelman, 1958, s. 53).

Právě tímto druhem konformity vysvětluje Kelman chování policistů, vojáků, zdravotníků sester apod. Příkladem tohoto druhu konformity pak může být Zimbardova vězeňská studie o níž ještě bude řeč.

Důležité je též vysvětlení, proč jsou lidé konformní. Deutsch a Gerard (1955) popsali dva důvody:

a) Normativní konformita

Ta je způsobena například skupinovým tlakem, kdy jedinec touží zapadnout do skupiny, nebo se bojí vyvržení. Při tomto druhu konformity však zpravidla nejsou na venek projevované postoje zvnitřněné

b) Informační konformita

Ta se vyskytuje obvykle tehdy, pokud jedinec nemá potřebné znalosti, či se ocitá v ambivalentním postavení a od skupiny očekává vedení. Tento typ konformity obvykle zahrnuje internalizaci

Téma konformity a Ashův experiment inspiroval Stanleyho Milgrama, mladého psychologa, někdejšího odborného asistenta Solomona Ashe, působícího na Universitě v Yale, k vytvoření pokusu nazvaného „Behaviorální studie poslušnosti“, který začal v květnu 1962 a pokračoval v různých obměnách několik dalších týdnů. Milgramův zájem o problém poslušnosti a konformity vycházel též z jeho hlubokého znepokojení nad tím, jak nacisté relativně snadno a bez výčitek zabíjeli Židy. *„Dopad holokaustu na mou psychiku povzbudil můj zájem o poslušnost a formoval zvláštní způsob, kterým byla zkoumána“* (Milgram v Blass, 1999, 62). *„Snažil jsem se najít cestu, jak Ashův pokus udělat více lidsky signifikantní. ... Zajímalo mě, zda skupina může tlačit člověka do takového jednání, které by bylo více lidsky čitelné, třeba tak, že by se jedinec choval agresivně k druhé osobě rekněme působením stále silnějších elektrických šoků. Ale studovat skupinový efekt...to byste museli vědět, jak se člověk chová bez vlivu skupiny. V tu chvíli mi to došlo. Jak daleko je člověk schopen zajít veden pouze příkazy experimentátora? To byl ten jedinečný okamžik“* (Milgram v Blass, 1998, 50).

V první a základní variantě experimentu bylo pokusnými osobami čtyřicet mužů ve věku 20 až 50 let, kteří byli získáni na základě inzerátu v novinách. Dostali informaci, že pokus, kterého se zúčastní, má za cíl ověřit vliv trestu na učení. Domnívali se, že představují „učitele“, který tresty stimuluje žáka, aby si lépe pamatoval dvojice slov. Byli v místnosti, kde byl připraven falešný elektrogenerátor s řadou spínačů od 15ti do 450ti voltů s jedním tlačítkem navíc, pod nímž bylo již jen XXX. Skutečným cílem pokusu bylo zjištění míry poslušnosti zkoumané osoby k autoritě, kterou reprezentoval examinátor v bílém plášti Jack Williams. „Žák“, jenž byl součástí výzkumného týmu, pochopitelně nehrál studenta s vynikající pamětí, a tak dával „učiteli“ důvody k tomu, aby jej trestal. Přestože seděl v jiné místnosti a učitel s žákem se domlouvali přes mikrofon, byly postupně přes zeď jasně slyšet

„žákovy“ výkřiky bolesti, postupně přecházející k žádosti o ukončení experimentu a poukazy na slabé srdce až po ticho, kdy „žák“ již nereagoval. Pokusné osoby zpočátku plnily svůj úkol bez protestů. Když však žákovy stesky nabývaly na síle, začali s elektrošoky váhat. Pro tyto chvíle měl experimentátor čtveřici pokynů, které byly: 1) *prosím pokračuje*, 2) *experiment vyžaduje, abyste pokračoval*, 3) *je naprosto klíčové, abyste pokračoval*, 4) *nemáte žádnou jinou možnost, než pokračovat* (McLeod, 2007). Nutno doplnit, že žákovy reakce byly pouštěny z magnetofonového pásku. Ve filmovém dokumentu z roku 1969 *Obedience*, který zachycuje autentické okamžiky z experimentu, se jedna pokusná osoba brání pokračování tím, že říká: „*Odmítám převzít odpovědnost za pana Wallace*“. Od experimentátora dostane jednoznačnou odpověď: „*Já přebírám odpovědnost*“. Načež pokusná osoba sice s protesty, avšak přesto pokračuje v pokusu, a to až do okamžiku, kdy použít do žaka opakovaně nejvyšší dávky elektrického napětí. (*Obedience*, 1969)

Ačkoli experimentátoři očekávali, že některé ze čtyřiceti pokusných osob přestanou spolupracovat již z kraje pokusu, když uvidí, jaké utrpení způsobují druhým, ve skutečnosti se tak nestalo. Pod vedením Jacka Williamse každá pokusná osoba dospěla k úrovni 300V. Při tomto napětí žák již kopal do zdi a odmítal se na experimentu účastnit. Z celkového počtu 40ti osob 5 z nich v této chvíli neuposlechlo příkazy experimentátora a pokus přerušilo. Čtyři další muži postoupili ještě o jednu úroveň výš, a pak odmítli jít dál, dva další skončili na úrovni 330V, a pak po jednom přerušili pokus při úrovních 345, 360 a 375V. Celkem tedy 14 subjektů vzdorovalo vůli experimentátora (Milgram, 1963). Řečeno jazykem statistiky, více než dvě třetiny pokusných osob byly do té míry poslušné, že pokud by elektrické napětí bylo reálné, pak by druhého člověka zabili.

Tento experiment je pro naše chápání procesů, které vedou a provázejí destruktivní aktivitu u vojáků, nesmírně důležitý. Milgram se pokusil simulovat situaci z běžného života, kdy se lidé dopouštějí krutostí a chovají se agresivně, protože zkrátka plní rozkazy autorit, neboli přenesou odpovědnost jinam. Milgramův experiment stojí na čistě behaviorálním základě ve smyslu stimul (pokyn experimentátora) - reakce (chování pokusné osoby). Behavioristé se skrytými motivy chování nezabývají. Pokud se zamyslíme nad definicí agrese A. H. Busse, který ji popsal jako „*reakci, která vysílá škodlivé podněty k jiným organizmům*“ (Buss v Tedeschi, Felson, 1994, 126), tak z tohoto výroku nevyčteme nic o morálním rozměru daného chování, hodnotě, kterou představuje pro jedince, cílech, jež sleduje apod. Buss a další behavioristé zůstávají věrni Skinnerově zásadě, že objektem vědeckého zkoumání má být čin a nikoli jeho původce. Tím zcela opomíjejí faktor motivace coby hybné síly našeho

chování a nakonec získají toliko informaci ve smyslu "že". A tak díky Milgramovi mj. víme, „že“ výpovědi nacistů, kteří své skutky omlouvali pouhou poslušností k rozkazům, byly patrně ve většině případů autentické. Také se dozvídáme, „že“ většina lidí je ve jménu poslušnosti a konformity schopna překročit svá obvyklá morální omezení. To není málo, a již proto má tento pokus vysokou vědeckou hodnotu a právem patří mezi zásadní počiny experimentální psychologie. Na druhou stranu nám však schází odpovědi na dvě klíčové otázky: 1) "proč" se tak děje a 2) „v čem“ se od sebe liší ti, kteří v jeho experimentu poslouchali až do konce od těch, kteří se v určité fázi autoritě vzepřeli.

K Milgramově pokusu poslušnosti je v mnoha směrech komplementární jiný slavný experiment, a sice tzv. Zimbardova Stanfordská věznice. Protože je tento pokus obecně dobře znám a zpopularizován, omezím se při jeho popisu jen na klíčové faktory.

Philip G. Zimbardo, vyučující psycholog na Stanfordově universitě v Palo Altu, nechal zřídit ve sklepních prostorách repliku malého vězení. Pro potřeby pokusu bylo z více než sedmdesáti dobrovolníků vybráno čtyřicet vysokoškolských studentů z různých oblastí Spojených států, kteří nejevili známky osobnostní patologie, a mohli být proto považováni za psychicky „normální“. Formou losu byli rozděleni na dvě stejně početné skupiny, z nichž jedna dostala roli vězňů, zatímco druhá roli bachařů. Cílem pokusu bylo sledovat změny, ke kterým dojde u lidí, jimž je omezena svoboda. Bachaři zde primárně byli jen coby jakýsi komparz. Celý experiment se však vyvinul zcela jiným směrem.

Samotný pokus začal v neděli 14. srpna 1971 a již druhý den se začaly na straně dozorců objevovat sklony k násilí. Tehdy to ještě byla reakce na vzpouru vězňů, kteří se snažili individualizovat, avšak v následujících dnech agresivní chování dozorců dále stoupalo, jejich metody nátlaku se staly stále méně akceptovatelnými a začali vězně doslova šikanovat. Přestože byl pokus původně plánován na dva týdny, musel být již v pátek, tedy šestý den trvání, předčasně ukončen. Pokusné osoby jak na straně vězňů, tak bachařů do značné míry ztratily kontakt s realitou a začaly se chovat buď jako zcela bezmocní vězni blízcí psychóze, anebo sadističtí, všemocní bachaři (Haney, Banks, Zimbardo, 1973).

Nepochybně Stanfordská věznice přinesla množství cenných poznatků. Především pokus ukázal, jak prostředí dokáže ovlivnit chování až do té míry, že se stane jak pro jedince, tak i pro okolí v podstatě nepředvídatelné. Nikdo z dozorců neplánoval zneužít své pravomoci a žádný z vězňů neočekával, že se stane obětí, která se podrobuje autoritě (Zimbardo, 2014). Klíčovým faktorem je pak dle Zimbarda role, do níž jsme postaveni. Pokud je pro nás nová

a současně spojená s nejednoznačnými pravidly, bez jasně stanovených hranic, daleko snadněji dojde k překročení norem, jimiž se jedinec do té doby řídil. Sám Zimbardo říká: „*Dobré lidi lze svést ke zlu – k iracionálnímu, hloupému, sebedestruktivnímu, antisociálnímu chování*“ (2005, 46). Závěr z experimentu popsal jeho autor takto: „*Nejdůležitější ponaučení, jež lze odvodit z našeho experimentu, zní, že situace jsou vytvářeny systémy. Systémy poskytují institucionální podporu, autoritu a zdroje, které umožňují, aby situace fungovaly tak, jak fungují*“ (Zimbardo, 2014, 278).

Co nám oba experimenty o přenesení odpovědnosti za nemorální chování říkají? Milgramův pokus nám ukázal, že lidé jsou schopni chovat se agresivně, protože jsou poslušní autorit. Zimbardo pak dodává, že se tak děje kvůli prostředí, k němuž jsou lidé konformní a pak kvůli roli, se kterou se identifikují. Má nám to však stačit?

Psychologie nepatří mezi exaktní vědy, a tak jen málokdy můžeme své závěry opřít o verifikovatelná fakta. O to cennější jsou pak ony řídké případy, kdy psycholog vymyslí a následně též zrealizuje pokus, díky němuž vyvrátí či potvrdí prvotní hypotézy. Současně však musíme mít na paměti, že člověk a prostředí, v němž se nalézá, reprezentují tak obrovské množství proměnných, že je vždy na pováženou činit závěry z toho, co jsme vypožorovali v uměle vytvořených podmínkách. Ernst Becker na adresu experimentálních psychologů říká: „*Problém se všemi těmito vědeckými manipulátory je v tom, že neberou život dostatečně vážně*“ (Becker, 1997, 283). Zimbardo i Milgram si dali velmi záležet, aby postavili své pokusy na zřejmých, měřitelných a viditelných parametrech. Velmi zevrubně popsal ty oblasti svých experimentů, které je zajímaly. Současně však nelze přehlédnout, že mnohé zůstalo nepovšimnuto, či dokonce více či méně vědomě zamlčeno. Srovnajme tyto závěry: Zimbardo: „*...některé situace mohou mít na jedince tak silný vliv, že vyvolávají chování, které je předem nepředpověditelné*“. Dále pak, že „*některé lidi lze donutit či svést ke zlu*“ ..., neboť „*každý z nás je schopen za určitého společenského nátlaku se dopustit kteréhokoli skutku, který kdy spáchala lidská bytost, jakkoli je hrozný*“ (2005, 128–129). Milgram: „*Někteří (účastníci pokusu) vyjádřili neochotu dávat šoky nad úroveň 300 voltů a vyjádřili své obavy ...; přesto poslechl. Poté, co dali maximální elektrošok, a experimentátor dal pokyn k ukončení procesu, mnozí si oddechli úlevou, protřeli si oči, nebo nervózně zašátrali po cigaretách. Někteří vrtěli hlavou, zřejmě v lítosti. Jiní zůstali v klidu po celou dobu experimentu, a dali najevo pouze minimální známky napětí od začátku až do konce*“ (Milgram, 1963, 376). Povšimněme si frekvence slov „někteří“, případně „mnozí“ a „některé“ – některé situace, některé lidi, někteří, či mnozí účastníci pokusu... To je velmi

nejasná a troufám si říci i nevědecká mluva. Které situace? Jací lidé? Čím se liší? Ani Milgram ani Zimbardo neodpovídají na otázku, proč a jací lidé v mezních situacích, kdy ztrácejí individualitu, hrají určitou roli, či jsou pod diktátem určité autority, tíhnou ke zlu a proč a kdo těmto tlakům odolá. Při podrobném studiu obou těchto pokusů se nemůžeme zbavit dojmu, že spojíme-li závěry obou experimentátorů, vyjde nám jakási definice v kruhu. Ta by mohla vypadat následovně: Lidé se chovají zle, protože ztratili svou jedinečnost, neboť hráli určitou roli, do které je postavila nějaká autorita. Její diktát pak tito lidé poslechli, protože lidé mají tendenci být poslušní k autoritě a protože hráli určitou roli, čímž přišli o svou jedinečnost... atd. Stále nechápeme – jací lidé ve výše zmíněných situacích zvolí zlo a agresí a co je k tomu vede? Přitom v obou experimentech byl počet pokusných osob tak malý, že bylo možné provést klinickou studii jednoho každého účastníka. Zimbardo na základě výsledků Stanfordského experimentu říká: „*Vznáším námitky proti tradičnímu zaměření na vnitřní podstatu jedince, dispozice, osobnostní rysy a charakter, jako na primární a často jediný terč při snaze o pochopení lidského selhání*“ (Zimbardo, 2014, 11). Dobrá, na takovýto názor má jistě kdokoli právo, ale z čeho Zimbardo vychází? On a jeho kolegové se při vstupním psychologickém vyšetření účastníků experimentu omezili toliko na dotazníky a krátký diagnostický pohovor. Nepoužili projektivní techniky. Navíc dotazníky byly zaměřeny mj. na schopnost vytěžit ze sociálních vztahů užitek pro sebe či autoritářství, a takové osobnostní parametry jako například důvěřivost, konformitu, maskulinitu a temperament (Zimbardo, 2014). Tyto rysy jsou bezesporu důležité, ale chybí zde další důležité - například agrese, paranoidita, anetismus, narcismus či histrionství¹⁸. Právě ty dokáží velmi spolehlivě a citlivě detekovat některé projektivní techniky (kupříkladu Rorschachův test, Baum test, Hand test nebo Zulligerův tabulový test) (Svoboda, 1999). Ignorování osobnostních faktorů podtrhuje navíc to, že i přes diagnostickou chudost úvodního vyšetření Zimbardo sám připustil, že určité výsledky z dotazníků přeci jen korelovaly s následným chováním pokusných osob (Zimbardo, 2014). Podtrženo, sečteno, nelze než souhlasit se Štroblovou, když říká, „*že se Zimbardo vzdal možnosti predikce lidského chování v extrémní situaci příliš snadno, na základě nedostatečně udělané diagnostiky a bez zohlednění i těch drobných indicií, které jeho diagnostika přinesla*“ (Štroblová, 2017, 27). Jeho bagatelizace osobnostních vlivů pro agresivní chování není

¹⁸ Vliv těchto rysů na agresí byl opakovaně popsán. Srovnej např. Röhr, H., P. (2016). *Narcismus - vnitřní žalář; Vznik poruchy, průběh a možnosti jejího překonání*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-1080-1

opodstatněná a dokonce místy působí až jako záměrné opomíjení zjevných skutečností ve snaze udržet svou teorii za každou cenu platnou.

Další sporný bod leží v Zimbardovu přesvědčení, že „*hlavním kauzálním činitelem* (pro páčání zla) *je situace nebo systém, nikoli jedinec*“ (Zimbardo, 2014, 12). Tento závěr implicitně vyplývá i z Milgramovy studie poslušnosti, ale je tomu skutečně tak? Zapomeňme na okamžik na psychologii a vezměme si příklad z organické chemie. Platí, že vitamíny A, D, E a K jsou rozpustné v tucích. Tedy vnější činitel – tuk způsobí rozpuštění. Toto se děje bez výjimky. Není možné uvažovat o nějaké specifické molekule řekněme vitamínu A, která by z nějakého důvodu rozpuštění v tuku vzdorovala. Zde tedy je jasná příčinná souvislost mezi subjektem (vitamínem) a prostředím (tukem). Avšak ani u Milgrama ani u Zimbarda k podobnému jevu nedošlo. U Milgrama třetina lidí odmítla poslušnost a ve Stanfordské věznici se zdaleka ne všichni bachaři chovali sadisticky. Strážní se rychle po zahájení pokusu rozdělili na tři nestejně velké skupiny. Tu první tvořili ti, kteří šikanu vymýšleli, realizovali a zdokonalovali. Druhou skupinu reprezentovali ti, kteří „*byli ve své roli tvrdí a měli nároky, které nebyly... zneužívající*“. Konečně v poslední kategorii byli tací, co „*odolali pokušení moci a byli občas k vězňům ohleduplní a poskytovali jim malé služby*“ (Zimbardo, 2014, 259). Tento fakt dost zásadním způsobem popírá Zimbardovo přesvědčení o všemocné moci systému. Kdyby tomu tak skutečně bylo, museli by se jak Milgramova skupina, tak Zimbardovi dozorcí chovat homogenně. Za těchto okolností musíme prostředí coby jediný a patrně i hlavní příčinný vliv odmítnout.

Za pozornost stojí též jakýsi implicitně vyjádřený údiv obou experimentátorů nejen nad výsledky, ale též emočním doprovodem u pokusných osob. To je zjevné zejména u Milgrama. Erich Fromm, na adresu milgramových pokusných osob, které neprojevily žádné výrazné emoce, spekuluje, „*že je utrpení druhých uspokojovalo a že nepociťovali výčitky svědomí, protože jejich chování bylo schváleno autoritou. Jinou možností by bylo, že šlo o tak silně odcizené nebo narcistické lidi, že byli necitliví ke všemu, co prožívají jiní lidé; nebo to mohli být „psychopati“, neschopní morální reakce. Ti, u nichž se konflikt projevil různými příznaky stresu a strachu, zřejmě byli lidé bez sadistických a destruktivních charakterových rysů*“ (Fromm, 1997, 63). Žádný definitivní soud však vynést nemůžeme, neboť experiment byl behaviorální, a tak osobnost jednoho každého účastníka nehrála pro Milgrama roli.

Podobné to je u Zimbarda. Díky filmovému záznamu z celého experimentu můžeme vidět na obou stranách celou řadu emočních reakcí. Na nejkrutějším dozorcí Hellmannovi, kterého „*vězni*“ označovali jako Johna Wayna, je vidět neskrývané potěšení z moci, kterou zakouší,

až dětsky upřímná radost, když zlomí vůli vzpurného vězně či otevřený hněv a místy až zmatek, když čelí odmítnutí. Jeho kolega Burdan také neskrývá radost, když donutí vězně udělat, co jim nařídil. Na druhou stranu jeho okamžiky uspokojení jsou jakoby náhle střídány jakýmsi zádumčivým až nepřítomným pohledem, který může zračit lítost či přítomnost vnitřního konfliktu (*Quiet Rage*, 1992). Dozorce John Landry, který patřil k těm, co se do šikany vězňů prakticky nezapojovali, paradoxně prožíval pocity viny z toho, že ostatním kolegům nezabránil v jejich agresi. Jeho bratr Geoff připouštěl strach z vězňů a nepochybně též zakoušel pocity viny, neboť uvažoval o tom, že požádá, aby si mohl s některým vězňem vyměnit roli. Doslova řekl: „*Skoro jsem si přál, abych byl trýzněn já, než abych musel být trýznitelem*“ (Zimbardo, 2014, 238). To zní až masochisticky, jako touha být potrestán a zbavit se tak pocitů viny. Přesto tyto emocionální projevy nebyly v celé studii hlouběji analyzovány a sám Zimbardo mi při osobním setkání v roce 2005 řekl, že „*emoční a prožitková rovina nebyla předmětem tohoto výzkumu*“. Neptal se svých „dozorců“, jak se během pokusu cítili, jaké bylo pozadí tohoto emočního doprovodu a do jaké míry ovlivňovaly afekty jejich chování. Tím, že do svých teorií prožitkovou rovinu nezahrnul, nemohl nalézt konečné vysvětlení agresivního chování, neboť nezkoumal člověka v jeho komplexnosti a jedinečnosti, ale pouze na základě principu vnější stimul (systém)-reakce („dozorcovo“ chování). Tak se už patrně nikdy nedozvíme, proč některé dozorce jejich role začala bavit, jiní ji dělali zodpovědně, ale bez zjevného potěšení a další dokonce místy i nedbale.

Oba experimenty měly ukázat, jak snadno lze člověka odlidštit, dehumanizovat. Na místo toho se vkrádá nepříjemný pocit, že dehumanizovali především samotní experimentátoři, kteří redukovali individuality pokusných osob na pouhou skupinu, na objekty, které vystavily vlivu uměle vytvořeného prostředí. Samotné emocionální reakce pokusných osob však ukazují přinejmenším na existenci svědomí, s kterým lépe či hůře v určitých chvílích bojovaly. Nejinak tomu bude i u vojáků, kteří mají zabíjet. Oba experimenty v každém případě dokázaly, že jedním ze způsobů, jak snížit diktát svědomí je přenesení odpovědnosti na autoritu. Toho lze docílit buď využitím sklonu ke konformitě, nebo akcentem na poslušnost, coby ctnost. Tento proces zbavení se vnitřního konfliktu se ve světle zmíněných experimentů jeví být pro většinu lidí lákavý, případně pohodlný a bezpečný. Ostatně krátce po Zimbardovi totéž potvrdil i Bandura, který dokonce přišel s tím, že toto rozptýlení odpovědnosti mělo v rámci jeho experimentů na rozvoj agresivního chování větší vliv než dehumanizace (Bandura, Undrewood, Fromson, 1975). Absence klinických studií

pokusných osob nám však neumožňuje odpovědět na to, proč si někdo svůj pocit odpovědnosti zachoval a odmítl jej přenést na externí objekt a dále jednoznačně identifikovat ty jedince, kteří své agresivní chování projevovali nikoli proto, že jim to autorita nařídila, ale proto, že je to začalo v určité fázi bavit. Pak by totiž byl vliv autority zcela marginální a sloužil by pouze pro umožnění, nikoli nařízení daného chování. Jisté je, že proces přenesení odpovědnosti neprobíhá homogenně a na rozdíl od dehumanizace, která se jeví být nutnou podmínkou pro zabíjení, postihne jen část osob ve skupině, jejichž četnost zatím neumíme přesně kvantifikovat.

2.6. Čeští vojáci v afghánském Lógaru

Poté, co jsem nastínil určité fundamentální procesy, které formují vojákovy postoje před tím, než se ocitne v boji, můžeme tato teoretická východiska konfrontovat se zcela reálnou situací. V letech 2010 - 2011 probíhal při Sekci personální MO ČR pod vedením plk. PhDr. Kateřiny Bernardové projekt nazvaný Průzkum úrovně psychosociálních podmínek příslušníků úkolového uskupení AČR PRT, jenž působil v afghánském Lógaru¹⁹. V tomto období zde byly vždy na půl roku postupně nasazeny tři jednotky - 5., 6. a 7. kontingent ISAF. V každé jednotce ve velikosti praporu (cca. 300 osob) bylo provedeno šetření formou sběru dotazníkových dat. Cílem bylo mj. pravidelně monitorovat úroveň životní, zejména pracovní spokojenosti, detekovat hlavní stresory a získat tak ucelený přehled informací odhalujících úroveň psychosociálních podmínek nasazených vojáků. K výzkumu byl použit dotazník vlastní konstrukce. Sběr dat byl prováděn ve dvou etapách – před misí a v průběhu mise, a to přímo v místě působení české jednotky, nejdříve ve výcvikovém prostoru Libavá a později na základně jednotek ISAF v provincii Lógar v Afghánistánu. Respondenti se sběru dotazníkových dat zúčastnili dobrovolně a vzorek reprezentoval poměrnou část jednotky (vždy více než třetinu) tak, aby bylo možné výsledky extrapolovat na celou skupinu. Respondentům byla následně poskytnuta zpětná vazba výsledků z dotazníkového šetření formou PowerPointových prezentací spojená s výkladem a diskusí. Činnost výzkumného týmu sestávala ze sběru dat pomocí výše uvedené dotazníkové metody, jejího statistického zpracování, vyhodnocení výsledků, následné interpretace dat, sepsání stručné zprávy z výzkumu a jejího předání spolu s prezentací výsledků zadavatelům projektu - velení

¹⁹ Jednalo se o interní a tedy nikdy nepublikovaný výzkum určený pouze pro potřeby vrcholového velení AČR.

AČR.

Šetření se celkem v jeho druhé etapě, tedy v průběhu mise zúčastnilo 289 vojáků ze tří po sobě jdoucích jednotek. Kromě otázek zaměřených na logistické zabezpečení, horizontální i vertikální vztahy mezi vojáky, činnost psychologa, kaplana a velení jednotky, jsme zařadili do dotazníku též položky sledující postoje odrážející vnímání vlastní identity ve vztahu k cizincům, vlasti a poslušnosti. Ukázalo se, že 23% respondentů souhlasilo s výrokem, že „Cizinci jsou zdrojem kriminality a všemožných problémů“, 68% se ztotožnilo s názorem že „Není nic tak důležitého jako národ a v případě potřeby musí být jedinec ochotný se pro něj i obětovat“ a 61% pak soudilo, že „Když se zájmy a potřeby jedince dostanou do rozporu se zájmy a potřebami skupiny nebo národa, musí se jim jedinec plně podřídít.“

Jak tyto výsledky interpretovat? Předně nás překvapilo, že míra obecné xenofobie byla mezi respondenty signifikantně nižší než v obecné populaci, kde cizince, coby zdroj kriminality vnímá více než polovina respondentů.²⁰ Je však nutné doplnit, že v jiném šetření z roku 2015 realizovaném stejným týmem pod vedením plk. Bernardové a stejnou metodikou, avšak prováděném v rámci celé AČR včetně civilních zaměstnanců²¹ 75% respondentů vnímalo islám jako zdroj ohrožení, na něž byla na rozdíl od šetření ISAF explicitní otázka. Lze tedy usuzovat, že nejspíše vojenské nasazení spojené s častými kontakty s příslušníky armád jiných zemí patrně snížilo míru obecné xenofobie, avšak blízký kontakt s islám vyznávajícím nepřítelem naopak posílil odpor k tomuto náboženství a lidem, kteří jej vyznávají.

Velmi důležité jsou přibližně ony 2/3 respondentů, které povyšují zájmy národa nad samotnou existenci jedince a z toho vyplývající povinnost poslušnosti a podrobení se, pokud je to v zájmu skupiny či národa. To přesně odráží filosofii výcviku, o níž bylo psáno v kapitole 2.2. Je zřejmé, že tito respondenti si osvojili postoj, v němž zájmy skupiny jsou důležitější než jedince a dále, že poslušnost ve jménu vyšších cílů je ctností. Na druhou stranu by nás mohlo překvapit, že se jedná o „pouhé“ dvě třetiny respondentů. Vzpomeňme na to, že v Milgramově pokusu to také byly dvě třetiny, které šly se svou poslušností až za rámec svého svědomí. Avšak to byli lidé bez jakéhokoli výcviku, jenž by je programově k poslušnosti vedl. Navíc šlo z hlediska pokusných osob o pouhý psychologický pokus

²⁰ Srovnej například Čadová, N. (2015). *Postoje české veřejnosti k cizincům dlouhodobě žijícím v ČR – září 2015* Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. dostupné na http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7429/f3/ov151009.pdf

²¹ Nepublikovaný výzkum Psychosociálních podmínek a postojů vojáků a občanských zaměstnanců AČR

zaměřený na učení. Nikdo po nich nechtěl hrdinské chování ve jménu vyšších hodnot.

Jsem si vědom, že se následujícími úvahami pouštím na tenký led a mohu být kritizován za to, že srovnávám nesrovnatelné. Přesto se neodbytně vtírá následující: 2/3 českých vojáků v Afghánistánu otevřeně deklarují poslušnost ve jménu skupiny a národa jako povinnost a svým způsobem ctnost. 2/3 pokusných osob v Milgramově experimentu se chovaly do té míry poslušně, že by byly schopné zabít druhého člověka a 7 z devíti dozorců v Zimbardově experimentu šikanovalo vězně. O českých vojácích víme tolik, že jejich výcvik není primárně zaměřen na slepou poslušnost za každou cenu, ale na kombinaci samostatnosti v rozhodování a předvídatelnosti v chování. Jinými slovy nikdo ze zmiňovaných skupin neprošel žádným speciálním drilem, jenž by měl zvyšovat ochotu podrobit se pokynům autorit a konformně přijmout vše, co po nich chce okolí a to za všech okolností. Přesto se zdá, jakoby se bez ohledu na národnost a dobu lidé dělili na ty, kteří vnímají poslušnost jako hodnotu samu o sobě a ty, kteří takto neuvažují, a to v poměru v rozmezí od 2 ku 1 po 3 ku 1. Nebo jinými slovy, pro 6 – 8 lidí z deseti je poslušnost z nějakého důvodu ctnost sama o sobě a prostředí pouze poskytne podmínky pro konkrétní projev tohoto rysu v chování.

2.6.1. Vztah ke smrti a zabíjení

S rozsáhlým dotazníkovým šetřením zaměřeným na psychosociální podmínky v misi ISAF souvisela ještě jedna výzkumná oblast, a sice vztah a postoj vojáků ke smrti a zabíjení. Od počátku jsme však u tohoto specifického zadání stáli společně s kolegy před metodologickým problémem. Téma smrti a zabíjení by vyžadovalo nejlépe kvalitativní metodu založenou na osobních rozhovorech. Zadavatel výzkumu, kterým bylo nejvyšší velení AČR, však žádal četnostní vyjádření jednotlivých postojů a názorů a jejich vzájemnou korelaci. Zapracování těchto témat do dotazníku s předem navrženými odpověďmi, který by umožnil takovéto statistické zpracování, se nám jevilo nevhodné vzhledem k citlivé povaze tématu. Osobní rozhovory s reprezentativním vzorkem příslušníků mise zase nepřípadaly z časových a organizačních důvodů v úvahu, neboť by bylo nutné hovořit s několika desítkami respondentů. Proto jsme nakonec s kolegy zvolili jakýsi kompromis. Použili jsme fenomenologický přístup, kdy jsme si na počátku vydefinovali sérii oblastí, jež nás zajímaly, a na tomto základě jsme sestavili dotazník s otevřenými otázkami a prostorem pro volné odpovědi. Ty jsme poté podrobili rámcové a obsahové analýze. Porovnali jsme jednotlivé segmenty dat, vznikající kategorie a témata, což nám umožnilo roztržidění a dále redukci

informací na, pro naše potřeby, ty zásadní. Mohli jsme si tak povšimnout vztahů, které se mezi jednotlivými odpověďmi objevily. Dotazník byl rozdělen tematicky do následujících kategorií:

- Krize jako součást života
- Postoj ke smrti
- Vztah ke zbrani a jejímu použití
- Postoj k zabití
- Očekávání spojená s bojem
- Bezprostřední pocity
- Pocity v následujících 24 hodinách
- Vyhledání odborné péče

Tohoto šetření se v letech 2010 – 2011 zúčastnilo celkem 313 vojáků tří po sobě působících jednotek mise ISAF. Jednalo se o profesionální příslušníky AČR, z nichž většina již v minulosti absolvovala některé zahraniční mise. 12% z nich mělo předchozí zkušenost s bojem, či použitím zbraně. Tak jsme dostali dvě signifikantní skupiny, z nichž jedna hovořila o prodělané zkušenosti, zatímco druhá o očekávání pocitů, prožitků a reakcí na danou skutečnost.

Závěry pak vypadaly takto: Vojáci měli obecně malou představu o tom, co je krize. Buď se tomuto tématu vyhýbali, nebo udávali, že krizi nezažili. Pokud o krizi hovořili, pak si pod tímto pojmem představovali cosi hmatatelného (finance, rozvod). Ani v jednom případě se neobjevil poukaz na nějakou vnitřní, hodnotovou či vývojovou krizi. Vojáci udávali, že se své smrti příliš nebojí, a pokud ano, pak v souvislosti s obavou o další osud své rodiny, nebo se báli zmrzačení. Zároveň však používali některé psychické obranné mechanismy – popření, či racionalizaci. Tím se myslí, že si svou smrt vůbec nepřipouštěli a u úvah nad možnou smrtí přátel používali banální, racionalizující výroky typu – „*život jde dál, snažil bych se s tím vyrovnat, už mu nemohu pomoci, hlavně, že netrpěl a že to není nikdo z mých blízkých, třeba je mu teď lépe*“ apod. Zbraň byla respondenty převážně vnímána neosobně jako věc, která slouží k obraně. Naprosto minimálně měli vojáci ke zbrani osobní vztah. Ten vznikl až se zkušeností s bojem. Právě ti respondenti, kteří už zažili boj, uváděli, že poté se

jejich vztah ke zbrani stal těsnější. Více na svou zbraň dbali a snažili se jí mít stále ošetřenou, aby se na ni mohli spolehnout. Jeden respondent napsal, že poté, kdy zbraň použil, dal jí ženské jméno.

Veškeré úvahy o použití zbraně byly pak podmíněny faktem, že vojákovi, či jeho kolegům jde o život. Vojáci dále přísně rozlišovali nepřítele vojáka, civilistu, ženu a dítě. Zatímco proti vojákovi by zbraň použili, neuměli si představit, že by použili zbraň proti ženě, či dítěti. Rozpaky pociťovali též při představě použití zbraně proti civilistovi. Vojáci si své pocity spojené se zabitím druhého člověka buď neuměli představit, nebo je silně racionalizovali. Poukazovali na to, že „*je to jejich práce*“, „*chrání sebe a své kolegy*“ či „*plní svou povinnost*“. Odpovídali tedy přesně v duchu výcviku, kterým prošli. Očekávání spojená s bojem se lišila dle toho, o jakou bojovou situaci by šlo a zda již vojáci boj dříve zažili.

Vojáci, kteří nikdy v boji nebyli, měli tendenci výrazně racionalizovat. Svá očekávání spojovali nejčastěji se zvládnutím profesních nároků, schopností efektivně využít nacvičené postupy a pocity či prožitky spojené s bojem nijak nekomentovali, či je dokonce zcela negovali. Bezprostřední pocity spojené se zabitím, či použitím zbraně proti člověku si většina z nich neuměla představit.

V kontrastu s tím stáli ti, kteří se již v boji ocitli. Vojáci se nejčastěji zmiňovali o důvěře, kterou vkládali buď ve své kolegy, nebo v alianční partnery. Pocity spojené s úzkostí, strachem či nadměrným stresem nezmiňovali. Zde je však nutné faktické vysvětlení. Bojem vojáci rozuměli mj. i situace, kdy příslušníci Talibánu, nebo jiných ozbrojených skupin prováděli sporadické útoky na základnu. Šlo obvykle o krátké raketové ostřelování, nebo střelbu z velké vzdálenosti. Samotná základna, kde byli Češi rozmístěni, byl mnohahektarový, silně opevněný areál, s mnoha tisíci vojáky různých zemí. Češi zde tvořili jednotku o síle praporu vedle silné několikatisícové posádky americké armády a menších jednotek Jordánců a též příslušníků afghánské armády. Ztráty a škody způsobené raketovým odstřelováním nebyly zpravidla veliké a bylo též možné se efektivně krýt. Přesto rok po našem šetření, konkrétně 7. září 2012 došlo při takovémto raketovém útoku k těžkému zranění českého vojáka.²² V době, kdy jsme šetření prováděli, si však vojáci mohli na základně připadat více v bezpečí. Sám jsem zde raketový útok zažil a ani u mě, jakkoli

²² Srovnej např. V Afghánistánu byl při raketovém útoku těžce zraněn český voják dostupné na https://zpravy.idnes.cz/zraneny-cesky-vojak-afghanistan-da6-/zahranicni.aspx?c=A120907_161610_zahranicni_hro

nejsem cvičen k boji, se nijak výrazný pocit strachu nedostavil.

Dalším velmi důležitým momentem ovlivňujícím prožitky spojené s vlastním použitím zbraně byla vzdálenost, na jakou se boj odehrával. Nikdo z respondentů nevedl, že by zažil tak blízký boj, aby byl schopen rozpoznat protivníka. Vždy se jednalo o střelbu na vzdálenost v řádech několika desítek až set metrů.

Přesto však stojí za zmínku opakované poukazy na pozitivní pocity spojené s bojem formulované nejčastěji jako „*možnost konečně plně využít vše, co bylo dříve nacvičeno tzv. naostro*“. Nejčastější výpovědi vojáků, kteří nezažili boj, bylo, že žádné pocity neočekávají. Přesto však nešlo přehlédnout ty respondenty, kteří určité emoční procesy uváděli. Zejména ti, kteří zažili delší boj v řádech desítek minut či hodin, uváděli strach, hněv, ale též silné vzrušení a touhu „*zabít toho šmejda, který chce zabít mě a mé kamarády*“.

Očekávání a realita se v následném čase značně rozcházel. Zatímco nováčci neuvažovali o žádných silných prožitcích – „*použili by zbraň, neboť by to byla jejich profesionální povinnost*“ - veteráni uvedli, že následné pocity byly převážně pozitivní. Dostavila se úleva, kterou někteří respondenti vnímali až jako euforii. Měli radost, že přežili, že i ostatní vyvázli bez zranění a že protivník byl zneškodněn – tedy zabit či zraněn. Následující čas též věnovali vyhodnocování, které prováděli buď individuálně, nebo v „*nekonečném hovoru s kolegy, kdy se opakovaně vraceli ke všemu, co se stalo*“.

Nikdo z vojáků nevyhledal, ani neměl potřebu vyhledat odbornou pomoc. Přesto však respondenti uváděli, že jsou rádi, že zde tato možnost existuje.²³

Šetření ukázalo, že vojáci zpracovávají události či myšlenky související s blízkostí smrti nebo zabíjením výrazně v rozumové rovině, a tedy nepřekvapí množství racionalizujících obranných reakcí, kterými drží toto téma od sebe. To, že neočekávají či nepopisují žádné výrazné pocity spojené s bojem a zabíjením, ukazuje na značně potlačenou úzkost, a to nejspíše jak ze samotné činnosti, tak i z emocí, které by mohly přijít. Pokud bychom totiž brali jejich výpovědi zcela vážně, museli bychom se ptát, zda snad nejsou tito lidé schizoidně strukturované hraniční osobnosti, kompletně disociovaní od svých afektů. Takováto varianta je však prakticky vyloučená vzhledem k výběrovým kritériím, které vojáci před svým vstupem do armády museli splnit. Spoléhají se též na svůj výcvik a očekávají, že v dané situaci budou postupovat tak, jak byli naučení. Dalším faktorem, který svým způsobem činil

²³ Součástí každé české jednotky ISAF byl vždy vojenský psycholog a kaplan

boj z lidského hlediska snazším, byla velká vzdálenost, na jakou se odehrával. Právě proto, že nepřítel byl pouze anonymní stín kdesi v dálce, mohl v mysli vojáka figurovat jen jako jakýsi terč bez lidského rozměru, na nějž je snazší zamířit a vystřelit. Akcent na poslušnost k plnění rozkazů pak ukazuje na rozptýlení odpovědnosti, neboť sami sebe svým způsobem snižují na pouhý nástroj vykonávající naprogramovanou činnost. Vojáci očekávají, že pokud by bojovali a zabíjeli, bylo by to na základě pokynů jiné autority, která by implicitně převzala odpovědnost. Současně pokud uvažují o tom, že by zabíjeli, pak vesměs pouze v rovině obrany sebe a svých kolegů. To je zcela v duchu výcviku, jímž prošli a jenž je zevrubně popsán v kapitole 2.2. Navíc ti vojáci, kteří již boj zažili, udávali bezprostřední emocionální reakce zpravidla spojené s touhou zvítězit a též zlikvidovat toho, kdo je ohrožuje. V následujících hodinách pak radost z vítězství a přežití vyvolala vesměs pozitivní afektivní odezvu, kterou vojáci abreagovali v komunikaci s druhými. Přežít boj, v němž jde o život, je zásadní existenciální zkušenost, která jakoby potvrdí danému vojákovvi to, že on sám je živ. To je důležitý aspekt fenoménu zabití a já se k němu ještě podrobněji vrátím v Diskusi

2.7. Voják připravený k boji

Vstup do armády, úvodní rituály a začlenění se do vojenského kolektivu, akceptování pravidel, cílů i prostředků, výcvik a konečně i zatím nebojové nasazení ve válečné zóně, to vše je již za námi. Voják, už nikdy nebude tím samým člověkem, kterým byl, než se přidal k bojovým jednotkám. Pokud celý proces proběhl zdárně, má jinak postaven hodnotový systém, svou identitu, vnímání reality, své sebeprožívání, změnilo se mu vztahování se k druhým. Na prvním místě nyní stojí jeho přežití, které však má význam pouze potud, pokud je užitečné pro ostatní. Cítí se mocně a důležitě, neboť až dosud zvládl mnohé a zakouší hrdost na sebe a jednotku, v níž slouží. Patří k elitě. Svět je rozdělen na „ty s námi“ a „ty proti nám“, což nemusí být jen oficiální protivníci, ale též např. pacifistická veřejnost. Cenu má jen to, co je prospěšné pro zvládnutí úkolu a jednotku, s níž se identifikuje. Vnější realita získala černobílé obrysy, čímž se stala srozumitelnější a snáze uchopitelnější. Nepřítel již není člověk. Je to přinejlepším terč, při nejhorším cosi nelidského až mysticky démonického, cosi, co je nutné zničit.

Jeho dříve racionální (pokud vůbec existoval) pohled na realitu je nahrazen mýtickým a části jeho psyché regredovaly na paranoidně-schizoidní pozici. Tento proces je nutným adaptivním mechanismem, který vojákovvi později umožní zabít. Tím, že protivník je

objekt, do něhož jsou projikovány odštěpené, ty nejvíce zatracované části vlastního Self, je snadné, a dokonce žádoucí jej zničit, a to bez prožívání akutních pocitů viny. Paranoidně – schizoidní pozice tedy představuje pro vojáky adaptivní mentální nastavení, neboť je zbavuje pochyb o oprávněnosti jejich chování. Za těchto okolností logicky mizí, nebo jsou výrazně oslabeny vnitřní konflikty. S tímto pojetím nestojí v rozporu ani behaviorální koncepce. To, že prožitkovou rovinu nesledují, neznamena, že by teorii vnitřního konfliktu vyvracely. Milgramovy či Zimbardovy pokusy, jež ukázaly mimo jiné silný sklon jedince k poslušnosti a konformitě, naopak mohou podporovat myšlenku, že autorita je jedním z katalyzátorů procesu změny vnímání okolního světa z racionálního k mýtickému. A právě tento posun je prvním krokem k externalizaci vnitřního konfliktu. Jak jinak lze chápat Zimbardova slova o tom, že dozorcí ve Standfordské věznici si na věznicích „*ventilovali své vlastní nedostatky*“²⁴.

Jsme-li vojáci, vše se nám bude jevit jasné a přehledné, budeme vědět, kdo jsou ti dobří a kdo špatní a umíme též s touto realitou nakládat. Přesunutím destruktivních a agresivních intencí na okolí se zmírní vnitřní tenze plynoucí z konfliktu mezi Superegem a pudovými požadavky Id. Unést vnitřní konflikt je velmi náročný proces, zatímco jeho odstranění způsobí úlevu. Pokud externalizujeme naše, řečeno terminologií C. G. Junga, „stínové obsahy“ vně a vložíme, respektive projikujeme je do domnělého, či skutečného nepřítele, v každém případě se nám uleví (Mahler, 2002). Zbaví nás to vnitřních pochybností a umožní nám to přijmout sebe sama, aniž bychom nějakou svou část museli vytěšňovat do nevědomí. „*Rozštěpeným viděním světa v dvoubarevném protikladu dobrý a zlý je paranoidně-schizoidní pozice přirozeným základem destruktivního chování (zaměřeného na zničení objektu)*“ (Tippelt, 2009, 67). To je ještě navíc umocněno jakousi externalizací Superega do vnější autority. Tlak svědomí je napříště spojen zejména s povinností poslouchat. Máme-li pak navíc coby vojáci možnost nepřítele, jenž personifikuje náš stín, tedy to nejhorší z nás, „legálně“ a s posvěcením autority zničit, tedy zabít, nejen že tak učiníme bez pocitů viny, ale dokonce nám to může alespoň krátkodobě přinést takovou míru úlevy, která dosáhne až hranice slasti. To připouští i Fromm, který má za to, že „*zabíjení může být pro člověka příjemné*“ (Fromm, 1997, 126). Též difuze vojáková Ega do skupiny je obvykle vnímána jako příjemná. I to je součástí regrese, neboť dospělé, ohraničené Ego se vrací kamsi do svého dávnověku, kdy neexistovalo Já, ale pouze My, tedy do raných vývojových fází

²⁴ Výrok pronesený prof. Zimbardem během besedy konané u příležitosti udělení ceny Vize 97 nadace Dagmar a Václava Havlových v Praze dne 10. října 2005

preoidipského období. „*Zatímco většina lidí v běžném životě nenasazuje život za jiného člověka, ani se s ním nedělí o stravu, ve válce je to na denním pořádku*“ (Fromm, 1997, 128). Právě v možnosti projevit tyto hluboké, atavistické pohnutky leží jeden ze zdrojů přitažlivosti válek.

To je tedy jakési, sice nikoli universálně platné, ale přesto typické nastavení vojáka, když poprvé zamíří svou zbraň na živého člověka, zmáčkne spoušť a začne střílet.

3. Limity provedených studií

Tato práce si klade za cíl explicitně prozkoumat fenomén prožitků provázejících akt zabítí u vojáků. Implicitně se pak dotýká otázky motivace k zabíjení. Pokud bychom hledali obdobné studie na tato témata, s překvapením zjistíme, že zejména co se studia prožitků týká, žádnou obdobnou práci nenalezneme. Zabíjením u vojáků se patrně jako první systematicky zabýval S. L. A. Marshall, vojenský historik Armády Spojených států, který ve své knize *Man Against Fire* (2000) překvapil zjištěním, že 75% amerických pěšáků ve druhé světové válce nikdy nevystřelilo proti nepříteli s cílem ho zabít a to i přes to, že sami byli mnohdy pod palbou. Marshallova práce však byla odbornou veřejností přijata s rozpaky až odmítnutím, neboť se ukázaly významné nesrovnalosti v použité metodologii a vzniklo dokonce důvodné podezření, že si některé informace vymyslel. Americká armáda však tuto knihu, jež poprvé vyšla v roce 1947, zařadila na seznam povinné četby pro posluchače vojenské akademie ve West Pointu a některé Marshallovy závěry považovala za natolik závažné, že byly po řadu let v režimu utajovaných informací (Chambers, 2003). I na základě Marshallových zjištění provedla armáda v následujících letech řadu změn ve svém výcvikovém programu tak, aby procento opravdu bojujících vojáků vzrostlo. Zavedly se mj. nové terče, které už nebyly pouze kruhové, jako je tomu u sportovní střelby, ale dostaly podobu siluety lidské postavy. Začala se nacvičovat střelba nejen na velkou vzdálenost s cílem naučit vojáka přesnosti, ale též na blízko, aby se vojákům snížila tolerance k zabítí nepřítele (Grossman, 1996). Tato novinka se velmi rychle rozšířila i do ostatních armád, včetně té naší.

Dalším, často citovaným pramenem je kniha *On Killing* (1996) podplukovníka Davea Grossmana. Ten dokonce zavedl nový vědní obor „killology“ – tedy vědu o zabíjení. V tomto díle, které je povinnou četbou v řadě vojenských a policejních zařízení ve Spojených státech, Grossman navazuje na práci S. L. A. Marchalla a dochází k podobnému závěru jako on. Tedy, že zabíjení je pro člověka zcela nepřirozené a ten se mu bude bránit všemi prostředky. Tento svůj závěr dokládá řadou historických studií i osobními zkušenostmi s vojáky, s nimiž mluvil. I on však připouští, že je toto téma velmi málo popsáno. „*Nevzpomínám si, že by byl kdy na kterékoli z těchto škol (myšleny vojenské vzdělávací instituce) tento problém (zabíjení nepřátel) zmíněn*“ (1996, 68). Domnívá se, že existuje nevědomá potřeba zakrývat konečnou povahu vojenského výcviku i toho, co se od vojáků očekává. Tento fenomén nazývá „kulturní konspirací“, která má za cíl zamlžit účel vojenské profese před veřejností podobně, jako bylo v minulosti skrýváno vše, so souviselo

se sexualitou.

I Grossmanova práce je však odbornou, myšleno psychologickou veřejností přijímána s rozpaky. Kriticky je vnímáno především to, že podstatnou část svých závěrů staví Grossman právě na kontroverzním Marshallově výzkumu. Robert Engen své výhrady shrnuje takto. „*Ačkoli Grossman cituje několik dalších důkazů z vojenské historie, aby podpořil svou "killologickou" tezi, "tvrdá data" S. L. A. Marshalla jsou ústředním bodem jeho argumentace, pokud jde o neschopnost zabít ... Vzhledem k tomu, že Marshallova práce tvoří jádro důkazů, které jsou základem mnoha Grossmanových tvrzení o zabití ve válce, není možné jeho „killologickou“ literaturu přijímat bez výhrad*“ (2008, 127).

Implicitně se fenomén zabití pochopitelně objevuje v celé řadě jiných studií, z nichž na mnohé v této práci odkazují (viz seznam použité literatury), avšak jejich výčet a zevrubné posouzení by značně přesáhly možnosti této práce, proto se soustředím jen na ty, které považuji za klíčové a nezbytné pro jakékoli další studium tohoto tématu.

V prvé řadě jsou zde práce behaviorálních a sociálních psychologů v čele s Milgramem a Zimbardem, jejichž příspěvek k porozumění lidské agresi jsem rozebral výše.

Dalším sociálně psychologicky zaměřeným autorem, jehož dílo je pro pochopení vojákovy myslí důležité, je Erich Fromm, který se otázkou lidské agrese a násilí intenzivně zabýval. Stěžejní jsou v tomto smyslu dvě jeho práce – *Lidské srdce* (česky 1996), ale především *Anatomie lidské destruktivity* z roku 1973 (česky 1997). V této knize, která je jednou z posledních, jež Fromm napsal (zemřel v roce 1980), shrnuje svá dosavadní zjištění o lidské agresi, která učinil na základě jak studia odborné literatury, tak i řadou výzkumů, klinických pozorování i terénních šetření. Základním prvkem jeho pojetí agrese je její rozdělení na agresi tzv. benigní a maligní. Tou první rozumí reakci na cizí útoky a následnou obranu proti nim, zatímco ta druhá pro něj představuje „*specificky lidskou vášeň ničit a mít absolutní kontrolu nad lidským životem*“ (Fromm, 1997, 11). Oba tyto druhy agrese hrají významnou úlohu pro pochopení psychologických aspektů zabití, jemuž se v této práci věnuji. Podstatné je, že Fromm dochází k závěru, že zdravý člověk má silné zábrany zabíjet živé tvory – zvířata i lidi, s kterými se větší či menší měrou identifikuje. Své tvrzení dokládá jednak následným pocitem viny, který se u jedince vytvoří, pokud toto tabu překročí, a dále pak odporem, který většina lidí má, dostane-li se do situace, kdy má zabít tvora, jenž je jim nějakým způsobem blízký (Fromm, 1997).

Často odkazovaným zdrojem pro chápání lidské destruktivity, na nějž poukazuje mj. právě

i Fromm, je pak Freudova revize pudové teorie, a zařazení Thanatu (pudu smrti) po bok Erotu (tvořivého pudu) (Freud, 1999). Freud, jakožto člověk své doby, exaktní vědec a myslitel vycházející z fenomenologie, byl silně okouzlen dualitním viděním světa, tak jak jej předkládala zejména fyzika. Jeho revize teorie libida z roku 1920 a postavení dvou antagonistických pudů Erotu a Thanatu proti sobě je nesena právě v tomto dualistickém duchu. Pud smrti je však velmi sporný koncept, neboť naráží na problém ekonomie, respektive energetického zásobení. Každý pud musí mít zcela zřejmou somatickou lokaci, která mu dává jeho energii. U pudu smrti však toto chybí, což byl jeden z hlavních důvodů, proč byl tento konstrukt až na výjimky psychoanalytiky odmítnut (Široký, 2001). Dalším problémem souvisejícím s ekonomikou je saturace pudového přání. Freud připouštěl v zásadě jen tři způsoby práce s tlakem pudových přání – přímé vybití, sublimaci a případně odložení. Vše ostatní chápal jako neurotické obrany, které mají za cíl odvézt energii pocházející z pudů ke společensky přijatelnějším formám chování. Avšak právě koncept odložení znamená první úskalí. Odložením splnění pudového přání a uspokojení pouze pomocí představy z realizace, se děje v pozdějším věku, kdy je již Ego dostatečně zralé. Hugo Široký se právem ptá: *„Jestliže je člověk schopen odložit bezprostřední ukojení pod tlakem pouhé představy budoucí nelibosti, nebo znásobené libostí budoucí, jak je to vlastně s energetikou?“* (2001, 411) Sám Freud, jakkoli se snažil si na otázku lidské destrukce jednoznačně odpovědět, si nakonec uvědomoval, že konečné vysvětlení dosud chybí. *„Jestliže jsou tedy lidé vyzváni k válce, mohou v nich souhlasně odpovědět četné motivy, ušlechtilé i nízké, takové, o nichž se mluví nahlas, a jiné, které se zamlčují. Není třeba, abychom je všechny odhalovali. Jistě je mezi nimi i libost z agrese a destrukce; nesčetné dějinné i každodenní krutosti potvrzují její existenci a sílu. Spojení těchto destruktivních snah s erotickými a ideovými přirozeně usnadňuje jejich uspokojení. Když slyšíme o krutých činech v dějinách, máme někdy dojem, že ideové motivy sloužily destruktivním choutkám jen jako záminka; jindy, např. u krutostí svaté inkvizice, se nám zdá, že ve vědomí převládaly ideové motivy a destruktivní jim byly podvědomou posilou. Obojí je možné“* (Freud, 1998, 22).

Mimořádně inspirativním pramenem pro chápání lidské agrese a destruktivity jsou díla Roberta Jay Liftona, amerického psychiatra, který obohatil psychologii o novou disciplínu, a sice o psychohistorii. Během šedesátých let vytvořil spolu se svým učitelem Erikem Eriksonem a dalšími skupinu, která aplikovala psychologii a psychoanalýzu na studium dějin. Ve svých výzkumech se zaměřili hlavně na psychologickou motivaci k válce,

terorismu a genocidě v nedávné historii. Liftonova práce v této oblasti byla silně ovlivněna Eriksonovými studiemi o Hitlerovi a dalších politických osobnostech, stejně jako Freudovými teoriemi spojenými s postojem ke smrti. Tyto zdroje pak stály u zrodu jeho knih zabývajících se násilím, smrtí a zabíjením (Lifton, 2011). Pro potřeby této práce jsou pak důležité zejména *Home From War – Learning From Vietnam Veterans* z roku 2005 a *Nacističtí lékaři. Medicínské zabíjení a psychologie genocidy* česky vydané v roce 2007. Obě tato díla vycházejí z osobní zkušenosti autora s přímými účastníky. Na základě zevrubných rozhovorů, při jejichž pořizování spojil jak metodologii platnou pro psychologické interview, tak pro pořizování záznamů v oboru orální historie, dokázal vytvořit nesmírně plastický obraz psychologických aspektů daných událostí a úlohy každého konkrétního jedince v něm.

Abychom porozuměli procesům spojeným se zabíjením, nemůžeme opominout práci Otto Ranka, zejména jeho koncept hrdiny. Podle Otto Ranka hrdina kombinuje v jedné osobě živoucí, tedy smrtelné a nesmrtelné. Samo zrození hrdiny z ducha dvojakosti může být vypořádováno v tradicích běžných po světě i u nás. Jeden z nejstarších popisů hrdiny pochází zhruba z období 2500 let před Kristem z Babylonu, kdy zakladatel první dynastie je popsán jako ten, který nezná svého otce a jehož matka ho poslala po vodě a ta ho zanesla do města, kde se nakonec stal králem. Hrdina v Rankově pojetí je kdosi, kdo přemohl smrt, z níž má každý člověk zpravidla silně vytěsňený strach, neboť lidé jsou patrně jediní tvorové na planetě, kteří jsou si vědomi vlastní konečnosti a smrtelnosti (2012). Tuto myšlenku pak rozvedl Ernst Becker ve své knize *The Denial of Death* (1997). Becker udělal ze strachu ze smrti, smrtelnosti a konečnosti ústřední hnací sílu člověka. Před tímto strachem unikáme zpravidla pomocí libida, tedy tvořivé síly, která nám vytvoří iluzi pokračování sebe sama i po fyzické smrti. Nejzákladnějším projevem chování v tomto smyslu je plození dětí, v nichž žijeme dál. Svou existenciální úzkost můžeme též zmírnit kreativitou, vytvářením děl, která nás přežijí. Tyto v zásadě pozitivní strategie zvládnání jsou však mnohým z různých důvodů odepřeny, a tak se objevují jiné. Becker tvrdí, že většina lidských činností odráží strach z nevyhnutelnosti smrti a universální odpovědí na tuto úzkost je vznik kultury. Proto si společnosti vytvářejí symboly, které jsou časově neomezené: národnostní, státní, etnické, náboženské systémy a systémy víry, které vysvětlují význam života, definují to, co je hodno úcty a následování, odměňují ty, které shledávají jako vzorové příklady určitých žádoucích atributů a trestají – tedy fyzicky či symbolicky zabíjejí – takové, kteří nedodržují kulturní světový názor.

Dílo Ernsta Beckra pak inspirovalo Jeffa Greenberga, Sheldona Solomona a Toma Pyszczynského k vytvoření ucelené psychologické teorie nazvané Terror Management Theory (TMT - volně lze přeložit jako teorie o zvládání hrůzy). Tato teorie předkládá základní psychologický konflikt, který vyplývá z touhy žít na jedné straně a vědomím smrtelnosti na straně druhé. Tento konflikt vyvolává hrůzu a tato hrůza vede jedince k přijetí kulturních hodnot nebo symbolických systémů, které slouží k tomu, aby poskytovaly životu smysl a hodnotu.²⁵

Nejjednodušší příklady kulturních hodnot, které zmírňují hrůzu ze smrti, jsou ty, které mají za cíl nabídnout nesmrtelnost (např. víru v posmrtný život, náboženství). Nicméně, TMT také tvrdí, že jiné kulturní hodnoty - včetně těch, které jsou zdánlivě nesouvisející se smrtí - nabízejí symbolickou nesmrtelnost. Například hodnota národní identity, pospolitosti, kulturní perspektivy pohlaví a nadřazenost lidí nad zvířaty. V mnoha případech se tyto hodnoty považují za symbolické vyjádření nesmrtelnosti a to:

- a. poskytnutím smyslu, že jedinec je součástí něčeho většího, co nakonec jednotlivce přežije (např. národ, rodokmen, etnikum, politická strana)
- b. tím, že udělá svou symbolickou identitu nadřazenou biologické povaze (např. jste osobnost, která vás činí víc než jen shlukem buněk).²⁶

Protože kulturní hodnoty určují to, co je smysluplné, jsou také základem pro veškerou sebeúctu. Ostatně právě pojem sebeúcta (orig. self-esteem) je klíčový v celé TMT. Zabíjení, motivace k němu a prožitky, které toto chování provázejí, nejsou hlavní oblastí výzkumu TMT, avšak řada implikací této teorie podpořená i experimentálně přináší cenné podněty k dalším úvahám. Jedním ze základních směrů výzkumu je hledání propojení mezi strachem ze smrtelnosti a ochotou bránit své kulturní hodnoty, případně vytvářet si předsudky o těch, kteří tyto hodnoty nesdílí. V těchto experimentech jsou pokusné osoby skrytě vystaveny připomínce na vlastní smrtelnost (dívali se na grafické zobrazení smrti, nebo jsou podprahově konfrontovány se slovy jako „mrtvý“, „smrt“, „rakev“ atd.). Druhá, kontrolní skupina těmto vlivům vystavena není. Autoři TMT na základě získaných výsledků desítek

²⁵ Čerpáno zejména z oficiálních webových stránek skupiny: <http://www.tmt.missouri.edu/index.html>

²⁶ Srovnej například Lange, P., Kruglanski, A., Higgins, T. (2011) *Handbook of Theories of Social Psychology*. London. Sage Publications Ltd. ISBN-13: 978-1847875143 398 -415 nebo Shen, P. (režie) (2003) *Flight from Death: The Quest for Immortality* [filmový dokument]. USA. Transcendental Media

takových experimentů tvrdí, že strach ze smrti zintenzivňuje snahy bránit své kulturní světové názory, zvyšuje pozitivní reakce na vše, s čím se jedinec může identifikovat a naopak stupňují se negativní reakce vůči těm, kteří jsou jiní až k ochotě a tendencím vystupovat vůči nim agresivně (Shen, 2003). Tak například v únorovém čísle *Journal of Personality and Social Psychology* v roce 1990 publikovali zakladatelé TMT spolu s dalšími kolegy článek popisující výsledky série experimentů, kterými se testovala souvislost mezi strachem ze smrtelnosti a vytvářením si negativních předsudků křesťanů, kteří byli pokusnými osobami, vůči židům. Pokusy ukázaly, že v kontrolní skupině, kde byli křesťané konfrontováni s vlastní smrtelností a z ní pramenící úzkosti z konečnosti života se významně zesílily sklony vnímat židy s řadou negativních předsudků (Greenberg, J. a kol., 1990).

Ani tato teorie však není vědeckou obcí bez výjimky přijímána. Kritice TMT bylo v roce 1997 věnováno celé číslo časopisu *Psychological Inquiry*. Zde například Leary a Schreindorferová tvrdí, že podobných výsledků, jakých dosáhli členové TMT, lze docílit i jinak, než nepřímým vystavením myšlenkám na vlastní smrt a smrtelnost. Podobné reakce může vyvolat jakákoli úzkost, strach nebo jiné averzní podněty, jako například bolest (Leary & Schreindorfer, 1997). Lerner pak zpochybňuje vliv sebeúcty coby určujícího faktoru pro zvládnutí strachu ze smrti (Lerner, 1997). Další studie navíc zjistily, že podobně jako zkoumané osoby v experimentech TMT reagovali lidé, když byli nuceni přemýšlet o obtížných osobních rozhodnutích, o tom, že jsou oloupeni nebo sociálně izolováni, nebo když museli reagovat na otevřené otázky týkající se nejistoty. Na to pak autoři TMT argumentovali tím, že tyto tzv. jiné zdroje úzkosti však v konečném důsledku představují pro jedince zase jen připomínku vlastní omezenosti a tedy smrtelnosti. Například strach z izolace není nic jiného než sociální smrt (Pyszczynski a kol., 2006).

Podle autorů TMT jde tedy o to, že lidé se musí vyrovnávat se svou smrtelností, to znamená mj. s obavou o celkový smysl života. Současně však právě úzkost z nedostatku smyslu života je ve válce zcela nebo přinejmenším částečně minimalizována. Pokud vezmeme v úvahu mentální nastavení vojáka před tím, než vstoupí na bitevní pole tak, jak jsem jej popsal v předchozí části této práce, zejména pak jeho identifikaci, až fixaci na skupinu a nahrazení osobních hodnot a cílů skupinovými, a dále si představíme míru, v jaké je tento člověk vystaven smrti, a tedy konfrontován se svojí vlastní smrtelností, konečností a celkovým zmarem, můžeme díky TMT lépe rozumět vojákově ochotě zabíjet, a dokonce při tom i zažívat cosi jako libost.

3.1. Perspektiva dalšího zkoumání

Již výše jsem upozornil na to, že psychologie není a patrně ještě dlouho nebude (pokud vůbec) exaktní vědou. Z toho plyne, že konečnou odpověď na povahu a zdroje prožitků provázejících zabití u zdravého jedince dosud nemáme a osobně jsem spíše skeptický k myšlence, že bychom jí někdy bezezbytku měli. Pokud poněkud zjednoduším výčet výzkumných metod, které máme my psychologové k dispozici, pak to vždy budou varianty na kvantitativní či kvalitativní výzkum, případně můžeme provést experiment a konečně přímé pozorování.

Téma prožitků provázejících zabití je natolik citlivé až intimní, že kvantitativní šetření je prakticky předem odsouzeno k nezdaru. Lze oprávněně předpokládat, že respondenti by svou účast na takovém výzkumu vnímali velmi negativně a své odpovědi by tedy buď fabulovali, nebo sabotovali.

Podobně problematické je pozorování. V praxi by to nutně znamenalo, že výzkumník by se musel opakovaně zúčastnit bojových operací a sledovat reakce vojáků in vivo. Kromě značného rizika, jež by takový výzkum znamenal, je nutné vzít v úvahu i to, že psycholog by si v takových situacích jen těžko udržel profesionální odstup. Přesto nelze tuto možnost studia zcela odmítnout a vzhledem k četnému zastoupení psychologů v armádách NATO je možné od této skupiny odborníků očekávat zajímavé příspěvky k danému tématu. Díky tomu, že se v prostředí vojenské psychologie stále pohybuji a jsem v kontaktu s řadou kolegů v Česku i zahraničí, však musím konstatovat, že zatím stojí tento problém – tedy zabíjení per se - poněkud stranou jejich zájmu.

Experiment má mimořádnou výpovědní hodnotu a i přes své kritické poznámky k práci Milgrama a Zimbarda velice oceňuji především samotnou jejich invenci a originalitu. Podobně fascinující jsou i experimenty prováděné lidmi sdruženými kolem TMT. Na pokusu je totiž nejtěžší nikoli realizace, ale samotná jeho konstrukce tak, aby bylo možno měřit to, co chceme zjistit. V tom však zároveň leží čertovo kopytko. Fyzikové používají pojem inerciální soustava, kterým se označuje taková vztažná soustava, v níž platí 1. Newtonův pohybový zákon. Jinými slovy se jedná o jakési ideální prostředí, do kterého mohu následně přidávat proměnné a zkoumat jejich dopad. I experimentální psychologové se při svých pokusech snaží vyloučit jiné, než zkoumané vlivy, avšak paradoxně právě proto jsou závěry takovýchto experimentů vždy více či méně sporné a to ze třech důvodů:

- 1) Pokud se experimentátor pokusí vytvořit jakousi „inerciální soustavu“ v psychosociálním smyslu slova, tedy prostředí, kde nejsou žádné jiné vlivy, než ty, které chce zkoumat, dosáhne tak situace, která je zcela mimo rámec předchozí lidské zkušenosti a odtržená od reality. Samotné laboratorní podmínky pak logicky ovlivní chování zkoumaných osob do té míry, že závěr experimentu bude diskutabilní.
- 2) Pokud bude experiment probíhat v prostředí co nejbližším realitě, bude vždy velice těžké jednoznačně prokázat, že výsledek pokusu byl dán specifickými a kontrolovanými proměnnými a nikoli jinými vlivy.
- 3) I kdyby se experimentátorovi povedlo nějak vytvořit prostředí bez jiných než zkoumaných vlivů, a současně by takovéto prostředí nebylo zcela umělé a nepřirozené, přesto i poté bude nekontrolovatelně kontaminováno. Tímto „znečišťujícím“ faktorem bude totiž samotná zkoumaná osoba, která kromě vlivů, jež jí připravil experimentátor, bude podléhat i svým vlastním, intrapsychickým procesům, které pro svou četnost, složitost a komplexnost nemohou být pod bezvýhradnou kontrolou výzkumníka.

Toto není kritika psychologických experimentů jako takových. Naopak. Každý metodologicky a eticky čistě provedený pokus přináší přinejmenším nová témata k úvahám a často posouvá míru našeho poznání. V každém případě je však nezbytná velká opatrnost při interpretaci výsledků psychologických pokusů a je důležité mít na paměti omezení platnosti jejich závěrů.

Konečně poslední metodou, kterou má výzkumník k dispozici, je kvalitativní výzkum. Ten je nejcitlivější ke zkoumaným osobám a nabízí velmi plastický pohled na studované téma. Jeho omezení však tkví v tom, že si neklade za cíl přinést ověřené, verifikované, extrapolovatelné závěry, mnohdy právě naopak jsou jeho výsledkem jen nové hypotézy. Pohříchu, pro studium natolik citlivého tématu, jakým jsou prožitky provázející zabíjení, se v tuto chvíli prakticky jinak postupovat nedá.

4. Motivace autora k realizaci předkládané studie

Při studiu fenoménu zabití, respektive prožitků provázejících toto chování, mi šlo především o vhléd do osobností respondentů a okolností, které jejich zkušenosti se zabíjením podmínily, či je provázely, a to s jediným cílem – porozumět. Jsem svým založením psychoterapeut, a proto mi nešlo o konečné zodpovězení otázky, co a proč zdraví lidé cítí, když zabíjejí. Člověka vnímám vždy jako zcela jedinečnou a neopakovatelnou bytost, a i proto jsem pro svou studii zvolil kvalitativní, fenomenologickou metodu zkoumání. To mi umožnilo zabývat se každým jednotlivým případem zvlášť a vidět velmi jemné předivo vlivů, vztahů a souvislostí, které zapříčinily tu kterou konkrétní reakci. Šlo mi primárně o to zjistit, jaké emoce a prožitky se při zabíjení mohou objevit a tam, kde to bylo možné, nabídnout i jejich vysvětlení. Strávil jsem s vojáky a mezi nimi podstatnou část svého profesního života a podobně jako oni nelibě vnímám jakési politicko-korektní mlčení o smyslu jejich práce. A tak jsem se rozhodl toto téma otevřít možná i proto, abych byl schopen jim lépe pomoci, budou-li to s ohledem na to, co zažili, potřebovat.

Výzkumná část

5. Výzkumné otázky

Tato práce nemá žádné úvodní hypotézy, které bych se snažil vyvracet či potvrdovat, ani si neklade ambice na vyvozování závěrů z kvantitativní četnosti jednotlivých druhů prožitků, které se v souvislosti se zabitím objevily. Jsou zde pouze výzkumné otázky:

- 1) Jaké pocity u zkoumaných osob vyvolala zkušenost se zabitím?

Jinými slovy, zajímá mě, co vojáci cítili, když odebrali jiné lidské bytosti život.

- 2) Jaká byla dynamika prožitků souvisejících se zabitím?

Zde jde o časové proměny prožívání, tedy co vojáci cítili během zabití, bezprostředně po něm a v dalších hodinách. Dále se budu zajímat o to, jak prožitky ovlivnila případná opakovaná zkušenost se zabitím.

- 3) Co zkušenost se zabitím znamenala pro jedince do budoucna?

Jde o pochopení toho, zda a pokud ano tak jak se zkušenost se zabitím odrazila na dalším životě jedince

- 4) Jak vysvětlit prožitky provázející zabití?

6. Metody

Zabití a prožitky s tím související jsou fenoménem a právě proto jsem zvolil fenomenologické zkoumání jako základní výzkumnou metodu. Neboť „...*hlavním cílem kvalitativního fenomenologického výzkumu je zjistit, jaký význam přisoudili zkoumané osoby svým zkušenostem*“ (Pietkiewicz & Smith, 2012, 362). Hendl doporučuje, aby byl fenomenologický přístup zvolen „*pokud: chceme prozkoumat význam prožité zkušenosti jedince a porozumět mu; studovaný fenomén se nejvhodněji zachytí pokusem porozumět zkušenostem účastníka; fenomén není dostatečně prozkoumán*“ (2005, 129). Stejně to vidí i Leedy & Ormrod, když říkají, že cílem kvalitativního fenomenologického výzkumu je „*porozumět zkušenosti účastníků*“ (2001, 157). A tak skrze rozhovory s konkrétními, živými lidmi, pomocí jejich vyprávění se pokusím nahlédnout do vnitřního světa jedince, vojáka, který zabíjí v boji.

Smyslem této práce je právě charakter a význam prožitků provázejících zabití. Jde o to, jak tento klíčový moment vojáci zakoušeli a jak svým prožitkům rozuměli. Tento čin, jakkoli byl pro vojáka v dané chvíli legitimní, je vždy mimořádně citlivým místem. Proto hlavní zdroj informací v této práci pochází z rozhovorů s jednotlivými veterány, případně jsou některé pasáže doplněny o výpovědi zveřejněné v odborných publikacích či dokumentárních filmech. Analýza a interpretace získaných informací pak směřuje k tomu, aby byla sdělená, prožitá zkušenost srozumitelná a vztažená k obecnějším psychologickým konceptům. Toto vše je pak zarámováno do teoretických úvah, historických souvislostí a sociálních proměnných.

6.1. Výzkumný design

Tato práce vychází de-facto z dvou ucelených šetření a dále z průběžně získaných rozhovorů. Poprvé jsem toto téma začal zkoumat v roce 2005 a klíčovým zdrojem informací se staly rozhovory s americkými veterány z korejské a vietnamské války. Tehdy bylo mým cílem zjistit, zda zabití mohou provázet i slastné prožitky. To se potvrdilo a já jsem tuto část zpracoval do diplomové magisterské práce (Štrobl, 2006). V následujících letech jsem prožitkovou rovinu provázející akt zabití dále studoval především průběžnou četbou vztažné literatury, náhodnými rozhovory s těmi, kteří měli k tématu co říci – zejména s psychology a vojáky a konečně i během terapeutické práce s válečnými veterány, kteří mě vyhledali.

Postupně jsem dospěl k poznání, že nemám ucelenou a systematicky zpracovanou znalost toho, co vše může akt zabití pro vojáka znamenat a že škála prožitků bude nejspíše značně pestrá. Proto jsem se rozhodl na předchozí výzkum navázat. Původní skupinu respondentů jsem rozšířil o další. Mezi českými vojáky je téma bojového zabití stále velké tabu, a navíc těch, kteří toto zažili, je relativně málo, a tak ačkoli je součástí této práce i jeden český respondent, hlavní rozšíření výzkumného vzorku proběhlo díky Chorvatským veteránům z války za nezávislost v devadesátých letech.

Ještě před zahájením celé studie jsem si uvědomoval své apriorní koncepty a představy o fenoménu. Byť jsem netušil, jaké prožitky mohou akt zabití provázet, nepochyboval jsem, že se musí jednat o velmi citlivé, patrně též bolestné téma a že bude nutné postupovat velmi opatrně. Tím jak rozhovorů přibývalo, jsem mohl být vnímavější i k drobným náznakům a na ty se v rozhovoru zaměřit. Postupně jsem větší pozornost věnoval pozitivním prožitkům souvisejících se zabitím, fenoménu dehumanizace a vlivu skupiny na vojákovu sebepojetí. Šlo mi však především o to pochopit významy, které účastník přisuzuje dané zkušenosti a prožitkům a ty včlenit do obecného, klinicko-psychologického rámce.

Pro zpracování dat jsem zvolil design zakotvené teorie (grounded theory), který se mi jevil jako optimální pro tuto kvalitativní výzkumnou studii, neboť „*zakotvená teorie představuje sadu systematických induktivních postupů pro vedení kvalitativního výzkumu zaměřeného na vytváření teorie*“ (Lewis-Beck et al., 2004, 440). Podobně konstatují Strauss a Corbinová, že „... je to teorie induktivně odvozená ze zkoumání jevu, který reprezentuje“ (1999, 14).

Protože se ve všech případech zaznamenaného zabití jednalo o situace vycházející z historických souvislostí, bylo nezbytné zasadit některé výpovědi do správného sociálního a historického kontextu. Na tato fakta odkazuji během vlastní práce s textem. V rámci analýzy jsem pak pracoval jak s koncepty, tak kategoriemi ve smyslu, jak je definuje Corbinová a Strauss (v Hendl, 2005) a tam, kde to bylo možné, jsem navrhl i možné propozice. Design zakotvené teorie jsem doplnil metodou objektivní hermeneutiky. Tento postup byl vyvinut Oevermannem, který říká, že „*objektivní hermeneutika, bez ohledu na to, jaký konkrétní objekt má analyzovat, je vždy primárně zaměřena na rekonstrukci latentních smyslových struktur nebo objektivních významových struktur u těch forem vyjádření, v nichž je zkoumaná osoba autenticky ztělesněná*“ (Oevermann, 1996, 4). Oevermann pak objektivní hermeneutiku doporučoval zejména pro analýzu interakcí (Hendl, 2005). Zabití, ke kterým došlo, a o nichž váleční veteráni hovořili, je možné vnímat právě jako zcela extrémní formu interakce mezi vojákem a jeho nepřítelem. Navíc vojenská služba a s ní

související násilná činnost je velmi silně ovlivněna horizontálními i vertikálními vztahy, které si jedinec kolem sebe utvořil.

6.2. Výzkumný vzorek

V této práci jsou zaznamenány výpovědi válečných veteránů několika národností a různých konfliktů. Dominantní jsou však dvě skupiny - bývalí příslušníci amerických ozbrojených sil z války ve Vietnamu a dále pak chorvatští veteráni z války za nezávislost z první poloviny devadesátých let.

Kdokoli někdy pracoval s válečnými vysloužilci, ví, že každý konflikt produkuje jistý specifický druh veteránů a proto je nutné na určité charakteristické rysy předem upozornit a včlenit každou skupinu veteránů do správného historicko-společenského rámce.

6.2.1. Američtí veteráni

Respondenti byli vždy muži ve věku 52 až 72 let. Všichni měli zkušenost s vícenásobným zabíjením během bojových operací. Tři z nich byli klienty Vet Centra²⁷ v newyorské čtvrti Harlem a spolupráce byla domluvena prostřednictvím terapeutů tohoto zařízení. Dalších sedm respondentů bylo kontaktováno předchozími třemi veterány, avšak vždy se jednalo o lidi nějak napojené na Vet Centrum. Samotné rozhovory proběhly dílem v prostorách Vet Centra (5), dílem v domácnostech bývalých vojáků (3), v restauraci (1) a konečně poslední setkání proběhlo venku, v Centrálním parku.

Deset řízených rozhovorů bylo zaznamenáno ve dnech 20. – 25. září 2005. Vzhledem k zachování lékařského tajemství jsem neměl od pracovníků newyorského Vet Centra v

²⁷ Vet Centra vznikla po roce 1979 v souvislosti se zákonem Spojených států č. 104-275. Vet Centra spadají pod *Department of Veterans Affairs*, což je úřad na úrovni ministerstva a i když byla původně určena pro veterány z Vietnamu, po roce 1991 byla klientela rozšířena na všechny žijící účastníky válek, v kterých byly americké ozbrojené síly nasazeny. Vet Centra fungují na bázi komunitního systému. Odborný personál tvoří psychoterapeuti a sociální pracovníci. Kromě individuálních, či skupinových terapií zaměřených především na lidi s různě rozvinutou PTSD, se pracovníci zabývají manželským a rodinným poradenstvím, drogovými a alkoholovými závislostmi, tématem ztráty blízké osoby, problematikou HIV, sexuálními traumaty vzniklými v souvislosti s vojenskou službou, finančním poradenstvím a pomocí při nárokování sociálních dávek, doprovázením na různá jednání s úřady a poskytováním informačního servisu zejména o národních veteránských organizacích a projektech. Kromě profesionálního týmu mají Vet Centra i dobrovolníky zpravidla z řad klientů, kteří fungují jako street-workeri. Síť Vet Center je relativně hustá. Jsou prakticky v každém městě, ve velkých metropolích, jako například New York je jich hned několik v různých čtvrtích. Viz https://www.vetcenter.va.gov/About_US.asp

Harlemu předchozí anamnestická data, ani potvrzenou diagnózu PTSD. Faktu, že respondenti touto poruchou v různé míře trpěli, však napovídá obsah vyprávění.

Atmosféra rozhovorů se lišila s ohledem na téma i samotné zkušenosti veterána. Charakteristická byla velká sdílnost a upřímnost. Většinou veterány během rozhovoru zaujalo moje úsilí plně porozumět fenoménu zabítí. Všichni byli navíc více či méně pravidelnými návštěvníky Vet Center, a tak snad i proto byli schopni pojmenovávat své prožitky a hovořit o nich.

Dominantním rysem byl též silný patriotismus, přičemž se však nejednalo o nekritický pohled na Ameriku. Zjednodušeně by se dalo říci, že americký veterán cítí zpravidla silnou loajalitu k ozbrojeným silám své země, zejména pak k druhu vojska, u kterého sloužil, ctí tradice a státní symboly Spojených států a je hrdý na svůj původ. Kritický je naopak vůči politikům, úřadům a establishmentu obecně. Jak známo, konflikt ve Vietnamu je stále velmi kontroverzní a ve Spojených státech je toto téma dodnes živé²⁸. Bylo tedy nezbytné znát jednak historické okolnosti této války a současně si být vědom toho, že pohled veteránů na ni bude vždy jistou měrou korespondovat s jejich výše zmíněným založením. Schopnost zvládat trauma silně souvisí s nalezením smyslu celé situace.²⁹ Je tedy zřejmé, že tento proces bude u amerických veteránů probíhat se silným vlivem jejich výše zmíněného založení. Abych byl konkrétní, američtí veteráni ani v době silných protiválečných protestů na konci šedesátých a začátkem sedmdesátých let většinou nekritizovali americké ozbrojené síly. Jejich protesty byly namířeny proti vládě a politikům obecně.³⁰ Dodnes pak platí v amerických ozbrojených silách názor, že válku ve Vietnamu armáda neprohrála. Ten, kdo ji ztratil, byli politici.

Specifickou problematikou bylo samotné pořizování řízených rozhovorů. I přes sdílnost a ochotu s jakou veteráni přistoupili k rozhovorům, bylo zřejmé, že zde byly i další, dalo by se říci, socio-kulturní vlivy. Newyorský Harlem je bývalým černošským ghettem a zcela majoritní podíl afroameričanů je zde, i po zrušení segregačních zákonů, stále patrný. Ani jeden z respondentů nebyl běloch, přičemž v devíti případech se jednalo o afroameričany, jeden veterán byl asijského etnika. Respondenti byli lidé, kteří vzhledem ke svému věku zažili segregaci, a tak u nich byla v kontaktu s bělochem znát jistá opatrnost. Tento rys byl

²⁸ Srov.např. Kamas, D. (1997). *Válka ve Vietnamu*. Olomouc: Votobia. ISBN: 80-7198-247-4

²⁹ srov. např. Frankl, V. E. (1996). *A přesto říci životu ano*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

³⁰ srov. např. dokumentární film *Unfinished Symphony: Democracy and Dissent.*, Northern Light Production, 2001

navíc umocněn tím, že i péče poskytovaná harlemským Vet Centrem je prováděná bez výjimky černochoy. Jak mi bylo řečeno vedoucím tohoto zařízení, Waltrem Bridgersem, jejich klienti nemají příliš zkušeností s tím, že by se o ně zajímal běloch. Proto bylo nutné hned zpočátku detailně vysvětlit nejen pozadí celého šetření a jeho účel, ale i lehce nastínit národnostní a rasové poměry v České republice.

6.2.2. Chorvatští veteráni

Všech devět respondentů byli bez výjimky muži ve věku 42 – 56 let. Všichni se zúčastnili války za nezávislost z kraje devadesátých let dvacátého století jako příslušníci chorvatské armády. Již v tomto bodě je však nutná určitá upřesňující historicko-společenská vsuvka. Chorvatsko vyhlásilo nezávislost na Svazové republice Jugoslávie v červnu 1991 společně se Slovinskem. Tento krok byl ze strany Bělehradu vnímán jako nezákonný separatismus, na jehož potlačení byla povolána federální armáda (JNA). V té však sloužili příslušníci všech národností bývalé Jugoslávie, a tak docházelo k paradoxním situacím, kdy Chorvaté či Slovinci v Jugoslávských uniformách měli potlačovat vlastenecká vzednutí ve svých vlastních zemích. Tím, že Chorvatsko patřilo do federativního svazku někdejší Jugoslávie, nemělo pochopitelně svou vlastní armádu, která se začala dosti chaoticky formovat v průběhu roku 1991, kdy už byl ozbrojený konflikt mezi Chorvaty a Srby v plném proudu (Nigel,, Krunoslav, 2008). Dotazovaní veteráni se tedy stali příslušníky regulární chorvatské armády mnohdy značně nestandardně a často až poté, kdy se do bojů zapojili coby neorganizovaní dobrovolníci nebo jako zběhové z JNA. To z některých z nich činí z hlediska mezinárodního práva nebo dle dosud v Srbsku platných zákonů zločince.

Většina zpovídaných veteránů byli bývalí příslušníci 4. gardové brigády, která byla již na jaře 1991 zformována ve Splitu coby národní garda, ale po vyhlášení nezávislosti se stala jedním ze základních kamenů rodící se chorvatské armády. Její příslušníci nosili červené barety a zúčastnili se všech velkých operací, které v dané době a na daném území proběhly. Jednalo se především o obranu jižní Dalmácie, boj o Dubrovník, dále pak operaci „Maslenica“³¹, obranu Zadaru a konečně finální útok na tzv. Republiku srbská krajina

³¹ Operace Maslenica byla osvobozená operace Ozbrojených sil Republiky Chorvatska a členů Ministerstva vnitřních věcí RH. Vojenská akce byla plánována a provedena v období od 6. - 27. ledna 1993. Chorvatští vojáci a policisté během akce osvobodili zadarskou oblast, Maslenický kaňon i letiště Zemunik. Operace skončila vítězstvím Chorvatů se ztrátou 127 mrtvých a 158 raněných. Srbové ztratili okolo 490 mrtvých. (Nigel,, Krunoslav, 2008)

nazvaný „Bouře“ ze srpna 1995. Ten de-facto vytlačil srbské nacionalisty a zlikvidoval nikým neuznaný státní útvar zasahující na chorvatské a bosensko-hercegovinské území. Vojáci 4. gardové brigády dobyli mj. hlavní město této samozvané republiky Knin, k němuž mají Chorvaté silný emocionální vztah, neboť se jedná o staré historické město spojené s korunovacemi chorvatských králů³².

V letech 1992 – 1995 operovali některé jednotky, či příslušníci 4. gardové brigády i v západní a jižní části Bosny a Hercegoviny, kde podporovali své krajany v bojích proti Srbům. Tyto operace jsou však z hlediska mezinárodního práva přinejmenším sporné, a tak nejsou oficiálně zveřejňovány, dotazovaní veteráni však o nich zcela otevřeně hovořili.

Rozhovory byly pořízeny ve dnech 21.- 23. března 2017 v Chorvatském Splitu. Všechny byly dělány individuálně. Šest rozhovorů bylo realizováno za přítomnosti chorvatské tlumočnice, která překládala z chorvatštiny do angličtiny a naopak. Tento fakt poněkud komplikoval plynulost rozhovoru, nicméně chorvatština je češtině do té míry podobná, že některé výroky byly srozumitelné i bez překladu a naopak veteráni mnohdy pochopili mé otázky i díky svým znalostem angličtiny. Jeden rozhovor byl proveden bez tlumočnicka, neboť respondent byl schopen komunikovat anglicky a dva byly tlumočeny Čechem žijícím ve Splitu a hovořícím chorvatsky. Všechny rozhovory se odehrály v Regionálním centru pro psychické trauma (Regionalni centar za psihotraumu), které spadá pod Fakultní nemocnici ve Splitu. Tato pracoviště byla zřízena ve všech větších městech s cílem poskytovat pomoc válečným veteránům³³. Podstatné je, že všichni respondenti, s kterými jsem mluvil v tomto zařízení, byli ambulantními pacienty s diagnózou PTSD a někteří měli v souvislosti s posttraumatickými symptomy přiznán invalidní důchod.

Ještě před svou cestou do Chorvatska jsem byl řadou lidí znajících tamní prostředí a zejména Dalmácii upozorňován, že místní lidé hovoří o válce velice neradi a většinou se snaží tomuto tématu vyhnout, mimo jiné proto, že se řada z nich obává mezinárodního tribunálu pro válečné zločiny v Haagu. Realita však byla odlišná. Všichni veteráni, s kterými jsem se potkal, byli stejně otevření jako jejich američtí kolegové. Rozhovory probíhaly spontánně a nijak velké rozpaky nezpůsobily ani mé otázky na zabíjení. V této souvislosti stojí za zmínku postřeh Dolores Britvic, primářky oddělení psychiatrie, fakultní nemocnice ve Splitu, která mi umožnila rozhovory s veterány provést. *„Teprve nyní, více než dvacet let po válce*

³² Srovnej například http://4brigada-zng.hr/arhiva/index2.php?option=com_flippingbook&view=book&id=1

³³ Srovnej: <https://gov.hr/moja-uprava/branitelji/centri-za-pomoc/regionalni-centri-za-psihotraumu-i-nacionalni-centar-za-psihotraumu/396>

začínají veteráni mluvit o tom, že sami zabíjeli a o pocitech viny, které je kvůli tomu provází“. Fakt, že válečné zkušenosti jsou v Chorvatsku stále jisté tabu, však nejspíše platí. Nejméně ve dvou případech veteráni konstatovali, že to, co řekli během interview, nikdy nikomu nevyprávěli. Na můj dotaz, proč, mi jeden z nich odpověděl, že rodině něco takového nemůže říci a z ostatních má pocit, že se jej ptají jen z touhy slyšet nějakou senzaci. Vyhybání se tématu války potvrdila i má tlumočnice Dora Derado. Ačkoli má ve svém okolí řadu mužů, o nichž ví, že byli ve válce, nikdy je neslyšela o tom vyprávět.

Pokud o amerických veteránech z Vietnamu platí, že jsou vesměs velmi patriotičtí, pak jejich chorvatští kolegové jsou nastaveni obdobně, byť jistý rozdíl zde je. Američané jsou vlastenci, aniž by byl tento postoj vztažen k jiným národům. Jsou prostě hrdí na svou zem a svou národnost, avšak necítí se být kvůli tomu lepší, než ostatní. V chorvatském vlastenectví je jakási příměs křivdy, že jim ostatní svět nerozumí a že zůstali zpočátku konfliktu Evropou osamoceni. Tato trpkost je pak kombinována s rivalizujícím postojem k Srbům. Většina veteránů sice deklarovala, že nyní nemá k Srbům žádné negativní postoje, implicitně však dávali najevo morální převahu a občas neskrývali uspokojení z toho, že oni vyšli z války nejen vítězně, ale i v dalších letech dokázali Srbsko ekonomicky i politicky předejnat (např. členství Chorvatska v EU a NATO). Dalo by se říci, že zatímco patriotismus amerických veteránů je obrácen dovnitř, coby aspekt sebepožívání, Chorvatští vysloužilci směřují své vlastenectví ven s cílem přesvědčit ostatní o své jedinečnosti a právech.

6.2.3. Čeští veteráni

Výrazně zdrženlivější byli čeští vojáci. Fenomén zabití je v naší armádě velké tabu, o kterém se prostě nemluví. Situace je dokonce taková, že vojáci tuto zkušenost nesdílí ani sami se sebou, natož s rezortními psychology, a tak, ačkoli jsem oslovil řadu svých bývalých kolegů či přátel, nebyli mi schopní s jistotou říci, na koho bych se měl obrátit. Nakonec se mi podařilo získat dva respondenty, oba byli veteráni z misí v Afghánistánu i jiných operací, přičemž jeden, kterého zde budu nazývat Jiří, byl stále v činné službě, zatímco druhý, Václav, již odešel do civilu. Oba byli ostřelovači. Václav mě vyhledal s žádostí o konzultaci. Znal mě jako bývalého vojenského psychologa, v současné době však již mimo rezort. Chtěl hovořit s někým, kdo není spojen s armádou, přesto však problematiku vojáků zná. Krátce před naším setkáním odešel z AČR a snažil se zařadit do civilního prostředí. Stěžoval si na nervozitu, impulzivnost, ztrátu trpělivosti a návaly hněvu. Trpěl též potížemi se spánkem.

Domluvili jsme se na opakovaných psychoterapeutických sezeních, během nichž mi vyprávěl svůj příběh. Vyslovil souhlas s jeho uveřejněním se zárukou zachování anonymity. Proto v jeho případě neuvádím přesné označení jednotky, v níž sloužil ani čísla kontingentů mise ISAF, jichž se zúčastnil, neboť ve spojení s jeho příběhem, by již mohl být rozpoznán. Záznam jeho vyprávění, který byl pořízen v průběhu několika sesí, je součástí Přílohy 3.

Jeho kolega, Jiří, je stále aktivním vojákem z povolání. Provedl jsem s ním řízený rozhovor tak jako se všemi ostatními respondenty. Několik dní po něm mi však zavolal a svůj souhlas s uveřejněním odvolal z obavy před ztotožněním. Byl to jediný respondent, který mi nepovolil použít své vyprávění. I to ilustruje obavy, které s tímto tématem čeští vojáci mají.

Vysvětlení rozdílů mezi tím, jak k danému tématu přistupovali američtí či chorvatští veteráni na jedné straně a čeští na straně druhé, je několik. Předně, pro české veterány se jednalo o relativně čerstvý zážitek, který patrně nebyl ještě zcela integrován coby uchopitelná zkušenost s vnitřně srozumitelným významem. Dalším důvodem je problematická sociální akceptace. V současné době i s ohledem na nejednoznačné přijímání české účasti v zahraničních konfliktech, je téma zabití nepřítele v boji značné tabu a to i uvnitř AČR, která sama ve svých interních materiálech takovouto událost nazývá eufemicky jako „zneškodnění“, nebo „neutralizaci protivníka“. Dozvěděl jsem se též, že vojáci s touto zkušeností, nesdílí své zážitky proto, že se obávají odsudků, moralizování, souzení, ale též například závisti ze strany svých kolegů.

6.2.4. Společné rysy

V interview hrají důležitou úlohu především dva aspekty. Jde o přístup k dotazovanému a postoj vůči obsahu sdělení (Hendl, 2005). V tom bylo specifické právě pořizování rozhovorů s americkými veterány v roce 2005.

Dalším důležitým faktorem byl samotný status respondentů coby válečných veteránů. Tito lidé kladou při rozhovorech týkajících se jejich vojenské zkušenosti značné nároky na ty, s kterými hovoří. Charakteristická je jistá míra hrdosti na své veteránství, což může vést až k mírně či otevřeně skeptickému pohledu na civilní veřejnost. Výhodou pak samozřejmě byla má vojenská zkušenost, i můj pobyt v místech válečných konfliktů.

Výše jsem předeslal, že můj zájem je toliko o prožitky a psychické důsledky zabití u vojáků, kteří jsou duševně zdraví. Zdá se, že zde je tato podmínka u některých porušena právě

přítomností PTSD. Aniž bych ztrácel tento fakt ze zřetele, nedomnívám se, že by PTSD snižovala validitu pořizovaných rozhovorů. PTSD patří mezi tzv. reaktivní poruchy (Smolík, 2002). Už sám název „post-traumatická“ jasně hovoří o této poruše jako o následku traumatu, neboli zranění. Lidé trpící PTSD nejsou apriori osobnostně abnormální a jejich výpovědi tudíž můžeme považovat za validní. K tomuto tvrzení se váže i další úvaha. Totiž, že přítomnost PTSD může představovat naopak doklad toho, že respondenti byli v době, kdy zabíjeli, bez osobnostních poruch. Jednání, které je v rozporu s morálními pravidly, vede obvykle k pocitům viny. Zabíjení, i během války, bude tedy pro zdravého jedince představovat právě tento druh chování, a tak silné pocity viny, které se dostavily, mohly společně s dalšími zkušenostmi způsobit rozvoj PTSD. Proto právě tato porucha může sloužit jako nepřímý důkaz o, řečeno běžným jazykem, normálnosti respondentů.

6.3. Způsob získávání dat

Samotný rozhovor jsem zahájil stručným seznámením dotazovaného s mou osobou, prací a cílem výzkumu. Následně jsem ho požádal o vyjádření souhlasu s účastí ve výzkumu a s pořizováním zvukového a písemného záznamu. Současně jsem dotazovaného ujistil o zachování anonymity, neboť identifikace respondenta není pro účely této práce důležitá a navíc by vidina uvedení plného jména mohla veterána blokovat v tom, být ve svém vyprávění upřímný.

Na začátek jsem svému protějšku položil několik konkrétních otázek, týkajících se jeho současné situace, vzdělání, sociálního ukotvení a profese. Obvykle jsem také dotazovaného požádal, aby pohovořil o vlivu rodiny, školy a dalších sociálních faktorů na svou osobu před tím, než vstoupil do armády. Ptal jsem se na jeho rodinné a kulturní zázemí, a teprve potom jsem hovor zavedl na podrobnosti jeho válečného nasazení. Zpočátku byl rozhovor zpravidla věcný, bez emocí. Jednalo se o jakýsi nezúčastněný popis, ale později veteráni odhalili mnohé i z této oblasti. Při troše povzbuzení víceméně ochotně přistupovali na kombinaci přesně cílených dotazů na straně jedné, a volných spontánních asociací na straně druhé.

Atmosféra rozhovorů se pohybovala na široké škále od odmítavé pasivní rezistence až po velmi emotivní okamžiky sdílení hlubokých, mnohdy dříve nevyřčených vzpomínek a pocitů. Chvilé nezávazného povídání střídaly fáze napětí, odstupu a opětovného zklidnění. Po zachycení rozhovorů na diktafon následovala jejich hrubá transkripce, kdy jsem prostě přepsal vše, co bylo řečené. Poté jsem se pustil do samotné kategorizace, analýzy a

interpretace získaných informací.

6.4. Etika

Všechny rozhovory byly pořizeny s výslovným souhlasem respondentů. Ti byli na počátku interview zevrubně informováni o cílech této studie. V USA probíhaly první tři rozhovory s vědomím vedoucího Vet Centra v newyorském Harlemu Waltera E. Bridgerse, M.S.W a terapeuta tohoto zařízení Andreie D. Hoovera, L.C.S.W. V Chorvatsku byly klíčové interview zprostředkovány Božo Zadrem, předsedou Sdružení veteránů 4. gardové brigády a realizovány v Regionálním centru pro psychické trauma (Regionalni centar za psihotraumu), které spadá pod Fakultní nemocnici ve Splitu s vědomím Dolores Britvic, MD, PhD, primářky tohoto zařízení. Jediný český respondent je člověk, kterého jsem osobně znal ještě dříve, než jsem začal pracovat na této studii. I on byl informován o zveřejnění svého příběhu a vyjádřil s ním souhlas. Pro zachování anonymity, jsou jména respondentů i jejich iniciály změněny. Veškeré rozhovory byly zaznamenány na diktafon a poté přepsány a přeloženy. (viz Příloha 3)

6.5. Průběh výzkumu

Řízené rozhovory probíhaly podle předem stanoveného schématu a tematicky udržovaly shodnou linii. Během každého rozhovoru však bylo nutné provádět občasnou sondáž, tedy položit doplňující, či upřesňující otázky směřující buď ke správnému pochopení odpovědi, nebo k jejich upřesnění. (viz Příloha 2)

V souladu s obecnými pravidly platnými pro pořizování interview jsem zahajoval rozhovor otázkami, které se netýkaly problémových skutečností a jejichž odpovědi nekladly na respondenty žádné větší nároky (Hendl, 2005). Jako první byly tedy zjištěny základní anamnestické údaje. Především věk, rodinné zázemí a to jak primární, tak sekundární, konflikt, z něhož je respondent veteránem, věk během nasazení a konečně funkční zařazení v bojové jednotce. Poslední údaj poskytoval představu o tom, jak dalece samotné určení vojáka předpokládalo jeho podíl na zabíjení nepřátel. Kromě toho jsem se v této části zajímal i o dětství, vztah k rodičům a o hodnoty, které si respondent odnesl z primární rodiny

Další okruh representovaly okolnosti, za kterých respondent vstoupil do ozbrojených sil. Cílem bylo zachytit apriorní předpoklady, které člověk měl k tomu, aby se zúčastnil násilné

operace, kterou válka vždy představuje. Důležité je zmínit v této souvislosti fakt, že ačkoli jsou dnešní ozbrojené síly Spojených států již řadu let plně profesionální, v době vstupu respondentů do armády tomu tak nebyvalo a existoval systém povinných odvodů. Podobné to bylo v době Chorvatské války za nezávislost. Právě správná interpretace tohoto tématu předpokládá jistou znalost historických a společenských podmínek, v kterých se veteráni v době svého vstupu do armády nacházeli. Součástí byly též vzpomínky na výcvik a vlivy, které vojáka formovaly ještě před vstupem do válečné zóny.

Třetím tématem byly první prožitky v bojové zóně a reakce na nové prostředí. Válka je vždy zcela extrémní životní zkušenost, kde platí jiná pravidla, než je tomu v době míru. Specifický je též vztah vojáků k sobě navzájem, systém vertikálního i horizontálního složení jednotky, hierarchicky uspořádaný systém velení atd. Právě reakce na tuto novou realitu, její zvládnutí a přizpůsobení se má bezesporu vliv na veškeré činnosti spojené s výkonem vojenské profese, tedy i na samotné zabíjení nepřátel.

Následovala otázka na první zkušenost s nepřítelem a respondentův postoj k němu. Zde bylo nutné zachytit všechny vlivy, které formovaly pojetí nepřítele v očích vojáka. Cílem bylo zaznamenat roli oficiální i neoficiální vojenské propagandy, vliv ostatních vojáků a samotné přímé zkušenosti s protivníkem na utváření postoje, který respondent k nepříteli zaujal. Zaměřil jsem se na zachycení dehumanizujících, xenofobních a dalších devalvujících postojů, neboť jejich přítomnost nutně snižovala zábrany při následném zabíjení a naopak zvyšovala pravděpodobnost, že se jedinec bude uchýlovat k násilí bez větších vnitřních konfliktů.

Teprve po tomto úvodu jsem se dotazoval na zkušenosti s prvním zabitím. Zde jsem se zaměřil na co nejpodrobnější zachycení okamžiku, kdy došlo k vědomému prolomení onoho základního společenského tabu definovaného v naší kultuře Biblií v podobě přikázání „nezabiješ“. Další sondáží jsem sledoval bezprostřední reakci na tento akt a vývoj chování a prožívání v horizontu cca čtyřiaadvaceti hodin poté.

Extrémní podmínky, kde neplatí zažitá schémata, vedou postupně k tomu, že jedinec se přizpůsobuje a osvojuje si jak svou novou roli, tak i systém hodnot v závislosti na vytvoření co nejlepších podmínek pro zvládnutí dané situace. Na zachycení dynamiky a pochopení tohoto procesu v bojové situaci směřovala otázka na další kontakty s nepřítelem a vývoj prožívání bojové zóny.

Válka někdy neznamená jednorázovou zkušenost se zabitím jiné osoby, ale naopak vrstvení

tohoto druhu zážitku. Dotaz na další zabití zachycoval vývoj prožívání a následků opakovaného homicidia.

Překročení zvnitřněných norem a chování, které jde proti nim, zpravidla ovlivní budoucnost daného jedince. Předposlední tematický okruh tedy sledoval okolnosti provázející návrat domů.

Závěr strukturovaného rozhovoru pak tvořila otázka na vliv válečné zkušenosti na další život. Zde byl dán prostor pro bilancování celé extrémní zkušenosti s pobytem a chováním v prostředí, kde zabíjení není zločinem, ale naopak sociálně akceptovaným až oceňovaným činem.

6.6. Použité nástroje

Základním nástrojem, který jsem pro tuto práci zvolil, bylo kvalitativní dotazování resp. metoda polostrukturovaného narativního rozhovoru s otevřenými otázkami a jeho následná interpretace (Brinkmann, 2014). Vyprávění příběhů je dle Sarbina (1986) organizujícím principem lidské psychiky, principem strukturace lidské zkušenosti. K tomu lze doplnit tvrzení Chrze a Čermáka, že: „*Prostřednictvím narativní konstrukce je život ztvárněn a současně také interpretován. To znamená, že chceme-li se jako výzkumníci něco dozvědět o tom, jaký význam dává člověk své zkušenosti či svému životu, potom je třeba se zaměřit na způsob jejich narativní strukturace*“ (2011, 427). Zkoumaná osoba tedy vyprávěla svou verzi daného příběhu. Pro podchycení zkoumaného fenoménu jsem měl připravené otázky, které jsem v případě potřeby položil, avšak tam, kde to šlo, nechal jsem dotazovaného spontánně hovořit. Přesto jsem však sledoval, aby v rozhovoru zazněla všechna sledovaná témata popsaná v předchozí kapitole. Tento typ interview se ukázal jako nejvhodnější s ohledem na nutnost minimalizovat variaci otázek, abych snížil pravděpodobnost, že se data získaná v jednotlivých rozhovorech budou výrazně strukturně lišit a nebude možné srovnání. Díky tomu bylo možné navázat na studii prováděnou s americkými veterány a pořídit srovnatelnou sadu rozhovorů s bývalými chorvatskými a českými vojáky. Další předností této formy dotazování je snadnější analýza získaných informací, neboť témata se v rozhovorech lépe lokalizují a konečně se díky tomuto přístupu otevírá možnost i v pozdější době na toto šetření navázat a získat další výpovědi od jiné skupiny respondentů (Hendl, 2005).

Informace, které byly takto zjištěny, byly podrobeny dvojí hermeneutice. Již v průběhu

interview jsem se zaměřil na to, aby dotazovaný sám přinesl vysvětlení toho, co dělal a prožil. To byla tedy první fáze interpretace. Druhý hermeneutický proces spočíval ve snaze porozumět tomu, co bylo řečeno a nabídnout interpretaci.

Dalším důležitým nástrojem bylo nestandardizované pozorování (Gray, 2009). Během rozhovoru jsem sledoval dotazovaného, všimal si prvků metakomunikace či neverbality a průběžně prováděl poznámky. U většiny rozhovorů jsem provedl audiozáznam, který mi posloužil pro doslovný přepis řečeného i připomenutí si významných či neobvyklých projevů během interview. Bezprostředně po pořízení každého rozhovoru jsem si navíc udělal stručný slovní komentář a písemné poznámky k celkovému průběhu interview i o celkovém dojmu, jakým na mě daný veterán a jeho příběh zapůsobil. V případě chorvatských veteránů, kde byla přítomna tlumočnice, jsem své bezprostřední postřehy konfrontoval i s ní a dotazoval jsem se na její laický pocit či myšlenky, které v ní daný veterán vyvolal. Tato další reflexe se v mnohém ukázala velmi cenná a inspirativní.

Poté, kdy byly jednotlivé rozhovory přeloženy a přepsány, následovala analýza a interpretace daného interview. Přepsaný rozhovor tvořil základ, ke kterému jsem přistupoval v první řadě tzv. přirozeně, tj. interpretoval jsem především významy, které veteráni svým zkušenostem dávali (Čermák, 2002). Vyprávěná zkušenost je tím, co dostává život „*tvar, řád, souvislost, směřování a smysl*“ (Chrz, Čermák, 2011, 427). Provedl jsem tedy obsahovou analýzu zaměřenou především na hledání společných popisů prožitků, následných reakcí i přechodích zkušeností. Dalším krokem byla kategorizace a interpretace zjištěných skutečností a hermeneutická analýza rozhovorů v rámci celé zkoumané skupiny. Nakonec jsem provedl hloubkový popis významů zkušenosti pro sledovanou skupinu jedinců, který přináším v Diskusi.

7. Výsledky

Pokud bych měl zevrubně analyzovat všechny sesbírané rozhovory a jeden po druhém je zde i se svými úvahami zveřejnit, práce by se stala značně nesrozumitelnou. Jejich přepis nicméně uvádím v Příloze 3.

7.1. Způsob zpracování dat

Jako nejvhodnější metodu transkripce jsem zvolil shrnující protokol doplněný interpretací. Snažil jsem se sice zachovat co nejvíce charakter mluveného slova, avšak během přepisu a překladu bylo nezbytné sáhnout k určitým stylistickým úpravám. To se týkalo především amerických veteránů. Hovorová angličtina má poněkud jiný ráz než obecná čeština. Daleko častěji se používají vulgarismy, které však nemají tak silný emoční náboj ani významový obsah, jaký by dostaly při doslovném přepisu do češtiny. V americké angličtině, zejména afroamerickém slangu, tvoří vulgarismy jakousi slovní vatu, kterou však v češtině nepoužíváme. Tím, že bych nechal text v doslovném překladu, dostal by mírně odlišnou významovou rovinu. Respondenti by přinejmenším působili hrubě až primitivně, což by však bylo v rozporu s realitou, neboť takto zformulovaný text zdaleka není dostatečným hlediskem pro určení sociální úrovně respondenta pohybujiícího se většinu života v prostředí afroameričanů. Uvedme zde krátký příklad:

Originál: „...*My first fucking kill? I can't answer this question this way. ... It was that baby. Just fucking kid, you know. Shit! He went to the mother-fucker line. Shit. You know. No heroism, none of this shit...*”

Doslovný překlad: “...*Mé první podělané zabití? Na tuto otázku nemohu takto odpovědět... To bylo to dítě. Prostě podělané dítě, víš jak. Do prdele! Šel k zasrané linii. Do prdele! Víš jak. Nic hrdinského, žádná z těch kravin...*“

Překlad po provedených stylistických úpravách: „...*Mé první zabití? Na tuto otázku nemohu dost dobře odpovědět. To bylo to dítě, co šlo stále blíž k linii. Nic hrdinského...*“

Jak je zřejmé, takto provedená stylistická úprava neubrala nic z podstaty sdělení, ale současně jej přiblížila jazykovým zvyklostem českého prostředí. Současně však bylo nutné některé slangové, či dokonce hanlivé pojmenování ponechat, aby byl zachycen postoj jedince k danému tématu. Nejjasněji je tento rys vidět v označení Vietnamců. Respondenti

zpravidla používali označení „gook“, které je v našem jazyce významově i svým emočním nábojem nejbližší slově „rákosák“, či „žluťák“.

„Protože člověk rychle zapomíná, jsou v kvalitativním výzkumu poznámky výzkumného pracovníka klíčové k uchování shromážděných dat ... (a tak) poznámky by měly být psány nejpozději druhý den po rozhovoru“ (Lofland & Lofland, 1999, 5). Proto jsem během prepisu a překladu důsledně prováděl komentování transkripce tak, abych zachytil nejen verbální, ale též nonverbální znaky výpovědi. Opět uvedu krátký příklad:

„...Já na to dítě volal. I vietnamsky. (latence 5 sekund) Ale ten kluk šel pořád dál (silné pohnutí, slzy v očích). Nakonec jsem vystřelil. Pálil jsem dolů na nohy, ale on nějak zakopl...(pláč, latence 10 sekund)... Omlouvám se... Zabil jsem ho...“

Konečně, jak známo, angličtina nemá vykání jako formu oslovení. Při překladu jsem tento rozdíl dělal na základě toho, zda mi daný respondent nabídl oslovení křestním jménem, či nikoli. Poznámkový aparát ke každému rozhovoru zahrnoval též formální, nonverbální, či průvodní jevy, ke kterým během pořizování interview došlo.

U chorvatských veteránů byla situace v něčem snazší a v něčem náročnější. Chorvatština je češtině blízká a tak bylo možné řadu výrazů pochopit, na druhou stranu nebylo možné vést interview bez tlumočnicka. Tím byla Chorvatka Dora Derado, doktorandka na universitě v Záhřebu, která své dětství strávila v Anglii. Překládala tedy řečené z chorvatštiny do angličtiny a zpět. Jakkoli byly její jazykové schopnosti perfektní, je nutné vzít tento lingvistický posun v úvahu. Současně se však nejednalo o hlavní problém. Tím se ukázal být temperament respondentů. Většinou se totiž stalo, že po krátkém, volném úvodu, přešli chorvatští veteráni do rychlé mluvy jakoby ve snaze říci co nejvíce a dávali tlumočnicku malý prostor pro překlad. Často bylo nutné požádat je o strpení, aby bylo možno přeložit řečené, čímž se veteránům ubíralo na spontaneitě. Navíc mnohdy začali mluvit ještě v době, kdy mi tlumočnice sdělovala obsah předchozího sdělení a některé informace tak unikaly.

7.2. Analýza dat pomocí kódovacích technik zakotvené teorie

Každá z reakcí na zabíjení i každá forma zabíjení ve válce má vždy multifaktoriální pozadí. To tvoří prostředí, které vojáka zformovalo a v němž se v danou chvíli nacházel a dále jeho osobnost. Toto je třeba mít stále na paměti při jakýchkoli dalších úvahách.

Na počátku práce s přepsanými rozhovory jsem použil otevřené kódování. Základní jednotkou se stal významový celek ohraničený otázkou. Kódy jsem následně kategorizoval. Množství pojmů se tím do značné míry zúžilo a díky tomu se ukázaly určité shodné linky, jež umožňovaly vytvoření paradigmatického modelu, a tak axiálním kódováním navázat na otevřené kódování s cílem postihnout vztahy mezi kategoriemi (Strauss, Corbinová, 1999). Konečným krokem bylo kódování selektivní. To by mělo v optimálním případě zahrnovat výběr jedné klíčové kategorie, kolem které je pak organizován základní analytický příběh (Strauss, Corbinová, 1999). Odlišnosti v jednotlivých příbězích však neumožňovaly sestavit zobecňující jednotící linku celého příběhu. Jako výstup jsem tedy raději zvolil popisný text s hermeneutickými vstupy organizovaný podle základních kategorií tak, jak byly použity při otevřeném a axiálním kódování. Konečným výsledkem je teorie vysvětlující pozadí prožitků provázejících zabití i jejich důsledky v dalším životě respondentů.

7.2.1. Otevřené kódování

Tato práce vychází z řízených rozhovorů provedených s americkými, chorvatskými a jedním českým válečným veteránem, kteří měli osobní zkušenost s použitím zbraně proti nepříteli. Přestože se tedy jedná o tři národnostní skupiny, budu provádět analýzu s celým souborem najednou. Význam historických či kulturních reálií samozřejmě zohledním tam, kde je jejich vliv očividný. Avšak v této práci nejde o to zkoumat rozdíly mezi prožitky příslušníků jednotlivých národů ani samoučelně zohledňovat svébytnost jednoho každého konfliktu. Cílem je odpovědět na otázku, co a proč voják prožívá, pokud zabije a výsledky by měly být extrapolovatelné na jakékoli bojovníky. Proto vnímám respondenty především jako jedince an siich a teprve poté jako Američany, Chorvaty a Čechy.

Tabulka 1.

Národnost	Počet respondentů	Válečný konflikt
Američané	10	Korea 1950 – 1953, (1) Vietnam 1965 – 1972 (9)
Chorvaté	9	Válka za nezávislost 1991-1995
Češi	1	Afghánistán 2006 - 2013

Vstup do ozbrojených sil a první zkušenost s nepřítelem

Motivace, respektive okolnosti provázející vstup do ozbrojených sil byly dvojí. Respondenti

byli buď odvedeni, nebo vstoupili dobrovolně. Z deseti amerických respondentů bylo šest dobrovolníků. Chorvatští veteráni byli dobrovolníci, avšak s vědomím toho, že by dříve či později byli tak jako tak odvedeni. Žádný z respondentů se svému angažmá nebránil. Naopak, byli hrdí na to, že sloužili a že bojovali za osvobození Chorvatska. Konečně čeští vojáci sloužící v Afghánistánu jsou bez výjimky profesionálové, kteří před svým nasazením v misi sloužili v AČR již řadu let. Svou účast v misi dostávají sice rozkazem v souladu se zákonem (zákon 221/1999 sb.), avšak vždy je možnost se nasazení vyhnout. Václav sám vnímal své nasazení jako nedílnou a logickou součást své profese.

Američtí dobrovolníci udávali různé důvody, z nichž podstatnou část tvoří sociální hlediska.

„...Táta byl v Koreji. Taký mi říkal, že bych měl jít. On věřil těm blbostem, jako že je to vlastenecká povinnost a tak...“

James S. J.

Šedesátá léta byla v Americe stále ještě obdobím rasové segregace. Ta již sice zvolna ustupovala díky novým zákonům, ale v povědomí lidí stále platil odlišný pohled na různé etnické skupiny. Pozice afroameričanů byla tedy v době vstupu respondentů do armády druhořadá. S tím souvisel i společenský statut rodin, z nichž veteráni pocházeli i možné vyhlídky na další uplatnění. Za těchto okolností se vojenská služba stala relativně přijatelným řešením ekonomických problémů.

„...Černoši to měli tehdy těžší a v armádě se daly vydělat nějaké peníze. Taký se mi nechtělo jít hned někam do práce...“

Herbert G. A.

Mezi další důvody směřující jedince do armády stála i pragmatická úvaha, že dotyčný bude tak jako tak dříve či později odveden, avšak dobrovolník má lepší vyhlídky na výběr vojenské odbornosti a tím tedy může ovlivnit míru rizika, s kterou je profese vojáka spojena. Konečně posledním zřejmým faktorem byl i vliv skupiny. Rozhodnutí vstoupit do armády bylo učiněno společně určitou skupinou přátel, kteří i na vojně chtěli zůstat pohromadě, případně šlo o udržení si společenského statutu.

„Šli kluci od nás ze čtvrti. Nechtěl jsem zůstat pozadu...“

James S. J.

Tento jev není ostatně nijak nový a neznámý. Za všechny je možné zvolit analogii s hrdiny románu Ericha Remarqua Na západní frontě klid (1987), kteří podlehnou výzvám

nacionalistického učitele a odejdou narukovat do první světové války jednotně jako celá třída chlapeckého gymnasia.

Zcela samostatný a v porovnání s ostatními jedinečný případ tvoří Thomas J. A.. Jeho důvody pro vstup do armády byly zcela osobní:

„Můj otec byl veteránem z druhé světové války a můj bratr byl ve Vietnamu a já jsem nemohl dopustit, aby byl lepší než já. Byl mezi námi tehdy určitý konflikt o to, kdo je lepší. Musel jsem tam jít, když tam byl on. Nebyla jiná možnost...“

„Žárlil jsi na bratra?“

„Ano, dalo by se to tak říct. Pořád říkali, jak jsou na něj pyšní a že já nic nedokážu. Ani ve škole. Nechtěli mě znát. Chtěli znát Billyho. Toho, kterého znali před tím a toho, který už není.“

„Co se s ním stalo?“

„Padl ve Vietnamu.“

„Jaký byl?“

(latence 5 sekund) „Zlý.“

Z uvedené výpovědi je znát pocit křivdy, frustrace a též hněvu na rodinu a bratra. Odchod do Vietnamu s vědomím, že tam zahynul bratr, můžeme vnímat nejen jako snahu vyrovnat se mu, ale též jako vyjádření agrese směřované jak proti sobě, tak i proti rodičům. Současně se zde nastiňují předpoklady zvýšeně agresivního jednání, které by se v důsledku mohlo projevit přehnanou hrdinskostí (pokud by zvítězily autoagresivní tendence), nebo krutostí.

Kromě v zásadě pozitivního přístupu k armádě, jenž je zřejmý zejména mezi chorvatskými vojáky, se objevily i opačné reakce. Bartholomew P. B., který byl odveden, se přiznává, že měl strach.

„...Nechtěl jsem jít bojovat. Báł jsem se. Znal jsem už nějaké veterány z Vietnamu z dřívějšíka a ... no, víš ... přišli mi divní. Taky kolovalo mnoho historek o rákosácích, co dělají a tak. Ale nedalo se nic dělat. Naši nebyli tak bohatí, aby mě vyplatili.“

Tento postoj se nám, kteří posuzujeme tuto práci z klidu a míru našich domovů a pracoven, musí jistě jevit jako zcela přiměřený, zatímco výpovědi poukazující na chuť vstoupit do armády mohou znít přinejmenším zvláštně. Vezmeme-li však v potaz věk, v kterém respondenti během svého odvedení byli, atmosféru doby i výše zmíněné sociální podmínky,

nemůžeme jejich odpovědi hodnotit jako nijak abnormální. Zcela zapadají jak do kulturně-společenského schématu, tak i do zjištění vývojových psychologů. Ti právě období adolescence či rané dospělosti přikládají jednak sklon nechat se přesvědčit o ideálech „čisté a spravedlivé společnosti“ a dále chuť riskovat, poznávat nové věci a zažívat netradiční zážitky (Vágnerová, 2000). Právě armáda a zejména válka může tyto potřeby velmi dobře saturovat. LeShan ve své Psychologii války (2002) zdůraznil, že jedinec je veden dvěma protikladnými tužbami. Na straně jedné musí být Aristotelovským Zoon Politikoin – člověkem společenským, tedy sdílejícím, na straně druhé však svým celým psychickým vývojem směřuje k individuaci, tedy je veden potřebou být sám sebou. Obě tyto potřeby zaznívají v období konce adolescence a vstupu do dospělosti obzvláště naléhavě. A právě období války obě tyto potřeby plně saturuje. Snad nikde jinde není jedinec schopen takové míry altruismu, sebeobětování a nadřazení společných hodnot nad své a současně nikde si tak intenzivně neuvědomuje své bytí, jeho jedinečnost a to, že žije, jako právě ve válce. Tam vznikají přátelství na celý život, právě za války mají lidé pocit, že skutečně žijí a konečně válka svým významem odsune naše dosavadní problémy do pozadí tím, že je zbezdůležití a my se jimi již nadále nemusíme trápit. Jeden český voják trefně prohlásil: „*Na misi člověk nemusí řešit složenky.*“ K tomu všemu přičtíme stále znovu a znovu zakoušenou iluzi notně podporovanou politiky té či oné historické epochy o tom, že po válce bude svět jiný, lepší. Není tajemstvím, že v dobách válek výrazně klesá počet lidí s neurotickými a depresivními potížemi. Válka nám dává smysl našeho bytí, což je pro řadu lidí vysvobozením z jejich do té doby prožívaných existenciálních pochybností (LeShan, 2002). Není tedy divu, že za těchto okolností mohla být služba v armádě s vyhlídkou válečného nasazení pro sociální skupinu, z nichž především američtí respondenti pocházeli, velmi lákavou alternativou. Právě v tomto smyslu můžeme chápat důraz, jaký někteří respondenti kladli na dobré vztahy se spolubojovníky v počátečním stádiu jejich nasazení ve Vietnamu.

„...tam člověk potkal dobré lidi. Dost jsme drželi pohromadě. Většinou. Taky bylo pár takových, co s nimi byly problémy, ale to se vždy nějak zpravilo...“

Bartholomew P. B.

Chorvaté pak cítili enormní ohrožení a mnozí i hněv na Srby. Chtěli jak bránit své území, tak i ukázat Srbům vlastní emancipaci.

„Jakmile jsem se vrátil, tak jsem se přihlásil. Už tehdy jsem měl problémy. Nemohl jsem spát, občas jsem zvracel. Cítil jsem vinu. Chtěl jsem jim to vrátit. Ne za to, co udělali mě,

ale co udělali jim. Nechtěl jsem, aby zlo zvítězilo.“

Vlatko

Vstup na bojiště

Ten se odehrával značně heterogenně. Ve sledovaném souboru jsou jak veteráni, kteří se dostali do bojové zóny takřka bezprostředně po svém vstupu do ozbrojených sil, tak ti, kteří před tím měli s armádou a výcvikem mnohaleté zkušenosti. Na jedné straně zde máme Václava, který se boje účastnil až po mnoha letech strávených v armádě a po účasti na několika zahraničních misích a na druhé straně Marjana, nebo Damjana kteří se ocitli pod palbou doslova několik dní poté, kdy oblékli uniformu. Je též nutné zmínit, že samotný pobyt v bojové zóně ještě neznamenal okamžité nasazení či kontakt se smrtí. Lze však konstatovat, že když se tak stalo, byl to pro každého z dotazovaných zásadní zlom, při němž si uvědomili opravdovost toho, co se děje na jedné straně a současně zakoušeli jakési překvapení z toho, že „se to děje“ na straně druhé. Z toho, že ve válce se umírá a zabíjí. Je zřejmé, že čím nezralejší a nezkušenější vojáci byli, tím byla pro ně tato iniciační zkušenost horší především v tom, že na ni neměli vytvořený behaviorální aparát, jak se zachovat. I zde je vidět výrazný rozdíl mezi profesionálním českým vojákem a ostatními respondenty.

„Byli jsme na takovém návrší nad vesnicí, kde Američané čistily kaláty³⁴. Kámoš vedle si všiml Talibánců, kteří se chystali napadnout vesnici ze strany. Informovali jsme o tom velitele a ten nám dal rozkaz k palbě. ... Nijak jsem to neprožíval. Talibánce jsme viděli už dříve. Navíc tam je prakticky každý Talibánc, i když zrovna dojí kozu. Prostě jsme dělali to, co jsme před tím dělali už mockrát. Jen teď to bylo doopravdy.“

Václav

„...Hned první noc v táboře jsme byli napadeni. Pět kluků, co se mnou přiletělo, se zase hned vracelo v pytli ... Také mi bylo na nic z toho, jak mrtví vypadali. To jsem nikdy neviděl. Ve filmu člověka trefí kulka a má malou ranku na košili. Tam byli lidi bez hlavy, s rozpáraným břichem...“

Daniel H. V.

„...Zpočátku mi vůbec nepřipadalo, že jsem ve válce... To trvalo aspoň měsíc. Pak nás přesunuli do Plei Ku. Tam byla nemocnice, a tak jsem viděl raněné, co vozili. Byli roztrhaní.

³⁴ Typ afghánského venkovského obydlí

Jeden kluk si vezl střeva v baťoahu. Taky byli popálení. Hrozně to tam páchlo...“

James S. J.

„Stále mi to přijde neuvěřitelné, že zde, v tomto historickém městě jsem byl na střeše Diokleciánova paláce za svým kanónem, lidé se skrývali v bunkrech a nad námi létala nepřátelská letadla. ... A jejich pěchota dokonce používala protiletectvé kanóny proti nám, proti lidem. Vůbec je nezajímalo, zda trefí civilisty, nebo ne. Neměli jsme instrukce, jak máme reagovat.“

Marjan

V Chorvatsku zmiňovali někteří veteráni pocity neskutečna tehdy, když se z bojiště dostali na krátkou dovolenou domů do Splitu, klidného přímořského letoviska, které bylo i v době války plné turistů. Ve Vietnamu se klasická frontová linie ve smyslu - zde jsme my a tam oni - nikdy neuvstala. Až do ofenzivy TET měli jihovietnamští a američtí vojáci zkušenosti hlavně s partyzánsky vedeným způsobem boje, v němž byl protivník prakticky „neviditelný“, nebo se o tento dojem ve svém vlastním zájmu usilovně snažil. Tento rys byl Američany vnímán jako výraz zbabělosti a strachu příslušníků Vietcongu postavit se jim čelem. Současně se však mnohdy ocitali v roli bezmocných pozorovatelů, kteří jsou svědky smrti a utrpení svých přátel, ale současně nemohou proti nikomu zasáhnout. Podobnou zkušenost zažili i vojáci v Afghánistánu a Iráku, kde byl zdánlivý klid na základnách a rutinní charakter činnosti náhle střídán nečekanými případy a bojem s nepřítelem, kterého nebylo možno na první pohled odlišit od běžného venkovana. Bezmoc je pro každého, a pro vojáka cvičeného k akci zejména, velmi těžko zvladatelným stavem. Připočteme-li navíc absenci dodržování mezinárodního válečného práva a s tím související zvěrstva, která se děly a dějí ve všech sledovaných konfliktech, je jasné, že to na straně dotazovaných vojáků vyvolávalo veliký hněv až zuřivost spojenou s touhou po pomstě, ke které se někteří uchýlili, čímž se sami občas na nezákonnostech podíleli.

Ukazuje se též, že čím déle je člověk v bojové zóně, tím intenzivněji hledá způsoby, jak otupit či změnit své vnímání a zmírnit patrně neúnosné pocity, které se postupně dostavovaly. Chorvatští i američtí vojáci přiznávali nadměrné užívání alkoholu, či konzumaci drog. Čeští vojáci toto negovali s tím, že vzhledem k přísnému řádu a zejména tzv. „suchému zákonu“ (zákaz a tedy i absence alkoholických nápojů v muslimských zemích), který platil na základnách, neměli ani k alkoholu, ani k drogám přístup. Z vlastní zkušenosti mohou potvrdit, že alkohol se na české základně v irácké Basře ani afgánském

Logaru nevyskytoval a ani vojenská policie tyto přestupky neřešila. Současně je však nutné dodat, že čeští respondenti byli v porovnání se svými americkými či chorvatskými kolegy vystaveni válečným útrapám nesrovnatelně méně.

„...Poté, kdy jsem viděl své kamarády mrtvé, roztržené vejpůl, začal jsem dost pít. Pořád jsem u sebe nosil lahvičku whisky a taky balíček trávy. Nesměli jsme ji mít, ale kouřili jsme ji skoro všichni. Před akcí, po akci, kluci brali i heroin, kokain, každý si navykl na určitá narkotika. Pomohlo nám to dělat naši práci...“

Thomas J. A.

Thomasova výpověď je zajímavá i z dalšího hlediska. Totiž snahou vyhnout se faktu, že hlavní činností vojáků byl boj a s ním spojené zabíjení. Thomas hovoří eufemicky o „práci“. Slovem „práce“ popisovali zabíjení i další veteráni. Dalo by se dokonce říci, že úsloví „dělal jsem svou práci“ je nejcharakterističtější obratem, který vojáci pro tuto činnost použili. Není pochyb o tom, že tento eufemismus je vyjádřením odstupu a obrannou před pocitu viny. Zabíjet je nemorální, avšak dělat svou práci je nutné a ospravedlnitelné. Jde o obdobný proces, který dovedli k hrůzné dokonalosti nacisté, kteří pro své akce směřující k vyhlazení evropského židovstva používali termíny jako „židovská otázka“, „konečné řešení“, či „zvláštní zacházení“. Jak víme, tento postup měl za cíl jednak udržet v klidu veřejnost, která by se mohla nejen v okupovaných zemích, ale též v Německu postavit této politice na odpor, ale současně zmírnit tlak svědomí u těch, kteří věděli, a přesto nechtěli vzít na vědomí.³⁵ Není pochyb o tom, že i Thomas a jemu podobní cítili, že na zabíjení je cosi nesprávného, a to i přes to, že se odehrává ve válce, kdy je toto jednání cílem a zároveň prostředkem k dosažení vítězství. Eufemizmy a případný černý humor jim pak umožnily tento apel svědomí překonat.

V každém případě zažívání situace, kdy voják ztrácel přátele či viděl umírat civilisty, a nepřítel byl dokonce mnohdy skryt, mohlo vést i u jedinců, kteří do té doby nevykazovali nijak významné tendence páchat násilí, k silnému nárůstu agresivity. Ta se poté projevila v boji v podobě velmi nelítostného střetnutí se zcela dehumanizovaným protivníkem bez pocitů soucitu a vědomí faktu, že proti mně stojí v první i poslední řadě živá bytost – člověk.

Právě tito lidé se tedy ocitali na bojišti s výrazně změněným schématem hodnot, kdy zabití člověka (byl-li to nepřítel) přestalo být morálně zavrženíhodné, ale stalo se dokonce jak

³⁵ srov. např. Knopp, G. (1995): *Hitler*. Praha: Ikar, 2005

společensky žádané, tak i osobně důležité pro překonání pocitů bezmoci a nasměrování aktivity buď k zachování vlastního života, či provedení pomsty za zabitě kamarády.

Vztah k nepříteli a první zabití

Zabití je vždy zcela zásadní zkušeností v životě každého člověka, jenž se tak zachoval. O významu lidského života a naopak o velikosti až obludnosti jeho násilného odebrání bylo napsáno mnoho knih ať už v rámci odborné literatury nebo beletrie. Za všechny ocituji výrok romanopisce Johanna M. Simmela, který se mi jeví ve své jednoduchosti zcela vyčerpávající a obsahující všechny aspekty tohoto činu: „*Kdo zabije člověka, zničí celý svět.*“ (1991, s 231). Přestože naši respondenti měli opakovanou zkušenost se zabitím, ono první překročení pomyslné tenké rudé linie bylo určujícím krokem pro další život každého z nich. Než se však pustím do analýzy výpovědí respondentů, je třeba si znovu uvědomit, co tomuto aktu předcházelo. Kromě výše zmíněných situací mám na mysli i první setkání s nepřítelem. To nemuselo vždy končit tím, že voják zabil, ale v každém případě dále ovlivnilo jeho postoje a míru připravenosti zabíjet. Stručný přehled základních typů odpovědí na tato témata nám podává tabulka č. 2

Tabulka č. 2*

	respondent	zkušenost nepřitelem I	zkušenost nepřitelem II	1. zabití I	1. zabití II
1	James S. J.	málokdy viděl nepřítele, nebo nešel rozpoznat		měl radost, cítil extázi	pocit viny z radosti nad zabitím
2	Jay M. P.	Před válkou nechtěl nikoho zabít	učil se od kolegy v netradičním vedení boje	snadnost, s jakou lze tu tenkou linii překročit	necítil nic
3	Daniel H. V.	Byl v boji, a přesto neviděl nepřítele	Bál se	Je to divné	Touha poznat blíží toho, koho zabil a mít trofej
4	Herbert G. A.	Došlo mu, že jde o přežití. Buď on, nebo ten druhý	pohrdání	zabil dítě – nic hrdinského	silný pocit viny
5	Thomas J. A.	Vysoká nabuzenost (drogy), chuť zabíjet	Touha po pomstě	bezprostředně poté necítil nic	večer se opil
6	William F. K.	Měl na nepřítele zlost	Touha po pomstě	Instinktivní reakce, cítil strach a poté zlost	pozvracel se
7	George S. B.	krutost Korejců v porovnání s Číňany		plnil to, k čemu byl vycvičen	v noci po útoku cítil se zabitým nepřítelem soucit
8	Bartholomew P. B.	VC byli dobří vojáci, ale lidské zrůdy	zkušenost s bestialitou VC => touha po pomstě	necítil nic, jednal, jak byl vycvičen	Naučené chování
9	Stephen M. L.	vliv staršího kolegy, strachy se pokálel	žádný cit k nepříteli. Ani zlost ani soucit (NVA)	vydělilo ho to	pozvracel se
10	Donald R. H.	překousl si jazyk		instinktivní reakce	pozvracel se
11	Milijan	Letecké útoky - neosobní		Nebylo to lehké	Poslechl pud sebezáchovy
12	Tomislav	Indiferentní postoj	Absence cti	Měl krátkodobou radost pak indiference	Jako zabít vzteklého psa
13	Danko	Zvířata, psychopaté	Viděl zvěrstva	Žádné pocity neměl	Buď já, nebo on
14	Vlatko	Zlo	Chtěl se pomstít	Na pocity si	Později alkohol,

				nevzpomíná	drogy
15	Bogdan	Extrémní hrůza	hněv	Trásl se, neschopen vystřelit	
16	Andro	Nic osobního,	rozlišoval Srby a četniky	Instinktivní reakce	Dodnes se mu o tom zdá
17	Damjan	Nic osobního	Pohrdání četniky	nezabil	
18	Zoran	Neosobní, indiferentní	Chtěl je zabít	Cítil se hrozně, měl výčitky	Pil alkohol
19	Marjan	Zlo	Nelidské bytosti	Neosobní, velká vzdálenost	Žádné pocity
20	Václav	Problém rozpoznat kdo je civil a kdo nepřítel	Pohrdání, vnímal Afghánce obecně jako Talibánce	Žádné pocity	Později nevolnost

* Pokud byla odpověď obsahově konzistentní, zahrnul jsem její stručné vyjádření do jednoho sloupce označeném I. Pokud respondent vnímal více navzájem odlišných skutečností, jsou tyto obsaženy v dalších sloupcích označených II.

Setkání s nepřítelem bylo u některých jedinců poznamenáno strachem, až hrůzou.

Moje první bojová zkušenost byl dělostřelecký útok. To bylo příšerné. Nikdo to nečekal a najednou všude kolem létaly ruce, nohy, hlavy.... Jen jsem se trásl. Nebyl jsem schopen vůbec ničeho. Jen jsem se trásl.

Bogdan

„... Hrozně jsem se vyděsil. Ještě teď si vzpomínám, jak hrozný jsem měl strach. Popravdě řečeno, odnesly to kalhoty, víš, co tím myslím (smích) ...“

Stephen M. L.

Z výpovědí dále vyplývá významný vliv okolí, či služebně starších vojáků eventuálně velitelů, kteří si vzali ty mladší pod jakási ochranná křídla. Ve všech armádách je tento princip zakotven již desítky a možná i stovky let. Mezi nováčky bývá podstatně větší úmrtnost než mezi zkušenými vojáky, a tak je cílem armády udělat z vojáků bez zkušeností co nejrychleji skutečné bojovníky, kteří se budou orientovat v situaci a budou schopni co nejefektivněji plnit své povinnosti. Služebně starší vojáci se těší vysoké autoritě a nováček, jenž bývá v dané situaci více či méně zmaten, má pak sklon přebírat zcela nekriticky vše, co mu starší kolega řekne. Jay Lifton (2005) hovoří o „auře autority“ či dokonce o „démonickém tajemnu“, jenž kolem sebe tyto lidé šířili. V chorvatské armádě se navíc stávalo, že v jedné jednotce sloužili příbuzní, z nichž zpravidla ten starší převzal péči o mladší. Například Bogdan byl v jednotce společně se starším bratrem, jenž se o něj staral, Vlatko dokonce bojoval pod velením svého otce. Cílem autorit, tedy starších, zkušenějších vojáků však zpravidla nebylo řešení morálních dilemat nováčků, ale naopak co nejrychlejší zbavení všech pochybností, které by mohly vojáka zaměstnávat, neboť by mu výrazně snižovaly bojovou připravenost a tedy i jeho šance na přežití. Jejich vliv mohl být neutrální...

„Chlápek vedle mi říkal, abych nestřílel krátkými dávkami. Kulek je hodně...“

James S. J.

Náš velitel Kurt Rodolfo, tak ten nás učil, jak bojovat beze zbraně.

Tomislav

...rušivý...

Otec a strýc mi dělali něco jako stráž. Otec mi velel, ale to se mi nelíbilo. Tak jsem utekl a byl jsem v jiné jednotce.

Vlatko

...konstruktivní...

„...Utíkal jsem, co to šlo, ale najednou mi někdo podrazil nohy. V takovém mělkém dolíku byl chlápek s bazukou. Strhl mě k sobě a řekl, že jestli chci přežít, nesmím se hýbat ... Pak mi řekl, že jakmile vystřelí, budeme muset utíkat. Byly tam trosky nějaké chýše, tu jsme si vyhlédli jako úkryt. Dnes si říkám, že ten chlápek musel mít nervy z ocele. Tank už byl skoro u nás a on stále jen mířil. Chtělo se mi křičet, ať ten zatracený krám proboha zmáčkne, ale on stále čekal. Pak to odpálil. Hned jsem začal utíkat, ale viděl jsem, že tank je na maděru ...“

Stephen M. L.

... nebo naopak destruktivní (z morálního hlediska).

„... Když jsem se dostal na základnu, jeden seržant mi řekl – „Jsi zelenáč, tak se mě drž a já tě naučím, jak se odtud dostat zdravý domů“. Tak jsem se ho držel a viděl věci, které dělal a říkal si, že to je špatné, ale myslel jsem si, že je to způsob, jak to přežít. Tak jsem dělal, co mi řekl a když odjel, tak jsem to dělal i bez něj. A přežil jsem.“

Jay M. P.

U této výpovědi je zajímavé počáteční jasné rozpoznání morálně závadného chování (... viděl jsem věci, které dělal a říkal si, že to je špatné...), a současně ústup těchto hledisek do pozadí tím, jak přibývalo kontaktních situací (...když odjel, tak jsem to dělal i bez něj...). Současně si můžeme všimnout, že hlavním motivem byla touha přežít, nikoli chuť dělat zvěrstva sama o sobě. Vzdáleně tento proces připomíná Zimbardovy pokusy, kdy velkou roli v tendenci páchat násilí tvořil smysl pro poslušnost a dále postupné vrůstání do role, s níž je agrese nějak spojena.

V každém případě můžeme vyzorovat, že ve stádiu, kdy se již respondenti pohybovali

v bojové zóně, byl pohled na nepřítele zkreslen zlostí, touhou po pomstě či proběhlou dehumanizací. Pro Vlatka byli nepřátelé jen voskové figuríny, pro jiné zosobněné zlo, které je třeba zlikvidovat. Václav používal pro Talibance řadu vulgárních výrazů, čímž vyjadřoval nejhlubší pohrdání. Dehumanizace výrazně snížila vliv morálních apelů, postojů z doby před vstupem do armády a výchovy, jež se zpravidla nesla v křesťanském duchu.

Právě síla svědomí a jeho reakce na jednání daného respondenta pak výrazně ovlivnily prožitky provázející samotný akt zabití. Respondenti popisovali tento zážitek zhruba třemi způsoby. Buď v danou chvíli necítili nic a/nebo se soustředili na plnění navykých činností, nebo zakoušeli radost a úlevu a konečně někteří prožívali jakýsi pocit cizoty související s tím, že se tohoto aktu dopustili. První skupinu odpovědí dokumentují tyto výroky:

(Necítil jsem) Asi nic. Nebyl čas. Museli jsme sledovat, zda se neobjeví další, taky jsme si museli dávat pozor, aby nás nezaměřili.

Václav

Já si na žádné významné pocity nevzpomínám. Je to prostě práce. Žádné pocity jsem kolem toho neměl. Jsou jako voskové figuríny.

Vlatko

...Jeden mě překvapil, tak jsem ho střelil a zabil. Celé to mohlo trvat pár vteřin. V tu chvíli nic necítíš. Nic. Ani úlevu, ani strach, nic...

Thomas J. A.

„...V tu chvíli ti to vůbec nedojde. Nijak o tom nepřemýšlíš. Jen se snažíš dělat to, co tě naučili ve výcviku ... To jsme dělali. Nepřemýšlel jsem o tom a ani si nevzpomínám, že bych něco cítil...“

George S. B.

Není čas o tom přemýšlet. Najednou se to děje. V prvních okamžicích cítíte paniku. Šílený strach a chcete jen utéct nebo se schovat. Pak to přejde a už necítíte nic. Jen děláte, co je třeba, abyste to nedostal.

Andro

Radost zažívali například tyto respondenti:

„...Měl jsem radost. Bylo to jak extáze. Stále jsem si opakoval. „Jo, chlape, dostal jsi ho...“

James S. J.

V první chvíli to bylo – fúúú – skvělé.

Tomislav

A třetí skupinu mohou representovat tyto výpovědi:

„...Je to velmi přirozené. Malý krůček, jen o vlasek. Ani si toho nevšimneš a už jsi za linií. Víš, co je špatné a co je dobré, ale tam je obojí hrozně blízko u sebe. Tak jsem tu hranici překročil ... Počkal jsem si, až byl tak blízko, že už ho nešlo minout a střelil jsem ho do hlavy ... Prostě jsem ho zabil a to bylo všechno. Právě proto je ta linie tak tenká. Překročíš ji a ani si toho nevšimneš...“

Jay M. P.

„...První zabití, když poprvé zabiješ ... je to divné. Je to něco, co jsi nikdy před tím neudělal...“

Daniel H. V.

Je to těžké, ale zkrátka musíš. Navíc není čas přemýšlet o tom, zda to je nebo není těžké. To je prostě pud sebezáchovy. Není lehké někoho zabít. Není to přirozené.

Milijan

Zabití je určujícím zásahem do individuální zkušenosti každého jedince, jehož následky se projeví prakticky ihned, kdy stresová situace pomine. Deset respondentů zažívalo následně více či méně negativní pocity, které souvisely jak s předchozím postojem respondenta, tak s okolnostmi, za jakých k zabití došlo. Samozřejmě, že nejsilnější pocity viny měl Herbert G. A., který zabil dítě. Ostatně toto trauma si přivezl z Vietnamu domů, a jak bylo zřejmé z průběhu interview, provází jej již téměř čtyřicet let. Ale i u dalších se objevily nějaké negativní reakce - psychosomatické odezvy v podobě zvracení, snaha celou věc vypustit z hlavy či utlumit prožívání pomocí konzumace alkoholu. Respondenti též popisovali pocity viny buď ze samotného zabití, nebo z pocitů radosti, které se po zabití dostavily.

Když jsme se vrátili na základnu, cítil jsem se divně. Bylo mi divně od žaludku, jako na zvracení.

Václav

Pak jsem se cítil hrozně. Vzal jsem si nějaké prášky a taky jsem pil. Kamarádi mi říkali, ať si z toho nic nedělám, že to byl jen nepřítel, ale stejně...Bylo to jako překročit nějakou překážku. Myslím v hlavě. A pak vstoupíš někam, kde jsi nikdy nebyl.

Zajímavá je vzpomínka Daniela H. V., který říká:

„Šel jsem k těm mým dvěma a prohlédl si je. Jeden měl tužku, tak jsem si ji vzal. Vlastně ani nevím proč. Také mu koukala peněženka, nebo doklady. Měl jsem chuť podívat se, kdo to vlastně byl, ale chlápek vedle mi řekl, ať to nechám zpravodajcům.“

Daniel H. V.

Je možné sledovat náznak toho, o čem hovoří Fromm (1997), totiž, že v zabíjení ožívají naše lovecké instinkty. Tužka, kterou si Daniel vzal, představovala svým způsobem trofej. Podobně ilustrativní, i když v jiné poloze, je i Stephen M. L.:

„...Vyděsilo mě to. Víš, je to trochu komické, ale řeknu ti tohle: Zažil jsi v dětství to, že jsi něco provedl, a když se to stalo, tak si se vyděsil, co jsi to udělal? ... uvědomil jsem si – bože, to se nemělo stát, to jsem nechtěl. ...Zní to divně, ti chlapi by mě zabili, ale já, když jsem je viděl, jak se tam škvaří, křičí a válí se po zemi, měl jsem najednou chuť jít jim pomoci. Udělat něco v tom smyslu jako – hele chlapi, je mi to líto, to jsem nechtěl ...blbost... bylo mi z toho na nic ... pozvracel jsem se.“

Stephen M. L.

Zde je patrný jak apel svědomí, tak asociace na dětské překročení hranic, jež má často za cíl testovat realitu. Tímto aspektem dětství se zabývala zejména Melanie Kleinová (2002) během studia dětských úzkostí. Odhalila, že pokud není okolí dostatečně silné, aby tyto dětské pokusy vydrželo, a dá najevo slabost, následuje zpravidla zúzkostnění a fantazie o tom vrátit věci do původního stavu.

Ve dvou případech bylo možno sledovat jakýsi intuitivní odpor k použití zbraně, a sice u Bogdana a Miljana.

Klepete se. Klepete se tak, že nedokážete vystřelit. Nemůžete dělat nic. No nakonec vystřelíš, protože jinak by on zabil tebe.

Bogdan

Je to těžké, ale zkrátka musíš. Navíc není čas přemýšlet o tom, zda to je nebo není těžké. To je prostě pud sebezáchovy. Není lehké někoho zabít. Není to přirozené.

Miljan

První zabití je tedy zcela zřejmým překročením, či vybočením z dosavadní celoživotní

zkušenosti. Ve válce však málokdy zůstane jen u tohoto jediného zážitku. Tím, že jedinec setrvává v bojové zóně, bude pochopitelně dále upravovat svůj žebříček hodnot, což psychologické aspekty zabití ovlivní.

Další vývoj destruktivního chování v bojové zóně

Nyní se dostávám k bodu, kdy byli vojáci nejvíce odděleni od svých minulých životů a zkušeností. Protivník byl dehumanizován a vliv okolí maximálně setřel předchozí morální zásady a postoje k zabíjení. Na místo staré stupnice hodnot nastoupila nová avšak současně jejich pocity a prožitky byly natolik specifické, že je nelze vysvětlovat pouze jako reakci na „společenskou objednávku“. Stručný přehled dynamických procesů souvisejících s dalším zabitím ukazuje Tabulka č. 3. Zde je zachycen vztah k nepříteli, další vývoj prožívání bojové zóny a reakce na další zkušenosti se zabitím.

Tabulka č. 3*

	respondent	vztah k nepříteli	vývoj prožívání BZ**	další zabití I	další zabití II
1	James S. J.	žluťáci	Pohrdání nepřítelem, zvyk	jednoduché, plné adrenalinu	jako sex. Nejdříve napětí, pak úleva
2	Jay M. P.	soutěžili v počtech zabitých, trofej	zabíjet se stalo normální, sounáležitost se skupinou	zabíjení ho začalo bavit	ritualizace zabíjení
3	Daniel H. V.	Despekt (černé pyžamo)	nezvykl si na zmasakrované americké vojáky	Nejdříve odpor, pak pozitivní prožitky	lepší než sex i drogy
4	Herbert G. A.	Měli vymyté mozky, žluťáci, všichni mohli být vinní, i ženy a děti	ztráta ideálů, hrdost na splnění úkolu	zabíjení bylo dobré	dobry pocit mít v ruce zbraň
5	Thomas J. A.	zabíjel, kvůli počtu zabitých, nenáviděl je	nadřizený i okolí u něj stimulovali zabíjení	povzbuzovalo jej	jako sex
6	William F. K.	Despekt, pohrdání, žluťáci, strašáci	vliv zkušenějšího kolegy, dobrovolně podnikal likvidační akce	připadal si jako lovec, bavilo ho to	cítil uspokojení
7	George S. B.	Despekt ke Korejcům, respekt k Číňanům	Bál se i si přál bojovat	Instinktivní reakce, překvapení	bylo v tom cosi magnetického, cítil uspokojení, jako sex
8	Bartholomew P. B.	Lidské zrůdy	posilování přátelských vazeb s kolegy	dělal jen to, co od něj čekali	nic při tom necítil, nijak si to nebral
9	Stephen M. L.	NVA respektoval jako protivníka		lákalo jej „zlobit“, vynalézavost	Chtěl stále protivníkovi „něco provést“
10	Donald R. H.	Komouši, despekt	zažíval silné pocity, znal smysl své existence	v zabíjení je něco povznášejícího	silnější než sex
11	Milijan		Poslouchal rozkazy	Velmi stresující	Suspektně nelegální. zabíjení
12	Tomislav	Pohrdání, jako vztekli psi	Vnímal to jako hru	Nepřemýšlel o tom, žádné emoce	Vnímal to jako svou obranu
13	Danko	Nenávist, chtěl je všechny podřezat	Uspokojení z dovedností	Žádné pocity neměl	Susp. Znásilnění a zabití civilisty
14	Vlatko	Čisté zlo	Chtěl se revanšovat	Vnímal to jako sebeobranu	Prostě práce

15	Bogdan	neutrální	zvykl si	Dobry pocit	Cítil, že je naživu
16	Andro	rozlišoval Srby a četniky	Necítil k nim žádnou lítost, jiní lidé	Laxnost, žádné pocity v boji	Uspokojení z diverzních akcí
17	Damjan	Profesionální, rozlišoval Srby a četniky	Bavilo jej být ve válce kvůli vztahům a smysluplné práci	nezabil	nezabil
18	Zoran	Chtěl je všechny zabít	Apatie, smíření s tím, že to nepřežije	Každého zabitého chápal jako potvrzení svých kvalit	Po deseti přestal zabitě počítat
19	Marjan	Indiferentní	Bavilo jej to, cítil se potřebný	Bylo to dobré	Cítil se dobře
21	Václav	Pohrdání, naprostá absence empatie	Hrdost, že dělá čest České republice	Bavilo ho vyhrávat	Měl ze sebe dobrý pocit

* Pokud byla odpověď obsahově konzistentní, zahrnuli jsme její stručné vyjádření do jednoho sloupce označeném I. Pokud respondent vnímal více navzájem odlišných skutečností, jsou tyto obsaženy v další sloupci označeném II.

** BZ – bojová zóna

Při analýze těchto informací začneme paradoxně odzadu, tedy od reakcí na další zabíjení. Zde lze sledovat jakési dvě podoby prožívání. Laxnost, distanc až absenci jakýchkoli pocitů, anebo různými způsoby vyjadřované pozitivní reakce na zabítí.

První variantu popsal například Andro:

Po tom prvním, to jsem cítil paniku, ale pak se staneš chladným k zabíjení. Prostě je střílíš. Je to tvoje práce. Už je ti to jedno. Nejdřív jsem cítil strach z toho, co dělám, ale pak už ne. Je to důležité. Proto tam jsi. Zabít jich co nejvíc. Jsou to nepřátelé. V bitvě žádné pocity nemáš.

Andro

Příjemné pocity nebyly stejné a měly různý základ. Porovnejme například tyto výpovědi:

„Jednou jsme narazili na jedenáct žlutáků a všechny jsme je dostali. Vtip byl v tom, že když šli za sebou, zastřelíš nejdřív prostředního, pak hned prvního, otočíš zbraň a střílíš posledního, pak zase prostředního a celé to opakuješ. To je tak zmate, že je dostaneš všechny ... Člověk je možná lovec. Já si tak alespoň připadal. To mě bavilo.“

William F. K.

„...pozitivních zabití moc nebylo...stejně v tom bylo něco ... něco, já nevím, ... povznášejícího. Někdy, když jsem páčil, se dostavila taková extáze, že jsem až křičel.“

Donald R. H.

Samozřejmě, že jsme při takovýchto misích i zabíjeli. Zpravidla nožem. Bylo to fantastické. Věděl jsem, že jsem potřebný.

Marjan

Samozřejmě, že jsem byl rád, že to dělám dobře. Když je po všem, tak je to dobré. Byl jsem

rád, jak se na mě Amíci dívali. Říkal jsem si: „vidíte, zachránil jsem vám prdel“ a měl jsem z toho dobrý pocit.

Václav

Jak vidíme, pro Williama bylo zabíjení lovem. Sám si jako lovec připadal. Podobně to prožívali i James S. J. a Thomas J. A, zatímco Donald zažíval silnou extázi, aniž by své prožitky jakkoli spojoval s lovem. Dokonce střílel i naslepo, což je zcela jiný druh chování, než jaký znají lovci. Marjana a Václava pak pro změnu naplňovala určitá míra radosti a hrdosti nad vlastní dovedností spojená s pocitem užitečnosti ostatním.

Do podobné kategorie spadají i prožitky, které popsal Andro, když vzpomínal na to, jak se svými druhy prováděl hloubkový průzkum spojený s diverzí.

Měl jsem strach, ale nebylo to nepříjemné. Byli jsme na sebe hrdí, co dokážeme. Nešli jsme tam zabíjet, ale někdy se nedalo nic dělat, abychom nebyli prozrazeni. Jednou jsme takhle zabili celé velení roty. Vždycky jsme si pak představovali, co si asi ti četníci mysleli, když se ráno probudili beze zbraní, auta a děla zničená a velení mrtvé. To bylo dobré.

Andro

Otázkou lovu a jeho popularitou, kterou se těší už od nepaměti u lidí, jež odjíždějí na různá safari, či jen střílet bažanty, se zabývala řada antropologů i psychologů. Nevíme, co cítil Ferdinand d'Este při svých cestách za lovem, ale počet zabitých kusů, jejichž zlomek můžeme dodnes vidět na zámku Konopiště, jednoznačně napovídá, že patrně zažíval nějaké silné, pozitivní prožitky. Britský antropolog S. L. Washburn (v Fromm, 1997, 186) říká: „Člověk má potěšení z lovu jiných zvířat. Nejsou-li tyto pudy překryty pečlivou výchovou, radují se lidé z lovu a zabíjení.“ Očividný je fakt, že někteří respondenti pod dlouhodobým tlakem okolí snížili nepřítele na lovnou zvěř, a tak zakoušeli obdobné pocity, které zná každý, komu učarovala honitba.

Bogdanovi pak zabítí nepřítele přinášelo potvrzení toho, že je pro ostatní a tedy i pro sebe cenný a současně díky smrti druhého mohl zakoušet intenzivní prožitek vlastního bytí.

Když člověk později zjistil, že někoho zabil, byl to jiný pocit ... Je ti nějak dobře. Najednou cítíš, že jsi naživu. Oni jsou mrtví a tím více si uvědomuješ, že ty ne. Prostě víš, že jsi dělal dobře svou práci, že jsi byl pro ostatní užitečný. Dává ti to smysl.

Bogdan

Donald R. H., či Herbert G. A. spojovaly své prožitky s tím, jak vnímali svou zbraň

„Víš, je to úžasný pocit stát za M60³⁶, mít prst na spoušti a pálit.“

Donald R. H.

„Když máš v ruce zbraň, ... je to zkrátka dobrý pocit.“

Herbert G. A.

Vztah vojáka ke zbrani je skutečně svébytným tématem. Zbraň byla od nepaměti odznakem muže. Zbraň též odlišuje vojáka od civilisty. Muž, který nemá ke své zbrani osobní vztah, může být vojákem, ale nikoli bojovníkem. Vojenští velitelé podporují antropomorfizaci zbraně tím, že své vojáky nabádají, aby s ní jednali jako s „milenkou“, či „nejlepším přítelem“. V základním výcviku se to řadě nováčků jeví komické, ale v situaci, kdy zbraň je tím jediným, co umožní člověku přežít, na její kvalitě a spolehlivosti záleží celá existence, stane se skutečně něčím až posvátným. Na druhou stranu, díky opakovaným šetřením, která jsem společně s kolegy z Centra expertních studií MO ČR prováděl, vím, že zbraň je současnými, českými vojáky téměř výhradně vnímána neosobně jako věc, která slouží k obraně. Naprosto minimálně měli vojáci, kteří dosud nezažili boj, ke zbrani osobní vztah. Z dalších, spíše osobních rozhovorů však vyplynulo, že skutečnost může být o trochu jiná. Počet vojáků, kteří měli ke zbrani vztah, mohl být i vyšší, ale respondenti se to báli v dotaznících přiznat, aby nepůsobili hloupě, či nebyli výzkumníky dokonce považováni za psychopaty. To se ostatně projevilo i u Václava, který svůj vztah ke zbrani sice vyjadřoval spíše indiferentně, avšak udělal si civilní zbrojní průkaz a legálně vlastní osobní zbraň i po svém odchodu z armády.

Již ve Výkladu snů Freud upozorňuje (1998), že zbraň je jakýmsi prodloužením mužského penisu a tedy tím, s čím prakticky všechny kultury spojují sílu a moc. „Zcela zřejmé také je, že jako symboly mužského údu se uplatňují všechny zbraně a nástroje: ...puška, revolver, dýka, šavle“ a dále postuloval, že bodání, či střílení je jakýmsi vyjádřením koitu (Freud, 1998, s 284). Odtud tedy můžeme začít nahlížet patrně nejkontroverznější druh odpovědi týkajících se prožitků při zabíjení, a sice jejich přirovnávání k sexu. Četnost, s jakou respondenti tuto paralelu nastiňují, může být jen těžko náhodná, avšak i zde najdeme individuální rozdíly. Srovnajme tyto výpovědi:

„Byl to kruh, houpačka. Letíš a adrenalin ti stoupá tak vysoko, že myslíš, že se ti rozskočí

³⁶ kulomet ráže 12,7

hlava, pak ho trefíš a hrozně se ti uleví. Řekneš si – „jó, dostal jsem ho“. Pak to zase začne stoupat až do chvíle, kdy sejmeš dalšího. A ta úleva potom...to se nedá s ničím srovnat. ...Nic tak silného jsem už potom nezažil. Snad sex. Je to podobné. (smích). Nejdříve jsi nadřžený a pak, když se uděláš, přijde klid. Ale není to tak silné.“

James S. J.

„Neskákal jsi hned radostí, ale je takové místo v srdci (nadechne se a pak jakoby si oddechl), že se pak cítíš dobře... sex je skvělá věc, ale pokud ji srovnáš se zabíjením, je to lepší pocit. Je to to, co tě dostane.“

Thomas J. A.

„To se nedá s ničím srovnat. Nedá. ... Napadá mě píchání, ale není to přesné. Píchání je tak nějak jemnější. V tom pocitu je něco...drsného. Asi jako samet a smirkový papír.“

Donald R. H.

„Člověka při tom mrazí, ale líbí se mu to. A když někoho dostanete, tak jste spokojen. Tedy, nejste šťastný, to ne. Spokojený...Když jste mladý, tak nějak podobně prožíváte sex. Ano, je to podobné. Nejste vzrušený, myslím sexuálně, ale podobně se vám to líbí. Je to těžké to popsat.“

George S. B.

Zatímco pro Jamese byla podstatná kvantita, neboli síla prožitku, pro Thomase, Donalda a George to byla kvalita. V každém případě se všichni shodují na tom, že onen prožitek byl buď silnější, nebo lepší než sex, avšak, jak řekl George, průvodním jevem nebylo sexuální vzrušení. Pokusit se vysvětlit tento jev není vůbec snadné a představuje v každém případě vstup na velmi tenký led spekulací. Je nepochybné, že takto silné zážitky musely být způsobeny čímsi pudovým, nevědomým, v rámci Freudova strukturálního modelu lidské psychiky vycházejícího z Id (1997). V každém případě to podporuje tezi o prožitku, coby důležitém, ne-li primárním zdroji motivace. Toto tvrzení nám dokládají i další výpovědi:

„Byla to taková jízda. Lepší než sex, nebo kterákoli droga z ulice. Bylo to něco jiného. Taková výška, kam ses nikdy neodvážil ani pohlédnout. Takže zabijíš dál.“

Daniel H. V.

„Když si píchneš do žíly³⁷, je to podobné uspokojení, jako když se ti povedlo někoho trefit. Najednou je všude klid, nic ti nehrozí, vše je v pořádku. Uspokojení.“

William F. K.

Návrat domů a důsledky destruktivního chování

Před tím, než ukáží, jaké důsledky mělo pro respondenty jejich nasazení ve válce, je nutné připomenout, že ačkoli všichni nějakým způsobem vyhledali psychosociální pomoc (američtí veteráni harlemské Vet Centrum, chorvatští Regionální centrum pro psychické trauma Fakultní nemocnice ve Splitu a Václav individuální psychoterapeutickou péči) ne u všech byla diagnostikována PTSD. Ačkoli válečné zážitky byly obdobné, PTSD jak známo souvisí i s vrozenými dispozicemi (Praško, Hájek, Preiss, 2002). To, co u jednoho mohlo vyvolat rozvoj onemocnění, u druhého nemuselo skončit chronickými příznaky. Dalším faktorem, který ovlivní vznik PTSD, je průběh akutní reakce na stres. S trochou opatrnosti by se dalo říci, že čím intenzivněji člověk prožije akutní reakci na stres, tím více klesá pravděpodobnost rozvoje PTSD (Vodáčková a kol., 2002). Též forma psychologické pomoci bezprostředně po prožitém traumatu snižuje pravděpodobnost rozvoje dalších posttraumatických obtíží (Solomon, Benbenishty, 1986). V každém případě tyto a další faktory, jež v konečném důsledku dají vzniknout PTSD jsem nemohl sledovat v plném rozsahu, a tak otázku, proč někteří respondenti jasně jmenují symptomy PTSD a jiní nikoli, nechám bez odpovědi. Ve stručném pohledu pak návrat domů a vliv válečné zkušenosti na další životy vypadaly u dotázaných respondentů takto:

Tabulka č. 4*

	respondent	návrat domů I	návrat domů II	vliv na další život I	vliv na další život II
1	James S. J.	jel na další misi		chybělo mu to, nemohl najít klid	pocity viny
2	Jay M. P.	normální život mu připadal nudný	rozdělení sebe na hodného a zlého Jaye	pocity viny	závislost na drogách
3	Daniel H. V.	prodloužil si misi	chybělo mu zabíjení	pocity viny	rád by zapomněl
4	Herbert G. A.	chtěl zpět		pocity viny	alkoholismus, poruchy spánku
5	Thomas J. A.	noční můry		i dnes chce zpět a zabít tam	necítí se vrahem a neví jak s tím žít
6	William F. K.	zůstal v armádě dalších 5 let		závislost na heroinu	rozpad rodiny a ztráta přátel
7	George S. B.	je vděčný ženě, že ho		zvýšená agresivita a	noční můry

³⁷ pozn. myšlen heroin

		neopustila		nabuzenost	
8	Bartholomew P. B.	návrat nebyl nijak těžký	stýskalo se mu po kamarádech	neměl problémy	rád na to vzpomíná
9	Stephen M. L.	krátce po návratu se oženil		neměl velké problémy	zpočátku noční můry
10	Donald R. H.	chtěl tam zůstat	dalších 6 let sloužil v USA	hledal vzrušení	pocit, že byl o něco oloupen
11	Milijan			Nebyl schopen pracovat a zařadit se	Od roku 2005 léčen s PTSD
12	Tomislav	alkohol, drogy		Zvýšená agrese, neklid	samotářství
13	Danko	potíže se soustředěním a prací	časem zhoršování psych. stavu, alkohol	neklid, deprese, neschopnost pracovat	suicidální myšlenky, výčitky
14	Vlatko	pyšný na svou účast v chorvatské armádě	optimismus	výčitky za svou účast u Vukovaru	pocity viny
15	Bogdan	Vrátil se ke své práci	Ztráta schopnosti pracovat	Agrese, strach ze svých reakcí	Bojí se, aby někoho nezabil
16	Andro			Neklid, agitovanost, agrese	Obava, aby nezabil zkorumpované politiky
17	Damjan	Rozvedl se		Problém zvládat každodenní práci	Válka jej udělala lepším
18	Zoran	nemohl být mezi lidmi	odešel na samotu do hor	pokračoval ve vojenském stylu života	rozvod, nechápe lidi kolem sebe, pocit křivdy
19	Marjan	uvolněn z armády kvůli PTSD	život byl naruby	nemohl pracovat, nabuzenost	od roku 1999 léčen s PTSD, invalidní
20	Václav	Rozčarování z armády a ze společnosti		Zvýšená afektivita, nabuzenost	potíže s civilní prací

* Pokud byla odpověď obsahově konzistentní, zahrnuli jsme její stručné vyjádření do jednoho sloupce označeném I. Pokud respondent vnímal více navzájem odlišných skutečností, jsou tyto obsaženy v další sloupci označeném II.

Jak vidno, prakticky všichni respondenti udávali nějakou míru posttraumatických problémů. Výjimku tvoří snad jen Stephen a Bartollomew, kteří žádné vážné psychické důsledky nepociťovali a dokázali se rychle zařadit do běžného mírového života.

Častějším důsledkem aktivní válečné zkušenosti byly pocity viny.

Kdybych neztratil tolik přátel, neviděl je ukřižované, umučené, s odřezanými genitáliemi, kdybych neviděl vypálené chorvatské vesnice, mrtvé a znásilněné ženy a děti, tak bych se nechoval tak, jak jsem se choval. Nemusel bych. Nemusel bych nikoho zabíjet.

Danko

Oni zabíjeli, upalovali, znásilňovali, mučili a víš co? Uživali si to. (slzy v očích) Do konce života si budu vyčítat, že jsem tehdy nemohl pomoci lidem svého národa.

Vlatko

Nebo mě taky napadlo, že se tam vrátím, najdu jeho rodiče a pokusím se jim to vysvětlit, aby mě odpustili. Blbost. Nejspíš ani oni nežijí ... jak bych je hledal? Snad mně Bůh odpustí.

Herbert G. A.

V každém případě v prostředí, kde opět ožilo původní nastavení Superega, se apely svědomí

ozvaly s nebývalou silou. Doma, mimo válečnou zónu již nešlo vnímat svět černobíle a tak původní hodnoty, v nichž byl jedinec vychován, probudily mnohdy silně sebedestruktivní síly. Není náhodou, že mezi válečnými veterány bývá větší prevalence sebevražd, než v obecné populaci. Vyšší je také procento sebezabití³⁸. Další veteráni upadli do různých typů závislostí. V našem vzorku hovoří o následném užívání drog či alkoholu Jay, Herbert, William, Tomislav, Danko, Vlatko, a Marjan. Důležité však je, že to nebyl jen pocit viny a snaha zapomenout, kvůli kterým veteráni sahalo po různých psychotropních látkách, ale též podobný účinek, který měly na psychiku, jako zabíjení.

Buď jak buď, právě silné pocity viny dokládají, že jedinec netrpěl v době konání svých činů poruchou osobnosti. Jak známo, nejčastější diagnózou lidí, kteří si odpykávají trest za násilné trestné činy, je disociální porucha osobnosti. Soucit a lítost je však u této poruchy právě tím, co schází (Smolík, 1996). Respondentům naopak jejich výčitky způsobily silné a vleklé psychické potíže. Kromě faktu, že kromě chorvatských veteránů všichni před svým vstupem do armády prošli psychologickým vyšetřením, které mělo lidi s poruchou osobnosti vyloučit, je existence pocitů viny druhým argumentem, s nímž obhajují tvrzení, že činy, jichž se tito muži dopustili, byly spáchány duševně zdravými a normálními lidmi.

Dalším charakteristickým důsledkem nasazení je pocit odcizení. Po návratu si veteráni připadali jiní. A to jak ve vztahu k sobě samým, tak ve vztahu k okolí. V okamžiku, kdy opustili bitevní pole a vrátili se do svých domovů, vnímali velmi intenzivně, to, že již nejsou těmi, kým bývali, než odešli bojovat a současně s různou mírou překvapení zahlíželi na sebe sama coby toho, kdo býval vojákem a dělal to, co dělal.

Nedokážu žít civilním životem. Nemám nic. Jsem prázdný ... Nevím, co bych měl dělat. Nechápu lidi kolem, co chtějí, co říkají...

Zoran

Válka z vás udělá někoho, kým jste nikdy nechtěli být. Bestii. A pak musíte žít dál a ono to nejde.

Danko

³⁸ Srovnej např. Page, W., F., Engdahl, B., E., Eberly, R., E. (1997). Posttraumatic Stress Disorder Risk of Traumatic Deaths Among Vietnam Veterans. In Fullerton, C., S., Ursano, R., J. (1997). Posttraumatic Stress Disorder, Acute and Long-Term Response to Trauma and Disaster. Washington DC: American Psychiatric Press

Dlouho mi trvalo, než jsem se smířil s tím, že v tom hodném Jayovi je i ten druhý, který byl ve Vietnamu. Zkoušel jsem všechno. Byl jsem závislý na drogách – proto jsem teď na vozíku, to se mi nestalo tam. Dnes sice neberu drogy, ale užívám všelijaké léky. Nechtěl jsem si přiznat, že obojí jsem já. (latence 15 sekund) Jo, trvalo to dlouho

Jay M. P.

U nás doma bylo všechno jasné – Bůh byl dobrý a komouši špatní. Teď už mi to tak jasné nepřijde. Občas na to myslím a říkám si, co jsem to vlastně dělal.

James S. J.

K pocitům odcizení je možné počítat i ty výpovědi, v nichž dávali respondenti obavu ze svých reakcí, které vnímali cizorodě.

Bojím se, že bych všechno zničil, že bych něco rozbil. (latence 15s) Bojím se, že bych někoho zabil.

Bogdan

Je zřejmé, že odcizení od sebe samých i od okolí bylo bývalým vojákům přinejmenším nepříjemné až neúnosné. Veteráni jej řešili zpravidla stažením se do samoty, eventuálně vyhledáváním soukmenovců, kteří pro ně byli „stejní“ a s nimiž se mohli identifikovat. Tento stav i následné zpravidla maladaptivní chování připomíná štěpení popsané Kleinovou (2002) a vysvětlené v teoretické části této práce. Odtud lze chápat mj. silně kritické až hostilní postoje k civilní populaci či vládě, které veteráni po svém návratu zaujali.

„Než jsem je začal brát (myšleno léky), byl jsem enormně zlostný na místní politiky, kteří to tu vše rozkradli. Chtěl jsem je všechny zabít. Nikdy nebyli ve válce a nyní mají miliony. Mají jediné štěstí, že užívám ty léky.“

Andro

Podobně se vyjadřuje i Václav:

Naši vojáci nejsou zbabělí. To z nás dělají politici. Byl jsem rád, že se mi podařilo je obejít a opravdu bojovat proti teroristům. Teď tu má kdekdo kecy, co všechno musíme proti teroristům dělat ... já můžu svým dětem říct, že jsem proti nim bojoval. Já jo.

Václav

Štěpit začal voják nepochybně již během války, kdy své vlastní běsy projikoval do nepřítele, což mu pomáhalo překračovat morálně etické tabu – nezabiješ. Po válce však již žádný

nepřítel, s nímž by bylo možné reálně či fantazijně bojovat, neexistoval. Proto si jej voják vytvořil s civilistů či establishmentu.

7.2.2. Axiální kódování

Tabulka 5: Použití paradigmatického modelu

Příčinné podmínky	Jev	Kontext	Intervenující podmínky	prožitky	následky
Okolnosti vstupu a přípravy na boj	Zabití a jeho podoba	Okolnosti, při nichž k použití zbraně došlo	Postoj k nepříteli	Pocity zakoušené při prvním použití zbraně	Bezprostřední či krátkodobá reakce na první zabití
Další vývoj a události v oblasti nasazení	Opakované zabíjení	Vliv okolí a historicko-sociální kontext	Postoj k nepříteli	Pocity a jejich dynamika při opakovaném zabíjení	Dlouhodobé psychosociální důsledky

Ukázalo se nadmíru náročné nalézt signifikantní vztahy, mezi jednotlivými kategoriemi a zredukovat množství použitých pojmů. Předně, neobjevil se žádný signifikantní vliv, který by měla forma vstupu do armády, tedy zda šel voják dobrovolně a z přesvědčení, nebo byl odveden, na další vývoj jeho chování a prožívání. Naopak se jeví zřejmá přímá úměra mezi rozvojem pozitivních prožitků provázejících zabití na straně jedné a počtu zabitých na straně druhé. Jinými slovy narůstá s délkou pobytu v bojové zóně a s opakovanou zkušeností se zabitím nepřítele. Dalším zřejmým faktorem je dehumanizace. Ta se ukazuje jako klíčová především pro dvě zdánlivě protilehlé podoby zakoušení, a sice pro žádné prožitky a naopak pro ty pozitivní. V každém případě zde dehumanizace plní funkci katalyzátora vojákova chování. Buď mu usnadňuje, nebo přímo zpříjemňuje akt zabití nepřítele. Je též viditelné, že podoba prožitků spojených se zabitím není závislá na vojákově národnosti, etniku či druhu konfliktu. Opatrnost v tomto soudu je však nutné mít v souvislosti s českým veteránem, neboť tím, že je jediný, může představovat výjimku. Konečně posledním pozorovaným vztahem je vliv na další život. Zde se ukazuje, že právě zakoušení pozitivních prožitků při zabíjení mělo na vojáky nejvíce devastující vliv v podobě velmi rozvinuté PTSD, neschopnosti adaptovat se na mírový život a abúzus návykových látek.

Tabulka č. 6 Prožitky provázející zabití: vztahy mezi vybranými kategoriemi

	Žádné	Vina	Překvapení	Hnus	Pozitivní
Vztah k nepříteli	Plná dehumanizace či indiference	Částečná dehumanizace	Neobeznámenost	Mírná dehumanizace	Plná dehumanizace spojená s idealizací sebe a vlastní referenční skupiny
Počet zabitých	1 - Σ	1 - 2	1	1 - 3	1 - Σ (rostou s počtem zabitých)
Vztah k jednotce	Indiferentní - blízký	Nezjištěn	Indiferentní - blízký	Indiferentní - blízký	Silný a těsný se znaky závislosti
Příprava	dlouhá	Krátká či neúčinná	Krátká či neúčinná	Střednědobá (v rádech týdnů či měsíců)	Všechny varianty
Vietnamští veteráni*	2	3	3	3	7
Chorvatští veteráni*	4	3	1	2	6
Český veterán*	1				1
Vliv na další život	Méně markantní	Vina, snaha vyhnout se konfliktům, strach z vlastní agrese		Krátkodobější či později odeznělé, symptomy PTSD související se smutkem nad ztrátou přítel	Plná PTSD, neschopnost adaptace, pocit odcizení, abúzus drog a alkoholu

*Celkový počet je větší než počet respondentů, neboť veteráni udávali různé emoce v závislosti na prožitých zkušenostech

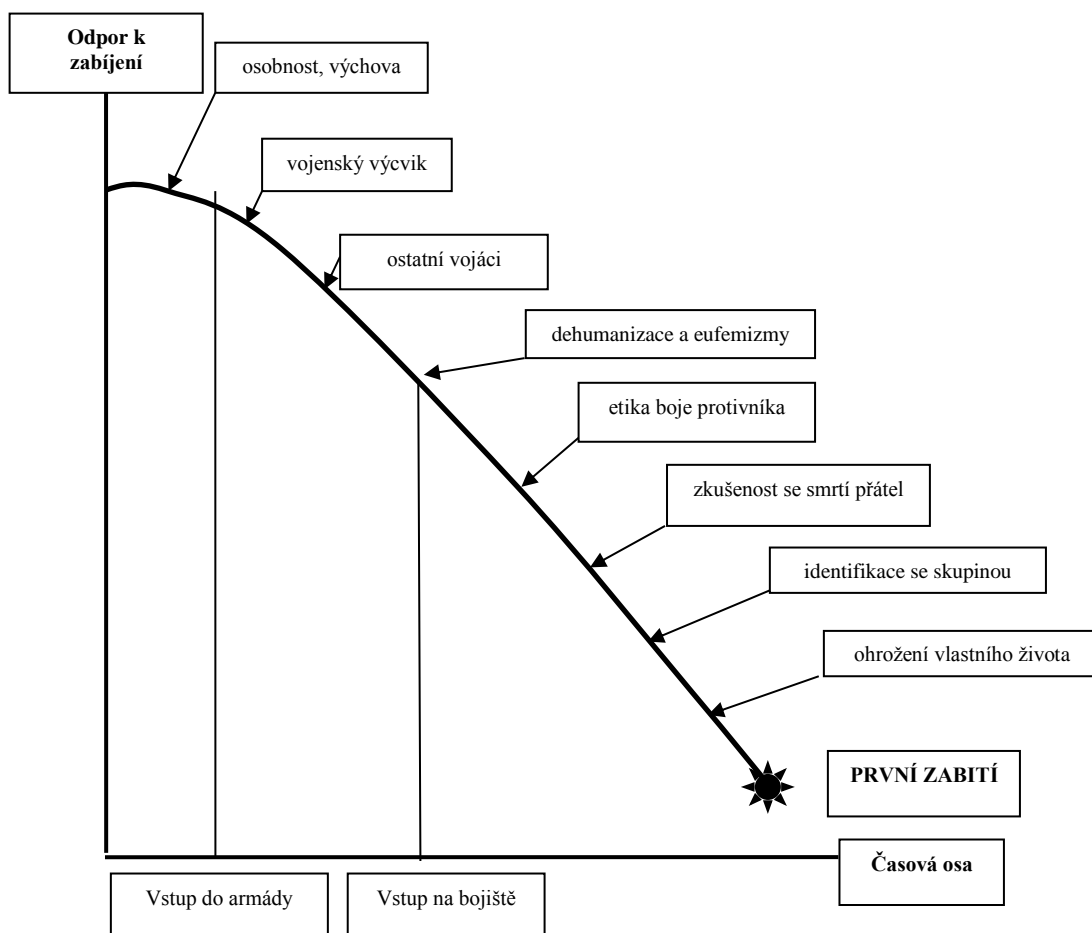
8. Diskuse

8.1. Verbalizace selektivního kódování

Pokud je cílem této práce zjistit prožitky provázející a následující po aktu zabití vojákem ve válce, je na místě nyní prozkoumat tento fenomén hlouběji s ohledem na získané výpovědi od oslovených respondentů.

Je důležité též podtrhnout fakt, že žádný z respondentů nemluvil o tom, že by se zabíjení v boji aktivně vyhýbal. To nepochybně svědčí o tom, že zábrany zabíjet byly již před samotným válečným nasazením u respondentů sníženy. Proces, který toto umožnil, a faktory, které vojáci zmiňovali, ukazuje Schéma 1.

Schéma 1

Dodávám, že se jedná o zjednodušený pohled, který neřeší individuální odlišnosti. Někteří

nebudou vystaveni všem vlivům, které jsou ve Schématu 1 uvedeny, u jiných přibudou ty, jež naši respondenti neuvedli, nebo křivka nebude mít tak plynulý průběh či spád. Avšak fakt, že k relativizaci zabíjení dojde, je ze získaných rozhovorů s vojenskými veterány zřejmý.

Viditelný je signifikantní rozdíl mezi prvním zabitím a opakovaným. Lze říci, že **bezprostřední emoční reakce na první zabití byla u dotázaných vojáků zpravidla nulová**. První zabití ve chvíli, kdy k němu došlo, nevyvolalo mezi respondenty nijak silné pocity, mnohdy emoční doprovod zcela chyběl. Okamžik, kdy respondenti poprvé použili svou zbraň proti nepříteli, se odehrával za enormního stresu. Vojáci byli v tu chvíli překvapení, ohromení, vyděšení či zcela disociovaní od svých emocí, a tak se jejich fungování zredukovalo pouze na racionálně kognitivní a behaviorální úroveň. Jinými slovy více či méně instinktivně udělali to, k čemu byli vycvičeni. Spíše výjimečně se objevily emoční reakce a to jak pozitivní (radost, úleva, pocit výhry), tak negativní (strach, výčitky).

Tento disociativní stav charakterizovaný odtržením emocionálního prožívání však trval pouze několik minut, zpravidla do chvíle, kdy akutní ohrožení pominulo a voják mohl reflektovat to, k čemu došlo. **Pak se u respondentů dostavily vesměs negativně prožívané reakce. Ty byly popisované jako pocity hnusu, výčitky, zejména však somatické projevy nejčastěji zakoušené jako nevolnost. Objevily se však též pocity radosti z přežití, či vlastní zručnosti a naplnění svého poslání.**

Zatímco první zabití bylo zpravidla následně doprovázeno negativními pocity, **prožitky při opakovaném zabíjení se vyvinuly do dvou možných poloh. Ta první je disociativní, zatímco druhá slastná.**

Za disociativní považuji ty výpovědi, kdy vojáci žádné emoce provázející zabití nepřipouštěli a tento akt redukovali pouze na jakési samozřejmé chování osvojené výcvikem a zkušeností. Příkladem této reakce může být Bogdan, který adaptaci na opakované zabíjení popsal takto: „*Stane se to normálním. Už nemáš kolem toho žádné pocity. Prostě stalo se*“. Lze jistě namítnout, že Bogdan a další opravdu neměli během zabíjení vůbec žádné pocity, a tedy nebylo co disociovat. Tento argument však odmítám. Pokud připustíme, že by jedinec neměl při zabíjení žádné pocity, museli bychom jej nutně vnímat jako anetického, enormně narcistního psychopata. To je však natolik strukturálně odlišná abnormalita, že by ji daný voják vykazoval ještě před vstupem do armády a rozhodně by po návratu z války netrpěl nejrůznějšími pocity viny, lítosti či soucitem s oběťmi. A to je v příkrém rozporu s tím, jak

popisovali svou první reakcí na zabíjení a důsledky, které jim jejich bojové nasazení přineslo.

Druhá podoba emočních prožitků byla v různých podobách pozitivní. Nejdůležitější uváděné důvody, jež způsobovaly u vojáků radost, příjemné pocity až slast, byly prvky lovu, pocity moci, zbavení se nepříjemného napětí a možnost ventilovat svou zlost, přičemž své pocity respondenti přirovnávali ke koitu, či účinku drog, eventuálně je nijak dále nekomentovali.

V této fázi práce jsem dokázal reagovat na první dvě výzkumné otázky, tedy:

1) Jaké pocity u zkoumaných osob vyvolala zkušenost se zabitím?

a

2) Jaká byla dynamika prožitků souvisejících se zabitím?

Nyní zbývá vysvětlit prožitky provázející zabití a důsledky, které to pro vojáky v budoucnu mělo.

Zabití jiné lidské bytosti je nejvíce destruktivní akt, kterého je člověk schopen a to proto, že život je to nejcennější, co každý z nás má. Proto, když jej jedinec cíleně odejme jiné lidské bytosti, dopustí se nejkrajnějšího způsobu agrese. Otázka, proč je takový čin zakoušen libě, je tedy mimořádně zneklidňující.

Zážitek ze sexu i z drog má v sobě některá společná témata. V obou případech dojde na různě dlouho k oslabení vlivu Ega. Při orgasmu jej dokonce na chvíli ztratíme zcela. Drogy i sex vyvolávají jak psychické, tak somatické prožitky a konečně silně oslabují vliv Superega neboli svědomí. Je tedy nepochybné, že i zabíjení, pokud způsobovalo prožitky podobné vlivu drog či zážitku koitu, muselo saturovat splnění nějakého pudového přání směřujícího k dosažení slasti. Co bylo tímto požadavkem id, jenž zabíjení saturovalo v tak silné míře, se však můžeme pouze dohadovat. Nabízí se vysvětlení pomocí pudu smrti. Sice jsem se již k této teorii vyjádřil v předchozí části práce, přesto však stojí za to prozkoumat, do jaké míry ji lze aplikovat pro pochopení konkrétních výpovědí dotázaných respondentů. Kromě Freudovy statě *Mimo princip slasti* (1998) můžeme nalézt podobné úvahy i v díle Sabine Spielreinové. Právě její postřeh výrazně koresponduje s otázkou, jíž se tato práce zabývá. Spielreinová tvrdila, že pud uchování druhu neboli Eros je dynamický, cílí ke změně. Každá změna však znamená smrt dřívějšího stavu, destrukci, zničení minulosti (Spielreinová v Široký, 2001).

Pokud bychom souhlasili s konstrukcí pudu smrti, pak by zabíjení bylo externalizací jeho požadavků. Tím, že však Superego zapovídá takhle přímočarou saturaci, nemůžeme v běžném životě slast plynoucí ze splnění tohoto požadavku id plně zakusit. Za okolností, v nichž se respondenti nacházeli, byly však tlaky svědomí natolik oslabené, respektive změněné, že id se mohlo plně projevit. Současně s tím, že pud smrti byl plně saturován, aniž by však trpěl Eros, docházelo k tomu, že se jedinec cítil být jako by stále ožívován. Destruoval, avšak nikoli sebe. Možnost této hypotézy svým způsobem dokládá tento výrok: „*Každé zabití jakoby ti umožnilo být více živ, cítit se o něco lépe.*“

Thomas J. A.

To je v souladu s chápáním agrese Ernsta Beckera a skupiny TMT popsané v 3. kapitole této práce.

Ze zřetele však nelze pustit ani otázku vnitřního konfliktu. Jak již bylo řečeno, za války se věci stávají mnohem přímočařejšími a srozumitelnějšími. Jakékoli pochyby by výrazně snižovaly šance jedince na přežití, avšak vnitřní konflikty tím nemizí. Jen se jejich subjektem stává okolí, na nějž jsou tyto projekovány. Opět jde o zcela nevědomý proces s cílem zbavit Ego pochybností a úzkosti. Sem můžeme zařadit celý proces dehumanizace, který je možné dohledat prakticky u každého respondenta a tím podpořit význam jaký dehumanizaci ve vztahu k zabíjení přikládají i autoři zmiňovaní v teoretické části. Tento vývoj je velmi zajímavý právě u Thomase, který zjevně přesunul své pochybnosti o sobě na protivníka a jeho zabíjením vlastně bojoval se svým, řečeno Jungovou terminologií, vlastním stínem. (Jung, 1993). Právě u něj je možné vysledovat další poukaz na nevědomou rovinu celého aktu zabíjení, kterou je ritualizace smrti.

„*Uřezával jsem jim uši. Nevím, jestli to u vás máte, takové řetízky do sprchy, které mají na sobě klipsy. Tak na to jsem je připínal a chodil s tím na opasku. Bylo to jako trofej.*“

Thomas J. A.

V tomtéž kontextu je možné vnímat i tuto výpověď:

„*Někdy jsme rozházeli karty kolem mrtvých, co jsme zabili. Párkrát jsme jim uřezali hlavy, napíchali je na klacky a do pusy jim dali pikové eso... Byli nějak pověřčivý. Už se pak do těch míst nevrátili. Byl to takový rituál. Pořád mám mačetu, kterou jsem ty hlavy řezal. Je ručně dělaná. Hodně pro mě znamená.*“

Jay M. P.

Chorvatští respondenti sice takovéhoto chování u sebe samých negovali, připouštěli však, že se dělo v jejich okolí. Ponecháme-li na chvíli stranou morální hledisko těchto činů, napadne nás souvislost s rituály primitivních kmenů. Jak známo, indiáni si připevňovali kolem pasu, nebo na své zbraně skalpy zabitých nepřátel a Jayova výpověď navíc ukazuje na mýtické vidění, kterým vnímal on a jeho kolegové své nepřátele. Zdá se, jakoby tito lidé regredovali nikoliv ontogeneticky, ale evolučně až na úroveň primitivů, což v této souvislosti nemíním nijak pejorativně.

Celý koncept s využitím pudu smrti jako možného vysvětlení pozitivních pocitů provázejících zabíjení má však mnohá úskalí. Předně, ne všichni respondenti měli tyto prožitky. To je však zásadní problém, neboť v případě saturace pudových hnutí bychom měli očekávat jednotnou reakci. Takto to známe například u sexuálního pudu. Orgasmus je příjemný pocit, a pokud jej jedinec zakouší jinak nebo ho není schopen, jde o abnormalitu. Slast přirovnávanou k abúzu drog či sexu popisovali toliko američtí veteráni a to ještě ne všichni. Český veterán Václav i někteří Chorvaté sice též připouštěli, že se jim zabíjení nebo boj různou měrou líbil, ale používali jiné popisy.

Tím se nám celý problém vysvětlení pozitivních prožitků provázejících zabití vrací na začátek. Když jsem na toto téma napsal v roce 2006 první práci, byl jsem optimistický v tom, že bude možné najít jednotící vysvětlení pro tento fenomén. Nyní po letech další práce na tomto tématu docházím k závěru, že pochopení kvality i kvantity prožitků souvisejících se zabíjením není možné bez znalosti jednoho každého jedince. To, že jeden voják může cítit při zabíjení slast, druhý má radost z výhry, třetí cítí uspokojení ze své užitečnosti pro ostatní, zatímco čtvrtý nezažívá prakticky nic výjimečného, je možné chápat jen tehdy, známe-li minulost a prostředí, které formovalo daného vojáka, okolnosti a vlivy, které na něj působily během nasazení i důsledky, jež toto vše mělo na jeho další život. Jiná otázka však je, jak je možné, že duševně zdraví jedinci měli pozitivní pocity související se zabitím a bojem. **Jinými slovy, neptám se, co tyto pocity způsobilo, ale co je umožnilo.**

8.1.1. Válečné Self

Klíčem k odpovědi na tuto otázku je hypotetický konstrukt, který nazývám válečné Self. **Jedná se o zcela jiné, nové, někdy částečné jindy úplně odlišné sebeprožívání jedince, které mu umožní konat činy, jež pro něj v okamžiku, kdy se dějí, mají jiný význam a poskytují jinou zkušenost, než by měly před válkou, či než kterou získají po ní.**

Připouštím, že mě k zavedení tohoto konstruktů inspiroval Robert Jay Lifton, který pro vysvětlení chování lidí v koncentračním táboře (vězňů i nacistů) zavedl pojem „Osvětinské Ego“. Jeho popis tohoto procesu však předpokládá vznik jakési paralelní osobnosti. „*Jedná se o rozdělení vlastního já ve dva plně funkční celky, takže každé z obou dílčích já jedná jako celistvé, samostatné já. Díky zdvojení mohl osvětinský lékař nejen zabíjet a podporovat zabíjení, ale ve jménu onoho zločinného projektu ve vší tichosti přeorganizovat celou svou osobnostní strukturu, zahrnující veškeré podoby vlastního chování* (2008, 479).“

U vojáků, s nimiž jsem mluvil, však k tak zásadnímu procesu nedošlo. Ego samotné neřeší otázku dobra a zla, morálky či etiky. Jeho klíčovým úkolem je udržovat křehkou rovnováhu mezi pudovými požadavky id na straně jedné a příkazy Superega na straně druhé. Ego se neřídí morálními apely, ale principem reality. Naproti tomu Self, které jsem definoval v teoretické části, znamená cosi jako celkový sebeobraz a sebepožívání včetně zvnitřněných hodnot. Právě proto, abych zvýznamnil sebepožívání coby určující aspekt proměny, která se u vojáka odehraje, volím termín Self namísto Ega.

Pro válečné Self jsou charakteristické tyto rysy:

Pragmatismus: chování, které vede k přežití, je v danou chvíli posuzováno toliko z praktické, účelné roviny a nejsou na něj uplatňována morální kritéria. Zabití nepřítele je tedy v pořádku, neboť díky tomu přežije voják a případně i jeho druhové.

Černobílé vnímání okolních objektů: válečné Self dělí objekty na dobré, s nimiž se může identifikovat (národ, příslušníci jednotky apod.) a špatné, které je třeba opustit, vyhnout se jim, nebo zničit. To neplatí jen o nepřátelích, ale třeba též i o civilní veřejnosti, která nedokáže být dostatečně empatická. Válečné Self nezvládá úplné objektní vztahy.

Odtělesnění: voják cítí, že jeho tělo funguje v boji autonomně, mnohdy bez volního přičinění, což způsobuje pocity odcizení na straně jedné a ilusi nesmrtelnosti na straně druhé. Pokud jedinec není zcela spojen se svým tělem, zakouší menší či dokonce žádný strach z tělesného zranění či fyzické smrti. Současně je tento stav pro jedince matoucí, a proto se snaží si svou tělesnost připomenout například pomocí sexu, drog, v krajním případě též i automutilací.³⁹

³⁹ Připomenutí si vlastní tělesnosti může probíhat i skrze masturbaci. U příslušníků americké jednotky Delta Force či Rangers býval jakýsi adrenalinový sport spočívající v onanii během bojové operace. Vojáci se předháněli v tom, na jak absurdních místech a v jak kritických situacích masturbovali. Známý je tento fenomén například z operace v somálském Mogadišu v roce 1994, kdy vojáci masturbovali při přestávkách během pouličních bojů, či v budovách obklíčených nepřáteli. (Bowden, 2002)

Difuze: Válečné Self není ohraničeno pouze na daného jedince. Vědomí sebe sama je volně rozptýleno a zahrnuje i ostatní spolubojovníky. Právě tento rys může stát v pozadí válečného hrdinství, kdy se voják vědomě obětuje pro druhé. Pokud vědomí sebe sama obsahuje i druhé lidi, pak samotná smrt není zcela konečná, neboť ostatní přežijí. Současně zde leží zdroj altruismu, který je mezi vojáky běžný a též těch nejpevnějších, civilním osobám až nepochopitelných přátelství mezi druhy ve zbraní.

Grandiozita: válečné Self je mocné, schopné netušených fyzických i psychických výkonů, což jedince mnohdy naplní narcistním uspokojením. V konečném důsledku je schopné přiblížit se boží síle tím, že odejme jiné lidské bytosti to nejvzácnější, tedy život. Současně jde o odpověď na časté pocity bezmoci, které voják ve válce zakouší.

Vytvoření válečného Self má rysy jak rozdělení původního Self, tak jeho zdvojení a zrod zcela autonomního a na původním Self nezávislého sebepojetí. U některých vojáků bylo možné sledovat, že proces zdvojení neproběhl zcela, a tak jejich válečné Self je neúplné a v určitých situacích jim neposkytuje informace o tom, co se kolem nich děje a jak rozumět tomu, co dělali a prožívali, případně je v některých funkcích totožné se Self předválečným. V krajních případech však může zrod válečného Self dosáhnout takové míry, že je zcela autonomní, zatlačí vliv onoho původního do pozadí a zaujme jeho výsadní dominantní místo. Pak si je jedinec po celou dobu plně vědom všeho, co dělá, rozumí tomu, co se stalo a chápe své prožitky. Zdroje pochopení jsou však zcela nepřenositelné do období po válce a stojí též v přímém kontrastu s tím, jak dotyčný chápal sebe sama před svým nasazením. Po návratu pak voják zakouší sebe sama a to, co dělal a prožíval jako něco těžce uchopitelného, mnohdy cizorodého.

Válečné Self je výsledkem adaptivního procesu, kterým jedinec čelí jak úzkosti ze smrti a fyzickým zánikem sebe sama, tak extrémním pocitům viny pramenícím z faktu, že zabíjí jiné lidské bytosti. Jakékoli Self je intenzivně svázáno s tělem, neboť zdroje našeho sebepožívání začínají v raném dětství tím, jak zakoušíme vlastní tělesnost. Válka však představuje zřejmou hrozbu pro tuto naši křehkou stránku, a proto první změnou, která startuje proces tvorby válečného Self, je postupná proměna pojetí vlastní tělesnosti. Válečné Self je zcela či částečně odtělesněné, a tak voják například chápe svůj prst na spoušti jako jakýsi cizí element, který sám mačká spoušť. Ve výpovědích vojáků opakovaně narazíme na zmínky o tom, že jejich tělo reagovalo jaksi autonomně, mechanicky a bez vlivu volních procesů. Odtělesněné Self pak může blokovat prožitky související s fyzickou akcí, neboť tu provedlo cizí, oddělené tělo a je tedy do značné míry imunní vůči pocitům viny. Právě takto

lze rozumět častým zmínkám o tom, že zabití nepřítele nepřineslo vojákovi žádné bezprostřední prožitky. Trefně úskalí plného, tělesného Self popisuje Laing (2000, 68) „*Ztělesněná osoba plně obsažená ve svých tělesných přáních, potřebách a činech podléhá vině a úzkosti, jež taková přání, potřeby a činy doprovázejí. Zakouší tělesné frustrace i jejich uspokojení. Bytí v těle není žádný bezpečný přístav ani žádná pojistka proti pocitům beznaděje, bezvýznamnosti nebo proti zdrcujícímu sebeodsouzení.*“ Právě tyto pocity však v souvislosti s vojákovou činností v boji hrozí. Kromě toho je tělo ve válce vystaveno riziku zranění, zmrzačení či dokonce smrti, což by bylo za běžných okolností provázáno extrémní hrůzou. Proto je odtělesnění jeden z častých rysů vojákova nového, válečného Self. Chorvatský veterán Vlatko to popisoval takto: „*Já jsem nerozhodoval o ničem. Byl jsem jak šílený. Úplně. Nic jsem necítil. Zapálil jsem si cigaretu a páčil jsem se do ruky, abych něco cítil.*“

Současně se však nedomnívám, že toto nové, válečné Self je jakkoli falešné. To by znamenalo, že ono před a poválečné Self je naopak pravé. Ale podle jakých měřítek máme soudit pravost jednoho a falešnost druhého? Pouze podle pořadí vzniku? Vojáci měli k válečné realitě a prožívání své úlohy v ní různé postoje, avšak nikdy nezaznělo, že by to, co zažívali, cítili a prožívali, později devalvovali na jakousi pouhou iluzi či omyl. Ke svým prožitkům a chování se stavěli s různou mírou kritiky, údivu či naopak pochopení, avšak vždy to, co prožili a jak to prožili, vnímali jako cosi reálného a bytostně vlastního.

Válečné Self nevzniká automaticky tím, že se člověk ocitne uprostřed ozbrojeného konfliktu. Základ k tomuto procesu je položen již během výcviku a dalo by se dokonce říci, že vytvoření válečného Self je jeden z cílů vojenské přípravy. Připomeňme si v této souvislosti výrok prap. Zemana: „*Je třeba přimět jedince k pochopení, že ve službě není jeho Ego na prvním místě, nemůže být.*“ Ponechme stranou fakt, že prap. Zeman používá termín Ego. Důležité je, že se explicitně zmiňuje o tom, že již během výcviku je kladen důraz na změnu sebepojetí. Důležitý je během přípravy vojáků akcent na grandiozitu, kdy je jedinec utvrzován ve své síle a nepřemožitelnosti, dále na difuzní charakter Self, aby se jedinec přestal chápat jako samostatná bytost, ale více coby součást celku a konečně na černobílé vnímání světa ve smyslu my versus oni. Tato příprava se navíc neděje nikterak teoreticky, ale naopak zcela prakticky s opakovaným nácvikem žádoucího chování. Zrod válečného Self je totiž na chování vázán. Teprve tehdy, je-li jedinec vystaven nutnosti jednat diametrálně odlišně od svého předchozího života v morálním i praktickém slova smyslu, zrodí se jeho válečné Self jako reakce na tuto novou realitu. Jde o adaptivní zvládnutí nejen

behaviorálních, ale zejména emocionálních požadavků. Člověk musí zcela zrevidovat vše, co si o sobě do té doby myslel, o svém místě a úloze na světě, stejně tak jako o hodnotě, kterou představuje. Ten, kdo by tuto revizi neprovedl, propadl by nevyhnutelně celé řadě autodestruktivních prožitků a nebyl by schopen chovat se účelně tak, aby přežil jak ve fyzickém tak psychickém smyslu slova.

Válečné Self se též nevytvoří pokaždé jako zcela autonomní, nové Self. Metaforicky bychom mohli proces zrodu nového Self přirovnat k dvojčatům. Ani jedno není hlavní, avšak během prenatalního období se musí navzájem zcela separovat, jinak vzniknou tzv. siamská dvojčata, která mají jistou, větší či menší část těla společnou. Podobně je to s válečným Self. I to může být zcela suverénní vůči prvotnímu, předválečnému, ale též může mít některé rysy společné a pak bychom mohli mluvit o vytvoření částečného válečného Self. Příkladem vojáka s úplným válečným Self může být Danko: „*Válka z vás udělá někoho, kým jste nikdy nechtěli být. Bestii. A pak musíte žít dál a ono to nejde*“. Podobně to popsal Andro, který si všiml své proměny poté, kdy poprvé zabil: „*Bylo to divné. Tak kratičká chvíle a vše bylo jinak. Pro něj vše skončilo a i já se tím změnil. Jako bych se teprve v tu chvíli stal vojákem. Pak už jsem byl jiný.*“ A později: „*Prostě vše bylo jinak. Ve válce to tak je. Tam se ti převrátí vše naruby. Jiné věci jsou důležité. Na jiných věcech záleží. Děláš si starosti o to, zda budeš mít večer kde spát a co k jídlu a vůbec ti nezáleží na tom, kde jsi a co děláš. Ve válce poznáš, jaký jsi doopravdy.*“ Nebo Herbert G. A. Ten zabil dítě a své bezprostřední pocity reflektoval těmito slovy: *Všichni byli nepřátelé. Nemyslel jsem na to. Neříkal jsem si – bože, zabil jsem dítě. Neříkal jsem si to. Prostě jsem na to nemyslel. Nikdo nechce zabíjet malé děti, ale byla válka, víš, jak to myslím. Každý umírá ve válkách a ty děláš, co musíš. Stane se to nutností. Myslím, že lidé rádi zabíjejí a vlastně nemusíš hledat ani války, abys našel ty, co to poznali*“ Avšak po návratu nahlížel událost jinak: „*Ať to bylo jakkoli, to dítě bylo nevinné. Bylo mi hrozně. Pořád se mi to vracelo*“. Zde je tedy možné dobře vidět konflikt válečného a poválečného Self.

Částečné válečné Self pak můžeme pozorovat kupříkladu u Milijana: „*Není lehké někoho zabít. Není to přirozené. Pro někoho je to snazší a rychle si ten instinkt osvojí, někomu to trvá déle, ale nic jiného ti nezbyvá, pokud chceš přežít. Rozhodně je to velmi stresující a lidé na to reagují různě. Někteří po tom plakali. Cítili soucit s těmi, které zabili. Není to jednoduché.*“ Je patrné, že Milijanovo válečné Self nemělo kompletní strukturu a nezískalo úplnou dominanci nad předválečným Self. Podobně je to čitelné u Stephena M. L. Jeho válečné Self mělo sice rysy grandiozity, avšak nebylo bezezbytku pragmatické: „*Jednou*

jsme vyhodili do vzduchu nákladní auto plné vojáků. Přežili snad jen dva, nebo tři. Byly tam tři protitankové miny na sobě. Na druhou stranu mě to nějakým způsobem lákalo. Asi jako malé kluky láká dělat bordel a nic s nimi nesvede to, že je potom táta seřeže. Nešlo o to někoho zabít. To mě nezajímalo. Mě zajímal ... já nevím ... když něco odpálíš, něco zničíš ... no fascinuje tě to“. Stephen nemusel tedy vytvářet zcela nové Self, neboť během války mohl využít mnohé rysy a funkce svého předválečného Self.

Válečné Self je odpovědné za prožitky, které voják zažíval. Čím úplnější byla separace nového Self od starého, tím více si voják mohl své nasazení obrazně řečeno užívat. Válečné Self se raduje, pokud zvítězí nad nepřítelem třeba i jen tím, že mu nedovolí, aby ho zabil. Cítí se hodnotně, pokud přispěje k bitvě, narcistně si užívá možnosti plynoucí z fyzické síly a obratnosti, případně využití intelektu. Slastně zakouší pocity blízkosti a sounáležitosti s druhými ve zbrani a nenávistně hledí na nepřítele. Zabití však není apriorním smyslem bytí a tedy motivem chování válečného Self. Záleží na tom, jakou má voják ve válce funkci. Proto mohl Stephen coby ženista příjemně zakoušet nikoli zabíjení, ale demolice a Damjana mohla uspokojovat práce medika. Pokud se však od vojáka čekal boj muže proti muži, pak okamžiky naplnění této role znamenaly uspokojení jeho válečného Self, které na to reagovalo nejrůznějšími pozitivními pocity.

Válečné Self však není imunní vůči tlakům Superega, a tak i v jeho případě můžeme sledovat nejrůznější obranné mechanismy. Právě tak je třeba rozumět těm výpovědím, kdy si respondenti na žádné emoce nevzpomínali, neboť je jako nepřijatelné disociovali či popírali.

Extrémním obrazem úplného válečného Self je pak jakýsi archetyp hrdiny. Ten naplňuje v krajních polohách všechny výše zmíněné charakteristiky. Je nesmrtelný, respektive často právě svou fyzickou smrtí nad vlastní mortalitou vítězí, aby žil dál coby symbol. Jeho Self je zcela difuzní, což se zračí v jeho altruismu a obětování se pro druhé. Svět kolem něj je černobílý, přičemž on sám je bezesbytku dobrý, zatímco nepřátelé jednoznačně špatní a hrdina pohrdá smrtí či necítí bolest. Tělo je v případě hrdiny jen jakási schránka obsahující onipotentní, grandiózní osobnost, což se zejména ve výtvarném umění zobrazuje jakousi fyzickou dokonalostí a zdůrazněním těch tělesných rysů, které jsou s daným hrdinským chováním spojené. Válečníci jsou svalnatí, mučedníci naopak asteničtí. Zobrazení hrdinů je současně výpovědí o vkusu dané doby a kultury. Michelangelův David je vzor renesančního krasavce, zatímco John Wayne představoval maskulinní ideál padesátých a šedesátých let dvacátého století. Představa naprosté tělesné dokonalosti jde občas tak daleko, že hrdina – bojovník nejen že má dokonalou muskulaturu, ale své přirozené schopnosti ještě navyšuje

technologickými, či abnormálními „násobiči“ své fyzické síly. To je vidět u klasických komiksových hrdinů jako je Iron Man, Spider Man a další. Metamorfóza normálního člověka v hrdinu se někdy děje jen tím, že dotyčný odloží nějaký znak oslabení dokonalé fyzis. Stačí, aby si Clark Kent sundal brýle a v tu chvíli je z něj Superman. Pojetí hrdiny v dějinách obsahuje mnoho navzájem shodných rysů bez ohledu na kulturu, z níž vzešlo. Hrdina je často potomek rodičů, kteří jsou navzájem velmi odlišní, případně jeden z nich je někdo zcela mimořádný až nadpřirozený a druhý naopak obyčejný až průměrný (Rank, 2012). I to ukazuje na jakousi dvojdomost. Ostatně pro hrdiny je časté to, že zazáří jinde než doma, což se často vyjadřuje úslovím „doma není nikdo prorokem“. Příkladů je celá řada - Ježíš – Žid, který založil křesťanství, Napoleon - Korzičan, který sjednotil Francii, u nás by to klidně mohl být praotec Čech – Slovan odněkud z východu, který založil český národ, ale též třeba Karel IV. – potomek Lucemburka s Přemyslovnou, jenž se stal otcem vlasti a další. Ostatně zmiňovaný komiksový Superman není jak známo pozemšťan, ale pochází původně z planety Krypton. S trochou nadsázky, avšak beze vší pochybnosti splňuje kritéria hrdiny i fiktivní postava Jára da Cimrmana. Povšimněme si – narozen českému otci a rakouské herečce ve Vídni avšak působící vesměs v Čechách a nacházející uznání a nesmrtelnost dávno po své smrti. Není divu, že jej tolik lidí vnímá jako největšího Čecha.

Dalším častým rysem v mytologii hrdinů je to, že při narození existuje nějaké dvojče, které je místo nich zabito (Becker, 1997). V souvislosti s tím, jak hrdina přemáhá smrt, se v kulturách objevují dvě podoby tohoto boje. V tom prvním hrdina sice zemře, ale po smrti pokračuje ve stejné podobě jako za života kdesi na věčnosti - indiáni například mají, že odejde do věčných lovišť, Vikingové věřili ve Valhalu, kde bojovníci čekají na závěrečnou bitvu Ragnarok, svatý Václav se stal po smrti patronem Čechů a velitelem Blanických rytířů atd. Druhá varianta hrdiny jej vrací do života na zemi v nové podobě, která se liší podle kulturních vzorců. V každém případě je hrdina popisován jako „někdo jiný“, „někde jinde“, dělající „něco jiného“. Tedy jako jakýsi duplikát původní osoby, která se však v danou chvíli, na daném místě, za specifických okolností zachovala jinak, hrdinsky. V případě válečných hrdinů pak ono „jinak“ znamená zcela v duchu válečného Self. Bennet (2004) tvrdí, že hrdinové fungují jako zdroj "pomocné úlevy" od "nesnesitelných emocí". **Válečný hrdina není tedy nic jiného než mentální reprezentace ideálního, dokonalého a tedy nedostižného válečného Self.** K tomuto obrazu se vojáci nevědomě upínají coby k referenční žádoucí podobě svého chování a prožívání.

Návrat z války domů pak za těchto okolností znamená skutečnou existenciální krizi. Válečné

Self je nevýhodné a nekompatibilní s požadavky mírové society. To, co přinášelo vojákovi pocity uspokojení ze sebe sama, co tvořilo zdroje jeho sebeúcty, je najednou k ničemu. Bogdan to popsal těmito slovy: *„Dnes bych byl raději, kdybych nezjišťoval, koho a kolik jsem jich zabil. Raději bych věřil tomu, že jsem nezabil nikoho. Tam je to jiné. Ve válce je člověk jiný.“* A nedostí na tom. Válka a vše, co s ní souvisí, je v euroamerické kultuře přinejmenším od sedmdesátých let dvacátého století více a více odmítána. McGinniss ve své knize *Heroes* (1976, 21) píše: *„Hrdiny jsme ztratili kvůli šedesátým létům. Nebo kvůli televizi... Nebo počítačům. Nebo kvůli ... atomové bombě ... nebo Vietnamu ... Freudovi ... Marxovi ... Watergate Můžete si vybrat. Od roku 1974 ... nemáme hrdiny, protože už nezbyly žádné hrdinské skutky, které by ještě mohly být vykonány“*. Místo, které dříve okupovali rekové, nahradili nejrůznější celebrity, k nimž se veřejnost vztahuje a jejichž osobnosti, chování a životy slouží jako jakýsi idealizovaný referenční rámec. Současně však tyto „hrdinové naší doby“ silně podléhají rozmarům svých obdivovatelů a jejich čas, který tráví na výsluní je čím dál tím kratší. Zdá se dokonce, jako by adorace byla posléze vystřídána nikoli nezájmem, ale mnohdy až nenávistí či přinejmenším hněvem, v každém případě snahou o devaluaci. Celebrita totiž neposkytuje prostor pro projekci vlastní nesmrtelnosti, ilusi vítězství nad smrtí, což byl jeden ze základních účelů existence tradičního hrdiny. Naopak, celebrita je pomíjivá a tak své obdivovatele stejně tak oslňuje, jako frustruje. Zda fenomén celebrity coby novodobého hrdiny reaguje na přitažlivost slávy a bohatství jako kulturně sdílených hodnot nebo naopak reflektuje postmoderní nedostatek společného, silného, sdíleného morálního kompasu, je těžké říci (Goren, 2007). Vojáci a veteráni již nejsou jednoznační hrdinové, dobyvatelé či osvoboditelé, jako tomu bylo v minulosti. Jejich činy jsou přijímány nejednoznačně, respektive zpravidla kriticky. Společenský diskurz je značně ambivalentní. Na jedné straně lidé žádají výsledky, tedy například osvobození svého území od okupace, zastavení cizí agresivní ideologické hrozby ať již v podobě komunismu či militantního islámu, na straně druhé však odmítají válečné prostředky, kterými se těchto cílů dosahuje. Voják s plně rozvinutým válečným Self se tedy po svém návratu z boje musí nutně cítit jako cizinec ve své vlastní zemi, ztracen, vykořeněn a zmaten jako například Jay. *„Když jsem se vrátil, došlo mi, že jsem někdo jiný, než kdo odjížděl. ... Říkal jsem si, co by tomu řekli lidi u nás v sousedství, kdyby věděli, co jsem dělal. Oni ve mně pořád viděli toho mladého Jaye, ale já už byl někdo jiný“*.

Tehdy se začne znovu hlásit o výsadní postavení předválečné, řeklo by se civilní Self a s válečným se pustí do konfliktu o dominanci. Dalo by se říci, že čím úspěšnější a úplnější

bylo válečné Self, a dále čím odlišnější bylo od předválečného, ke kterému se veterán snaží vrátit, tím horší vyhlídky na budoucnost jedinec má. Jinými slovy, čím lépe se voják přizpůsobil válečné realitě, čím více opustil civilní předválečné vnímání světa, tím těžší krize jej po návratu čeká. Způsoby adaptace na poválečný život můžeme tedy chápat jako formy vypořádávání se s válečným Self. Voják kupříkladu vůbec nemusí své válečné Self opustit, často proto, že bylo zdrojem řady příjemných prožitků, jichž se nechce vzdát. Pak takový veterán dále pokračuje v různých formách bojové činnosti, například tím, že se stane žoldněrem, členem zločineckého gangu či zaměstnancem nějaké bezpečnostní agentury. Tento proces je patrný u Zorana, který po válce odešel do hor jako dřevorubec a v chatě společně s jiným veteránem vedl život, jako když byli v armádě.

Jinou formou snahy o zmírnění dominance válečného Self je násilná snaha o utlumení jeho vlivu. Zde přicházejí na řadu drogy či alkohol, což potkalo například Jaye, Herberta, Williama nebo Tomislava. Válečné Self je díky své grandiozitě akční, energické a agresivní. Proto pak někteří veteráni ve snaze zbavit se jej touží po naprostém opaku. Chtějí klid, mír, bojí se své vlastní agrese, nechtějí dominovat a touží nikomu neubližovat. Hledají si tedy samotářské a klidné zaměstnání jako například Tomislav, který má v Trogiru malou rybářskou loď a občas vozí turisty, nebo Andro, který je včelařem.

Naopak u těch vojáků, a lze to pozorovat i u některých respondentů této studie, kteří nikdy zcela své předválečné Self neopustili a jejichž válečné Self bylo pouze částečné, je vidět snazší přizpůsobení se mírovému životu. Klíčovým momentem bylo, do jaké míry se stalo vojákovo válečné Self difuzním. Čím méně bylo ohraničené, tím více voják přenášel odpovědnost za své chování na vnější subjekty – velitele, kolegy, nepřítel či abstraktní vlivy typu válka, oni apod. Naproti tomu ti respondenti, kteří si byli více vědomi sami sebe, to znamená, že své chování připisovali především svým rozhodnutím a své vůli, neměli později takový problém smířit se se svým angažmá a to i přesto, že jejich skutky mohly být stejně ničivé jako jejich kolegů. Největší hrozbě čelí pak ti veteráni, kteří se během války chovali destruktivně dokonce i nad rámec válečného Self. Zde mám na mysli ty případy, kdy jedinec překročil jak mírové normy, tak válečné například tím, že se dopustil, či se podílel na masakru, eventuálně zabil člověka, jenž však nebyl protivníkem. To je v této studii případ Danka a nejspíše i Herberta. Tehdy může konflikt válečného a poválečného Self přejít do zcela neúnosného stavu. Voják nemůže své chování a prožitky svést na válečné Self, neboť jemu se zpronevěřil a současně není možné umožnit dominanci mírovému Self, neboť to by znamenalo riziko zaplavení nesnesitelnými pocity viny a sebepohrdáním. Jedinec pak

nakonec vidí jediné řešení, a sice v destrukci obou Self, tedy v sebevraždě.

Jednou vytvořené Self už nikdy nezmizí. Mírové Self během války nezaniká, jen ustoupí do pozadí ve prospěch válečného, neboť je to pro vojáka klíčová podmínka toho, aby mohl přežít. A to jak fyzicky, tak psychicky. Veteráni po válce očekávají shodný proces, tedy že válečné Self zmizí, na scénu se opět postaví mírové a život půjde dál tak jako před válkou. To však není možné. Válečné Self vzniklo na pozadí tak silných vlivů a sehrálo natolik zásadní funkci pro přežití, že se již nastalo stane součástí vojákovy osobnosti. Cesta k úlevě a plnohodnotnému poválenému životu vede nikoli přes anihilaci válečného Self, ale pouze skrze splynutí s předválečným Self. Voják po válce už nikdy nebude ten stejný člověk, kterým byl dříve. Jakákoli obecná hodnotící kritéria, která se v této souvislosti používají, jsou však falešná. Tak jako vojna ještě neudělá s chlapce chlapa, tak ani válka neudělá z chlapa muže. Zkušenost není to, co se nám stane, ale to, co uděláme s tím, co se nám stalo. Voják po návratu bude jiný. Zda lepší či horší záleží na tom, co udělá se svými zkušenostmi, jak jim porozumí a jak se mu podaří se s nimi smířit, přijmout je za své, eventuálně je dokonce využít pro další život. Pokud dokáže přijmout své válečné Self, jako novou, další součást sebe sama i v míru, vyřeší tím konflikt s mírovým Self. Cesta k nápravě tedy nevede přes zápas válečného a mírového Self a následné vítězství jednoho z nich. Jedinou možností je jejich spojení v nové funkční poválečné Self, které si po zbytek života ponese rysy obou předchozích. Důležitým terapeutickým okamžikem je tedy smíření se sebou, s tím, kdo jsem byl a co jsem dělal za války a tam, kde je to nutné, též si být schopen odpustit. Důležitým faktorem pro tento proces je pak nalezení smyslu toho, co voják během války dělal.

Byl jsem pyšný. Věřím, že jsme udělali skvělou věc. ... Tam pochopíš, co je život. Ale nechtěl bych to zpět. Jen ať je mír. ... Mladí lidé se tu mají dobře, lépe než my. Přeji jim to. Už proto to stálo za to. Všechny ty ztráty – nebylo to nadarmo.

Vlatko

8.2. Limity studie

Čím více se psycholog zabývá problematikou vojáků, tím více zjišťuje, o jak heterogenní skupinu jde. Zobecnující tvrzení ve smyslu, že vojáci jsou tací či onací neplatí a pouze to znemožňuje chápání těchto lidí. To však současně znamená, že studium vojákovy psyché, specifických oblastí jeho chování, myšlení či prožívání nebude nikdy u konce. Voják je vždy produktem své doby, a veterán pak výsledkem toho či onoho konkrétního konfliktu jakož i

prostředí, do kterého se po válce vrátil. Tím, že tato studie čerpá ze zkušeností zejména vietnamských veteránů a bývalých účastníků chorvatské války za nezávislost, nezohledňuje vývoj, ke kterému ve světě došlo od skončení těchto konfliktů. Skupiny amerických a chorvatských veteránů se v jistých směrech liší a tyto rozdíly nelze přisoudit pouze jiné národnosti. Například pouze Američané přirovnávali prožitek související se zabitím k sexu či drogám. Americký patriotismus je jiný než chorvatský, vietnamští veteráni sice bojovali za svou zem, ale ta nebyla na rozdíl od Chorvatska v přímém ohrožení. Američtí vojáci si vztah k nepříteli začali vytvářet často až při příletu do Vietnamu, zatímco Chorvaté měli svůj postoj k Srbům vytvořen často již od dětství. Takto bych mohl pokračovat a i když jsem se snažil, tam, kde to bylo možné, zohlednit specifické vlivy doby a kultury na vojákovy prožitky, vše postihnout nelze. Jediný český respondent Václav pak představuje zcela odlišný druh veterána, totiž bývalého profesionálního vojáka, který strávil v armádě více než patnáct let a prošel řadou různých konfliktů, od bývalé Jugoslávie přes Irák až po Afghánistán. Tím, že je jediný, není možné extrapolovat, v čem je prožívání těchto vojáků odlišné od ostatních a jak dalece tyto skutečnosti ovlivní jejich prožitky v boji. Na druhou stranu právě lidé jako Václav tvoří dominantní skupinu novodobých veteránů v zemích NATO.

Tato studie identifikuje určité druhy pocitů, které se u vojáků v souvislosti se zabitím objevily. Z vědeckého hlediska platí, že pokud se určitý fenomén objeví v přírodě jednou, není žádný důvod předpokládat, že se to nebude opakovat. Proto prožitky identifikované u respondentů této studie lze očekávat i u jiných veteránů. Proč však konkrétní voják zakouší zabíjení tím, či oním způsobem, je už jiná otázka a odpověď na ní leží v jedinečnosti každého veterána. Díky výpovědím respondentů je nyní možné anticipovat možné prožitky, které se u vojáků, kteří zabijí, objeví. Není však možné předvídat, jaký konkrétní prožitek bude mít jeden každý voják.

Konečně zůstává zde psychosociální či dokonce sociologická otázka a sice, proč a jak se skupina vojáků rozdělí na ty, které zabíjení atrahuje, na ty, kteří tak činí z povinnosti a konečně na takové, kteří se v určité chvíli vzepřou. První vysvětlení, které se nabízí, je čistě statistické. Tak jako je například IQ v populaci rozloženo dle Gaussova rozdělení pravděpodobnosti, bude se i míra zapojení vojáků do destrukce řídit tímto statistickým pravidlem. Další možností je význam rolí. Stejně tak, jako se členové každé skupiny se společným cílem dříve či později chopí určitých týmových rolí, které popsal například Meredith Belbin (2000), tak se i vojáci rozdělí na „zapálené“, „vlažné“ a „bojkotující“. Třetí

možností pak je osobnostní založení každého vojáka. Konečnou odpověď na tuto otázku však tato práce nepřinesla.

8.3. Doporučení pro vylepšení

Právě některé limity této studie ukazují možný směr výzkumu této problematiky do budoucna. Zdá se, že největší prostor leží v postižení těch reakcí, ať již behaviorálních či emocionálních, které jsou obecné pro kohokoli, kdo se dostane do boje bez ohledu na dobu, a okolnosti, kdy se tak stane. Jediným způsobem, jak toto zjistit, je provádět podobné studie s veterány různých národností a etnik a z co nejrozmanitějších konfliktů.

S ohledem na charakter moderních válek je dále nezbytné získat výpovědi profesionálních vojáků, pro něž je boj sice práce, ale současně služba státu, za který bojují. Lze očekávat, že se v této skupině objeví signifikantní odlišnosti od těch, kteří byli ke své službě povoláni. Zcela novou skupinu válečníků, dosud minimálně odborně prostudovanou, tvoří ti, kteří bojují a zabíjejí na dálku. Mám zde na mysli operátory válečných dronů a bezpilotních letadel. Ti často ani neopustí svou domovskou zem a z operační místnosti na vojenské základně navedou střely na cíl. Díky zobrazovací technice následně vidí, co jejich akce, tisíce kilometrů daleko, způsobila. Důsledky, které toto na psychiku jedince má, dosud v plné míře neznáme.

Konečně třetí oblastí je další studie válečného Self. Vytvoření této struktury se jeví jako univerzální odpověď všech, kteří jsou vystaveni válečnému utrpení a současně se na něm jako vojáci i podílí. Válečné Self však stejně jako kterékoli jiné není inherentní vůči vlivům okolí, a proto stojí za to studovat příčinné vlivy, které dávají vojákovu válečnému Self výsledný obraz. Neméně důležité je též zkoumání následných procesů, které se u veterána objevují po jeho návratu. Důležitá je zejména identifikace adaptivních a maladaptivních reakcí.

8.4. Potenciální využití výsledků

Jako terapeut chci svým pacientům především rozumět, proto vidím hlavní přínos této studie v pochopení toho, co pro vojáka znamená zabití nepřítele. Právě v dnešní době, která je charakteristická zvyšováním napětí mezi národy a kulturami, je třeba rozumět tomu, co vojákům zabití přináší a současně, o co je připravuje. Pokud budeme cvičit a posílat naše

vojáky bojovat, musíme chápat, co budou tito lidé prožívat, když se dostanou do kontaktní situace. Vojenští psychologové odpovědní za výběr personálu vyřazují ty, kteří mají psychopatické rysy. Na druhou stranu od bojovníků očekáváme, že se budou v boji jistým způsobem blízkým psychopatům chovat, myslet a prožívat. Potřebujeme, aby zabíjeli, ničili a bořili a to s rozmyslem a pokud možno bez výčitek. Tento požadavek se jeví být paradoxní podobně jako kvadratura kruhu. Přesto však tato studie ukazuje, že je to možné, avšak za velmi vysokou cenu. Voják si dříve musí vytvořit válečné Self, které vykazuje jisté podobné rysy s psychopatií. Protože však jde o situační, adaptivní změnu, po návratu čekají takového vojáka různě vážné důsledky. Ať již bylo zabíjení nepřátel v dané chvíli pro vojáka jakkoli ospravedlnitelné, nemůže u zdravého jedince probíhat beztréstně. Následky v podobě silných pocitů viny a PTSD jsou právě tím, co člověka čeká, dopustí-li se toho nejkrajnějšího destruktivního chování, kterého je schopen.

Tato práce tedy může sloužit jako zdroj porozumění především těm, kteří se s válečnými veterány setkávají. Mám zde na mysli psychology, psychiatry, sociální pracovníky, ale též vojákovy přátele, kolegy a rodinné příslušníky. Veterán potřebuje kolem sebe lidi, kteří jej, když už ne přímou chápou, pak alespoň neodsuzují a přijímají ho takového, jaký je.

Druhou skupinou, pro niž může být tato práce inspirativní, jsou vojenští profesionálové, velitelé a lidé odpovědní za výcvik. Příprava na boj neleží na psychologích, ale zejména na velitelích jednotek. Ti by měli vědět, jaké procesy je nutné podporovat a jaké naopak tlumit, aby byl voják v okamžiku, kdy to bude nutné, schopen plnit svou povinnost, přežít a pomoci i ostatním příslušníkům jednotky.

Konečně poslední a snad i nejdůležitější jsou samotní veteráni. Návrat z bojů je nesmírně matoucí a často stejně traumatizující jako válka sama. Každý boj jednou skončí, ale s tím, co se během něj stalo, musí voják žít po zbytek života. Necht' jim tedy tato studie poskytne alespoň částečné porozumění toho, co sami prožili a s čím se musí potýkat

Závěr

V této práci jsem se pokusil popsat a vysvětlit pocity, které provází vojáka bezprostředně i následně poté, kdy zabije nepřítele. Tyto prožitky jsou nakonec dosti zásadním způsobem odlišné od těch, které by voják očekával. Zatímco před bojem voják zpravidla žádné pocity neanticipuje, když zabije, může být značně překvapen tím, co prožívá. Úvodní disociativní prázdnota je vzápětí vystřídána psychosomatickými projevy znechucení, pocity nereálna či viny. Pokud se navíc tato zkušenost opakuje, může být voják zaskočen tím, že mu zabíjení nepřátel začne přinášet nejrůznější druhy uspokojení. Přiznání těchto emocí však naráží na obecná morální kritéria přinejmenším naší, židokřesťanské civilizace.

Voják, aby přežil, musí opustit celou řadu svých předválečných postojů a hodnot, musí se zakoušet jako někdo jiný, někdo kdo má jinou roli, jiné poslání a jinou hodnotu, než dříve. S ohledem na tuto novou vnitřní i vnější realitu bude konat i prožívat. Důležitým katalyzátorem této změny bude vojenský výcvik. Zde dojde v různé míře k regresi do rannějších vývojových stádií, kdy neexistoval vnitřní konflikt. Voják rozdělí svět na dobro a zlo s tím, že jeho úlohou je zlo porazit. Tato změna vnímání sebe sama i okolního světa se projeví mj. značnou idealizací a to v obou směrech. Na straně jedné bude glorifikovat své spolubojovníky, vojenskou jednotku či národ, za který bojuje, na straně druhé bude zatracovat vše, co by mohlo toto pozitivně vnímané ohrožovat. Ve vztahu k nepříteli se objeví různé hluboké sklony k dehumanizaci. Tento stav umožní vojákovi v konkrétní chvíli použít zbraň proti druhému člověku. Prvotní emoční odezva na tuto zkušenost se jeví ve světle předložené práce jako málo postižitelná. Vojáci si na průvodní emoce nevzpomínají, nebo je negují, což vysvětlují buď racionalizujícími argumenty, nebo stresem, v němž se v danou chvíli ocitli. V řádech minut, či hodin, neboli tehdy, když prvotní stres pomine a voják může prožitou zkušenost reflektovat, se zpravidla objeví negativní prožitky zakoušené jak na psychické, tak na tělesné úrovni v podobě pocitů viny, nereálna, nevíry či sklonům ke zvracení.

Je-li voják v situaci, kdy musí v zabíjení pokračovat, adaptuje se na tuto zkušenost. Buď se svým pocitům zcela uzavře, což v praxi znamená, že sice zabíjí, ale nic zvláštního kolem tohoto chování neprožívá, nebo naopak nalezne v této destruktivní agresi jisté formy zalíbení. Ty se mohou vztahovat k pocitům lovice, k radosti z vlastní zručnosti a chytrosti, k uspokojení z toho, že je platným členem skupiny nebo mohou vést až určitým formám extatického zakoušení, které respondenti přirovnávali k orgasmu či drogové intoxikaci.

Pro pochopení procesů změn, které vojákovi v konečném důsledku umožní zabít a zakoušet při tom popsané pocity, přichází tato práce s hypotézou válečného Self. To představuje jinou roli ve světě, odlišné sebepojetí a chápání toho, co je správné a co nikoli, má jiné hodnoty, jiné priority. Jde o adaptivní proces na zcela nové, v mnoha ohledech extrémní a s předchozí zkušeností nesrovnatelné prostředí. Rozvoj válečného Self pomůže vojákovi nejen dělat to, co se od něj očekává, ale též prožívat při tom takové pocity, které by si dříve nedovedl ani představit. Díky zavedení konceptu válečného Self je nyní možné lépe rozumět tomu, proč lidé ve válce jsou mnohdy jiní než ti, kterými byli dříve.

Vytvoření válečného Self však neanihiluje Self předválečné. Jen jej odsune kamsi do pozadí, aby voják netrpěl vnitřními konflikty. Ty se však s plnou měrou dostaví po návratu. Hodnoty, postoje a z nich vyplývající činy a prožitky plynoucí z válečného Self jsou z pohledu mírového Self přinejmenším nepochopitelné, mnohdy však i odporné a zavrženíhodné. Voják se ocitne ve vědomě či nevědomě probíhající existenciální krizi, kdy si musí odpovědět na otázku, kdo doopravdy je a jaký smysl měl a má jeho život. Tak jako se válečnému Self jeví mnohé předválečné zkušenosti jako bezcenné, tak i následně mírové Self, jež se začne hlásit o slovo poté, kdy se z vojáka stal veterán, má chuť popírat, vytěšňovat či dokonce moralizovat, některé důsledky chování, myšlení a prožívání válečného Self. Přirozenou reakcí na takovýto střet je snaha racionalizovat, případně zapomenout na vše, co se ve válce stalo, popřít, že nějaké válečné Self vůbec vzniklo a plně se oddat tlakům mírového Self. Tato snaha je však od počátku odsouzena k zániku. Válečné Self nebyla jen nějaká iluze, ale více či méně autonomní psychická struktura, která navíc v dané době plnila užitečnou, adaptivní funkci. Navíc ne vše, co bylo výsledkem projevů válečného Self stojí za zavržení. Ideály, vzpomínky na pevná přátelství, altruismus i vzájemné obětování se nejsou v morálním rozporu s hodnotami mírového Self, které však obvykle neumí tyto libé prožitky v takové míře poskytnout. A tak se může voják utápět v jistém sentimentu k tomu, co zažil za války pěkného a zároveň snaze to problematické odvrhnout. Protože však jedno bez druhého nemůže existovat, neboť to tvoří jeden celek, je voják uvržen do těžko popsatelného emočního zmatku. Výhodu mají ti veteráni, kteří neměli svá válečná Self zcela autonomní, ale některé jejich části byly společné s těmi mírovými. Díky tomu bývalý voják nemusí své bojové zkušenosti zakoušet tak cizorodě a šance na zpracování válečných zážitků je větší. V horším postavení jsou ti, kteří z nejrůznějších důvodů – vnitřních i vnějších – museli svá mírová Self zcela potlačit a během války si vytvořit kompletně novou strukturu válečného Self. Cesta přes anihilaci válečného Self

nevede. Jedinou možností je spojení obou Self v jeden celek, tedy smíření se s faktem, že projevy předválečného i válečného Self jsou produkty jedné osobnosti, jednoho finálního poválečného Self. Tedy na místo pojetí „ten za války jsem nebyl já“ vnímat svou zkušenost způsobem „i ten za války jsem byl já“. Klíčovým aktem pro zvládnutí tohoto procesu je odpuštění si.

Válka, jakkoli jde o nejdestruktivnější lidskou činnost, má svá psaná i nepsaná pravidla. Ty nejhorší vyhlídky na následné zpracování válečných zkušeností mají ti, kteří se v určité chvíli zpronevěřili nejen principům mírového Self, ale dokonce i toho válečného. Mluvím zde o těch, kteří se během bojů dopustili masakrů, násilí na civilistech či zrady svých spolubojovníků. Své chování vždy intuitivně poměrujeme s nějakým referenčním rámcem. Můžeme mu říkat Superego nebo jej vnímat jako součást Self, na jménu v tuto chvíli nezáleží. Agresivní činy a s nimi spojené prožitky jdoucí nad rámec hodnot válečného Self je těžké omluvit, pochopit a přijmout za své. To platí nejen o válečných zločinech, ale též o libých pocitech provázející zabíjení. I ty jsou zpravidla tabu dokonce i během bojů. Veterán jim nemůže přiřadit smysl, a proto je prakticky nemožné integrovat je do struktury poválečného Self. To nezbytně uvrhne bývalého vojáka do autodestrukčních úvah či dokonce skutků.

Každý člověk touží být přijímán. Nekriticky, láskyplně a kompletně. Abychom však mohli věřit, že nám okolí tento druh vztahu nabízí, musíme toto přijetí poskytnout především sami sobě. Válečný veterán prodělal obvykle takovou zkušenost, že přijmout se po ní takový jaký je, je mimořádně obtížné. Přesto však nic jiného nezbyvá, neboť bez akceptace všeho, čím coby voják byl, co dělal a cítil, na něj čeká jen bolest a utrpení.

„Největší hrůza pro každé dítě je žít bez lásky, a zavržení je peklo, kterého se nejvíce bojí ... A pocit zavržení vyvolává hněv, a hněv zase nějaký druh zločinu, který má to zavržení pomstít, a ze zločinů vyplývá pocit viny – a to je příběh celého lidstva“ (Steinbeck, 1984, 281)

Souhrn

Tato práce si položila za cíl prozkoumat psychologické aspekty zabití, které provede voják během svého bojového nasazení. Jinými slovy šlo o zjištění prožitků provázejících akt zabití u vojáků bojových jednotek, jejich příčin a následků spojené s pokusem o jejich vysvětlení ve vztahu k obecně psychologickým schématům.

Motivací pro provedení takovéhoho šetření byla především snaha o pochopení procesů, zejména nevědomých, které se při takto hraničním chování u jedinců vyskytují s cílem zlepšit úroveň porozumění lidem s tímto druhem zkušenosti. Vojáci a váleční veteráni byli, jsou a budou významnou skupinou ohroženou řadou maladaptivních reakcí odrážejících jejich bojové nasazení.

Vojenská psychologie primárně řeší chování a myšlení, avšak prožitková rovina má k oběma komponentám úzký vztah. V úvodní části teorie jsou zmíněny ty zdroje, které sledují vztah prožitku k motivaci lidského chování. Na tuto vazbu poukazují jak Freudovy teorie, tak i práce pozdějších, zejména psychoanalyticky orientovaných autorů.

Zabití je krajní akt agresivního chování, proto je značná část teoretické části věnována agresii. Zabití či jakékoli jiné agresivní chování v boji se však nepříhodí bez příčinných vlivů v minulosti jedince a lze též očekávat, že takováto zkušenost bude mít vliv i na pozdější život. Proto je teoretická část psána lineárně tak, že jednotlivé dříve zjištěné a publikované skutečnosti či hypotézy sledují nejvýznamnější mezníky vojákovy přípravy na válku, nasazení jako takové i důsledky, které to vojákům přináší. Cílem bylo zmínit již dříve prostudované vnější, ale též vnitřní vlivy, které na vojáka před, během, ale i po nasazení působí, a tedy jeho prožívání významně ovlivňují.

Samotná prožitková rovina byla dosud teoreticky zkoumána pouze implicitně, nebo nebyla zkoumána vůbec. Uznávané studie na toto téma prakticky neexistují. Známa a i v této práci citovaná je sice práce amerického vojenského historika S. L. A. Marshalla, o níž se opírá i neméně citovaný Dave Grossmana, autor knihy *On Killing* (1996) a autor termínu „killology“, tedy vědy o zabíjení, avšak oba autoři jsou více akceptováni vojenskými profesionály než psychology, kteří mají k jejich pracím zásadní, především metodologické, ale též etické výhrady. Oba mj. tvrdí, že vojáci ve válce mají silný odpor zabíjet, což vede k nízké efektivitě nasazených jednotek.

Během práce se vztažnou literaturou se objevily dva velmi významné a jinými psychology

zevrubně studované fenomény provázející agresivně destruktivní chování vůči jiným lidem. Tím je přenesení odpovědnosti a dehumanizace.

Pro pochopení procesu přenesení odpovědnosti je rozlišena konformita a poslušnost. Odkazováno je mimo jiné na dva významné sociálně-psychologické experimenty a sice Milgramovu studii poslušnosti a Zimbardův Stanfordský experiment. Oba pokusy a jejich závěry jsou kriticky hodnoceny s využitím práce jiných autorů (např. Fromm či Becker) a současně vztaženy k fenoménu válečného zabíjení. Ze studia dosud publikovaných prací na dané téma plyne, že přenesení odpovědnosti umožňuje jedinci zbavit se vnitřního konfliktu a to buď využitím sklonu ke konformitě, nebo vyzdvihováním poslušnosti, coby ctnosti.

Dehumanizace se ve světle teoretických prací jeví jako adaptační mechanismus na situace, kdy by naopak empatie byla psychicky či dokonce fyzicky ohrožující. Současně se tento postoj, respektive devalvující prožívání jiné osob, nebo skupiny osob vyskytuje jako součást hlubších změn v lidském prožívání. Dehumanizace má zřejmé rysy regrese a to až do raných vývojových stádií popsaných zejména Kleinovou a známých jako paranoidně-schizoidní pozice. Na regresi též ukazuje černobílé vnímání okolních objektů a sebe samého, které zmiňují někteří autoři v souvislosti s válkami, krizemi či stavem ohrožení. I tato změna ve vnímání a prožívání sebe a okolí má za cíl ochránit jedince před vnitřním konfliktem a zvýšit jeho připravenost jednat agresivně.

Oba procesy, jak přenesení odpovědnosti tak dehumanizace respektive regresivní prožívání jsou pak implicitně podporovány vojenským výcvikem, byť se jeho míra liší jak dle historických skutečností tak dle potřeb daných ozbrojených sil a jejich tradic.

V práci se vztažnou literaturou jsou zmíněny i méně známé a v České republice dosud nepublikované zdroje. Jde zejména o práce Otto Ranka a Ernsta Beckera a dále na ně navazujících psychologů sdružených ve skupině Terror Management Team.

Teoretická část je též doplněna dosud nepublikovanými závěry interních šetření Armády České republiky realizovanými mezi českými vojáky nasazenými v Afghánistánu.

Pokud by se dala dosud známá a v této práci zpracovaná teoretická východiska související se zabitím shrnout, pak by bylo možné konstatovat, že:

- Duševně zdravý jedinec se bude své destruktivní agresi bránit
- Pokud by k ní byl bez předchozí přípravy přinucen, bude ji zakoušet spíše negativně
- Akt destruktivní agrese a tedy i zabíjení umožňuje:

- regrese a černobílé vnímání okolní reality
- dehumanizace protivníka
- přenesení odpovědnosti jak ve smyslu konformity, tak i poslušnosti
- Očekávané pocity provázející zabití mohou být jak negativní, spojené s vinou a odporem, tak pozitivní odkazující na lov, či potvrzení své vlastní síly, jedinečnosti a omnipotence.

Cílem výzkumu, jehož výsledky jsou v praktické části, bylo dílem verifikovat teoretická východiska, ale především doplnit znalosti o prožitkové rovině spojené se zabitím, neboť ty jsou dosud v odborné literatuře málo popsány.

Praktická část vychází ze dvou metodologicky identických studií prováděných s dvěma skupinami válečných veteránů. Tou první jsou bývalí američtí vojáci z války ve Vietnamu a Koreji a tou druhou jsou chorvatští veteráni z války za nezávislost v devadesátých letech minulého století. Tyto dva soubory jsou doplněny jedním českým novodobým válečným veteránem z Afghánistánu. Samotný výzkum je kvalitativní, fenomenologickou studií vycházející z individuálních řízených rozhovorů. Pro zpracování dat jsem zvolil design zakotvené teorie (grounded theory).

První šetření bylo realizováno se skupinou deseti amerických veteránů v roce 2005. Výsledky tohoto šetření jsem použil do své magisterské práce v roce 2006, na kterou v textu odkazuji. V roce 2017 jsem provedl další sérii řízených rozhovorů s identickými okruhy otázek s chorvatskými vysloužilci. Tyto dvě skupiny respondentů jsou doplněny jedním českým veteránem z Afghánistánu.

První fází práce s texty bylo otevřené kódování a kategorizace. Axiální kódování bylo vzhledem k značné heterogenitě výpovědí problematičtější, přesto se objevily jisté shodné linky, jež jej v omezené míře umožnily. Při selektivním kódování však odlišnosti v jednotlivých příbězích neumožňovaly postihnout jednu jednotící linku, a tak je na jeho místě uveden souvislý hermeneutický text. Konečným výsledkem studie je navržená teorie vysvětlující pozadí prožitků provázejících zabití i jejich důsledky v dalším životě respondentů.

Zjištění získaná analýzou řízených rozhovorů jsou následující:

- První zabití zpravidla neprovází žádná emoce. Jedinec buď necítí nic, nebo zakouší strach o svůj život. Fakt, že vzal druhému člověku život, nevyvolá žádnou

významnější odezvu. Použití zbraně se odehraje instinktivně, bez přemýšlení, spontánně až impulsivně. Následná emoční reakce přicházející v řádech minut či hodin po střetu s nepřítelem byla vesměs negativní projevující se jak psychicky (smutek, výčitky) tak somaticky (bušení srdce, zvracení). V některých případech však již první zabití následovaly příjemné pocity spojené s užitečností ostatním, radostí z přežití a vítězstvím.

- Prožitky provázející opakované zabití měly dvě základní linie:
 1. Absence emocí. Ta byla spojená s racionalizací ve smyslu: „dělal jsem svou práci“, „kdyby to nebyl on, tak to budu já“, nebo tato absence připomínala disociaci, kdy si jedinec žádné emoce nevybavoval a poukazoval i na horší upamatování si okolností boje.
 2. Pozitivní emoce, které respondenti různě popisovali. Pro některé šlo o radost z výhry, uspokojení nad vlastní zručností nebo pocit užitečnosti pro své kamarády, případně slast z vlastní omnipotence a prožitku života na pozadí způsobené smrti. Další připodobňovali slastné pocity provázející zabití k abúzu drog nebo sexu. V několika případech respondenti explicitně uváděli, že slastné prožitky byly pro ně motivací k dalšímu zabíjení.
- Všichni respondenti, kteří přímo zabíjeli osobní zbraní, více či méně dehumanizovali svého protivníka.
- Výskyt poválečných sociálních i psychických potíží byl přímo úměrný tomu, jak dalece daný veterán chápal během svého nasazení sebe sama především jako vojáka se vším, co k tomu patří a jak dalece připustil změny své osobnosti pod tlakem okolí a svých intrapsychických vlivů.

V porovnání s teoretickými východisky byla některá tvrzení neprokázána či naopak potvrzena, eventuálně doplněna. Zřejmý je vliv přenesení odpovědnosti a regrese na zabíjení. Naprostá většina respondentů dehumanizovala svého nepřítele a cítila se být v dané chvíli součástí většího celku (národa, jednotky apod.), v jehož zájmu bylo třeba chovat se destruktivně. Černobílé vnímání ve smyslu „my jsme ti dobří, oni (nepřítel, ale též třeba establishment) jsou ti špatní“, přetrvává u řady respondentů dosud. Protože někteří respondenti přímo spojovali chuť k dalšímu zabíjení se slastnými prožitky, které při tom zakoušeli, byla přinejmenším zpochybněna vědecká oprávněnost přísně kognitivně – behaviorálních přístupů, které buď prožitky coby zdroj motivace nesledují, nebo je

relativizují. Tato studie též nepotvrdila závěry Marshalla a Grossmana. Respondenti, kteří použili zbraň proti jinému člověku, tak činili někteří sice s odporem ale bez výraznějšího zaváhání a od první chvíle, kdy se ocitli v boji.

Finálním výstupem praktické části s využitím dříve citovaných teoretických zdrojů je nastínění hypotézy vysvětlující jak prožitkovou, tak behaviorálně-kognitivní dimenzi umožňující duševně zdravému jedinci ve válce zabíjet. Tímto konceptem je teorie válečného Self, které se vytvoří již během výcviku a více či méně dominantně se manifestuje během války. Jde o adaptivní proces. Toto Self má své obvyklé charakteristiky, které zevrubně popisují. Válečné Self se ujme dominantního postavení, aby jedinec netrpěl vnitřními konflikty a mohl se chovat tak, jak to od něj okolí a mnohdy i on sám od sebe očekává. Aby mohl zabíjet a ničit a přitom to necítil jako zradu hodnot, v nichž vyrostl. Válečné Self je odpovědné právě i za těžko pochopitelné pozitivní pocity spojené se zabitím. Přinejmenším však vojáka zbavuje pochybností, jež by ho v boji oslabovaly. Tyto se však o to více, o co dominantnější válečné Self bylo, objeví po návratu. Válečné Self je nekompatibilní s mírovým životem. Právě tímto konceptem lze vysvětlit celou řadu zmíněných potíží, kterými veteráni po návratu trpí a jež lze nejčastěji vnímat jako pocit odcizení, neschopnost adaptovat se na mírový život, neporozumění druhým, sociální izolaci, tedy to, co nejen respondenti této studie, ale i mnozí jiní veteráni citovaní v odborných pracích či krásné literatuře popisují slovy: „Válka ze mě udělala někoho jiného a nikdy nebudu jako dřív“.

Použité zdroje

- Arendtová, H. (1995) *Eichmann v Jerusalémě. Zpráva o banalitě zla*. Praha: Mladá Fronta
- Bandura, A., Undrewood, B., Frompson, M., E. (1975). Disinhibition of Aggression Through Diffusion of Responsibility and Dehumanization of Victims. *Journal of Research in Personality*, 9, 253 -269
- Barták, J. a kol. (1993) *Encyklopedický slovník 1. vyd.* Praha: Odeon. ISBN: 80-207-0438-8
- Baštecká, B., Goldmann, P. (2001): *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-550-4
- Becker, E. (1997) *The Denial of Death*. New York: Simon & Schuster. ISBN: 13 978-0-684-83240-1
- Belbin, M. (2000) *Beyond the Team*. Oxford: Linacre House ISBN-10: 0750646411
- Bennett, S. (2004) Psychoanalytic reflections on heroism in a time of fallen heroes. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 192 (3), 171 – 177
- Bernardová, K., Štrobl, D., Laštůvková, J., Koteň, P. (2010 – 2011) *Průzkum úrovně psychosociálních podmínek příslušníků úkolového uskupení AČR PRT ISAF 5., 6. a 7. kontingent PRT, Logar Afghánistán*. Nепublikovaný interní výzkum AČR
- Bernardová, K., Laštůvková, J., Pavlíková, E., Štrobl, D., Koteň, P. (2015) *Průzkum úrovně psychosociálních podmínek a postojů vojáků a občanských zaměstnanců AČR*. Nепublikovaný interní výzkum AČR
- Blass, T. (1998) The Roots of Stanley Milgram's Obedience Experiments and Their Relevance to the Holocaust. *Analyse und Kritik.net*. Získáno 5. března 2017 z http://analyse-und-kritik.net/en/1998-1/AK_Blass_1998.pdf
- Blass, T. (1999) *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. ISBN 0-8058-2737-4
- Bowden, M. (2002) *Černý jestřáb sestřelen: Příběh moderní války*. Praha: Pragma. ISBN: 80-7205-731-6
- Brinkmann, S. (2014) *Interview*. In: Teo, T. (eds) *Encyclopedia of Critical Psychology*. New

York, NY: Springer, ISBN 978-1-4614-5582-0

Catchpol, B. (2003) *Korejská válka*. Praha: BB Art. ISBN 80-7341-073-7

Cram, B., Majoros, M. (režie) (2001) *Unfinished Symphony: Democracy and Dissent*. [filmový dokument]. USA. Northern Lights Entertainment

Committee on Gender Perspectives. (2016). *Summary of the National Reports of NATO Member and Partner Nations to the NATO*. Získáno 28. 5. 2018 z https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2017_11/20171122_2016_Summary_of_NRs_to_NCGP.pdf

Čadová, N. (2015) Postoje české veřejnosti k cizincům dlouhodobě žijícím v ČR – září 2015. *Centrum pro výzkum veřejného mínění, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.* Získáno 4. dubna 2017 z http://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c1/a7429/f3/ov151009.pdf

Čermák, I. (2002) *Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“)*. In Čermák, I., Miovský, M. (eds.). *Sborník z konference kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na Prahu třetího tisíciletí*. Brno: Psychologický ústav AV ČR, Albert, 2002, 11-25.

ČTK. Český voják zneškodnil v Mali teroristu, Od EU dostal vysoké vyznamenání [cit. 2017-01-11]. Získáno 16. února 2017 z http://zpravy.idnes.cz/cesky-vojak-dostal-vysoke-vyznamenani-od-eu-fzb-/domaci.aspx?c=A170111_211055_domaci_jol

ČTK. Čeští vojáci zasahovali proti teroristům v turistickém komplexu v Mali. [cit. 2017-06-19] Získáno 20. června 2017 z https://zpravy.idnes.cz/cesi-bojovali-s-teroristy-v-mali-do1-zpr_nato.aspx?c=A170619_114445_zpr_nato_inc

Deutsch, M., Gerard, H., B. (1955). A Study of Normative and Informational Social Influences Upon Individual Judgment. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(3), 629-636.

Dixon, N. (2016) *On the Psychology of Military Incompetence*. Jackson: Basic Books. ISBN-13: 978-0465097807

Encyklopedia Britannica. (1997). Chicago: Encyklopedia Britannica Publishing

- Engen, R. (2008) Killing For Their Country: A New Look At "Killology". *Canadian Military Journal*, Vol. 9, No. 2, 120-128
- Epstein, S. (2014) *Cognitive-Experiential Theory, An Integrative Theory of Personality*. Oxford: Oxford University Press. ISBN: 978-0-19-992755-5
- Erikson, E. (1980) *Identity And The Life Cycle*. New York, NY: W. W. Norton & Company Copyright. ISBN 0-393-31132-5
- Foglar, J. (2012). *Rychlé šípy*. Praha: Olympia. ISBN: 978-80-7376-320-6
- Fonagy, P., Target, M. (2005). *Psychoanalytické teorie. Perspektivy z pohledu vývojové psychopatologie*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-993-3
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002). *Affect Regulation, Mentalization, And The Development Of The Self*. New York: Other Press. ISBN: 978-1855753563
- Frankl, V. E. (1996). *A přesto říci životu ano*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství
- Freud, S (1998). *Výklad snů v Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 2*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství. ISBN 80-86123-07-3
- Freud, S (1997): *Lidský sexuální život v Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 11*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství. ISBN 80-901601-9-0
- Freud, S (1999): *Mimo princip slasti v Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 13*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství. ISBN 80-86123-09-X
- Freud, S (1997): *Strukturální rozbor psychické osobnosti v Sebrané spisy Sigmunda Freuda, sv. 15*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství. ISBN 80-86123-00-6
- Freud, S (1998): *Sebrané spisy Sigmunda Freuda, Spisy z let 1932 - 1939, sv. 16*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství. ISBN 80-86123-06-5
- Freudová, A. (2006). *Já a obranné mechanismy*. Praha: Portál. ISBN 80-7376-084-4
- Fromm, E.(1997): *Anatomie lidské destruktivity*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN: 80-7106-232-4
- Fromm, E.(1996): *Lidské srdce*. Praha: Český klub, nakladatelství Josefa Šimona. ISBN: 80-85637-29-4
- Gilbert, G., M. (1981). *Norimberský deník*. Praha: Mladá Fronta.

- Goren, E. (2007). Society's Use Of The Hero Following A National Trauma. *The American Journal of Psychoanalysis*, Vol 67, 37-52
- Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Rosenblatt, A., Veeder, M., Kirkland, S., Lyon, D. (1990). Evidence For Terror Management Theory II: The Effects Of Mortality Salience On Reactions To Those Who Threaten Or Bolster The Cultural Worldview. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 58(2), 308-318
- Gray, D. (2009). *Doing Research in the Real World*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications. ISBN-13: 978-1847873361
- Grossman, D. (1996). *On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society*. New York: Back Bay Books. ISBN: 0-316-33000-0
- Hall, E. (1983). A Conversation With Erik Erikson. *Psychology Today*. Vol 17 No 6, 22, 24-30
- Hamšík, D. (1967). *Genius průměrnosti*. Praha: Československý spisovatel
- Haney, C., Banks, W. C., and Zimbardo, P. G. (1973). Study of prisoners and guards in a simulated prison. Washington, DC: Office of Naval Research. *Naval Research Reviews* Vol 9, 1-17
- Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál
- Hawkins, J. M. (1994). *The Oxford English Dictionary*. Oxford: Clarendon Press
- Hayesová, N. (2003). *Základy sociální psychologie*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0534-0
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-485-4
- Henle, M. (1961). *Documents of Gestalt Psychology*. Berkley: University of California Press
- Hirschbiegel, O. (2004). *Pád třetí říše* [film]. Constantin Film Produktion, Norddeutscher Rundfunk (NDR), Westdeutscher Rundfunk (WDR)
- Hitler, A. (2000). *Můj boj*. Praha: nakladatelství Otakar II. ISBN: 80-86355-26-8
- Holmes, R. (2011). *Obrazy války*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN: 978-80-7422-083-8

- Huntington, S. (2001): *Střet civilizací? Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka Publishers. ISBN:80-86182-49-5
- Chambers, W., J. II (2003). *S. L. A. Marshall's Men Against Fire: New Evidence Regarding Fire Ratios*. Získáno 16. února 2017 z <http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/articles/03autumn/chambers.pdf>
- Chrz, V., Čermák, I. (2011) Interpretace v narativním přístupu. *Teorie vědy/Theory of Science*, Vol. 33, No 3, 427.
- Jung, G., C. (1993). *Analytická psychologie – její teorie a praxe*. Praha: Academia. ISBN: 80-200-0480-7
- Kamas, D. (1997). *Válka ve Vietnamu*. Olomouc: Votobia. ISBN: 80-7198-247-4
- Kelley, D., M. (1946). Preliminary Studies of The Rorschach Records of The Nazi War Criminals. *Rorschach Research Exchange* 10, 45-48
- Kelman, H., C. (1958). Compliance, Identification, And Internalization: Three Processes Of Attitude Change. *Journal of Conflict Resolution*, 2, 51–60.
- Kernberg, O. F. (1999). *Normální a patologická láska, pohled současné psychoanalýzy*. Praha: Portál
- Klein, M. (2002). *Love, Guilt and Reparation : And Other Works 1921-1945 (The Writings of Melanie Klein, Volume 1)*. New York: Free Press. ISBN-10: 074323765X
- Knopp, G. (2005). *Hitler*. Praha: Ikar. ISBN: 80-249-0572-8
- Kohut, H. (1991). *Obnova Self*. Praha: Psychoanalytické vydavatelství.
- Kolektiv autorů (2003). *Encyklopedie Universum*. Praha: Universum. ISBN: 80-207-1061-2
- Laing, R., D. (2000). *Rozdělené Self*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství. ISBN: 80-86123-13-8
- Lange, P., Kruglanski, A., Higgins, T. (2011). *Handbook of Theories of Social Psychology*. London. Sage Publications Ltd. ISBN-13: 978-1847875143
- Láník, J. (1999). *Historie a druh vojenských přísah*. Vojenský historický ústav. Získáno 10. března 2017 z <http://www.acr.army.cz/scripts/detail.php?id=6766>

- Leedy, P., Ormrod, J. (2001). *Practical Research: Planning and Design* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Merrill Prentice Hall. Thousand Oaks. SAGE Publications.
- Leary, M., Schreindorfer, L. (1997). Unresolved Issues With Terror Management Theory. *Psychological Inquiry*. Vol. 8., No. 1., 26 – 29
- Lerner, M., (1997). What Does the Belief in a Just World Protect Us From: The Dread of Death or the Fear of Undeserved Suffering? *Psychological Inquiry*. Vol. 8., No. 1., 29 - 32
- LeShan, L. (2004). *Psychologie války*. Praha: BB Art. ISBN: 80-7341-178-4
- Lewis-Beck, M., S., Bryman, A., Futing Liao, T. (2004). *The Sage Encyclopedia Of Social Science Research Methods*. London: Sage,.
- Lifton, R., J. (2005). *Home From War – Learning From Vietnam Veterans: With a New Preface By The Author On The War In Iraq*. New York: Other Press. ISBN-13: 978-1590511688
- Lifton, R., J. (2008). *Nacističtí lékaři. Medicínské zabíjení a psychologie genocidy*. Praha: BB Art. ISBN: 978-80-7381-452-
- Lifton, R., J. (2011). *Witness to an Extreme Century: A Memoir*. New York. Free Press. ISBN-13: 978-14-1659-076-7
- Lofland, J., & Lofland, L. H. (1999). Data Logging In Observation: Fieldnotes. In A. Ryman & R. G. Burgess (Eds.), *Qualitative Research* (Vol. 3). London: Sage
- Mahler, M. (2002). Vnitřní realita sebevražedného teroru. *Revue psychoanalytická psychoterapie*, Vol. 3, No 2,
- Marshall, L., A., S. (2000). *Man Against The Fire*. Norman: University of Oklahoma Press. ISBN-13: 978-0806132808
- McGinniss, J. (1976). *Heroes*. New York. Viking Press
- McLeod, S., A. (2007). *The Milgram Experiment*. Získáno 4. října 2016 z [www.simplypsychology.org /milgram.html](http://www.simplypsychology.org/milgram.html)
- Milgram, S. (1963). Behavioral Study of Obedience. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 67, 371-378
- Milgram, S. (produkce). (1969). *Obedience* [filmový dokument]. Producer and Editorial Supervisor Christopher Johnson. USA. University of Pennsylvania – Films in

- the Behavioral Sciences, 1969. (Dokument vytvořený a komentovaný Stanley Milgramem.)
- Milgram, S. (2004). *Obedience to Authority: An Experimental View*. New York: Harper Collins. ISBN 13: 978-0060737283
- Mitchell, S., A., Blacková, M., J. (1999). *Freud a po Freudovi*. Praha: Triton. ISBN: 80-7254-029-7
- Moulis, V. (2002). *Běsové ruské revoluce*. Praha: Dokořán. ISBN:80-86569-07-1
- Myers, D. (2011). *Psychology: 10. edition*. New York: Worth Publishers. ISBN-13: 978-1429261784
- NATO Handbook* (2001). Brussels: Nato Office of Information an Press
- Nigel, T., Krunoslav, M. (2008). *Válka v Jugoslávii. Bosna, Kosovo a Makedonie 1992–2001*. Praha: Grada. ISBN: 8024723754
- Oevermann, U. (1996). *Strukturelle Soziologie und Rekonstruktionsmethodologie*. Frankfurt am Main: Goethe-Universität.
- Page, W., F., Engdahl, B., E., Eberly, R., E. (1997). *Posttraumatic Stress Disorder Risk of Traumatic Deaths Among Vietnam Veterans*. In Fullerton, C., S., Ursano, R., J. (1997). *Posttraumatic Stress Disorder, Acute and Long-Term Response to Trauma and Disaster*. Washington DC: American Psychiatric Press
- Panksepp., J. (2004). *Affective Neuroscience: The Foundations of Human and Animal Emotions*. Oxford: OxfordUniversity Press. ISBN-13: 978-0195178050
- Pesso, A., Pesso - Boyden, D., Vrtbovská, P (2009). *Psychomotor: PBSP jako terapeutický systém v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu*. Trebov: Sdružení SCAN. ISBN: 978-80-86620-15-8
- Hendl, I., Smith, J., A. (2012). Praktyczny przewodnik interpretacyjnej analizy fenomenologicznej w badaniachjakościowych w psychologii. *Czasopismo Psychologiczne, 18(2)*, 361-369.
- Pierson, D. (1999). Natural Killers - Turning the Tide of Battle. *Military Review. Headquarters, Department of the Army. Volume 39, No. 3., 60-65*
- Poněšický, J. (2005). *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha: Triton. ISBN: 80-7254-593-

- Praško, J., Hájek, T., Preiss, M. (2002). *Posttraumatická stresová porucha a jak se jí bránit*. Praha: Maxdorf
- Pyszczyński, T., Greenberg, J., Solomon, S., Maxfield, M. (2006). On the Unique Psychological Import of the Human Awareness of Mortality: Theme and Variations. *Psychological Inquiry*. Vol 17, No. 4., 328-356
- Rank, O. (2012). *Beyond Psychology*. New York: Dover Publication. ISBN: 978-0-486-204485-7
- Redakce Kritiky.cz. Pád Třetí říše – recenze. [cit. 2005-08-08] Získáno 18. 2. 2017 z <http://www.kritiky.cz/filmove-recenze/2005/pad-treti-rise-recenze/>
- Remarque, E., M. (1987). *Na západní frontě klid*. Praha: Nakladatelství Naše vojsko
- Röhr, H., P. (2016). *Narcismus - vnitřní žalář; Vznik poruchy, průběh a možnosti jejího překonání*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-1080-1
- Ryan, P. (2002). *Jak jsem vyhrál válku*. Praha: Knižní klub. ISBN: 8024207907
- Rees, L. (2005). *Osvětim: Nacisté a konečné řešení*. Praha: Knižní klub. ISBN: 80-242-1401-6
- Sandler, J. (1988). *Title Projection, Identification, Projective Identification*. London. Karnac Books. ISBN 0-946439-40-0.
- Sarbin, T. R., (1986). *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Praeger 1986, 3–21.
- Scharsach, H. (2001). *Lékaři a nacismus*. Praha: Themis. ISBN 80-85821-90-7
- Sherif, M. (1935). A Study Of Some Social Factors In Perception. *Archives of Psychology*, 1935, 27, No. 187, 1-60
- Schlesinger, H. J. (2008). *Practice and Theory: Promises, Oaths, and Vows: On the Psychology of Promising*. Hillsdale, NJ: The Analytic Press. ISBN-10: 0881634549
- Shen, P. (režie) (2003) *Flight from Death: The Quest for Immortality* [filmový dokument]. USA. Transcendental Media
- Simmel, J. M. (1991). *A Jimmy šel za duhou*. Praha: Galaxie

- Smolík, P. (2002). *Duševní a behaviorální poruchy. 2. revidované vydání*. Praha: Maxdorf
- Staub, E. (1992). *The Roots of Evil: The Origins of Genocide and Other Group Violence*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN: 0-521-42214-0
- Steinbeck, J. (1984). *Na východ od ráje*. Praha: Odeon
- Stolorow, R. D., & Atwood, G. E. (1984). Psychoanalytic phenomenology: Toward a Science Of Human Experience. *Psychoanalytic Inquiry, Vol.4. No. 1*, 87-105.
- Strauss, A., Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Albert, ISBN 80-85834-60-X
- Svoboda, M. (1999). *Psychologická diagnostika dospělých. 2. vyd.* Praha: Portál, ISBN: 80-7178-327-7.
- Šimek, J. (2015). *Lékařská etika*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN: 978-80-247-988-44
- Široký, H. (2001). *Meze a obzory psychoanalýzy*. Praha: Triton. ISBN: 80-7254-164-1
- Štrobl, D. (2004). Postoje a reakce českých vojáků k místní populaci v souvislosti s nasazením v mírových zahraničních misích. Praha, Portál, *Psychologie Dnes No 11*. 7 – 9
- Štrobl, D. (2006). *Psychologické aspekty zabítí*. [magisterská práce] Olomouc: Katedra psychologie UPOL
- Štrobl, D. (2006). Trauma z války. Praha: Portál, *Psychologie Dnes No 3*, 12 – 14
- Štroblová, R. (2017). *Šikana na pracovišti jako možný důsledek chyby systému*. [bakalářská práce] Praha: Katedra manažerských studií Universita Jana Amose Komenského
- Tedeschi, J., T., Felson, R. B. (1994) *Violence, Aggression & Coercive Actions*. Washington, DC: American Psychological Association
- Tippelt, H. (2009) Globalizace, válka a pud smrti. *Mezinárodní vztahy. 44, 2*. 65 -72
- Topinková, M. V Afghánistánu byl při raketovém útoku těžce zraněn český voják. [cit. 2012-09-07]. Získáno 5. května 2017 z https://zpravy.idnes.cz/zraneny-cesky-vojak-afghanistan-da6/zahranicni.aspx?c=A120907_161610_zahranicni_hro
- Vágnerová, M. (2000) *Vývojová psychologie*. Praha: Portál. ISBN: 80-7178-308-0
- Vet Centers. Získáno 12. června 2017 z https://www.vetcenter.va.gov/About_US.asp

- Vodáčková a kol. (2002). *Krizová intervence*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-262-0212-7
- Waller, J. (2007). *Becoming Evil. How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*. New York: Oxford University Press ISBN: 978-0-19-518093-0
- Welsh, D.(1995). *Úplná historie vietnamské války*. Praha: Cesty. ISBN: 80-7181-049-5
- Westwell, I. (2013). *První světová válka den po dni*. Praha: Naše vojsko. ISBN: 978-80-206-1351-6
- Winchester, Ch. (2005). *Východní fronta. Hitlerova válka v Rusku 1941-1945*. Brno: Computer Press. ISBN: 80-251-0802-3
- Zákon č. 140/1961 Sb., (*trestní zákoník*), ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 221/1999 Sb., *Zákon o vojácích z povolání*
- Zimbardo, P., Musen, K. (scénář a režie) (1992). *Quiet Rage: The Stanford Prison Experiment* [filmový dokument]. USA. Stanford Instructional Television Network. 1992.
- Zimbardo, P., G. (2005). *Moc a zlo*. Praha: Knihovna Ceny Nadace Václava a Dagmar Havlových, sv. 1
- Zimbardo, P., G. (2014). *Luciferův efekt*. Praha. Academia. ISBN: 978 -80-200-2346-9

Seznam příloh

Příloha č. 1: Český a cizojazyčný abstrakt diplomové práce

Příloha č. 2: Okruhy pro řízené rozhovory s válečnými veterány

Příloha č. 3: Přepis řízených rozhovorů

Příloha č. 1: Český a cizojazyčný abstrakt rigorosní práce

ABSTRAKT RIGOROSNÍ PRÁCE

Název práce: Psychologické aspekty zabití: Zjištění prožitků provázejících akt zabití u vojáků bojových jednotek, jejich příčin a následků

Autor práce: Daniel Štrobl

Počet stran a znaků: 119; 239 073

Počet příloh: 3

Počet titulů použité literatury: 139

Abstrakt:

Cílem předkládané práce je prozkoumat prožitky, které provázejí a následují akt, kdy voják zabije nepřítele. Práce shrnuje výsledky více než desetiletého studia této problematiky. Přináší výsledky šetření prováděných s americkými veterány zejména z vietnamské války a chorvatskými veterány z války o nezávislost doplněné o názory českých vojáků působících v misi ISAF v Afghánistánu. Metodou výzkumu jsou řízené rozhovory s následným kvalitativním zpracováním pomocí designu zakotvené teorie. Výsledkem je zachycení emocí, postojů, vztahů a obav vztažených k oné nezákladnější roli vojáka, tedy toho, kdo v krajní situaci použije zbraň proti druhému člověku. Práce ukázala, že škála emocí je značně heterogenní, liší se v závislosti na mnoha proměnných a zahrnuje jak negativní, tak i pozitivní prožitky, které mohou sloužit dokonce jako motivační stimul pro další zabíjení. V závěru práce je navržena teorie vysvětlující prožitkovou rovinu vojáka v boji a zavedení pojmu „válečné Self“. Práce též poukazuje na vliv zabití a prožitků s tím spojených na poválečný stav veteránů.

Klíčová slova: Zabití, válka, voják, trauma

ABSTRACT OF THESIS

Title: Psychological Aspects of Manslaughter: Detection of Experiences Accompanying the Act of Killing among Soldiers of Combat Units, Their Causes and Consequences

Author of work: Daniel Štrobl

Pages and characters: 119; 239 073

Number of attachments: 3

Number of titles of literature used: 139

Abstract

The aim of the presented work is to explore the experiences accompanying and following the act when a soldier kills the enemy. The paper summarizes the outcomes of more than ten years of study in this field. It brings the results of survey conducted with US veterans, particularly of the Vietnam War and the Croatian veterans of the war of independence, supplemented by views of Czech soldiers operating on the ISAF mission in Afghanistan. Controlled interviews with subsequent qualitative processing using the design of grounded theory were used as the methods of research. The result is the capture of emotions, attitudes, relationships and fears related to the most fundamental role of a soldier - the one who uses a weapon in the extreme situation against the other person. The work has shown that the range of emotions is considerably heterogeneous; it differs depending on many variables and includes both negative and positive experiences that can even serve as a motivational stimulus for further killing. The proposed theory explaining the soldier's experience in combat and introducing the term "War Self" is at the end of the work. The paper also points to the impact of the killings and experiences associated with to the post-war conditions of the veterans.

Key words: Killing, war, soldier, trauma

Příloha 2 – Okruhy pro řízené rozhovory s válečnými veterány

1. Základní anamnestické údaje:

- věk
- veteránem z:
- věk během nasazení
- funkční zařazení v bojové jednotce

2. Okolnosti, za kterých respondent vstoupil do ozbrojených sil

- motivy, které jej k tomu vedly
- vztah k ozbrojeným silám

3. První prožitky v bojové zóně, reakce na nové prostředí

4. První zkušenost s nepřítelem, postoj k němu

5. První zabití

- okolnosti
- reakce bezprostředně poté
- reakce cca do 24 hodin

6. Další kontakty s nepřítelem a vývoj prožívání bojové zóny

7. Další zabití

- přibližný počet zabitých nepřátel
- vývoj prožívání této zkušenosti

8. Návrat domů

- okolnosti
- pocity
- prožitky

9. Vliv válečné zkušenosti na další život

Příloha 3 – přepis řízených rozhovorů

Američtí veteráni

James S. J.

rozhovor natočen 20. září 2005, New York, USA

Základní anamnestické údaje:

- věk: 59
- veteránem z: Vietnam 1966 – 1967, 1969 - 1971
- věk během nasazení: 20 - 25
- funkční zařazení v bojové jednotce: USMC, palubní střelec vrtulníku

Šli kluci od nás ze čtvrti. Nechtěl jsem zůstat pozadu. Táta byl v Koreji. Moc toho nenamluvil, ale věděl, co a jak. Dokázal být, šlo-li o politiku či komunisty, vážný jako infarkt. Taky mi říkal, že bych měl jít. Jako do války. On věřil těm blbostem, jako že je to vlastenecká povinnost a tak. Já to tak nebral. Taky jsem neměl práci, a tak mi to přišlo jako docela dobré řešení. Zpočátku mi vůbec nepřipadalo, že jsem ve válce. Nejdříve jsem šel do zdokonalujícího výcviku pro palubní střelce. To trvalo aspoň měsíc. Pak nás přesunuli do Plei Ku. Tam byla nemocnice, a tak jsem viděl raněné, co vozili. Byli roztrhaní. Jeden kluk si vezl střeva v batohu. Taky byli popálení. Hrozně to tam páchlo. Taky jsem si všiml, v jakém stavu se vracely helikoptéry. Některé sotva držely pohromadě. Říkal jsem si – „ty jo, snad se mi nic takového nestane.“

Byli jsme v pohodě, jako rodina. Nic moc, ale neměli jsme se zle. Táta dělal v továrně. To, že jsme černoši, jsme nějak nebrali. Ty řeči jako segregace a tak... Já si na nic takového nepamatuju. Měl jsem kamarády bílé, černé... byly jsme děti. Máma byla hodně pobožná, znáš metodisty, tak asi víš, co tím myslím. Umřela, když mi bylo sedmnáct. Každou neděli jsme museli do kostela a ještě do nedělní školy, ale farář byl fajn. Měl nás rád a pořádal pro nás tábory a tak.

Byl jsem u 4. pěší divize. Hodně jsme létali nad Centrální Vrchovinou. Nepřítele jsem viděl málokdy, anebo jsem o tom nevěděl.

Vzpomeneš si na to, když jsi zabil poprvé?

To jsem byl v bojové zóně asi dva týdny. Letěli jsme vrtulníkem na malou průzkumnou misi. Pilot nám řekl, že jsou pod námi žlutáci, tak jsme pálili dolů. Chlápek vedle mi říkal, abych nestřílel krátkými dávkami. Kulek je hodně. Viděl jsem jednoho, jak po mé dávce padl. Neměl půl hlavy. Z té strany, na které jsem byl, nikdo zrovna nepálil, takže jsem to musel být já, kdo byl za něj odpovědný.

Co bylo pak?

Měl jsem radost. Bylo to jak extáze. Stále jsem si opakoval: „Jo, chlape, dostal jsi ho“. Ale trvalo to jen chvíli. Pak mě jakoby někdo polil. Vzpomněl jsem si, co by tomu řekla máma. Víš, už nežila v té době, ale byla hodně pobožná. Určitě by s tím nesouhlasila. S tou radostí určitě ne. Bylo mi divně. Něco nesouhlasilo. Nešlo mi to z hlavy. Dělal jsem to, proč jsem do Vietnamu odjel, ale něco nedávalo smysl. Kluci z jednotky mi říkali, abych to pustil z hlavy, a že ten „žluták“ už alespoň nezabije žádného Američana. Stejně jsem šel večer za kaplanem. Řekl jsem mu to i o tom, že jsem se cítil spokojený. Už nevím, co mi odpověděl, ale smysl mi to stejně nedalo.

Byly dny, kdy jsme létali pořád. Dosedli jsme, natankovali a znovu. Vozili jsme kluky tam a zase zpět. Málokdy s námi letěli zpět všichni, kteří letěli tam. Někdy jsme vozili jen to, co z nich zbylo. Měl jsem hroznou zlost na žlutý za to, co dělali našim klukům. Někdy jsem měl takový vztek, že jsem střílel po všem, co se na zemi hýbalo. Jindy jsem se snažil střílet co nejméně náboji a trefit. Dokonce jsem měl nějaký čas rekord. Pět žlutáků po sobě, každého jen jednou kulkou. Člověk musel zvážít, jak vysoko, jak rychle letí, kterým směrem a podle toho mířit. Kdyby kličkovali a měnili směr, bylo by to horší, ale oni, nevím proč, běželi stále rovně.

Kolik jsi jich dostal?

Myslíš, zabil, nebo trefil?

Obojí.

Kolik jsem jich zabil nevím, nestaral jsem se o ně. Nebyl čas. Z vrtulníku vidíš jen to, jak padne, ale to zda to přežil, nebo jsi ho zabil, to nevíš. Nešlo poznat, jestli to jsou venkovani, nebo VC. Občas mě napadlo - tak kolikpak jsi zabil našich kluků? Ale nestřílel jsem. Nebyl jsem si jist. Kluk naproti střílel i po zvířatech. Já ne. Občas stříleli z vrtulníku i kluci samopaly. Pak

nemůžeš říct, koho jsi zabil ty a koho ten chlápek vedle.

Jaké to bylo?

Jaké to bylo? (*Latence 20 sekund*) Jednoduché. Je to hrozně jednoduché zmáčknout spoušť. Prostě jen další postava. Někdy jsem měl pocit, že se mi prst zbláznil. Střílel jsem, i když už na zemi nikdo nebyl. Byl to kruh, houpačka. Letíš a adrenalin ti stoupá tak vysoko, že myslíš, že se ti rozskočí hlava, pak ho trefíš a hrozně se ti uleví. Řekneš si – „jó, dostal jsem ho“. Pak to zase začne stoupat až do chvíle, kdy sejmeš dalšího. A ta úleva potom...to se nedá s ničím srovnat. A čím víc jich sejmeš v krátké době, tím je to silnější.

Jde to k něčemu přirovnat?

Nic tak silného jsem už potom nezažil. Snad sex. Je to podobné. (*smích*). Nejdříve jsi nadržžený a pak, když se uděláš, přijde klid. Ale není to tak silné.

Proto ses přihlásil na další turnus?

Zvykl jsem si na to, už mě to tak nebralo. Hlavně jsem byl rád, že nejsem u pěchoty. Ve vrtáku to bylo o hubu, ale nakonec jsme stejně přistáli a na základně jsi byl v klidu. Chodili jsme do baru, byli tam fajn kluci. Jo, bál jsem se, ale taky mě vždycky před akcí svrběli prsty. Piloti se mnou chtěli lítat, říkali, že prý nosím štěstí. Se šaržemi jsem taky problém neměl, tak co.

Když jsem se vrátil, byla taková divná doba. Přiletěl jsem a všude běhali blázniví hippies a tvrdili, že jsme vrazi. Pak taky někteří kluci tomu propadli a chodili na různá shromáždění. Mně se to zdálo jako zrada všech, kteří tam zůstali. Tak jsem se upsal znovu. Ta druhá mise byla v pohodě. Půl roku jsem byl u výcvikářů, takže jsem byl za větrem. Mně se v armádě líbilo. Vše dávalo smysl. Člověk věděl kde a proč tam je. Co se od něj očekává. Bylo to strukturované. Po všem, co jsem zažil, mi šarže dávali pokoj a já si dělalo, co chtěl. Užívali jsme si Saigonu, to bych ti přál zažít. Soutěžili jsme, pařili, víš co má na mysli. Ani se mi domů nechtělo. Ségra mi psala, že se u nás všichni zbláznili a chtěj, abychom z Vietnamu odešli. Nevěděl jsem, co tam můžu čekat. Mně se ve Vietnamu líbilo. Kdyby válka neskončila, kdo ví, třeba bych tam letěl i potřetí.

Pak jsem se chtěl usadit. Našel jsem si práci i ženskou. Měli jsme děcka, ale odešla ode mne. Když byli děti malé, tak jsme se vídali, ale pak se odstěhovala do Oregonu a já ty svoje už vídám jen občas. Ale voláme si, to jo. Nakonec jsem se nějak udělal pro sebe. Naučil jsem se žít sám a nevádí mi to. I PTSD se mi nějak vyhnula. Ale chybělo mi to. Stále jsem nemohl najít klid. Vlastně jsem ho pak už nikdy nenašel. Ten klid, když jsem nějakého sejmul. To

uspokojení. Je to vážně divný. Nemělo by to být. U nás doma bylo všechno jasné – Bůh byl dobrý a komouši špatní. Teď už mi to tak jasné nepřijde. Občas na to myslím a říkám si, co jsem to vlastně dělal. Vlastně jsem na to jistou dobu myslel skoro pořád. Trápilo mě to, ale teď už je to lepší. Hodně jsem přemýšlel, jestli půjdu po smrti do pekla. Kaplan mi řekl, že ne, že bible mluví o válkách, ale já nevím. Myslím, že to platí v době války.

Jay M. P.

rozhovor natočen 20. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 58
- veteránem z: Vietnam 1967 - 1969
- věk během nasazení: 20 - 22
- funkční zařazení v bojové jednotce: USMC, starší průzkumník

Byl jsem odveden. V té době odváděli určité ročníky a na mě to vyšlo. Nebyl jsem ženatý, ani jsem nestudoval školu, tak jsem šel.

Jak jsi to prožíval?

Ani mi to moc nevadilo. Hele, moje dětství nebylo nic moc. Vyrostl jsem v New Jersey a tam se toho moc nedělo. Byly jsme tři děcka. Táta zdrhnul, když mi bylo šest, matka si vodila domů různý chlapy. Měl jsem pořád nějaký nedorozumění. Přitom jsem nestál o problémy. Chodil jsem do kostela, dokonce jsem zpíval ve sboru. Umíš si mě představit? Černej kluk v bílém prostěradle, jak nějaký zatracený teplý černý anděl. (*smích*) Školu jsem nějak dodělal, ale bylo to tak tak. Víc jsem byl na ulici s partou. Dělal jsem za mlada různé věci, na které nejsem pyšný, ale pokud chceš zapadnout a být jedním z nich, nic jiného ti nezbyvá. A některé věci byly i sranda. S kluky z naší čtvrti bylo dobře a já byl ten, s kterým si to nikdo nechtěl rozházet. Občas nás sbalili chlupatý...

V sedmašedesátém jsem dostal povolávací od vlády. Spousta kluků, co jsem znal, byla odvedena. Přidělili mě USMC a v osmašedesátém mě šoupli k 3. divizi. Hele, „Nebyl jsem

ženatý, ani jsem nestudoval školu, tak jsem šel. Ani mi to moc nevadilo. Spousta kluků, co jsem znal, už byla odvedena. V Jersey se toho moc nedělo, tak jsem si říkal, že alespoň něco zažiji. Chvilí jsem byl na HQ v Dong Ha a byla to celkem sranda. Tam nebyl žádný nepřítel. Všichni Vietnamci byli naši spojenci. Říkali nám, že v každém dříme duše Američana a my si dělali legraci, že teda můžeme jet domů. Bylo to vážně divné. Vidiš utržené ruce, nohy, rozpáraná břicha, mrtvé kamarády, ale nikdy nepřítel, který to udělal. Pak, asi za tři, čtyři týdny mě dali jako průzkumníka ke 2. praporu, 4. pluku 3. divize USMC do Khe Sanh.

Když jsem se dostal na základnu, jeden seržant, co už tam byl podruhé, mi řekl – „Jsi zelenáč, tak se mě drž a já tě naučím jak se odtud dostat zdravý domů“. Tak jsem se ho držel a viděl věci, které dělal a říkal si, že to je špatné, ale myslel jsem si, že je to způsob, jak to přežít. Tak jsem dělal, co mi řekl a když odjel, tak jsem to dělal i bez něj. A přežil jsem. Zabíjení, nastražování pastí a jiné věci. Vietnamci v tom byli mistři, tak jsme se nějaké triky naučili od nich a dělali je.

Můžeš uvést nějaký příklad?

(Latence 40 sekund) Raději ne.

Kdysi, než jsem odletěl do Vietnamu, jsem si přísahal, že nikoho nezabiji. Že budu střílet, třeba i někoho zraním, ale nechtěl jsem nikoho zabít. Překročit tu linii.

Je to těžké?

(latence 10 sekund) Ano a ne. Je to velmi přirozené. Malý krůček, jen o vlásek. Ani si toho nevšimneš a už jsi za linií. Víš, co je špatné a co je dobré, ale tam je obojí hrozně blízko u sebe. Tak jsem tu hranici překročil. Víš, byli jsme na patrole. V noci se nás pokusili přepadnout. Viděli jsme je. Čekali jsme je. Mysleli si, že o nich nevíme. Tak jsme se přeskupili a sejmuli je jako první. *(Latence cca 10s)* Byl tam jeden, kterého jsem viděl, jak se schovává za stromem. Počkal jsem si, až byl tak blízko, že už ho nešlo minout a střelil jsem ho do hlavy.

Jaké to bylo?

Nevím, nic se nestalo. Prostě jsem ho zabil a to bylo všechno. Právě proto je ta linie tak tenká. Překročíš ji a ani si toho nevšimneš. Někteří kluci z toho měli noční můry, chodili za kaplanem a chtěli odpuštění. Asi to potřebovali, ale já ne. Sám jsem se tomu divil. Necítil jsem se jinak.

A pak?

Asi po měsíci, kdy vidíš jen umírání, se to stane normálním. I to, co děláš, je normální. A pak si všimneš, že tě to baví. Jsi s chlápky, kteří dělají to co ty, myslí na to co ty a je ti fajn. Bavíte

se o tom, kdo koho jak dostal, soutěžíte v počtu zabitých. Vzpomínám si, byl tam jeden chlápek, který střílel Vietnamce granátometem. Prý aby měl jistotu, že už nevstane. Nevím, kolik jsem jich dostal. To je těžké říct. Někdy je to pozitivní, ale většinou si nejsi jist. My jsme počítali mrtvé po akci za celou naši jednotku. Když jsem je pak viděl, tak mě občas napadlo, že možná tenhle je ten můj, ale to je všechno. Každopádně je to velmi přirozené. Malý krůček, jen o vlásek. Ani si toho nevšimneš a už jsi za linií. Víš, co je špatné a co je dobré, ale tam je obojí hrozně blízko u sebe. Tak jsem tu hranici překročil.

Slyšel jsem, že se k označení mrtvých používaly karty.

Ano, pikové eso. Někdy jsme karty rozházeli kolem mrtvých, co jsme zabili. Párkrát jsme jim uřezali hlavy, napíchali je na klacky a do pusy jim dali pikové eso. Pak sis mohl být jist, že se tam Charlie už nevrátil. Byli nějak pověřiví. Už se pak do těch míst nevrátili. Byl to takový rituál. Pořád mám mačetu, kterou jsem ty hlavy řezal. Je ručně dělaná. Hodně pro mě znamená.

Jaké bylo se po tom všem vrátit?

No, bylo to těžké. Ani jsem se domů vlastně moc netěšil. Doma to bylo, jak bych to řekl, nuda. Nic tam na mě nečekalo, jen zabíjení času. V Namu jsem nudu nezažil. Tam se žilo naplno. Buď jsi byl v akci, nebo na základně a tam byla fakt sranda. Nikdy jsi nevěděl, zda se dožiješ dalšího mejdanu, takže sis každý užíval naplno. Jo, byl tam chlast, občas i nějaký fet – mariánka, háčko a bůhvíco ještě ... bylo tam dobře. Sranda. (*Latence a povzdech*) A když se vrátíš, člověk je jiný. Když jsem se vrátil, došlo mi, že jsem někdo jiný, než kdo odjížděl. Já byl takový hubený hodný černošský kluk, co v neděli zpívá v kostele. A pak jsem se vrátil, ale nemohl jsem si říct, že to, co se dělo tam dole, dělal někdo jiný. Já to dělal. Říkal jsem si, co by tomu řekli lidi u nás v sousedství, kdyby věděli, co jsem dělal. Oni ve mě pořád viděli toho mladého Jaye, ale já už byl někdo jiný. (*latence 20 sekund*) Jednou jsem četl, že tygra lze ochočit, ale nesmíš mu dát syrové maso. Pak je z něj zase šelma a sežere tě. Možná jsme taky takoví. Taky jsem od lidí hodně často slyšel: „Je mi to tak líto, že jsem nebyl ve válce. Bože, jak rád bych šel do války.“ Znáš to. Víš, snažím se jim tím nejslušnějším způsobem říct, že měli velké štěstí.

Co myslíš, že ti závidí.

Kdo ví. Asi si myslí, že tam jde něco nalézt. Snad smysl, řád možná. Je těžké vyrovnat s těmi lepšími stránkami války. S tím, co je na ní nádherného. Ten pravidelný přísun adrenalinu. Je to jako dokonalý dealer – vždy připraven dát ti další dávku a navíc zadarmo. Stačí jen natáhnout ruku. Můžeš umřít, jasně, ale v tom je to nádherný, když přežiješ. To jinde nezažiješ. Tu skutečnost. Nemusíš mít žádné falešné představy o sobě jako o Johnu Wayneovi. Co by bylo,

kdyby... Tam je to skutečnost. Normální život je tak nudný, nesmyslný. Tam ne. Všechno, ale ne tohle. Všichni jsme tím fascinováni. Katastrofami, neštěstími. Každý den v televizi. Málokomu dojde, že je to vlastně utrpení. Proč Fox stále pouští zprávy o Katrině? Aby informoval veřejnost, nebo aby měl sledovanost? Válka je lákavá.

Dlouho mi trvalo, než jsem se smířil s tím, že v tom hodném Jayovi je i ten druhý, který byl ve Vietnamu. Zkoušel jsem všechno. Byl jsem závislý na drogách – proto jsem teď na vozíku, to se mi nestalo tam. Dnes sice neberu drogy, ale užívám všelijaké léky. Nechtěl jsem si přiznat, že obojí jsem já. (*latence 15 sekund*) Jo, trvalo to dlouho.

Daniel H. V.

rozhovor natočen 23. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 58
- veteránem z: Vietnam 1966 - 1968
- věk během nasazení: 18 - 20
- funkční zařazení v bojové jednotce: USMC, samopalník

Děda byl také ve válce. Ve druhé světové. Mně se moc nechtělo. Máma se o mě hrozně bála, ale táta byl na mě pyšný. U nás se se mnou loučilo snad celé město. Byl jsem odveden. Jako všichni v naší jednotce. Na to byl zákon. Dobrovolníci byli jen důstojníci. Nedalo se nic dělat. Někdo emigroval do Kanady. To se mi nechtělo. Co bych tam dělal. Navíc táta by mě asi stejně zabil. Říkal jsem si, že to zkusím a nějak to dopadne.

Výcvik byl tvrdý. To ti teda povím. Náš výcvikový seržant byl zatracený parchant. Doufal jsem, že na něj v Namu narazím, abych ho mohl zabít. A nic nás nenaučil. Jen pochodovat jak banda zatracených buzerantů. Hned první noc v táboře jsme byli napadeni. Pět kluků, co se mnou přiletěli, se zase hned vraceli v pytli. Byl jsem k smrti vyděšený. Myslel jsem si, že v táboře jsme v bezpečí. To jsem se teda splet. Bylo mi z toho nanic. Blbě z toho, jak mrtví vypadali. To jsem nikdy neviděl. Do hajzlu. Ve filmu člověka trefí kulka a má malou ranku na košili. Tam byli lidi bez hlavy, s rozpáraným břichem. Někoho roztrhal minomet. Byl to Vietnamec. Jeho

ztracená ruka dopadla kousek ode mne. Ještě se z ní kouřilo. Byl jsem úplně zkamenělý. A všude ten hrozný kravál. Vůbec jsem se nemohl zorientovat. Pak jsem se probral a chtěl jsem něco udělat, ale, víš, bylo to vlastně komické. Já jsem tehdy, kromě té ruky, vlastně nikoho neviděl. Střílelo se, ale když jsem někam doběhl, už tam zase nikdo nebyl a bojovalo se jinde. Na Charlieho jsem narazil až později. ... (*nesrozumitelné*) ... vyčistit. Zajali jsme jednoho a ten tvrdil, že za vesnicí jsou další. Tak jsme tam šli a dostali je. Ani nevím, kolik nás bylo. Byla tma. No, bál jsem se, ale nechtěl jsem, aby to na mně ostatní poznali, tak jsem vedl silácké řeči, jako že teď jim natrháme zadek, víš jak to myslím, ale měl jsem strach. Naštěstí to nebyli žádní dobří střelci, ani zkušení vojáci. Vystřelili na našeho point-mana⁴⁰, ale i když pálili jak šílení, ani ho nezranili. Rozumíš, pálili vším, kulky lítaly a ani jeden ztracený zásah. Neviděli jsme je, ale stříleli jsme směrem, odkud se ozývala jejich střelba. To je vyplašilo, takže začali utíkat. Tím jsme je i viděli. Zastřelil jsem dva.

Jaké to bylo poprvé zabít?

Byla tma, viděl jsem jen stíny. (*latence*) První zabití, když poprvé zabiješ ... je to divné. Je to něco, co jsi nikdy před tím neudělal. Je to jako ... no neumím to popsat. Je to divný. Šel jsem k těm mým dvěma a prohlédl si je. Jeden měl tužku, tak jsem si ji vzal. Neptej se mě, proč. Nevím. Také mu koukala peněženka, nebo doklady. Měl jsem chuť podívat se, kdo to vlastně byl, ale chlápek vedle mě mi řekl, ať to nechám zpravodajcům. Později mi vysvětlil, že to přináší smůlu. Byli jsme hodně pověřiví. (*smích*)

Jsou věci, na které si zvykneš a jiné, na které ne. Já si nikdy nezvykl na zmasakrované americké vojáky. Můj bože. Viděls někdy, co dovede punji?⁴¹ Toho jsem se bál. Kluci o tom žertovali, ale já ne. Na zabíjení si ale zvykneš. Je to jasné, srozumitelné. Buď ty, nebo on. Tomu jsem rozuměl. Je to prosté a stejně se to většinou stane tak rychle, že nemáš čas moc o tom přemýšlet. Zpočátku mi nebylo dobře z toho, když jsem někoho zabil. Cítil jsem se pak...no...zkrátka divně. Občas mi nebylo dobře, rozumíš, jako od žaludku. Já jsem křesťan a máma mě tak vychovala, ale pak, alespoň co mě se týká, začalo být zabíjení dobré. A tehdy jsem si řekl – „hej, tady něco nehraje. Tady je něco špatně“. Nevím, jak se to stalo ani kdy. Mohl jsem být v Namu pár měsíců, už jsem měl něco za sebou. Taky jsme tam byli dobrá parta. Zkrátka stala se z toho taková jízda. Lepší než sex, nebo kterákoli droga z ulice. V Namu jsme měli všechno,

⁴⁰ Point-man – voják, který jde první

⁴¹ Velmi ostrý bambusový klacek, ukrytý pod úhlem ve vysoké trávě, v díře nebo v hlubokém bahně, často pokrytý exkrementem. Poranění znamená infekci a často ztrátu končetiny..

jak děvky, tak drogy, ale tohle bylo něco jiného. Měl jsem svoji M16 a s ní jsem si připadal dobře. Staral jsem se o ni. Bylo to zkrátka...jak bych ti to popsal...taková výška, kam ses nikdy neodvážil ani pohlédnout. Takže zabíjíš dál, rozumíš. Najednou se ti objeví na mušce černé pyžamo a jsi klidný a pak jemně zmačkneš spoušť a zbraň se jakoby uvolní a chlap padne. A to všechno dokážeš a můžeš. Někdy zas nevíš, kdo vlastně koho zabil, takže se hádáš s kámošem, kdo zabil koho. Říkáš – „já to viděl, bylo to po mé dávce“ a on na to „ne, já ho dostal.“ Sázeli jsme se, kdo je dostal. Tak jsme šli blíž a koukali, jaké kulky má v sobě.

Vyhrál jsi často?

Někdy on, někdy já, ale dostal jsem jich dost.

Kolik?

Třicet osm. Pozitivně. A pak určitě nějaké další, které jsem neviděl. A stejně. Byli to nepřátelé, ne? Kdybychom nezabili my je, oni zabijí nás. A po tom všem, co jsem tam viděl, mi jich opravdu líto nebylo. Byli to zatracení mrňaví parchanti. A v jednotce byli všichni v pohodě. Byli jsme na jedné lodi. Mně se tam líbilo. Proto jsem si prodloužil turnus. Když jsi v tom, toužíš být doma a když máš letět pryč, chceš zůstat. Tak co naděláš. To mělo hodně kluků. Nebo se vrátili po čase. Chybělo jim to. Hodně jim to chybělo. Na válku si zvykneš rychle, když jsi se správnými lidmi. Říkali jsme si, co budeme doma dělat, když nebudeme moci střílet žlutáky. Tam ti připadá, že po návratu už zvládneš všechno v životě. Přiletíš sem a zjistíš, že to, co ses tam naučil, ti k ničemu není. Spíš ti to život komplikuje. Každopádně ty dva roky, které jsem tam strávil, byly dobré, mělo to řád. Jo, bylo to dobré. Pak se člověk vrátí, nedá se nic dělat. Naučili mě zabíjet. Ukázali mi, jaká je to ..., jak to říci... nádhera (*beauty*)? A jak s tím mám teď žít? Mám být potrestán? Nejsem vrah, nechci zabíjet, vím, že je to špatné, ale co s tím? Občas se mi o tom zdá. Někdy to jsou noční můry, ale někdy ne. Nemohu zapomenout.

Herbert G. A.

rozhovor natočen 23. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 59

- veteránem z: Vietnam 1965 - 1967
- věk během nasazení: 19 - 21
- funkční zařazení v bojové jednotce: USMC, radista

Nabídlí mi to ve škole, tak jsem se přihlásil. Jsem původně z Wisconsinu. Z takového malého města. Víš, v té době být v armádě něco znamenalo. Tak jsem věděl, že jako negr moc šancí nemám.

Proč?

Nevím. Černoši to měli tehdy těžší a v armádě se daly vydělat nějaké peníze. Ale moc jsem nad tím neuvažoval. Taky se mi nechtělo jít hned někam do práce, oženit se a takové ty věci, víš, co myslím. Ještě jsem si chtěl užívat. Bylo mi jasný, že mě pošlou do Namu, a když to přišlo, nebylo to tak zlé. Líbilo se mi tam. Vietnam je krásná země. Teda alespoň byla. Já jsem z venkova a vždycky se mi příroda líbila. S tátou jsme chodili tábořit, a když jsem byl kluk, tak jsem byl vlastně pořád někde venku. Tam je to jiné než tady, ale pěkné. Nějak mi nedocházelo, proč tam jsem. První dva měsíce jsem byl jenom v Saigonu a pak taky na pobřeží. Tam se nic nedělo. Jen jsme se opalovali a flákali. Až pak mě převeleli k DMZ (Demilitarizovaná zóna – oblast na hranici mezi Severním a Jižním Vietnamem) a tam už se bojovalo. Ne pořád, ale docházelo tam k přestřelkám a tak. Pořád ti to moc nedochází, když vidíš mrtvé lidi, změní se to. Dojde ti, že nemáš na výběr. Buď budeš mezi nimi, nebo na druhé straně. Je to o tvém přežití. Tady nejde o nějaký pocit vlastenectví, svobody, duch jednotky, žádná z těchto blbostí. Zabiješ, nebo budeš zabit. O tomhle ti nikde neřeknou. Politici rádi mluví o válkách, svobodě o kdekaké hovadině, ale to, o čem to skutečně je, se nedozvíš.

Jak došlo k tvému prvnímu zabití?

Mé první zabití? (*latence 28 sekund*). Na tuhle otázku nemůžu dost dobře odpovědět. Asi týden po tom, co jsem dorazil do tábora, jsme byli přepadeni. Bylo to za tmy a střílel každý vším, co mu přišlo pod ruku. Určitě jsem někoho dostal, teda asi, dost pravděpodobně, ale nemůžu říct, že bych viděl někoho padnout s tím, že jsem to byl určitě já, kdo ho zabil. To se ti moc často nestane, teda pokud nejsi snajpr. Mé skutečně první zabití, myslím, za které jsem skutečně odpovědný...hm (*latence 13 sekund*) ...to bylo to dítě, co šlo stále blíže k linii. Nic hrdinského. Děcko, možná devíti, desetileté, stejně jako mému mladšímu bratrovi. Vietnamci dělali takový trik. Opásali dítě trhavinou a poslali ho k nám. TNT, nebo granáty. Když bylo dítě obklopené

vojáky, kteří mu třeba dali nějaké bonbóny, nebo tak, tak tu nálož odpálili. Měli jsme rozkaz zastavit každého, kdo by se přiblížil k linii kolem tábora. Měli jsme rozkaz. Já na to dítě volal. I vietnamsky. Ale ten kluk šel pořád dál (*silné pohnutí, slzy v očích*). Nakonec jsem vystřelil. Pálil jsem dolů, na nohy, ale on nějak zakopl, ... (*pláč*) ... omlouvám se ... zabil jsem ho.

(Po cca dvou minutách). Jaké to bylo potom

No, tam se mi podařilo na to zapomenout, tedy nemyslet na to. Můj velitel mi řekl, že jsem jednal správně, i když ten kluk na sobě nic neměl. Ale mohl mít. Měl jsem hrozný vztek na žluťáky, že něco takového se svými dětmi dělají. Co je to za lidi? To by žádný Američan nikdy neudělal. Kdyby z nich nedělali bomby, tak bych toho kluka nezabil. Chtěl jsem jim to vrátit. Požádal jsem velitele, že chci k průzkumnému družstvu. Byl jsem poslán k Echo Battery, 2. praporu, 12. Marines, který se nacházel jižně od Da Nang. Přidělili mě k rotě Hotel jako jejich radistu. Pak jsme chodili na patroly, nebo nás vysazoval vrtulník a my měli vyčistit nějakou oblast. Naším úkolem bylo nalézt cíle, přivolat a nasměrovat dělostřeleckou palbu. V té době byl tým složen z důstojníka, radisty a spojaře. Dělostřelecká baterie podporovala akce praporu a průzkumný tým, v jakém jsem byl já, byl přidělen ke každé střelecké rotě. Naším úkolem bylo prozkoumat trasu, zkontrolovat ji a obvykle plánovat palbu, ať už šlo o aktivní cíle nebo o přípravnou palbu. Ve hře byla řada omezujících faktorů – museli jsme vědět, kde jsou civilní vesnice, spřátelené jednotky, chráněné cíle a tak. Když pěchota v noci vytvořila perimetr, naším úkolem bylo vytipovat cíle obranné palby dělostřelectva pro případ, že by jednotka byla napadena. Byla to velmi aktivní úloha v jednotce. Trávili jsme v džungli i několik dnů. Hlavně v noci to bylo zvláštní.

Co máš na mysli?

Je to taková hra mysli. Triky. Tvoje mysl si s tebou hraje. V noci je ticho. Můžeš slyšet spoustu zvuků, i ty, které tam nejsou. Slyšíš je v hlavě, psychologicky. A když to ztichne, tak pak by ses měl začít bát. Taky tam nainstalovali tlampače. Bylo to šílený. Vysílali – „Američané, máme vás rádi“. Říkali tomu psychologická válka. Věděl's, že je to blbost, ale stejně ti to vrtalo do hlavy. Tak jsme řvali na druhou stranu – „dnes v noci umřete“.

Jednou jsme sešli z hor do nějaké vesnice. Rota byla v tu chvíli před námi. Nečekali jsme, že tam bude nepřítel. Najednou slyším střelbu – samopaly a taky RPG. Velitel roty se dostal na nekrytou pozici a najednou byli všude kolem Vietnamci. Vylezli z děr v zemi. Asi si všimli jeho pistole. Zasáhli ho a ještě pár dalších našich, co byli poblíž. Všichni se tak pomíchali, že nešlo využít dělostřelectva. Můj kamarád byl zasažen, třikrát, čtyřikrát, ale stále žil. Tak jsem

vyběhl a stáhl ho k sobě, kde jsme se mohli krýt. Naši se naštěstí rychle přeskupili a podařilo se jim odpoutat se od nepřítele. Díky tomu jsme mohli přivolat dělostřeleckou podporu. Naše děla je rozemlela jak mlýnek na maso. Tam mi došlo, že vojáci VC jsou často jen o málo starší, než ten kluk, co jsem ho střelil. Některým mohlo být tak třináct. Byli tam i holky. Těch se naši kluci báli. Říkalo se, že ony dělají ty nejhorší věci našim klukům. (*Latence 25 sekund*) Řeknu ti tohle. Říká se, že ženy a děti jsou nevinné. Blbost. Všichni jsou vinní. Ve válce to tak prostě je a jedno, zda jde o žluťáky, Američany, Rusy. Vyjde to nastejno.

Myslíš, že je skutečně nutné zabíjet děti a ženy?

Ó, ano. Ve Vietnamu to tak bylo. Všichni byli nepřátelé. Nemyslel jsem na to. Neříkal jsem si – bože, zabil jsem dítě. Neříkal jsem si to. Prostě jsem na to nemyslel. Nikdo nechce zabíjet malé děti, ale byla válka, víš, jak to myslím. Každý umírá ve válkách a ty děláš, co musíš. Stane se to nutností. Myslím, že lidé rádi zabíjejí a vlastně nemusíš hledat ani války, abys našel ty, co to poznali. Když máš v ruce zbraň, ... je to zkrátka dobrý pocit.

Spočítáš, kolik nepřátel jsi dostal?

Těžko. Třicet? Čtyřicet? Padesát? Nevím. Navíc za spoustu jsem byl odpovědný tím, že jsem na ně nasměroval naše dělostřelectvo.

A byli mezi nimi i další, řekněme teenageři?

Mnoho. Myslím, že VC byli hlavně teenageři. Ale taky to byli zatracení komunisti. Měli úplně vymyté mozky. A co dělali vlastním lidem, tomu bys neuvěřil, to si piš. V jedné vesnici pozabíjeli všem ženám děti. Jen proto, že nám vesničani občas dali vodu a nechtěli, aby se u nich Charlie schoval. Když jsme tam přišli, všude bylo ticho. Ty ženské seděly nebo ležely a všude kolem jejich dětí. Postřílené, podřezané, probodané... Nikdo neřekl slovo. Neplakaly, jen zíraly kamsi do daleka. Tehdy, kdyby se mi dostal VC do rukou, holýma rukama bych mu vyrval srdce.

Když jsem se vrátil, tak jsem ještě další tři roky sloužil v armádě. Dokonce jsem uvažoval, že se ještě na jeden turnus do Vietnamu přihlásím, ale nakonec už to nějak nevyšlo. Vrátil jsem se do Wisconsinu a nějakou dobu tam žil. Když jsem odešel z armády, nenapadlo mě, že bych mohl mít nějaké problémy. To přišlo až později. Až tady. Špatně jsem spal. Měl jsem zlé sny. Nic mě nebavilo. Jen tak jsem se flákal. Hodně jsem pil. Pak jsme se začali scházet tady v Harlemu ještě s pár kluky, kteří tam taky byli. Všichni na tom byli zle. Hodně se mluvilo o tom, že nám tam dávali nějaké drogy a proto teď máme ty problémy. O PTSD nám nikdo nic neřekl. Ať to bylo jakkoli, to dítě bylo nevinné. Bylo mi hrozně. Pořád se mi to vracelo. Nemohl

jsem přestat na to myslet. Přemýšlel jsem i o tom to ukončit. Víš, co myslím.

Sebevraždu?

Jo. Nebo mě taky napadlo, že se tam vrátím, najdu jeho rodiče a pokusím se jim to vysvětlit, aby mě odpustili. Blbost. Nejspíš ani oni nežijí ... jak bych je hledal? Snad mně Bůh odpustí.

Thomas J. A.

rozhovor natočen 23. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 55
- veteránem z: Vietnam 1967 - 1968
- věk během nasazení: 17 - 18
- funkční zařazení v bojové jednotce: USA, průzkumník tunelů (Tunel Rats) 42.

Můj otec byl veteránem z druhé světové války a můj bratr byl ve Vietnamu a já jsem nemohl dopustit, aby byl lepší než já. Byl mezi námi tehdy určitý konflikt o to, kdo je lepší. Musel jsem tam jít, když tam byl on. Nebyla jiná možnost. Jen jsem věděl ... chtěl jsem něco udělat s mým životem a neměl jsem ponětí, co dělat. Tak jsem odešel ze školy a dal se k armádě. Dokonce jsem u odvodu neudal pravý věk. Přidal jsem si rok. Pořád říkali, jak jsou na něj (*bratra*) pyšní a že já nic nedokážu. Ani ve škole. Nechtěli mě znát. Chtěli znát Billyho. Toho, kterého znali před tím a toho, který už není.

Co se s ním stalo?

Padl ve Vietnamu.

Jaký byl?

Zlý... (*latence*) Byl jsem nejmenší z roty a taky nejhubenější. Musel jsem se umět prosadit.

⁴² Tunel Rats (tunelové krysy) – vojáci určeni k průzkumu v tunelech, který Vietcong budoval v Jižním Vietnamu, zejména na severovýchodě od Saigonu v oblasti tzv. Železného trojúhelníku.

Taky jsem míval nějaké konflikty, jako každý, ale nebylo jich moc. Na škole si na mě nikdo nedovolil. Vždycky, když si někdo myslel, že mě může dostat, tak toho dost litoval. V armádě jsme na tom byli všichni stejně, takže jsme spíš drželi pohromadě. Říkali mi žížala, protože jsem se všude protáhl. Možná to byl důvod, proč jsem se stal tunelovou krysou. Abych měl větší respekt. Samozřejmě ti to nemůžou nařídít. Musíš se dobrovolně přihlásit, tak jsem řekl – OK, já můžu. To je cesta k vyznamenání. Jen málo lidí to dělalo. Mělo to dvě stránky. Každý tam měl dvě stránky. Byl čas odpočinku a zábavy a to jsi mohl být sám sebou. Tím, kým jsi byl, než ses tam dostal. Ano, moje reakce na násilí se rozvíjely. Přesně jako všichni ostatní, přizpůsobil jsem se situaci. Velmi rychle jsem si našel skupinu kámošů a dělal to, co oni. Všem nám bylo mezi 19-21 a rychle se z nás stali chladnokrevní zabijáci. Přizpůsobil jsem se. Stejně jako by ses přizpůsobil ty, jako každý. Pomalu jsem se naučil umění nenávisti a bezohledného zabijení nepřítele. Velmi rychle jsem se naučil nenávidět žlutáky každým nervem svého těla a jediné o co mi šlo, bolo zabít jich co nejvíc. Zoufale se snažili mě zabít. Nenáviděli nás víc, než jsme my nenáviděli je. V každém je ukrytý zabiják. Stačilo se otočit a byl jsi jím. Poté, kdy jsem viděl své kamarády mrtvé, roztržené vejpůl, začal jsem dost pít. Pořád jsem u sebe nosil lahvičku whisky a taky balíček trávy. Nesměli jsme ji mít, ale kouřili jsme ji skoro všichni. Před akcí, po akci, kluci brali i heroin, kokain, každý si navykl na určitá narkotika. Pomohlo nám to dělat naši práci. Stal se z tebe jiný člověk. Někteří kluci byli paranoidní, ale já jsem pak o to víc chtěl jít do akce.

Vzpomeneš si na první zabití?

To byl můj asi třetí průzkum tunelu. Jeden mě překvapil, tak jsem ho střelil a zabil. Celé to mohlo trvat pár vteřin. V tu chvíli nic necítíš. Nic. Ani úlevu, ani strach, nic. Lezl jsem ještě dál, ale už tam nikdo nebyl, tak jsem se vrátil a pak jsme ten tunel vyhodili do vzduchu. Do základního tábora jsme se vrátili až za tři dny potom. Do té doby jsem na to moc nemyslel, ale v táboře jsem se opil z radosti, že jsem to přežil. Vlastně, nemohl jsem spát. Představoval jsem si, jak asi vypadal. Ale já ho vlastně vůbec neviděl. Vše to byl jen instinkt. No, nebylo mi z toho moc dobře. Asi ze strachu, nebo možná z toho zápachu tam dole. Víš, v tunelu, je tam takový malý výstupek a tma tak černá, jako když jsi slepý a dalo se jít jen podle čichu, sluchu a hmatu. Vietnamce jsem cítil dlouho před tím, než jsem na ně narazil. A taky tam byly krysy velké jako kočky. Byly zpravidla na začátku tunelu, protože předpokládali, že se Američan otočí, když je uvidí. Jdou k tobě, koušou tě, ale já se kolem nich vždycky proplazil a nikdy mne žádná nekousla. Mohl ses dotknout věcí a říci, co to bylo. Někdy se kluci dotkli nesprávných věcí. Jednou jsem narazil na takovou divnou pánev. Vysílačkou jsem o tom informoval ženisty a ti

mi řekli, ať na nic nečekám a okamžitě odtamtud vypadnu. Nemůžu říci, že jsem neměl strach, ale nebyl na něj čas ani prostor. Musíš se toho zbavit, nebo se z tebe stane klaustrofobik. Strach může být jen velmi špatná emoce. Může tě roztrást, že nemůžeš fungovat. To byl důvod, proč jsem vždycky chtěl mít adrenalin pod kontrolou. Když mi došlo, že jsem tam mohl být v devíti z deseti případu mrtvý, tak jsem měl adrenalin tak vysoko, že důležité bylo jen zabít. Když jsem potkal nepřítele, vždy jsem ho zabil. Když ho objevíš první, zabiješ ho, když je to naopak, zemřeš. Spousta z nich zaváhala. Nevím proč, asi byli překvapení, že mě vidí.

Jediné, co našeho poručíka zajímalo, byl počet zabitých. Říkal, „běžte do tunelů a dostaňte je. Oddělte je, co nejvíc. Potřebujeme další mrtvé, další mrtvé, další mrtvé.“ Neustále tě to udržovalo v ráži. Dostat někoho v tunelu bylo víc, než na zemi. Udělal jsi skutečně něco, když jsi někoho zabil v tunelu. Mohl jsem dělat, co jsem chtěl. Nemusel se nikomu zodpovídat. Když jsem někomu vyrazil mozek, byli šťastní, že jsem to udělal. Dostal jsem jich dost. Už jsi byl někdy nervózní tak, že sis myslel, že přijdeš o rozum? ... Někteří lidé nenávidí, a tak jdou a zabijí. U mě to bylo jiné. Byl to nepřítel, takže musel být zabit. Drogy a alkohol byly levné, snadno dostupné a legální. Bylo nám dvacet a zestárlí jsme tam o desetiletí. Mám na mysli to, že denně jsme tam rozhodovali o životě a smrti druhých. Ten zemře, toho ještě necháme žít. To tě naplní velkou silou. Nešlo o žádné politické kecy jako svoboda a demokracie, do hajzlu. Jediné, co nás zajímalo bylo přežít a mít co nejvíc body-counts⁴³. Zabíjel jsem hlavně, abych měl body-counts. No vlastně nejen proto. Bylo to lepší. Ne jako poprvé. Každé zabití jakoby ti umožnilo být více živ, cítit se o něco lépe. Jinými slovy, povzbudilo tě to. Neskákal jsi hned radostí, ale je takové místo v srdci (*nadechne se a pak jakoby si oddechl*), že se pak cítíš dobře.

Mohl bys to k něčemu přirovnat?

Sex. A pak, zní to špatně, nevím, jestli ti to otisknou (*smích*), sex je skvělá věc, ale pokud ji srovnáš se zabíjením, je to lepší pocit. Je to to, co tě dostane.

Kolik lidí jsi dostal?

Čtyřicet dva.

Víš to tak přesně?

Uřezával jsem jim uši.

Prosím?

⁴³ body counts – počet zabitých na kontě

Nevím, jestli to u vás máte, takové řetízky do sprchy, které mají na sobě klipsy. Tak na to jsme je připínali a chodili s tím na opasku. Bylo to jako trofej. Víš, mohl jsem to ukázat, jako kolik jsem jich dostal, víš, jak to myslím. Někteří to obdivovali, jiní si mysleli, že jsem nemocný, ohavný, říkali, že už jsem mrtvý a nemám srdce.

Co se s tím stalo?

S čím?

S tím řetízkem s ušima?

Vzali mi je na celnici, jinak bych je ještě měl. Rád bych ti to ukázal. Bylo to uspokojující dívat se na ně a říkat si – „jo, je jich tam tolik, od kterých už je pokoj“. Naše rota měla na kontě největší počet těch, které jsme zabili z celého praporu.

Uměl by sis mě představit jako sebe? Jako toho, kdo zabijí?

(smích) Jistě. Kohokoli. Stačí, abys to jednou udělal, a pochopíš to. Abys byl v té situaci. Ty si byl ve válce ne?

Jen v mírové misi. Tam není cílem zabíjet. A pak v Iráku, ale jen krátce. Ani tam jsem nemusel bojovat.

Všechno, co musíš udělat, je jen zmáčknout spoušť. Zbytek udělá tvoje zbraň. Je to zvláštní, tak jak ty se mě na to nikdo nikdy neptal. Skutečný důvod, proč se na tyhle věci nikdo neptá, je asi ten, že jsou to dost odporné věci. Víš, asi se bojí, že by se jim o tom mohlo zdát.

Tobě se o tom zdá?

Ano. Občas. O tunelech a žlutácích uvnitř a taky o tom, jak střílím. Jediné emoce, které stále pociťuji k Vietnamcům, jsou pocity nepohodlí. To mám ke všem orientálcům. Trvalo mi chvíli, než jsem to pochopil, ale teď se domnívám, že to pochází ze skutečné nenávisti, kterou jsem viděl na tvářích mnoha Vietnamců. Jsem stále neklidný, když se ocitám ve skupině, která se skládá z této rasy lidí. To se může zdát divné, ale rozhodně jsem více tolerantní k jiným rasám, náboženstvím a ideologiím díky tomu, že jsem byl ve Vietnamu. Viděl jsem z první ruky, že všichni lidé jsou stejní. Všichni potřebují a chtějí stejné věci a rozhodně zabijí ostatní lidi, aby hájili své domovy, rodiny a zájmy. Když jsem byl ve Vietnamu ... rozhodně jsem tolerantní k chování a respektuji jiné kultury, ale oni.... Myslí si o sobě, že jsou nadřazený národ. Bez ohledu na to, jak jsou malí, nevědomí nebo nevzdělaní, jsou všichni schopni nepopsatelného násilí. Stále sním o tom, že se tam vrátím. Ale ne tak, jak se tam teď jezdí. Chci tam jet zabíjet.

Proč?

Stýská se mi po tom. Nikdy pak jsem už nic tak silného nenašel. Odvezou tě tam, ukážou ti, co je možné a pak tě pošlou domů a čekají, že se budeš chovat jako normální člověk. Jak s tím mám žít. (*slzy v očích, latence 30 sekund*) To je jedno. Myslíš, že to, co ti říkám, bude někoho zajímat? Lidi se ti na to vyserou.

William F. K.

rozhovor natočen 23. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 54
- veteránem z: Vietnam 1970 - 1972
- věk během nasazení: 19 - 21
- funkční zařazení v bojové jednotce: USA, samopalník

Už od dětství jsem chtěl k armádě. V padesátých letech se hodně mluvilo o hrdinech z druhé sv. války. Můj strýc padl ve Francii. Byl to hrdina. Celá rodina na něj byla pyšná. Táta byl elektrikář u svého bráchy. Prodávali a montovali domácích elektrické spotřebiče. Nežili jsme si zle. Máma si občas přilepšila úklidem a domácími pracemi tam, kde táta montoval ty elektrické krámy. Žili jsme v Illinois. Tam bylo dobře. Vše bylo, jak má být, víš jak to myslím. U nás doma mělo všechno své místo, věci i lidi. (*smích*) Na den díkuvzdání a na Vánoce přijížděla spousta příbuzných, máma celý dny jen vařila (*smích*), ale bylo to dobré. Nikdy jsme neměli Den díkuvzdání bez krocana a toho máma fakt uměla. Ona pořád něco dělala, byla hodná, ale taky nás uměla srovnat, víš jak to myslím. Mám ještě starší sestru a brácha je o pět let mladší, tak si to umíš představit. V neděli jsme museli chodit do kostela. Jsem metodista, víš. Táta, to bylo něco jiného. Jeho jen tak nic nerozházelo, víš jak. Asi proto, že byl furt pryč, tak byl v klidu (*smích*). Kluci ve škole – byli divní. Občas jsem se musel s nimi poprat, víš, jak to chodí. Raději jsem byl doma a něco jsem dělal. Jo, chtěl jsem k armádě. Veteránů si každý vážil. Říkal jsem ti, že strejda padnul ve Francii? Odkud, že jsi?

Z České Republiky

A jak je to daleko od Francie?

Asi tisíc kilometrů východně.

Strejda byl pro všechny pánbůh. Je tam pohřbený. Chtěl jsem tam jet navštívit jeho hrob. Já si ho jako kluk představoval jako Supermana. Říkal jsem si, že musel být fakt statečný. Máma říkala, že byl hodný. Chtěl jsem být jako on. Taky mě vždy přitahoval ten řád, to že vše má své místo a svá pravidla. To se mi na armádě líbilo, ten řád, víš, jak to myslím. No, hned jak jsem skončil střední, tak jsem nakráčel přímo na nejbližší rekruotační centrum. Nejdříve jsem sloužil rok ve Státech, až pak mě poslali do Vietnamu. Musel jsem čekat, doktor mi to nechtěl povolit, ačkoli jsem o to opakovaně žádal. Chtěl jsem do Namu. Zažít válku, jako strejda. Jo, padl ve Francii. Hrdina.

Přiletěl jsem do Saigonu, tam jsem byl asi dva dny a letěl jsem do Dak To. Něco ti povím. Cestou to chlápek, co seděl vedle mě ve vrtulníku, dostal. Nikdo to nečekal, ani jsme neslyšeli výstřel a najednou se vedle mě zhroutil. Rozumíš? Všude krev a vnitřnosti, to se vsad'. Měl jsem to všechno na sobě. Ty bláho, všechno na sobě. Nejdříve jsem se lekl, že je to moje. Byl jsem v šoku. Bylo to, jako bych byl zfetovaný. Vše najednou běželo pomalu a já to vnímal zdálky. Rozumíš? Jako bych byl ve filmu. To se mi pak stalo ještě mnohokrát, že jsem měl najednou pocit, že se mě to netýká, že se jen dívám na film a navíc špatnou stranou dalekohledu. Byl jsem v šoku. Umíš si to představit? Já jsem si o teda Charliem nedělal žádné iluze. Žádné, rozumíš. Ještě než jsem odletěl do Vietnamu, tak jsem o Charliem věděl dost od kluků, kteří tam už byli. Nemohu říct, že by to byla nenávist, spíš jsem měl vztek. Za tu drzost, s kterou dělají našim klukům ty věci a tady (v USA) s nimi ještě sympatizují. Ne, nebylo v tom nic osobního, ale chtěl jsem si to s nimi rozdat. Měl jsem chuť to žlutákům pěkně osolit. Rozdat si to s nimi.

A pak, nevím, nevzpomínám si, kdy to bylo poprvé. To se nedá takhle říct. Pálíš do džungle společně se všemi kluky, mezi stromy se něco hýbe, pak občas někdo zařve, ale kdo ví, kdo koho trefil. (*latence 30 sekund a dlouhý pohled z okna*) Načapali jsme jednoho, který se snažil odnést zbraně z úkrytu, který tam Charlie měl. Vylezl ze země jak nějaký zatracený duch. Měli tam síť tunelů, víš, co myslím. Viděl nás ale dřív a začal utíkat. Hrozně mě vylekal. Ani jsem nebyl ve službě a vůbec bych tam Vietnamce nečekal. Z leknutí jsem do něj vyprázdnil zásobník. Byl jsem tak vyděšený, že jsem do něj pak ještě kopal ... (*nesrozumitelné*) ... bajonet. Bylo mi z toho na nic. Pak jsem se pozvracel.

Z toho leknutí?

Bože, jak jsem se lekl. Zkurvysyn jeden. Celý zatracený zásobník. Nebyl na něj hezký pohled, to ti teda povím. A taky ten zápach. Cítil jsi někdy mrtvolu? Nemyslím v rozkladu, ale to, jak je člověk cítit, když je mrtvý. Krev, vnitřnosti, víš, co mám na mysli.

Ano, vím, jak je to cítit?

Ve Vietnamu to bylo hodně cítit. Je tam vedro a vlhko. Tady (v *New Yorku*) je taky často vlhko. Ne tolik, jak tam, ale když je tu vlhko, nemůžu projít před čínskou restaurací, aby mi z toho nebylo na nic. No, nepředstavoval jsem si své první zabití zrovna takhle. Do hajzlu, bylo mi z toho fakt na nic. Víš, o čem mluvím? Mluvím o rozpáraném zatraceném břichu. (*Přikyvování, latence 20 sekund*) Pořád jsem si říkal, že tohle se ve filmech s Johnem Wayneem nestává, to se teda vsaď (*smích*). Možná jsem pořád věřil tomu, že taky budu ten hrdina, jak on. Bylo mi z toho všeho na nic. Proto bylo lepší střílet do džungle ve velké skupině. To nebylo tak osobní, ale pak jsem se skamarádil s jedním, co tam byl už třetí turnus. Ten mě naučil pár triků, které už stály za to.

Jakých triků?

Byli jsme v operaci, které se říkalo Search And Destroy. Slyšel jsi o tom?

Ano, vím, o co šlo.

Sami jsme vyráželi na takové patroly. Byli jsme dva. Chlápek s vysílačkou a M16 a já s M14 se zaměřovačem. Šli jsme sami vždy tak dva, tři kiláky od naší skupiny. Našli jsme si nějaké dobré místo a pozorovali. Jednou jsme narazili na jedenáct žlutáků a všechny jsme je dostali. Vtip byl v tom, že když šli za sebou, zastřelíš nejdřív prostředního, pak hned prvního, otočíš zbraň a střelíš posledního, pak zase prostředního a celé to opakuješ. To je tak zmate, že je dostaneš všechny. Je to prosté. Rozumíš, nejdřív prostředního, pak prvního a pak posledního a znovu. Vážně nevím, kolik jsem jich celkem dostal. Někteří kluci to počítali, já ne. Pozitivně vím tak o třiceti, ale kolik jsem jich trefil dohromady, to nevím. A žlutáci ne a ne si dát konečně pokoj. Byli to mrňaví zatracení zmetci. S každým zabitým jich bylo o jednoho méně. Proto jsem tam byl. Dávalo mi to smysl, chápeš? Pro mě to byli prostě žlutáci. Taky mi připadali jak strašáci, jak se tak motali v těch rýžových polích. Vůbec jsem nechápal, proč pořád bojují. Kdyby to vzdali, měli by se líp. Oni ale stále dělali nějaký bordel. Taky mi vadilo, jak bojovali. Byli to zatracení zbabělci. Zbabělci, rozumíš? Člověk je možná lovec. Já si tak alespoň připadal. To mě bavilo. To se taky nikde neříká. Někdy jsme stříleli jak blázni, to se vsaď, a ani jsme nikoho neviděli. To pak máš pocit, že se zblázníš strachy. Když vidíš, že jsi někoho zasáhl, je to velká úleva. Uspokojení.

No a pak byl najednou můj turnus u konce a já přiletěl domů. Měl jsem výhodu, že jsem v armádě zůstal ještě pět let. Návrat domů jsem nevnímal tak těžce. Jo, to byla výhoda. Až po letech mi došlo, že jsem možná stále věřil tomu, že se do války zase vrátím. Problémy jsem začal mít až pak.

Jaké problémy?

Drogy. (*latence 50 sekund*). Heroin. To je v jedné písničce (*zpívá*) When the heroin is in my blood/ And that blood is in my head/ Then thank God that I'm as good as dead.

Tu píseň znám.

Když si píchneš do žíly, je to podobné uspokojení, jako když se ti povedlo někoho trefit. Víš, najednou je všude klid, nic ti nehrozí, vše je v pořádku. Uspokojení. Vše je v klidu. Možná, že když člověk zabije, zemře na chvíli s tím, koho trefil. Co myslíš? Ten už má taky jen klid a mír. Heroin mi to dával. No a pak to bylo špatný. Víš, jak to chodí. Rodina v háji, kamarádi v háji, peníze pryč... Všechno v hajzlu. Armáda má řád, válka má řád. Tam víš, co je dobré a co je špatné. A to nejhorší musíš zničit. To co je tady, je jen chaos. Nikdy nevíš, co kdo vymyslí a nemůžeš s tím nic dělat. Všechno se pořád mění... Jediné, v co věřím, je to, že až umřu, zažiji zase ten klid... (*notuje*) tak dobrý jako mrtvý.

Uspokojení?

Ano, uspokojení. To je má představa ráje. Uspokojení a klid.

George S. B.

rozhovor natočen 23. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 72
- veteránem z: Korea 1952 - 1953
- věk během nasazení: 19 - 20
- funkční zařazení v bojové jednotce: USA; kulometčík

Byl jsem odveden. V té době ještě nebyla v USA profesionální armáda. Nu a já byl odveden zrovna v době, kdy byla válka v Koreji. Velení osmé armády mě poslalo k 32. pěšímu pluku 7. divize, která se formovala v Japonsku při úpatí hory Fuji. Pak jsme v Jokohamě nastoupili na starou loď. Kolik jsme toho věděli? Podmínky na lodi byly špatné. Pak, aby to bylo ještě horší, narazili jsme na tajfun Kezia a téměř každý z nás dostal hroznou mořskou nemoc. Ať už nás čekalo cokoli, chtěli jsme se dostat na břeh. 15. září se USMC vylodila u Inčonu a vytvořili předmostí. Naše jednotka přistála následující den, abychom kryli pravý bok mariňákům a udrželi silnici vedoucí do Soulu z jihu. Poprvé jsem poznal válku pár dní po vylodění. Přpravovali jsme se na tancích a v jednom městě byl ukrytý komunistický T-34. Spustil palbu na náš přední tank, zničil ho a zabil velitele tankové roty. Nakonec byla situace stabilizována a my jsme pokračovali, ale byl to hrozný zážitek. Poprvé jsem se s nepřítelem střetl asi týden po tom, co jsme se vylodili. Měli jsme za úkol držet obrannou linii. Čekali jsme dlouho, možná několik hodin. Pak začali vybíhat. Bylo to úplně nesmyslné. Většinu jsme dostali kulometry, nebo granáty. Nikdo z naší jednotky nebyl ani zraněn.

Jaké to bylo poprvé někoho zabít?

V tu chvíli?

V tu chvíli i poté

V tu chvíli ti to vůbec nedojde. Nijak o tom nepřemýšlíš. Jen se snažíš dělat to, co tě naučili ve výcviku. Šlo o to nedovolit nikomu z nich, aby se k nám přiblížil natolik, že by mohl hodit granát. To jsme dělali. Nepřemýšlel jsem o tom, ani si nevzpomínám, že bych něco cítil. Ale pamatuji si, že v noci se mi vraceli výkřiky. Oni křičeli jinak, než naši kluci, když byli zranění. Bylo to hrozné. Bylo mi jich líto. Tehdy. Pak už ne, když jsem viděl, co dovedou. Ale řeknu ti ještě jednu věc. Druhý prapor našeho pluku překročil řeku v těch obojživelných traktorech, které jsme nazývali "vodní buvoli". V jednu chvíli jsme vylezli na strmý kopec a narazili na severokorejské zákopy. Najednou jsem stál tváří v tvář dvěma ozbrojeným Severokorejčům. Vytáhl jsem spoušť své karabiny a zastřelil je. Byl to okamžik. V první chvíli mi vůbec nedošlo, co se stalo. Byl to prostě instinkt. Pak mi to došlo. Říkal jsem si „pane bože, já je zabil. Já zabil nepřítele.“ Ale zase jsem nic mimořádného necítil. Snad údiv nad sebou samým, jak rychle jsem reagoval. Kdybych byl o zlomek vteřiny pomalejší, byl už bych mrtvý.

Když si dnes vzpomenu na Koreu, první co mě napadne, je zima. Strašná zima. V Koreji jsme měli dva nepřátele – komunisty a mráz. To počasí bylo hrozné. Dodnes se mi o tom zdá. Mnohdy jsme se nezahřáli i měsíc. Nebylo kde. Člověk sice nezmrzl, ale pořád ti byla zima.

Nebylo kde se schovat. Korejci byli nesmírně krutí. Jak k nám, tak i ke svým lidem. Viděl jsem pár zajatců, nebo dezertérů a od zpravodajců jsme věděli, jaké podmínky mají. Moc jsme je neuznávali. Hodně jich dezertovalo. Číňané byli jiní. Více motivovaní a taky měli k nám větší respekt. Proto jsme měli i my větší respekt k nim.

Prošel jsem si Koreu až k čínským hranicím. Tam to bylo hodně tvrdé. Mráz a Číňané. Museli jsme pravidelně vystřelit dávku, aby nám kulomet zůstal funkční. Stejně se ale objevovaly poruchy.

Zabíjení mi radost nedělalo, ale na druhou stranu bylo v tom cosi ... jak bych to řekl ... magnetického. Člověk se na jednu stranu bál setkání s nepřítelem a na druhou si to přál, aby mohl střílet. Nejhorší byly ty chvíle před útokem, ale taky jsme už chtěli, aby to začalo, protože to čekání bylo nejhorší. Když to začne ... v tu chvíli z člověka ten nepříjemný strach spadá. Je to jak rychlá jízda autem. Člověka při tom mrazí, ale líbí se mu to. A když někoho dostanete, tak jste spokojen. Tedy, nejste šťastný, to ne. Spokojený. Kvůli tomu tam jsi. Prostě víš, že děláš to, co od tebe ostatní čekají. Kryješ je a oni zase tebe.

Jde to k něčemu přirovnat?

Když jste mladý, tak nějak podobně prožíváte sex. Ano, je to podobné. Nejste vzrušený, myslím sexuálně, ale podobně se vám to líbí. Je to těžké to popsat.

13. dubna 1953 zaútočila naše četa na kótu 1073 poblíž oblasti tzv. Železného trojúhelníku Severní Koreje. Odpor byl tuhý a někdy bojoval muž proti muži holýma rukama. Noc před tím se mi zdálo, že jsem raněn. Ano, narazili jsme na poměrně tuhý odpor a museli jsme se stáhnout. Při ústupu mi kulka mi zasáhla rameno a prošla dolů do plic. Helikoptérou mě evakovali v nemocnici MASH mi zachránili život. Tím pro mě válka skončila. Ještě jsem byl na rekonvalescenci v Japonsku a v létě 1953 jsem přijel domů.

Ale bylo to těžké. Já už byl ženatý a nikdy své ženě nebudu moci být dost vděčen za to, že to se mnou vydržela.

Co se stalo?

Změnil jsem se. Byl jsem hodně agresivní, pil jsem. Chodil jsem i k psychiatrovi. Časem se to nějak samo srovnalo, ale trvalo to dlouho. Dodnes se mi stane, že jsem najednou podrážděný, vzteklý a nevím proč. Taky mám občas zlé sny, ale už ne tolik jako dřív. Post-traumatická porucha je nevyléčitelná nemoc. Mohou ti pomoci, ale nevěřím, že se z toho někdo může dostat úplně. Člověk se musí naučit s tím žít.

Bartholomew P. B.

rozhovor natočen 23. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 56
- veteránem z: Vietnam 1968 - 1970
- věk během nasazení: 18 - 20
- funkční zařazení v bojové jednotce: USMC, samopalník

Byl jsem odveden. V té době... Kdybych nebyl chudý, nešel bych, nebyl bych ...Pokud by moje rodina měla spoustu peněz, nikdy bych nešel do námořní pěchoty. Nechtěl jsem jít bojovat. Báł jsem se. Znal jsem už nějaké veterány z Vietnamu z dřívějšíka a ... no, víš ... přišli mi divní. Taky kolovalo mnoho historek o rákosácích, co dělají a tak. Ale nedalo se nic dělat. Naši nebyli tak bohatí, aby mě vyplatili. V roce 1968 jsem absolvoval základní výcvik na Paris Island. Řekli nám, že se od mariňáka předpokládá, že spáchá sebevraždu a půjde první proti nepříteli ať už s puškou nebo bajonetem. Cílem výcvikových seržantů bylo z nás vymáčet veškerý předchozí život, uvést nás do stavu naprosté bezútěšnosti, fyzicky a psychicky nás týrat do té doby, dokud jsme nebyli přesvědčeni nejen o tom, že jsme ta nejnížší spodina na zemi, ale také že naše jediná naděje na spásu, je získat mariňácký odznak a dát život smysl tím, že se obětujeme. V době, kdy jsem vstoupil do USMC, jsem měl za to, že válka ve Vietnamu se nijak neliší od jiné. Můj dědeček bojoval v první světové válce, můj táta a strýcové za druhé světové války a několik kluků bojovalo v Koreji. Chtěl jsem dělat svou roli, stejně jako moji příbuzní přede mnou. Věděl jsem, že Vietnamci jsou chudí, tvrdě pracující lidé. Vietnam, jak severní, tak i jižní, od doby, kdy začala historie, věděl málo o míru. Nejdřív je ovládala Čína, po níž následovali Mongolové, Francouzi a nakonec komunisté, všichni připravení podrobit si rodného Vietnamce.

Nejdříve jsem půl roku sloužil v Kalifornii na letišti. Vozili tam mrtvé a raněné. Museli jsme překládat ty pytle do jiných letadel. To byla hrozná práce. Do Vietnamu jsem odletěl v létě 68. Tehdy probíhala naše ofenziva. Říkalo se, že snad půjdeme až do Kambodži, nebo Laosu.

Hrozné bylo podnebí. Horko a vlhko, bahno všude, průměrně kolem 128 palců srážek ročně, v poledne teploty často přesahovaly 100°F. V džungli mohl člověk narazit na spoustu havěti - hady, pavouky a tak. Kromě pastí, co tam dal Vietkong. Na druhou stranu tam člověk potkal dobré lidi. Dost jsme drželi pohromadě. Většinou. Taky bylo pár takových, co s nimi byly problémy, ale to se vždy nějak spravilo.

Nevzpomínám si na úplně první setkání s nepřítelem. Každou chvíli se střílelo a nikdo nemohl říci pozitivně, zda šlo o planý, nebo ostrý poplach. VC byli zatraceně dobří vojáci, ale lidské zrůdy. Bojovali statečně, to tedy ano, ale to, co dělali našim klukům, nebo i vesničanům, vlastně svým lidem, to se nedalo pochopit. (*Latence 40 sekund*). Jednou jsme našli jednoho z našich. Byl pověšen za ruce na větvi stromu a pod ním ještě doutnal oheň. Shořel až do pasu. Byl už mrtvý, ale musel šíleně trpět. Měli jsme takový vztek, že jsme stříleli do buše vším, co mělo hlaveň. Kdyby nám některý z nich padl do ruky, asi bychom ho roztrhali holýma rukama.

První, kterého jsem zabil a viděl ho, byl VC na stráž. Měli jsme noční přesun a já byl point-man. Šel jsem na průzkum asi jeden kilometr od naší skupiny. Narazil jsem na pár žluťáků, kteří tam spali. Jeden byl na stráž. Tak jsem se tam k němu připlížil a zezadu jej podřízl, aby mě neprozradil. Vrátil jsem se ke klukům a společně jsme je pobili.

V první chvíli mi to nijak nepřišlo. Byl jsem podělaný strachy, aby si mě nevšiml dřív, než ho dostanu. V tu chvíli to máš, jako když koukáš z díry. Vidíš jen svou ruku, nůž a krk. Jediné, nad čím přemýšlíš, je jak nejlépe říznout, aby to bylo rychle a hlavně tiše.

Jaké to bylo pak?

Myslíš, co jsem si myslel? Nic. Nelitoval jsem ho. To je válka. Nejsem vrah. Neměl jsem z toho ani radost, ani mě to netrápilo. Prostě jsem jen dělal to, co jsem musel udělat. (*latence 20 sekund*) No možná je tu jedna věc. Myslíš si, že tělo má paměť?

Určitě, vždyť když se třeba bojíme, nebo se cítíme špatně, tak si leháme do prenatalní polohy, protože si naše tělo pamatuje, že tehdy nám bylo příjemně.

Ano, ano, to je ono. To máš pravdu. No, víš, myslím na to, že si občas vzpomenu na to, jak jsem ho podřízl. Ale jinak, než si pamatuji jiné věci. Nikdy potom jsem už tak blízko nepříteli nebyl. Víš, cítím v ruce přesně to, jak mu praskl ohryzek, jaké to bylo řezat tu kůži a taky to, jak se mi po ruce valila hustá teplá krev.

Co při tom cítíš?

Vlastně nic. Není mi to nepříjemné, není to nějaká noční můra. Jen mě to občas znervózňuje.

Víš, vlastně je to hrozné někoho zabít. Já si na boj zase tak moc nepamatuji. Hodně se mi to slévá. Vzpomínám na jiné věci. Kamarády, to, jak jsme byli mladí, bary, kam jsme chodili, víš, jak to myslím. Boj byl vlastně vždycky stejný. Šel jsi do džungle, tam jsi na někoho narazil, často jsi ho ani neviděl a střílel jsi tak dlouho, dokud nebyli mrtví oni, nebo ty. Nebral jsem to nijak osobně. Nevím, kolik jsem jich mohl zabít. Kromě toho jednoho jsem vždy bojoval ve skupině a navíc jsme nepřítelé ani pořádně neviděli. Nijak jsem si to, že zabívám, nebral. Dělaš to, co se od tebe čeká, že budeš dělat.

Na jaře 70 jsem byl zraněn. Nic vážného, ale převeleli mě do Saigonu. Tam byl celkem klid, takže jsem si to tam prodloužil ještě o šest měsíců. Návrat pro mě nebyl nijak těžký. Stýskalo se mi po kamarádech, to ano, ale zase jsem si našel jiné. Možná jsem měl výhodu, že jsem si našel dobrou práci. Dodělal jsem si školu na práci s vysokým napětím, takže dělám pro různé elektrárny.

Co pro tebe znamená Vet Centrum?

Pro mě je to hlavně místo, kde se mohu potkat s lidmi, kteří zažili to, co já. Je tu i kluk od nás z jednotky, takže spolu probíráme to, co se stalo a tak. Víš, Vietnam je moje mládí, a přestože se na tu válku dost lidí dívá všelijak, já na to vzpomínám rád. Člověk tam byl tak nějak více živ.

Stephen M. L.

rozhovor natočen 25. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 52
- veteránem z: Vietnam 1970 - 1971
- věk během nasazení: 17 - 19
- funkční zařazení v bojové jednotce: US Army, bojový ženista

Vstoupil jsem jako dobrovolník, ale jen proto, že by mě stejně odvedli. Navíc jsem neměl práci a z mých kamarádů už byli někteří odvedeni, vzpomínám si, že dva už byli mrtví. Zůstali tam

dole. Bral jsem to jako hotovou věc. Prostě byla taková doba a nikdo se nás na nic neptal. Moji rodiče už spolu nežili. Otce jsem neviděl od svých devíti nebo desíti let. Moji přátelé, kteří byli ještě doma a já jsme se rozhodli narukovat společně. Doufali jsme, že budeme sloužit ve stejné jednotce. Nakonec nás ale rozstrkali na různá místa. Mě určili, abych se stal bojovým ženistou. Absolvoval jsem nějaké kurzy a už mě poslali do Vietnamu. Zpočátku to bylo dobré. Byl jsem v Saigonu a jen občas nás poslali zničit nějaký tunel. V Saigonu bylo dobře. Spousta ženských a prakticky zadarmo, víš jak to myslím (*smích*). V Iráku si zdaleka neužijete tak, jak jsme si užívali ve Vietnamu. To mi věř. Zdá se mi, že jsem snad vůbec nebyl střízlivý. Jednou jsme sehnali snad metrů trávy (*marihuanu, pozn. autora*). Nevěděli jsme, co s ní, tak jsme s ní zatopili v kamnech. Ale začalo to kouřit i v jiných místnostech a my jsme sjeli snad celé velitelství (*smích*). Pak mě ale poslali k DMZ a tam to bylo tvrdší. Vietkong v té době už prakticky neexistoval, zato na nás tlačila NVA. Likvidovali jsme hlavně mosty a taky jsme pokládali miny. Jednou jsme měli za úkol položit miny na louku až k hranici buše. Byli jsme už skoro hotoví, když z lesa, z ničeho nic, vyrazily dva tanky. Museli tam být schovaní. Pak nám řekli, že nejspíše čekali na posily a my je vyplašili. Vyjeli proti nám ze vzdálenosti asi pětiset stop a hned začali střílet. Zpočátku jsem vůbec nechápal, co se děje. Hrozně jsem se vyděsil. Ještě teď si vzpomínám, jak hrozný jsem měl strach. Když se na tebe řítí tank, nic horšího neznám. Čistá hrůza. Popravdě řečeno, odnesly to kalhoty, víš, co tím myslím (*smích*). Utíkal jsem, co to šlo, ale najednou mi někdo podrazil nohy. V takovém mělkém dolíku byl chlápek s bazukou. Strhl mě k sobě a řekl, že jestli chci přežít, nesmím se hýbat. On sám čekal, až se tanky přiblíží, co nejdříve. Pak mi řekl, že jakmile vystřelí, budeme muset utíkat. Byly tam trosky nějaké chýše, tu jsme si vyhlédli jako úkryt. Dnes si říkám, že ten chlápek musel mít nervy z ocele. Tank už byl skoro u nás a on stále jen mířil. Chtělo se mi křičet, ať ten zatracený krám proboha zmáčkne, ale on stále čekal. Pak to odpálil. Hned jsem začal utíkat, ale viděl jsem, že tank je na maděru. Ten druhý začal ihned pálit tam, kde jsme před tím byli schovaní, ale my už byli v té chýši. Pak se ozvaly rány. Někdo zavolal na pomoc dělostřelce a ti zničili i ten druhý tank. Šli jsme se pak na trosky podívat. Dva Vietnamci byli ještě živí, tak jsme je vyndali a pak je naložili do vrtulníku. Celé to mohlo trvat nejvýš pět minut. K těm mrtvým vojákům jsem nic moc necítil. Ani lítost, ani vztek. Oni chtěli zabít nás, ale nevyšlo jim to. Asi tři dny potom nám zpravodajci řekli, že se v naší oblasti pohybuje rota NVA. Vydali jsme se je hledat. Museli to být nějakí zelenáči, protože dělali za pochodu hrozný hluk. Ukryli jsme se, a když byli dost blízko, zničili jsme je.

Jak zničili?

Někdo střílel, ale mě se zasekla zatracená M16. Jediné, co jsem měl, byla pistole a fosforové granáty. Tak jsem jeden mezi ně hodil. Tři z nich to zapálilo... Uhořeli.

Jak ses cítil?

Vyděsilo mě to. Víš, je to trochu komické, ale řeknu ti tohle: Zažil jsi v dětství to, že jsi něco provedl, a když se to stalo, tak si se vyděsil, co jsi to udělal? Já jsem jednou s bráchou dal z legrace do kamen střelný prach z loveckých patron. Náš otec šel pak zatopit a kamna bouchly. Dodnes se s bráchou smějeme tomu, jak tam stál, černý jak negerská šlapka o půlnoci a vyjeveně zíral, co se stalo. V ten moment mi to ale k smíchu nepřišlo. Když to bouchlo, tak jsem si uvědomil – bože, to se nemělo stát, to jsme nechtěli. A přesně to, jsem cítil tehdy. Zní to divně, ti chlapi by mě zabili, ale já, když jsem je viděl, jak se tam škvaří, křičí a válí se po zemi, měl najednou chuť jít jim pomoc. Udělat něco v tom smyslu jako – hele chlapi, je mi to líto, to jsem nechtěl ... blbost, bylo mi z toho na nic ... pozvracel jsem se.

NVA na nás tlačila docela dost. My jsme si zas na oplátku udělali pár výletů do Severního Vietnamu. Každopádně to byli dost tvrdí vojáci. Kluci, co byli ve Vietnamu déle, říkali, že NVA je rozhodně víc, jak bych to řekl, ... fěr než Vietkong. Také proto jsme se k zajatcům chovali většinou slušně. Ten pocit, že jsem něco provedl, jsem měl snad pokaždé. Jednou jsme vyhodili do vzduchu nákladní auto plné vojáků. Přežili snad jen dva, nebo tři. Byly tam tři protitankové miny na sobě. Na druhou stranu mě to nějakým způsobem lákalo. Asi jako malé kluky láká dělat bordel a nic s nimi nesvede to, že je potom táta seřeže. Nešlo o to někoho zabít. To mě nezajímalo. Mě zajímal ... já nevím ... když něco odpálíš, něco zničíš ... no fascinuje tě to. Vždy jsem pak znovu chtěl jít do akce a něco rákosákům provést. Ale byli jsme vojáci. Oni by nám udělali to samé. Někteří chtěli různé žluťáky týrat, když jsme je zatkli, ale náš velitel to nedovolil. To jsem oceňoval. A pak, jednou, zrovna jsme se vraceli na základnu, nás přepadli. Zabili radistu a ještě dva. Velitel mi nařídil dostat se pro vysílačku a tehdy mě dostali. Kulka z kulometu mi roztříštila pánev. Myslel jsem, že je to můj konec, že už nikdy nebudu chodit. Chlápek v helikoptéře medevac říkal, že ta kulka je má letenka domů, ale to bych tam raději zůstal, to mi věř. Byl jsem po nemocnicích skoro dva roky. Naštěstí mě dali do pořádku. Mám tam sice železa jak na buldozer, ale chodím bez problémů. Měl jsem asi největší štěstí v tom, že jsem si našel krátce po uzdravení prima holku a vzali jsme se. Jsme spolu dodnes a máme tři děti. Já naštěstí nemám žádné velké problémy s tím, co jsem tam dole zažil. Zpočátku se mi zdávalo o tom, co se tam stalo, ale i ty sny přestaly. Jo, měl jsem štěstí.

Donald R. H.

rozhovor natočen 25. září 2005, New York, USA

1. Základní anamnestické údaje:

- věk: 56
- veteránem z: Vietnam 1967 - 1969
- věk během nasazení: 18 - 20
- funkční zařazení v bojové jednotce: US Navy, obsluha kulometu říčního člunu

Považoval jsem to za svou povinnost. Nejde o to, že by mě stejně dostali. Já se přihlásil dobrovolně a faktem je, že ty kecy o tom, jak ve Vietnamu bojovali odvedení chudáci, mě štve. Jen 40% bylo odvedených. Věděl jsi to? Tam dole byly zatracený komouši a já jsem hrdý, že jsem proti nim bojoval. Ty jsi z Československa? Tak vaše samopaly zabíjely naše kluky. Ale byly dobré, to ti povím. Nic osobního. Teď už tam komunisty nemáte? Buďte rádi. Kdykoli bych proti nim šel znovu. Poslali mě na výcvik na ostrov Mare v Kalifornii. Tam jsem se naučil ovládat člun (*PBR – Patrol Boat River*) a zbraně. To bylo v sedmašedesátém. Charlie se mi ukázal už na letišti, když jsme přistáli v Saigonu. Už byly otevřené dveře letadla, já zrovna pozoroval Vietnamce, kteří tam pracovali, když najednou bum. Celým letadlem otřásla rána. „Co je?“ ptal jsem se chlápka vedle. „Charlie bombarduje letiště, musíme ven. Jsme tu jak kachny na střelnici“. Povídá on. Venku ještě nebyly přistavené schody. Víš, chlape, nikdy by mě nenapadlo, jaká to může být výška. Asi bych neskočil, ale někdo do mě zezadu strčil a už jsem byl na zemi. Ani nevím, jak jsem se dostal z runwaye do takového mělkého příkopu. Byl plný bahna, takže moje krásná černá námořnická uniforma byla rázem v tahu. Pak střelba rázem ustala, vykoukl jsem a k našemu letadlu právě přivázeli schody. Jakoby se nic nestalo

Měli jsme PBR a s ním jsme jezdili hlavně v Deltě (*pozn. myšleno v deltě Mekong*). Naše mise byly nezávislé, měli jsme volnou ruku, ale taky jsme se pohybovali často uprostřed nepřátel, daleko od našich jednotek. Často jsme bojovali ve tmě. To bylo zlé, hlavně ve východním cípu delty Mekongu. Hledali jsme sampany, hlídkové nepřátelské čluny operující hlavně v jedné části řeky, které jsme říkali „Přepadová alej“. Taky jsme zachraňovali posádky zřícených

letadel a vrtulníků. Jednou zpravodajci dostali info, že tam Charlie pořádá mejdan. Dojeli jsme až na místo určení a ukryly se pod převislé větve stromů. Najednou jsme zaslechli hluk lodního motoru. Věděli jsme, že to nemůže být nikdo z našich a na rybáře bylo ještě moc brzy. Vyrázili jsme po zvuku. V dálce před námi byl pontonový most, po němž právě projížděla kolona ARVN (*pozn. armáda Jižního Vietnamu*). Najednou ticho prořízla rána a po ní výbuch. Zařval jsem „raketa“, ale to už dostal ponton přímý zásah a vozidla na něm šla ke dnu. Do sluchátek mi šly povely: „střelec na dvou hodinách“, „střelec na třech hodinách“ a já páčil jako o život, ačkoli jsem ve skutečnosti nic neviděl. Najednou se celá džungle napravo od nás rozzářila a já teprve v tu chvíli uviděl řadu běžících postav. Střílel jsem na ně, ale bylo to už stejně zbytečné. Shodili tam napalm, takže z nich nic nezbylo...

Co bylo pak?

Sundal jsem si helmu a oťrel si tvář. Všude jsem cítil něco lepkavého. Podlomily se mi nohy a já nebyl schopen říct ani slovo. Někdo mi chtěl dát napít, ale nešlo. Myslel jsem, že mi ustřelili hubu. Seržant mi říká „povol hubu, už je po všem“ a k ostatním, „on si vůl překousl jazyk“. No vážně, překousl jsem si jazyk. Chtěli mě ze srandy navrhnout na Purpurové srdce (*smích*).

Dostal jsem týden dovolenou, a když jsem se vrátil, stavěli jsme doky. Byl jsem zrovna na lešení, když se z amplionu ozval hlas CO (*pozn. velící důstojník*): „S okamžitou platností vyhlášu rudy poplach“. A hned se ozvala polnice. Ještě ani nedozněla, když odněkud přiletěla střela SAM. Vletěl jsem do roury, která byla nejbližší, a odjistil si zbraň. Střepiny pleskaly do plechu kolem mě a já tam byl jak špunt v lahvi. Ani jsem si nestihl nasadit taktickou vestu. Pak jsem slyšel zvuk nohou, jak běží. Vykoukl jsem z trubky ven a zahlédl Vietnamce, jak běží přímo ke mně. Vůbec si mě nevšiml. Byl tak blízko, že jsem ani nemusel mířit. Dostal to do hrudníku a byl po něm.

Co bylo dál?

Dál? Jak dál? Co myslíš? Všude řev, kravál, vůbec jsem netušil kde je kdo. Někdo křičel, že přicházejí, jako bychom to snad nevěděli. Byl jsem podělaný až za ušima. Pořád jsem si říkal „musím přežít, musím přežít, musím přežít“. Pak začala palba pomalu umlkat a ozývaly se jen občasné výstřely. Ranění řvali, všude prach a kouř. Nemohl jsem vylézt. Byl jsem úplně ztuhlý (*latence 10 sekund*). Když jsem vylezl a postavil se na nohy, zvedl se mi žaludek. Viděl jsem toho rákosáka, kterého jsem zabil, a bylo mi zle. Asi ze strachu. Pak jsem šel hledat nějaké lidi. Narazil jsem na chlápka bez nohou. Trčeli mu z nich kosti a jen sípal. Bylo mi z něj na nic. Zvracel jsem a přitom jsem řval „zdravotník“... Byla to hrůza.

Pak už jsme zase jezdili v Deltě. Někdy jsme jezdili třeba týden a na nikoho jsme nenarazili. A byly dny, kdy jsme byli v jednom kole. Jeden mi prostřelil lýtko. Nic to nebylo, ale dali mi to Purpurové srdce. Já pak všude říkal, že ho mám za ten jazyk (*smích*). Každopádně to stálo za to. Už nikdy jsem nezažil tak ...já nevím...silné pocity, jako tam. Byl jsem pyšný, že jsem u námořnictva, jezdím na člunu a chtěl jsem do akce. Víš, je to úžasný pocit stát za M60 (*pozn. kulomet ráže 12,7*), mít prst na spoušti a pálit. Nad tebou vlaje vlajka a ty víš přesně, kde jsi a proč tam jsi.

Odhadneš, kolik jsi jich dostal?

Těžko. Oni, nevím proč, chodili v řadě a tak to často bylo jako na střelnici. Nemůžu říci, kolik jsem jich dostal a kolik jen zranil. Taky byli často zalezlí v buši a my stříleli naslepo. Občas tam někdo zařval, takže jsme věděli, že to někdo dostal, ale pozitivních zabití moc nebylo...stejně v tom bylo něco ... něco, já nevím, ... povznášejícího. Někdy, když jsem páčil, se dostavila taková extáze, že jsem až křičel. To se nedá s ničím srovnat. Nedá.

Je ten pocit něčemu podobný?

...Nevím. Napadá mě píchání, ale není to přesné. Píchání je tak nějak jemnější. V tom pocitu je něco...drsného. Asi jako samet a smirkový papír. Kdyby lidi zažívali takovou extázi, jako jsem zažíval já tam pokaždé, když by se udělali, tak by nedělali asi nic jiného. (*smích*)

Chtěl jsem si prodloužit turnus, ale nedovolili mi to kvůli té prostřelené noze. Měl jsem zlost. Nechtěl jsem ještě domů. Líbilo se mi tam. I to, když je člověk vyděšený tak, že myslí, že zešílí, je nakonec dobré, protože pak následuje úžasná úleva. Pokud při tom není člověk pasivní, ale je zapojen do hry, pak je to skutečné uspokojení. Naštěstí mi ale nabídli, abych dělal výcvikáře, takže jsem ještě šest let v armádě zůstal. Dneska si říkám, že vlastně nevím, zda bylo dobré, že jsem odjel do Vietnamu. Člověku nedojde, že mu to změní celý život. Jeden podělaný rok...Neměl jsem žádné velké problémy jako třeba noční můry, nebo tak něco. Měl jsem ale problém zařadit se do života. Moji kamarádi se ženili, kupovali auta, brali si hypotéky a já si pořád říkal: „Ještě je čas, ještě musíš něco zažít“. Pořád jsem hledal nějaké vzrušení. No, žil jsem v Bronxu, takže jsem o něj neměl nouzi (*smích*). Ale stejně. Mám pocit, jako bych byl o něco okraden, ale vlastně ani pořádně nevím o co... seru na to, hlavně, že jsem to přežil a nakopal komoušům zadek. (*smích*)

Chorvatští veteráni

Milijan H.

rozhovor natočen 21. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 50
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 - 1995
- věk během nasazení: 24 - 28
- funkční zařazení v bojové jednotce: 140. brigáda, obsluha děla a protiletectvého kanónu

Dobrovolně jsem vstoupil do armády v září 1991. Tady jsem přinesl své lékařské záznamy. Jestli chceš, můžeš se podívat. Mám řadu zdravotních omezení. Nevím, zda to pro tebe bude nějak užitečné, ale jsou tam i nějaké psychologické analýzy a také potvrzení o tom, že jsem byl dobrovolník. Od roku 2005 se léčím s PTSD, ale nepřiznali mi invalidní důchod.

Poslali mě na ostrov Brač, kde jsem byl jako obsluha děla, coby stráž. Ztratil jsem tam několik přátel. Dva byli zabiti a další zmrzačení, jeden přišel o nohy a to všechno kvůli leteckým útokům, které na nás Srbové podnikali. Zasekl se nám protiletectvý kanón, tak to jeden běžel zpravit a při tom se to stalo. Byli jsme nezkušení. To bylo v listopadu 1991. Pak nás přesunuli na jižní frontu, k hranicím s Černou Horou. Tam byla situace mnohem horší. Měli jsme zabezpečit linii a bránit určitý úsek fronty. Během bombardování mě málem trefili. Skočil jsem do kráteru po bombě, neboť jsem věděl, že bomba nedopadne dvakrát na jedno místo. To mě zachránilo. Kontaktů s nepřítelem však mnoho nebylo. Byli jsme zakopaní více než sto metrů od sebe, takže jsme je viděli dalekohledem nebo z vrcholku blízkého kopce. O nepřítelích jsme příliš nepřemýšleli. Situace byla celou dobu velmi napjatá. Neměli jsme čas příliš o nich přemýšlet. Prostě jsme jen plnili rozkazy. Taky neustále hrozila diverze. Byli jsme informováni o tom, že používají zvláštní druh boje, kdy se proplíží za naše linie a tam zabíjí nebo ničí. Nikdy jsme s těmito diverzanty nepřišli do styku, ale neustále jsme byli před nimi varováni, takže jsme byli dost napnutí, málo jsme spali a neustále jsme byli v pohotovosti. Byli jsme hodně unavení. Občas jsme stříleli na stíny, jak jsme byli unavení. Do skutečného boje jsem se dostal tak pět,

šest měsíců po svém vstupu do armády. Takže celkem rychle. Vůbec jsem netušil, co mohu očekávat. Bylo mi pětadvacet, takže jsem jen poslouchal rozkazy. Několikrát jsem se ocitl přímo pod palbou. Nejhorší to bylo před tím a po tom. Když se to děje, člověk je tak nějak mimo, takže o tom moc nepřemýšlí a nemá čas se bát. Pro něj není v tu chvíli místo. To přijde až po tom. Šok. Člověk se třese tak, že myslí, že si až vytřese duši. Dělal jsem, co bylo třeba, ale bál jsem se, pochopitelně. Měl jsem však štěstí. To víš, že ti během boje běží hlavou řada věcí, ale nejdůležitější je, zůstat v tu chvíli v klidu. Například při tom leteckém útoku. Tam je velmi důležité zůstat v klidu a raději se schovat do kráteru než utíkat, přestože instinkt ti říká, abys utekl. To je hrozně nebezpečné, pokud nezůstaneš v klidu a propadneš panice. Nebo když nás ostřelovali minomety. Také je důležité být v klidu a nezačít prchat.

Jak těžké je použít zbraň proti nepříteli?

Je to těžké, ale zkrátka musíš. Navíc není čas přemýšlet o tom, zda to je nebo není těžké. To je prostě pud sebezáchovy. Není lehké někoho zabít. Není to přirozené. Pro někoho je to snazší a rychle si ten instinkt osvojí, někomu to trvá déle, ale nic jiného ti nezbyvá, pokud chceš přežít. Rozhodně je to velmi stresující a lidé na to reagují různě. Někteří po tom plakali. Cítili soucit s těmi, které zabili. Není to jednoduché. Mnoho lidí právě proto navštěvuje takováto zařízení (*myšleno Regionální centrum pro léčbu psychotraumat ve Splitu*). Každý si z toho odnese následky. Rozpadnou se ti sociální vztahy, máš méně přátel, jsi zkrátka izolovaný. A nejde jen o psychické následky, ale i o fyzické potíže. Já trpím celou řadou tělesných potíží. A do toho slyšíš o vši té korupci, kšeftování s vojenskými penzemi – ale to bychom tu byli dlouho.

Je něco, na co lze později vzpomínat s potěšením?

Určitě přátelství. Nic takového nikde jinde nezažiješ. Občas jsme mívali volna. Vždy jsme s kamarády jeli do nějakého blízkého města. Když jsem byl na jižní frontě, tak Dubrovnik byl dvacet kilometrů. Zažili jsme tam prima časy. To přátelství bylo o to silnější, že jsme byli všichni ve stejné situaci.

Co bylo po válce?

Nebyl jsem schopen pracovat v tom tradičním slova smyslu, jakože budu dělat osm hodin denně a nad sebou mít někoho, kdo mi bude říkat, co mám dělat. Mám svou práci, Dělam na sebe. Obkládám domy kamennými oblady. Ale je těžké se uživit. Stále se pohybuji na hraně existence.

Je možné říci, jaký druh válečné zkušenosti způsobuje tyto problémy?

To, že vidíš tolik utrpení. Přicházíš o přátele. Vidíš příšerné věci a ano, samozřejmě, sám se občas na těch příšernostech podílíš. To se člověku hodně vrací. Každá válka je jiná. Moderní vojáci asi nezažijí to, co my. Nevím, zda jim to, co jsem ti řekl, bude nějak k užítku. Rozhodně bych jim řekl, aby byli opatrní, a možná řeknu ještě jednu věc. Válka je sama o sobě hrozná, tak ať jí nedělají ještě horší, než už je. Zaplatí za to dvojnásobek.

Tomislav C.

rozhovor natočen 21. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 44
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 - 1993
- věk během nasazení: 17 - 20
- funkční zařazení v bojové jednotce: 140. brigáda, průzkumník

Já jsem se připojil k armádě ještě před válkou. V roce 1990 už každý v Chorvatsku věděl, že bude válka. V srpnu 1990 jsme věděli, že válka přijde, jen jsme nevěděli, kdy začne. Lidé se připojovali k domobraně, protože v té době jsme neměli svoje vlastní profesionální vojáky. Měli jsme jen domobranu, rozumíš. Každé město, městečko, vesnice ne, ale i malá města měly svou domobranu. Tak se lidi přidali k domobraně a začali chránit nádrže s vodou, elektrické vedení, elektrárny zkrátka vládní zařízení. V roce 1991 mi bylo 17 a půl a byl jsem v domobraně. Nikdy dřív jsem nebyl v armádě a neměl jsem vojenský výcvik. V létě 1991 jsem se přidal k 140. brigádě v Trogiru. To byla záložní jednotka. Ale velitel mě nechtěl, protože jsem neměl vojenský výcvik.

Proč jsi tak chtěl do armády?

Abych bránil Chorvatsko. A taky, v mé rodině, můj děda byl vojákem NDH⁴⁴. Byl ustašovec.

⁴⁴ Samostatný chorvatský stát během druhé světové války. Tento státní útvar byl spojencem nacistického Německa. Pro jeho loajální příslušníky z řad státní správy a armády se používá pojem Ustašovci podle státní politické strany

A můj druhý děda byl za druhé světové války v pravidelné armádě. A v roce 1945 Tito nechal povraždit mnoho Chorvatů. Jedna kniha hovoří až o tři sta tisících mrtvých. A během celého tohoto systému, který tu byl od roku 1945, až do roku 1990 jsme museli být zticha. Jen občas, když můj děda s babičkou měli v domě hosty, tak jsem je slyšel tiše mluvit, víš jak to myslím. A já si začal uvědomovat, že jsem Chorvat a ne Jugoslávec. Ale bylo to těžké. Každý, kdo tehdy chtěl něco takového říci, musel to udělat tiše, rozumíš. No a pak začala válka, tak si umíš představit, co to pro mě, sedmnáctiletého kluka znamenalo. Chtěl jsem bránit svou zem. Tak proto jsem chtěl do armády.

A to si se nebál.

Ne. Víš, to byl problém. Byl jsem příliš mladý na to, abych se bál. Byl jsem prostě mladý. Zažil jsem mnoho situací, kdy kolem mě dopadaly granáty. Pár metrů. Kryl jsem se, ale něco ti povím. Ani jednou během těch let 1991, 1992, 1993 jsem necítil strach. Až když bylo po válce, tak mi začalo jít hlavou, kde jsem byl, kolik lidí jsem ztratil, kolik dětí zemřelo, kolik lidí přišlo o obě nohy v minových polích. A oni mě prosili, abych je zabil, ale já nemohl, protože to není správné. Nejsem žádný policajt, ale můj mozek mi řekl, že je nemůžu zabít. A já věděl, že by pro něj bylo lepší, kdyby zemřel, já to věděl. Nemusel trpět. Já to věděl, ale nemohl jsem to udělat. Pochopitelně bylo to stresující, ale tehdy jsem se nebál. Až po válce jsem na to vše začal myslet.

Jak dlouho to trvalo od tvého zařazení do armády v roce 1991, než si se dostal na frontu.

Byl jsem u chorvatských zvláštních jednotek. Měl jsem červený baret. Můj velitel byl německý parašutista. Šestnáct let byl profesionálním vojákem Bundeswehru a ten mě naučil bojovat. To byl říjen 1991. Jak jsem říkal, pravidelná armáda mě nechtěla, protože jsem neměl zkušenosti, ale z domobrany, kde jsem byl, mě poslali do tohoto výcvikového tábora. Tam mi dali boty osmatřicítky, ale já mám pětačtyřicítku nohu. Větší neměli. Já jsem měl však strach, že když ty boty odmítnu, tak mě nevezmou, tak jsem se do nich nacpal. Moje prsty byly úplně skříplý. No, dostal jsem se do toho výcvikového tábora a tam byli profesionální vojáci a začal dril. Každý den, ráno a večer, pětikilometrový běh. A za měsíc nás poslali do boje. Do opravdu skutečného boje. To byl hodně tvrdý čas pro Chorvatsko, listopad 1991. Poslali nás k bosenské hranici do oblasti Topolo-Stupa. Tam na nás útočily Migy. Byli jsme tam dva měsíce. Jednou v noci přišel

nazvané Ustaša. Někteří chorvatští nacionalisté se v devadesátých letech dvacátého století k této tradici hlásili, byť se jednalo o režim zodpovědný za celou řadu válečných zločinů.

velitel, at' si sbalíme věci a přijel náklad'ák a my jsme jeli, ale nikdo nevěděl, kam. Nikdo nám nic neřekl. No a odvezli nás do Bosny do oblasti Livno. Tam jsme měli vybudovat obranný sektor.

Proti Srbům nebo muslimům?

Srbům. Tehdy jsme byli spojenci s muslimy. Později začaly s nimi problémy. V Travniku. No a u Livna jsme měli bránit pozice až k Sinj. To už je v Chorvatsku, aby se Srbové nedostali na Sinj. Kdybychom to neudrželi, tak by Srbové měli otevřenou cestu do Chorvatska. Tam jsme měli vykopat zákopy. Ale to nešlo. Země byla tvrdá. Velitel řekl. „Nezajímá mě, jak to uděláte, ale sežeňte bagr. Nezajímá mě, jak to uděláte.“ No, byli jsme průzkumníci, tak jsme šli do vesnice a tam koukáme – bagr. Tak jsme vzbudili chlapa a ten nám to všechno vykopal. Měli jsme tam všechno – kryty, postele, všechno. Jak profesionální vojáci. Jak v první světové. První i druhou linii s nástražnými světlicemi a minovým polem. Tam na nás útočily mockrát. Naštěstí jen pěchota a občas letadla. Ale ne tanky. Ty byly nasazené jinde. Ale my jsme byli cvičení ve zneškodňování tanků. Měli jsme protitankové zbraně i z Československa.

Jaké to bylo, držet frontovou linii, čelit nepřátelským útokům, být pod palbou...

Pro mě to byla hra. Jako nějaká hra. Přes mého strýce, který žil v Bosně jsme měli české samopaly. Ale bez sériových čísel. Nevím, jak se k tomu dostal, ale sehnal nám je. Bylo to jak hra, jak nějaký film. Náš velitel Kurt Rodolfo, tak ten nás učil jak bojovat beze zbraně. Byli jsme průzkumáči a naším úkolem bylo se sami, vždy jen jeden, dostat do nepřátelských pozic. Vzít nějaké dokumenty, zjistit pozice nepřítelů, skladiště zbraní, velitelství a tak. Dostával jsem se k nepříteli na délku natažené ruky, ale nesměli mě vidět. Plížil jsem se pod auty, pod tanky, občas mi přišlo, že to, co dělám, je šílené, bláznivé. Ale to byl rozkaz. Pro některé to bylo neúnosné, takže jeden třeba simuloval potíže s ledvinami, ale když přišel útok, tak byl hned zdravý. Při jednom útoku jsme byli na křídle a nás jedenáct chlapů muselo zadržet padesát, šedesát Srbů. Najednou vidím jednoho Srba, měl na rukávu pásku červeného kříže. Doktor. Ale ti nesměli nosit zbraň a on jí měl. A hnál se na nás. No, co jsem měl dělat. Tak jsem ho zastřelil. Později jsem nad tím přemýšlel. Proč jsem zabil doktora. Nijak zvlášť mě to netrápilo, ale přemýšlel jsem o tom. Říkal jsem si, že kdyby měl holé ruce, tak bych to nikdy neudělal. Ale měl zbraň a bojoval. Tak co jsem měl dělat? To bylo poprvé, kdy jsem někoho zabil.

Jaké to bylo poprvé zabít?

To bylo 17. dubna 1992. Hlavní útok na Livno. V první chvíli to bylo – fúúú – skvělé. Ale v boji nemáš moc čas nad tím přemýšlet. Nemyslíš ani na to, zda měl ženu či děti. Prostě bojuješ

o život. V tu chvíli to je jako...já nevím...jako když zabiješ vzteklého psa. Četníci nám chtěli vzít naši zem. To nebyli čestní lidé. Bez morálky. Ale nemučili jsme je. My jsme byli profesionální vojáci. Ne jako oni. Teď je to jiné. Dnes o nich uvažuji jinak, ale tehdy jsem si říkal, co je to za lidi, že dělají to, co dělají. A jsou to vůbec lidé? Tehdy, kdokoli by viděl Srba, tak by ho okamžitě zabil. Tehdy jsme o nich neuvažovali jako o lidech. Upřímně, odjakživa nemám rád Srby, ale nyní, kdyby si nějaký přisedl ke mně ke stolu, tak bych proti tomu nic neměl. Ale určitě bych se ho zeptal, co dělal za války. Já bych mu mohl hrdě říci, že jsem byl regulérní voják a průzkumník. Tehdy to pro nás byly bestie. Oni měli tolik zbraní, tolik munice. My neměli skoro nic. Já měl deset patron do mého kalašnikova. Co s tím nadělaš. Museli jsme šetřit municí. Taky nám zabrali jižní a střední Chorvatsko. Ztratili jsme Vukovar. Dodnes se tam nikdo nesměje, pořád tam ta hrůza trvá. Tam můžeš cítit to utrpení. Každý rok tam jezdím. Je to přes sedm set kilometrů a to musím objíždět Bosnu, protože se obávám tam vstoupit. Byl jsem profesionální voják, ale pak jsem se dozvěděl, že jsme tam nějak neměli být, či co. Prý tam Chorvatská armáda nikdy nebyla (*smích*). V roce 1994 (*bylo to v roce 1995 – pozn. autora*) jsme mohli obsadit Banja Luku, celou Bosnu a Hercegovinu, ale neudělali jsme to. Velení řeklo – stop. Naši velitelé byli tak naštvaní. Chtěli jít dál. Až na Bělehrad. Přitom Banja Luka byla původně chorvatská. Historie se stává více a více důležitou. My tu měli čtyřicet pět let komunistických lží. A nikdo nemohl nic říct, jinak by měl problémy. Bylo to tak, že když ti někdo řekne 40x lež, tak už máš pocit, že je to pravda. Vy jste se se svou komunistickou minulostí vyrovnali. Měli jste, jak se tomu říká, lustrace. Celá tahle oblast sovětských satelitů, Balkán, potřebovala lustrace. Žili jsme ve lži. Jak může někdo tvrdit, že se tvoje historie stala takhle a ne takhle. Celá tahle země má s námi veterány problém. Ptají se – proč jste bojovali, proč jste bojovali. Dneska se dělá s Jugoslávií politika a ti politici tam mají své příbuzné. Potřebujeme lustrace. Během války se všichni lidé modlili za nás, za armádu, za vojáky. A co se děje teď? Zapomněli na nás. Nikdo tě nerespektuje. My jsme neútočili. Někdo jiný na nás zaútočil. Srbové. My jsme bránili své území. Nevzali nic navíc. Bojovali jsme za území, které bylo naše už dřív. Ty hranice tu byly už za Jugoslávie. A tohle způsobilo mnohem větší trauma. Později.

Co je horší – být svědkem smrti svých přátel, nebo vzít někomu jinému život?

Někoho zabít, to pro mě moc neznamenalo. Prostě obrana. Někdo na tebe útočí, ty se bráníš. Opravdu o tom moc nepřemýšlíš. Daleko horší pro mě je, že dnes, lidé, které jsme bránili, nás nerespektují. Něco ti povím. Chci pracovat, ale neseženu práci. Šest dní v týdnu chodím a hledám, ale všichni chtějí jen mladé. Mě je čtyřicet pět. Byl jsem ve firmě u mého táty. Měl

malou firmu. Čtyři lidi, stavěli jsme domy, ale bylo to jak kdy. Jeden měsíc práce byla, pak ne. Tak jsem si koupil rybářskou loď. Tam jsem našel sám sebe. Tam jsem našel mír. To je má psychiatrie. Tam mám všechny doktory. Tam nemám, s kým bych bojoval, s kým bych konverzoval, protože konverzace se někdy ubere špatným směrem. Já nechci konflikty. Jsou lidé, kteří ti chtějí dělat problémy. Taky občas vezmu nějaké turisty. Nikdo se mě neptá, kde jsem byl, když byla válka. Nikdo neví, že jsem bojoval za tuhle zem. Měl jsem štěstí. Táta postavil dům se třemi podlažími, takže to teď pronajímám. Můj bratr s rodinou žije v tom domě. Já sám jsem ženatý. Mám dva syny, jeden je jedenáctiletý a druhý čtyřletý. Několikrát jsem i přemýšlel, že to ukončím, ale vždy tu byly důvody, abych to nedělal.

Co jsou ty nejsilnější pocity, které člověka vedou k tomu, aby uvažoval o sebevraždě.

Žádné uspokojení. Žiješ život den za dnem a nic z toho nemáš. Měl jsem i problémy s drogami – heroin a tak. Pil jsem. Válka skončila. Nikdo nechce další válku. Každý veterán ti řekne, že už nechce do armády, ale to je lež. Teda snad kromě těch, co berou válečnou penzi. Tu já nemám. Nechtěl jsem mít stigma psychiatrického pacienta. Kdybych se dostal na psychiatrii tak vybuchnu, psychicky. Válka je něco, co tě už nepustí. Nikde jinde to nemůžeš zažít. Nechci další válku, dnes už umím být klidný, ale byly doby, kdy mi to tak strašně chybělo, až jsem myslel, že se zblázním. Tak jsem bral heroin. Moji rodiče jsou velcí křesťané, katolíci. Tak mi dojednali pomoc přes církev, u jednoho kněze. Jel jsem na Hvar do jednoho kláštera. Byl jsem tam šest měsíců a maloval jsem na sklo. Dělal jsem ministranta, pracoval jsem od rána do večera, v kuchyni, maloval jsem okna – šedesát pět oken. Ten kněz byl sochař. Po šesti měsících mi řekl, jsi připraven jít ven. Tak jsme se naobědvali, já si sbalil věci a ten kněz mi dal peníze za tu půlroční práci. Já nevěděl, že to dělám za peníze. Za každý měsíc mi dal výplatu. Dostal jsem pět a půl tisíce Kuna. To je sedm set Eur. Tehdy to bylo v markách. Tak jsem přijel z Hvaru do Splitu a první co bylo, koupil jsem si heroin. Ale najednou jsem si řekl – když tohle vezmeš, tak umřeš. No a nevzal jsem si to. Byl jsem z toho venku. Ale o šest měsíců později jsem přišel o bratra. Byl vysokým policejním důstojníkem. Vyšetřoval vraždy, drogy, žil a pracoval v Záhřebu. Absolvoval vojenskou školu a po jejím ukončení nastoupil k námořnictvu tady ve Splitu. To byl rok 1990, pak 1991 a on odešel z námořnictva. Také nastoupil ke 4. brigádě. Já už jsem tam byl. Když skončila operace Maslenica v roce 1993, bratr odešel z armády. Byl ve skupině asi deseti vojáků, kteří museli odrazit Srbský útok. Jeden z jejich vojáků se rozhodl dezertovat. Popadla ho panika. Tak co měl bratr dělat. Musel ho zastřelit, jinak by tím nakazil ostatní. No ale nechtěl, tak za ním utíkal. Ale než ho chytil, tak toho chlapa zabil granát. Bratrův velitel pak řekl, že za tu smrt nese bratr odpovědnost. Tak odešel z armády a nastoupil k policii

v Záhřebu. Všechny zkoušky udělal napoprvé. Byl moc chytrý. No a v Záhřebu ho porazil opilý řidič. Zemřel. A to bylo v době, kdy jsem končil s heroinem. Tam jsem viděl, co drogy udělají s lidmi. Začal jsem ztrácet rodiče. Otec pil, matka brala léky. Měla těžké deprese. Nevycházela z domu. Prostě to zabalila. Jen seděla a brala léky. Tehdy jsem viděl, že jde všechno do hajzlu. Mladší bratr byl na škole a já jsem viděl, jak mi rodiče odcházejí, jak je ztrácím. To byl okamžik, kdy jsem začal uvažovat jinak. Podíval jsem se do zrcadla a řekl, že musím žít.

Co bys řekl mladým vojákům, které čeká bitva, že mohou očekávat za prožitky?

To je zvláštní. Na to se mě nikdy nikdo nezeptal. Řekl bych jim – můžete očekávat tohle (*lusknutí prsty*). Nic. Tam není čas na cokoli myslet, cokoli cítit. Jakmile nad tím začneš myslet, je konec. Viděl jsem hodně lidí, kteří měli v bitvě šok. Řvali, byli šílení vzteky, třásli se. Měli šok. Prošel jsem od Livna do Dubrovníku, z Dubrovníku k Zadaru, pak přišla Maslenica a já odešel z armády. A pak jsem se snažil žít civilním životem, ale nešlo. Měl jsem v sobě tolik divokosti. Jak zvíře. Pár měsíců jsem dělal číšníka. (*smích*) Jednou tam do té kavárny přišlo šest španělských vojáků SFOR a dali pusu mé holce. Jich bylo šest, já byl sám, ale najednou jsem měl tolik síly. No, vyházel jsem je z té kavárny. Jich bylo šest a já byl sám. A stejně. Ale na druhou stranu, vždyť to byli moji hosté. Tehdy jsem pochopil, že je se mnou něco špatně. Později jsem navštívil ta místa, Maslenici, Zadar, ale žádné uspokojení jsem necítil. Nikdy jsem žádnou psychiatrickou pomoc nežádal. Ale ten tlak byl nesnesitelný. Přátelé se mě ptali, proč nejdu někam pro pomoc. Tak jsem nakonec přišel sem. To je má první zkušenost. Chodím sem šest měsíců.

Danko A.

rozhovor natočen 21. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 48
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 – 1993, 1995
- věk během nasazení: 22 - 26
- funkční zařazení v bojové jednotce: 141. brigáda, raketometčík, samopalník

Rodiče pracovali v Německu a já jsem vyrůstal po různých babičkách a tetách. Svoji matku jsem poznal až v sedmi letech. Když mi bylo dva a půl roku, tak jsem se naučil číst a psát. Všichni si mysleli, že ze mě bude genius, ale já na jedničky nestudoval. Byl jsem tak trochu živější dítě, jestli víš, jak to myslím. Nu, dokončil jsem základní a střední školu a přihlásil se na stavební fakultu. To bylo v devadesátém prvním roce. Matka se tou dobou již vrátila z Německa, ale otec tam ještě zůstal. Když začala válka, tak jsem studoval a otec mi volal, ať jdu za ním do Německa. Já jsem ale nechtěl a přihlásil jsem se do domobrany. To byl květen 1991. Koupil jsem si pušku i uniformu a byl jsem jako obránce Dubrovníku. Studium na fakultě jsem přerušil. Přihlásil jsem se jako dobrovolník do Vukovaru, ale stala se rodinná tragédie. U otce se objevila rakovina plic a dávali mu tři až čtyři měsíce života. To byl listopad 1991. Odjel jsem tedy za ním do Německa. Pak jsem se chtěl vrátit do armády, ale matka se o mě bála a nechtěla mě pustit. Měl jsem v té době ještě dvě mladší sestry – 9 a 13 let. Nakonec jsem matku poslechl, vrátil se na fakultu, ale zůstal jsem jako mobilizační záloha 4. gardové brigády. Nakonec mi přišel povolávací rozkaz, takže jsem se šel přihlásit a tam mi k mému překvapení řekli, že mě nechtějí. Důvod jsem se dozvěděl až za půl roku. Moje matka za zády kohosi uplatila, aby mě nevzali. Matce jsem tehdy řekl, že pokud se bude ještě jednou míchat do mých věcí, tak s rodinou skončím a přestěhuji se jinam.

Proč jsi tak hrozně toužil vstoupit do armády?

Až do té doby, kdy začala válka, tak jsem byl jen na jednom pohřbu. A pak najednou začali kolem mě umírat mí přátelé a známí. Jeden zabitý velitel byl můj spolužák ze základní školy. Když jsem dokončil zkoušky ve třetím ročníku fakulty, ukázalo se, že kdosi řekl, že jsem byl ve vojsku a to znamenalo, že musím vrátit přídatky na děti, které jsem dostával ve výši 1700,- DM. Zkoušky jsem měl složené a nyní už jsem se prostě musel přihlásit. To byl rok 1993. Byl jsem ve 141. brigádě jako raketometčík. Já byl odpalovač a pak tam se mnou bylo ještě pár maníků. Dostali jsme souřadnice, provedli výpočty a odpálili. Účinný dostřel byl osm a půl kilometru. Mimochodem moje žena pocházela z vesnice Směšič, na kterou jsme útočili, protože tam v té době měli Srbové štáb. Takže jsem jim srovnal celý barák se zemí. *(smích)* Byl jsem v tom opravdu dobrý a naučil se účinně střílet i v noci jenže nám nedošlo, že ta raketa za sebou nechává čtyři kilometry světelnou stopu, takže se dá odhalit odpaliště. Ráno nás Srbové zasypali granáty. V našem družstvu, nás deset kluků, jsme se všichni znali ještě z předválečných dob – ze školy, ze sousedství. Byli jsme dobrá parta. Jednou jsme kdesi nad Zadarem rozložili svou pozici na hřbitově, a abychom se mohli zakopat, tak jsme vyházeli mrtvolky z hrobů.

Pak jsme byli demobilizováni, já se vrátil na fakultu, ale nemohl jsem dobře fungovat. Mívali jsme opuštěný, ale stejně jsme zůstávali stále pohromadě. Když jsem se po dvou letech vrátil na fakultu a začal čtvrtý ročník, zjistil jsem, že mi ty dva roky chybí. Ve stavebnictví jde vývoj rychle kupředu a doba se změnila. Zjistil jsem, že vlastně nic neumím a že proti ostatním zaostávám. No, nakonec jsem ale začal nějak na té fakultě fungovat, ale v roce 1995 přišla operace Oluja (Bouře). Takže mě znova povolali ke 141. brigádě. Byli jsme v Bosně připravený na Srbský protiútok. Ale četníci se seskupili a zaútočili na úplně jiném místě, než se očekávalo. (*pohnutí, odmlka*) Osmnáct lidí z naší brigády Srbové zabili. Zaútočili na místo, kde byli sami zelenáci. Oni totiž zajali nějaké naše vojáky u Sinje a podle jejich map určili místo, kam zaútočit. Měli jsme tam tři skupiny po šestnácti lidech a velitel prohlásil, že jde cosi zkontrolovat a utekl. My jsme byli prostřední skupina a společně jsme měli obsadit blízkou kótu. Těm zbylým dvěma skupinám se to nepovedlo a utekli. Jen my jsme postoupili, ale zůstali jsme sami, odříznutí. (*Vstává a trochu teatrálně jakoby přehrává, co se stalo*) Tam byla taková panika, že jsme třeba potkali dva naše, co nesli těžkou bednu s municí. Dali se na útěk, ale byli tak zpitomělí, že tu bednu zapoměli pustit a vláčeli se s ní pryč. To není normální. Nás šestnáct se radilo, zda taky utéct, ale jeden z nás řekl, že před četníky nikdy utíkat nebude, nu a tak jsme zůstali obklíčení tři dni bez vody, bez jídla. Viděli jsme naše na těch okolních kopcích, jak utíkají, ale běží k nám a v tom mi nad hlavou začali hvízdát kulky (*jakoby nevěřící smích*). Měli jsme takovou taktiku, že jsme stříleli v širším perimetru, aby to vypadalo, že je nás víc. Ten kopec měl pouze dvě přístupové cesty a třetí byla zaminovaná. Za námi pak byl les. Tak říkám, abychom se stáhli k tomu lesu, neboť pak budeme mít ty, kdo by na nás zaútočili jako na dlani. Druhý den nasadili Srbové letadla a minomety. Slyším, jak to na nás letí a bouchá to všude kolem nás. (*Opět vstává, gestikuluje a přehrává, co se stalo, používá též množství citoslovcí*). Po útoku (*odmlka, slzy v očích*) si všichni mysleli, že jsem mrtvý. Vstávám, byl jsem celý od krve, ale říkám – nic mi není. A spadl jsem. Tak se zase zvedám a opět jsem spadl. Druhou noc, to už byli četníci blízko. Křičeli na nás a házeli po nás ruční granáty. Mezitím měl náš kapitán velký problém. Osmnáct lidí mu zahynulo a šestnáct, to jsme byli my, bylo vedeno jako nezvěstní. Vojáci z naší 7. a 4. brigády, kteří operovali v okolí, si navíc mysleli, že ta kóta, kde jsme my, je srbská pozice. A my s nimi neměli žádné spojení. Spojení utekli už dřív. 7. brigáda se blížila, ale Srbové nás pořád odstřelovali z minometů. Jedna mina dopadla, tak jsem se odkulil a druhá dopadla přesně tam, kde jsem ležel. Odplížil jsem se do lesa a tím jsem nás všechny zachránil. Narazil jsem na naše ze 7. brigády, kteří si však mysleli, že před nimi jsou Srbové. Málem jsme se postříleli. Napůl jsem z toho zešedivěl. Stojím a vidím, jak lesem jdou vojáci, ale neměli žádné označení jednotky. Jak mě viděli, tak se všichni otočili a namířili na

mě zbraně, protože ani já jsem neměl na sobě označení, že jsem Chorvat. V tu chvíli se mi promítl před očima celý život. Tak jsem sklonil pušku, oni taky a já jim říkám – já jsem váš. Ale oni mi nevěřili. Říkali – tady na té pozici mají být Srbové. Zavolal jsem na mé ostatní kamarády, aby vylezli, identifikovali jsme se a oni nám dali vodu. Pak jsme ukázali klukům ze 7. brigády, kde jsou Srbské bunkry. Domluvili jsme se, že se rozdělíme a zaútočíme na Srby ze dvou stran. A pak jsme zaútočili. Při útoku padl jeden ze 7. brigády a jeden od nás. Byl vedle mě ... já ... (*latence, slzy v očích*)...nejsem si jist, zda jsem ho nezastřelil já. Před námi byla elitní srbská Mladičova brigáda. Jak jsme scházeli z toho kopce, kolem byly desítky mrtvol. Nějak mi kliklo v hlavě a já si z toho nic nepamatuji. Můj kamarád mi pak vyprávěl, co jsem dělal. Na dvě hodiny jsem měl úplně zatměno. Nemůžu to potvrdit, ale když to říkali ostatní, tak to asi bude pravda.

A co vyprávěli?

Střílel jsem na vše, co se hýbalo. Bajonetem jsem sekal a páral těla těch, co byli mrtví nebo ranění, šlapal jsem po nich a pořád jsem řval. Šel jsem stále vpřed, jakoby mi bylo všechno jedno. Zajatce jsme nebrali. Jestli se někdo chtěl vzdát, byl okamžitě mrtvý.

Říkal jsi, že to zatmění nastalo, když jsi viděl to množství mrtvých. Pamatuješ si ještě, co to v tobě vyvolalo?

Mezi těmi mrtvými byl můj přítel ze 4. gardové brigády. Byl ukřižován na korbě nákladáku. Prostě ho tam přibyli a nejspíše zaživa. To dělali. A pak na ty ukřižované stříleli jako na terče. Chtěl jsem ty četníky všechny zabít. Všechny. Zabíjet je, podřezat jim krky. To byla taková zuřivost a smutek... a pak najednou klik a na víc si nepamatuji. První na co si vzpomínám, že jsme potkali chorvatský tank a oni nám dali nějaké plechovky s pivem. Pak přijel generál Gotovina a vydal přísné rozkazy, že se Srbům nesmí ubližovat. Dokonce zakázal i zapalování ohňů na uvaření kafe, aby to někdo nemohl použít proti nám, jako že jsme jim zapálili domy. Když to vše skončilo, tak nás šestnáct, co jsme to přežili, všude vodili a ukazovali jako hrdiny. Vypili jsme snad hektolitry piva. A my pili a pili a přitom jsme se vůbec nemohli opít. Chtěli jsme, ale pořád jsme byli střízliví.

Jak jsi vnímal své nepřátele?

To byli zvířata. Před válkou jsem znal pár Srbů, ale to, co dělali... To nemohli dělat normální lidé. Byli to psychopati. (*latence*) A já se najednou rozhodl, že půjdu domů. (*paradoxní, poněkud hysterický smích*) Vesnice, kde jsem strávil část svého dětství, v Bosně, byla nějakých devadesát kilometrů daleko a já se rozhodl, že tam půjdu. Došli jsme na Bosansko Grahovo a

tam se začaly dít divné věci. Jednomu ze Sinje zabili kamarády, tak šel do vesnice a tam zabil deset krav. U Zadaru jsem zabil jednoho z našich, protože dělal hrozné věci civilistům... páchal příšernosti na ženách a dětech.

Co dělal?

S pistolí v ruce nutil syny, aby souložili se svými matkami a pak je znásilnil.

Ty ženy?

I toho syna. A matka se na to musela s dcerou koukat. Ještě při tom toho syna zabil, aby to ta matka viděla, pak zabil i jí. Procházeli jsme vesnice, které jsme obsazovali. Někde jsme zapálili školu nebo kostel, ale to jsem odsuzoval. Z jednoho hořícího kostela jsem zachránil nějaké obrázky. Bylo mi to líto. Mám rád umění.

Celé mě to změnilo. Přestal jsem mít strach. Ale není to o tom, že bych byl statečnější, prostě je mi to jedno. Dřív mě byla pořád zima a nyní nesnáším horko. To není normální. To jsou psychické i fyzické problémy. Moje holka mi dala do války takovou malou knížечku o svatém Antonínovi a já ji stále nosil v kapse a říkal jsem si, že pokud jí ztratím, tak zahynu. A taky jsem přísahal, že za každý den, který přežiju, budu chodit do kostela. Ale nechodím.

Pak jsem se zúčastnil operace Mistrál (osvobození Bosny). Měli jsme noktovizory, ale já si říkal, že pokud to máme my, musí to mít i Srbové. Na noc jsme si ohrnovali límce ke krku, aby kdyby k nám někdo přišel zezadu, tak aby nás nemohl podříznout. Jeden z našich střílel a tak Srbové odhalili naši pozici. Zaměřili na nás naše minomety a já dostal šrapnel do prsou. Myslel jsem si, že je to můj konec, protože jsem nedodržel slib chodit do kostela.

Když zabiješ...žádné pocity jsem při tom neměl. Ani po tom. Je to tak, že buď ty, nebo on. Prostě zmačkneš spoušť dřív a máš štěstí. Ani na následné pocity si nevzpomínám. To přišlo až mnohem později, po válce. Pak jsem se vrátil na fakultu, ale nešlo to. Ani noviny jsem nemohl číst. Tajemnice mi poradila, abych se zapsal na vyšší střední školu. To jsem zkusil, ale taky to nešlo. Půl roku jsem pil, pak půl roku maloval...no nakonec jsem si našel práci jako stavař. Tou dobou se zdálo, že je vše v pořádku. Měl jsem práci, koupil jsem si auto a pak najednou se mi to vše vrátilo. Nemohl jsem spát, stále jsem se potil. Ale já jsem chtěl pracovat, nechtěl jsem vojenskou penzi, i když mi jí doktoři i kvůli tomu zranění (*ukazuje jizvu po střepině na hrudi*) nabízeli. Pracoval jsem od sedmi do sedmi, ale bylo mi zle. To se nedá popsat. U Zadaru zemřela jedna žena se dvěma dětmi. Nevím, zda za to třeba nemůžu.

Jak se to stalo?

(Mlčení cca 20s). To se nemělo stát.

To byla ta znásilněná se svým synem *(Schovává si hlavu do dlaní, pláče)*. Já nevěděl, co dělám... To jsem nebyl já... To byl někdo jiný... Když jsi ve skupině, necháš se strhnout. Já věděl, že je to špatně, ale on byl jak smyslů zbavený. Říkal, že jim to musíme vrátit za všechny naše kluky i ženský, co znásilnili. Já nikoho znásilnit ani zabít nechtěl. Když chtěl zabít i tu holčičku, tak jsem ho zastřelil.

A dál?

Utekl jsem domů. Do Bosny, jak už jsem o tom mluvil.

(Mlčení cca minutu). Manželka mi říkala, abych šel k psychiatrovi. To bylo v roce 2012. Poslali mě na ostrov Ráb a tam mě rok a půl dávali dohromady. Ale mě každá další návštěva psychiatra ubíjí. Je mi hůř a hůř. Chtěl jsem pracovat, ale když posudkový doktor viděl všechna ta efka (psychiatrické diagnózy se označují číslem a počátečním písmenem F), tak mi to zakázal. Nemohu pracovat. Poslal mě zpět na nemocenskou. Měl jsem pistoli a schované dva náboje. Pro sebe. Už jsem uvažoval, že to skončím, ale pak jsem si vzpomněl na syna, kterému bylo v té době šest let. Zahodil jsem tu pistoli do moře. Teď je mu osm. Žena nemohla otěhotnět. Kvůli mně. Střílím slepými... *(nervózní smích)* Máme ho díky umělému těhotenství.

Vojákům, kteří uvažují o tom, že půjdou do války, bych řekl jedině – nechod'te tam. Válka z vás udělá někoho, kým jste nikdy nechtěli být. Bestii. A pak musíte žít dál a ono to nejde.

S čím se člověk hůře vyrovnává, s tím, že viděl své přátele mrtvé, a nebo s tím, že sám někoho o život připravil?

Se ztrátou svých přátel. Ale jedno způsobuje druhé. Kdybych neztratil tolik přátel, neviděl je ukřižované, umučené, s odřezanými genitáliemi, kdybych neviděl vypálené chorvatské vesnice, mrtvé a znásilněné ženy a děti, tak bych se nechoval tak, jak jsem se choval. Nemusel bych. Nemusel bych nikoho zabíjet. Jedno vede k druhému.

Vlatko P

rozhovor natočen 22. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 44

- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 – 1995
- věk během nasazení: 18 - 21
- funkční zařazení v bojové jednotce: JNA, 4. gardová brigáda, samopalník

Když mě bylo osmnáct, byl jsem odveden do armády jako voják základní služby. A válka mě tedy zastihla na vojně. Byl jsem v okolí Vukovaru. Abys rozuměl, byl jsem Chorvat v JNA. Měli jsme obavu, že nás Srbové budou chtít zabít. Oni v nás neviděli lidské bytosti. Tušil jsem, že chtějí udělat něco hrozného. Dívali se na nás jako na dezertéry, rozvraceče. Byli jsme tehdy u Borovo Naselje. Tak jsem utekl. To bylo 2. září 1991. Snažil jsem se dostat sem domů, do Splitu. Bylo to ... bylo to hrozné. Nemohu o tom hovořit s někým, koho neznám. Jde i o to, že jsem stále veden jako dezertér. Pořád mi hrozí trest. Byl tam velitel. Srb, ale jeden z mála, který zůstal normální. Tomu došlo, co se stane, a tak nám Chorvatům, řekl, ať utečeme. On v nás stále viděl lidi. On byl jediný, kdo nám pomohl. V té jednotce byli lidé z celé Jugoslávie – Slovinci, Chorvati, Srbové, Makedonci. Srbové po nás chtěli, abychom se podíleli na etnických čistkách kolem Borovo Naselje. Byl jsem schovaný pod obrněným transportérem a celé jsem to viděl. Četniky, kteří stříleli civilisty. Chápej, bylo nás tam deset Chorvatů, byli jsme mladí, bylo nám osmnáct. Neměli jsme žádné informace jen srbskou propagandu. Nikomu jsem nemohl věřit. Nikomu. Řekli nám, že musíme bránit srbský národ. Byl jsem zmatený. Nic jsem nevěděl. Nic. Když jsem viděl, co se stalo v Borovo Naselje, chtěl jsem se přidat ke svému národu.

Rozumím tomu správně, že jsi musel bojovat proti Chorvatům?

Ano. Přesně tak. Proti civilistům. My v té době žádnou armádu neměli a oni měli JNA, četniky, byli organizovaní. Ničili všechno chorvatské – kostely, hřbitovy.

A tehdy jsi rozhodl utéct?

Já jsem nerozhodoval o ničem. Byl jsem jak šílený. Úplně. Nic jsem necítil. Zapálil jsem si cigaretu a páčil jsem se do ruky, abych něco cítil. Všude kolem mě bylo čisté zlo. Zlo. Jo, léto 1991. Když začal útok, schválně jsem se opozdil. Nechtěl jsem střílet na jiné Chorvaty. To je můj národ. Neměl jsem nic. Jen svou uniformu. Ráno po útoku jsem se rozhodl utéct, ale ještě před tím jsem viděl, jak Srbové někoho mučili. Taky mi hrozili, že to samé udělají mé rodině. Nevěřili nám. A všude kolem byli četnici. To bylo zlo. Naprosté zlo. Oni zabíjeli, upalovali, znásilňovali, mučili a víc co? Užívali si to. *(slzy v očích)* Do konce života si budu vyčítat, že

jsem tehdy nemohl pomoci lidem svého národa.

To, že jsi viděl takovéto hrůzy, způsobilo, že sis připadal jako šílený?

Byl jsem z toho, co jsem viděl, doslova nemocný. První, co nastane, když něco takového uvidíš, je šok. Tolik utrpení. Ať už jsem později udělal cokoli, tak ničeho nelituji. Ničeho. Někteří moji přátelé, co taky zažili Vukovar, tak nemohli obléci uniformu. Tak je to vzalo. Nemohli jít bojovat. Zlo, zlo, zlo.

Znal si ty Srby, co páchali ukrutnosti, z armády?

Ne, ti, co to dělali, přišli ze Srbska, z Bělehradu. Nebo to byli místní Srbové z Borovo Naselje. A to zlo tam zůstalo. Jednoho dne se může probudit. Na nikoho z našich jsem nikdy nevystřelil. Měl jsem zbraň na svou obranu. Jednou jsme potkali skupinu uprchlíků, Srbů, z Borovo Naselje. Nic jsme jim neudělali. Jen jsme je nechali projít. No, byl jsem Chorvat, ze Splitu, tak jsem se vrátil. Později mi řekli, kolik lidí tam zahynulo, kolik zabili. A já byl v tu dobu na straně zla... Žádal jsem velitele, ať mi dá dva maníky a nechá nás odejít chránit civilisty. Ale odmítl. Letos jsem byl v Borovo Naselje poprvé po dvaceti šesti letech. Divný pocit. Stejně zlo. Stále. Nu, v září 1991 jsem se konečně dostal domů. Můj otec už byl v chorvatské armádě jako dobrovolník. Cesta mi trvala skoro dva týdny. Po tom všem, zde ve Splitu bylo slunce, turisté, lidé v kavárnách a já věděl, co se stalo tam nahoře v Borovo Naselje. Ničemu jsem nerozuměl. Nikomu jsem nevěřil. Když jsem viděl, čeho jsou lidé schopni, nikomu jsem nevěřil. Každý národ je schopen zla.

Jakmile jsem se vrátil, tak jsem se přihlásil. Už tehdy jsem měl problémy. Nemohl jsem spát, občas jsem zvracel. Cítil jsem vinu. Chtěl jsem jim to vrátit. Ne za to, co udělali mě, ale co udělali jim. Nechtěl jsem, aby zlo zvítězilo. Byl jsem velmi hrdý, že jsem v chorvatské armádě. Byl jsem jak šílený. Stále jsem chtěl jít bojovat a vrátit jim to. Nemohl jsem ani jít po městě a vidět chlapi pít pivo, protože v Borovo Naselje četníci stále pili pivo.

Otec a strýc mi dělali něco jako stráž. Otec mi velel, ale to se mi nelíbilo. Tak jsem utekl a byl jsem v jiné jednotce. Ale pak jsem se vrátil a opět mě dali k otci do jednotky. Nakonec jsem byl v jednotce i s mým mladším bratrem, takže jsme tam byli všichni. Otec mě chtěl chránit před bojem, ale to jsem nechtěl. Chránil mě i bratra před válečným traumatem. Nakonec jsem se dostal do jiné jednotky a bojoval jsem až do konce, do roku 1995, kdy jsme osvobodili Knin a Banja Luku.

Dnešní generace mladých to nechápe. My jsme strávili čtyři roky našeho života tím, že jsme

stále stříleli.

Jaké to je někoho zabít?

Bráníš sebe, své kamarády. Pro mě je ten druhý někdo, kdo mě chce zabít. Bráníš sám sebe. Já se snažím žít prostým životem. Jsem křesťan. Pro mě ten druhý překročil všech deset přikázání. Nelituji nikoho z těch vojáků, které jsem zabil. My jsme byli kompletně jiní, než ti druzí. My jsme nikdy proti civilistům nestříleli. Oni ano. Věděli, že jsou to civilisté. Ničili hřbitovy, kostely. Zabíjeli, týrali, mučili celý národ. My jsme bojovali za přežití. Muslimové nikdy nevěřili, že se Jugoslávie rozpadne, Srbové chtěli velké Srbsko a my jsme chtěli prostě jen to, co nám odjakživa patřilo. Nic víc. Oni si válku užívali. Zabíjení, vraždění, znásilňování.

Co se děje poté, kdy člověk zabije?

Já si na žádné významné pocity nevzpomínám. Je to prostě práce. Žádné pocity jsem kolem toho neměl. Jsou jako voskové figuríny. Ale je pravda, že později je to horší. Piješ, občas i nějaké drogy. Záleží na situaci. Na bojišti je to vše jiné. Tam ti to nepřijde, ale pak přijedeš sem do Splitu, vidíš lidi, jak pijí kávu... Je to jiné. V mé jednotce nikdo nepočítal, kolik zabil nepřátel. Dělali jsme svou práci.

Jaké to bylo po návratu?

Byl jsem pyšný. Věřím, že jsme udělali skvělou věc. Kdybych tomu nevěřil, tak bych do toho nešel. Byl jsem plný optimismu. Na válce není nic pozitivního. Na druhou stranu tehdy jsme byli všichni jako bratři. Máš něco, rozdělíš se, chybí ti něco, kamarád ti dá, víš jak to myslím. Užíváš si každý okamžik, neboť kdykoli můžeš být mrtvý. Tam pochopíš, co je život. Ale nechtěl bych to zpět. Jen ať je mír. Můj otec i bratr též přežili. Bratr zůstal v armádě. Byl v Afghánistánu. Je skvělý voják. Od roku 2011 mám důchod. Snažím se být dobrý člověk, normální. Bez hněvu, agrese. Svě dítě se snažím učit, že dobro musí vždy zvítězit nad zlem. Mám syna. Je mu 17. Když mě bylo tolik, co jemu, neměl jsem nic. Žádnou holku, peníze, nic. Jen svou pušku. Byl jsem tehdy dítě. Mladí lidé se tu mají dobře, lépe než my. Přeji jim to. Už proto to stálo za to. Všechny ty ztráty – nebylo to nadarmo.

Bogdan N.

rozhovor natočen 22. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 47
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 – 1992
- věk během nasazení: 21 - 23
- funkční zařazení v bojové jednotce: 4. gardová brigáda, samopalník

V roce 1989 jsem vstoupil do domobrany. Nabídlí mi to, a protože to bylo prochorvatsky orientované, tak jsem vstoupil. Působili jsme zde ve Splitu a v okolí. Nu a v létě 1991 jsem vstoupil do 4. gardové brigády. Nebylo to ale zpočátku nijak intenzivní. Pár dní jsme cvičili, pak nás zase poslali domů. Cvičili nás na nejrůznější dovednosti. Řízení bojových vozidel, obsluhu minometu, děla, střelbu z pěších zbraní a tak. Moje první bojová zkušenost byl dělostřelecký útok. To bylo příšerné. Nikdo to nečekal a najednou všude kolem létaly ruce, nohy, hlavy...*(hovoří velmi energicky, překřikuje tlumočníci)*. Jen jsem se třásl. Nebyl jsem schopen vůbec ničeho. Jen jsem se třásl.

Jak si na něco takového může člověk zvyknout?

(Latence, tišší hlas) Těžko, ale takto prostě naše mysl funguje. Od jedné bitvy k druhé a nakonec už to nevnímáš. Není to jednoduché. Není to jednoduché. Pomohou zkušenější vojáci. Já byl mladý, bylo mi jen jedenadvacet, ale byli tam i starší a ti nám pomohli. Já tam měl staršího bratra. Ten mi pomáhal. Staral se o mě. Bohužel v roce 1995 zemřel na rakovinu ledvin. Byl o osm let starší. Psychicky mě držel a staral se více o mě, než o sebe.

Kdybyste byl vy sám nyní v roli staršího, zkušenějšího vojáka, v čem by spočívala vaše pomoc těm mladším.

(Latence, přemýšlí). To nevím, asi bych ho učil jak přežít. Jak se skrýt před dělostřeleckou palbou, jak se o sebe postarat a určitě to, jak je důležité poslouchat rozkazy. Chránil bych ho. Když jsem vstoupil do armády, když začala válka, byl jsem sice mladý, ale byl jsem už ženatý a měl jsem malého syna. Hrozně jsem se o rodinu bál. Chtěl jsem se vrátit domů a ochránit je. Na druhou stranu, poté co jsem si zvykl na válku, nějakým způsobem mě to naplňovalo. K Srbům jsem neměl nijak negativní vztah. Člověk je člověk ať už stojí na jakékoli straně. Dělali jen to, co bych dělal já, kdyby mě poslali. Na druhou stranu, byli to okupanti. Já jsem šel bránit svou zem. Když se však bojuje, jde tohle vše stranu. Jediné, na čem každému záleží, je, aby přežil. Na druhou stranu, když si vzpomenu na vše, co četníci dělali ... nemám nic proti

nikomu, ale na některé věci nejde zapomenout.

Musí být těžko udržet neutrální postoj k Srbům, který popisujete a přitom vědět o všem, co dělali.

Mám k nim neutrální postoj. Nevím, co víc k tomu říci. Všichni jsme byli zabijáci. Všichni. Nemáme si co vyčítat. Máme stejnou zkušenost.

Jakou zkušenost?

Se zabíjením, se smrtí, s mrtvými, zraněnými, kteří volali, abychom je raději zabili... Když jsem byl na jižním bojišti, přesouvali jsme se na nákladřácích. Nevěděli jsme pořádně, kde jsme. Skupina vlevo padla do léčky. Srbové je obklíčili. Byli jsme od nich tak tři sta metrů. Neslyšeli jsme žádnou střelbu jen šílený řev našich vojáků. Později nás poslali, abychom je z toho dostali. Bylo jich šest. Nikdo z nich nepřežil. To, co jim udělali ... (*mlčení, pohled do prázdna*) Četníci jim to udělali. Nemohli jsme jim pomoci. Byli jsme bezmocní. Nevěděli jsme, kde jsme, byla noc ... Nechtěli jsme také padnout do léčky. Nevím, jak popsát ty pocity, které jsme měli. My jsme chtěli jít jim pomoci, ale velitel nás nepustil. Byli jsme šílení smutkem, zlostí, bezmocí, no ale nemohli jsme nic dělat. Kdybychom jim šli pomoci, poslali by nás domů jako dezertéry. Měl jsem tehdy větší zlost na našeho velitele než na ty četníky. Já ty vojáky z té druhé skupiny znal. Kdykoli později jsem byl v boji, tak jsem na ty zabitě myslel. Měli jsme mnoho příležitostí pomstít je, ale my masakry nedělali. Hodně jsme jich zajali. Třeba jsme je ztloukli pěstí, skopali, ale nemasakrovali jsme je. Nepoužívali jsme proti nim nůž. Ti naši byli zmasakrováni noži. Byli mezi námi tací, kteří chtěli udělat jim to samé, co oni našim, ale náš velitel to nedovolil.

Co stalo s těmi četníky, které jste zajali? Byli posláni do nějakého zajateckého tábora.

Kdo ví. Už jsem o nich neslyšel. Snad přežili. Ale to mělo na starosti jiné družstvo. Stalo se to na hranicích s Bosnou. Jižní bojiště. Bojoval jsem do konce roku 1992. Bylo nás dvanáct, koho velení poslalo do civilu. Člověk je unavený, když vidí všechny ty věci. Je unavený (*latence, pohled do prázdna*).

Jaké to je použít poprvé zbraň proti jinému člověku, proti nepříteli?

Už jsem to říkal. Klepete se. Klepete se tak, že nedokážete vystřelit. Nemůžete dělat nic. No nakonec vystřelíš, protože jinak by on zabil tebe.

A později, když se to opakuje, jaké to je?

Stane se to normálním. Už nemáš kolem toho žádné pocity. Prostě stalo se. Někteří si dělali statistiky, soutěžili v počtu zabitých, některé to začalo bavit. Zjišťovali, zda a koho zabili,

protože v boji to není nikdy jisté. Jediní, kdo to ví jistě, jsou ostřelovači. Někteří po boji to zjišťovali. Když člověk později zjistil, že někoho zabil, byl to jiný pocit.

Jak to myslíte, jiný pocit?

Zkrátka jiný. Je ti nějak dobře. Najednou cítíš, že jsi naživu. Oni jsou mrtví a tím více si uvědomuješ, že ty ne. (*latence*) Prostě víš, že jsi dělal dobře svou práci, že jsi byl pro ostatní užitečný. Dává ti to smysl. Ale později, když se vrátíš domů, je to zase jiné. Dnes bych byl raději, kdybych nezjišťoval, koho a kolik jsem jich zabil. Raději bych věřil tomu, že jsem nezabil nikoho. Tam je to jiné. Ve válce je člověk jiný. Jiné věci jsou důležité. Tam se raduješ z toho, čeho se později bojíš, nebo si to vyčítáš. To, co tam má smysl, tady je špatné. Určitě bych mladým vojákům doporučil, aby se neptali po tom, zda někoho zabili. Ať věří tomu, že to byl někdo jiný. Bude se jim lépe spát.

Jaký byl návrat?

Vrátil jsem se ke své předchozí práci. Ale byl jsem velmi nervózní. Měl jsem potíže udržet nervy na uzdě. Stačilo málo a vybuchl jsem. Už tehdy jsem navštívil psychologa. Psychiatr mi napsal nějaké léky. To bylo v roce 1996. Ve válce je to jiné. Tam vše platí. Levá je vlevo a pravá vpravo. Ale v civilu je to jiné. A když se firma, kde jsem dělal, zprivatizovala, už jsem tam nedokázal pracovat. Vyhodili mě. To bylo v roce 2010. Léčím se. Diagnostikovali mi PTSD. Tak se živím sám. Jsem včelař. Uživí mě to. Mám sám ze sebe strach. Neovládám své reakce. V jednu chvíli jsem klidný a vzápětí vybuchnu. Takový jsem nikdy nebýval. Byl jsem vždy, klidný, mírný člověk. Neměl jsem rád konflikty. Vyhybal jsem se jim. A najednou jsem byl ve válce, kde jsem musel být někdo jiný. Tam nešlo být mírný. Od té doby mám sám ze sebe strach. Z toho, co je ve mně. Jaký ve skutečnosti jsem. Mám svou agresi pod kontrolou, ale bojím se situací, kdy ji mít nebudu. Toho, co bych byl schopen udělat. Bojím se toho.

Co by se mohlo stát? Zbil byste třeba svou ženu, nebo rozbil nábytek?

To není nic tak konkrétního. Bojím se, že bych všechno zničil, že bych něco rozbil. (*latence 15s*) Bojím se, že bych někoho zabil. Lidé si myslí, že vzteku mohou rozbít telefon, nebo někoho udeřit. To je totiž to nejhorší, co kdy udělali. Neví, že jde jít dál. Já to vím, a proto se toho bojím. Já vím, co lze udělat ve vzteku. Nejvíc mě dráždí, když mluvím na druhého a on mi nerozumí. Snažím se mu něco vysvětlit a on mě nechápe. Lidé si myslí, že je to v pořádku, ale to není v pořádku. Myslí si, že žádné doktory nepotřebujeme, že si vymýšlíme, ale já vím nejlíp, jak mi je.

Připomíná mi to tu situaci s velitelem, kdy jste mu vysvětlovali, že musíte jít ty druhé zachránit,

ale on nerozuměl. Nebo rozuměl, ale nedovolil vám to?

(Latence) Je to hodně podobné. My jsme to vysvětlovali veliteli,. To je stejné. *(zrychleně a zvýšeným hlasem)* Já ti něco vysvětluji, je to jasné, ale ten druhý nechápe a nechápe a ty už nevíš, jak mu to máš vysvětlit ... Je to podobné. Je to velmi podobné. *(latence)* To mě nikdy nenapadlo.

Andro Z.

rozhovor natočen 22. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 50
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 – 1992
- věk během nasazení: 24 - 25
- funkční zařazení v bojové jednotce: 1. mechanizovaná gardová brigáda, průzkumník, samopalník

Dobrovolně jsem se přihlásil k raketovému vojsku v Záhřebu. To bylo v červnu 1991. Po krátkém zaškolení nás poslali do Slavonie. Byly tam však problémy v komunikaci. Ve smyslu cest. Nebylo snadné se tam dostat. Strávil jsem tam několik měsíců od léta 1991 do začátku roku 1992. Pak jsme se přesunuli k bosenským hranicím do oblasti Hrvatske Kostajnice. Srbové na nás útočili tanky a dělostřelectvem. Byli tam dva ruští novináři. Udělali s námi rozhovor, pak přešli k Srbům a ti je zabili. Pak tvrdili, že jsme je zabili my, ale udělali to oni. Útočili na nás z okolních vesnic i z Bosny. Každou noc se snažili nás dostat pomocí minometů a palby z ručních zbraní. Naším úkolem bylo pouze bránit chorvatské území. Chránit hranici s Bosnou a naše lidi, kteří tam žili. Naše brigáda operovala v délce padesáti kilometrů. Drželi jsme naše pozice 27 dní, zatímco na nás neustále útočily tisíce a tisíce Srbů s tanky a letadly. Byli jsme kompletně bezmocní. Operovali jsme pouze v noci a nad ránem. Byli jsme průzkumníci naší brigády. Operovali jsme nad ránem, když spali s jediným cílem – odzbrojit je, ukrást jim zbraně, ale nikdy jsme nikoho nezabili. Hlavní bylo vrátit se v pořádku k našim i se zbraněmi. Návrat byl vždy náročný a většinou se i něco přihodilo. 27 dní jsme se tam drželi, až do září, ale pak

Vukovar i Kostajnica padly. Skončili jsme obklíčení v centru města. Náš velitel vyjednával se Srby z JNA ohledně volného odchodu. Oni měli mnoho mrtvých a více než šedesát zraněných. Po městě bylo mnoho mrtvých civilistů. Ty zabili četníci. Šlo o to se jim vyhnout. Koho dostali, o tom už nikdo nikdy neslyšel. Všude kolem je množství masových hrobů. Proto jsme jednali s JNA. Nakonec jsme přešli most a vzdali se. Pak nás odvezli do tábora Manjača v Bosně.

Co se tam dělo?

Uh (*povzdech, latence*) neměli jsme vodu, měli jsme hlad. Mučili nás. Bili nás. Za šedesát dní jsem zhubl o dvacet pět kilogramů. Bylo dvacet pod nulou a my jsme spali bez dek, bez jídla. Mám od té doby zdravotní následky. Bolí mě kolena, ramena, záda ... Nemohu chodit. Omrzly nám nohy. Nechali nás bez jediného zdroje tepla. Na konci roku 1991 nás pustili.

Jaký byl váš postoj k Srbům?

Rozuměj, my jsme bojovali za svou vlast. Jen jsme drželi hranice. Oni byli okupanti, agresori. My jsme jen bránili to svoje. Pro mě to byli zkrátka nepřátelští vojáci. Ve městě zůstalo mnoho Srbů a proti nim jsem nic neměl. Já osobně jsem jim dával nějaké konzervy, jídlo, cigarety ... civilisti. Četníci ... oni nebyli nic. To nebyli vojáci. Pohrdal jsem jimi. Ti zabíjeli civilisty. V obci Čuntič zabili 56 civilistů a naházeli je do masového hrobu. To byla etnická čistka. Zabili pouze Chorvaty, ostatní nechali.

Po propuštění jsem strávil nějaký čas po nemocnicích a na rekonvalescenci a pak mě poslali na jižní bojiště, k Dubrovniku. Byl jsem tam jako obyčejný voják. Vydržel jsem to pět, šest měsíců, ale pak už to nešlo. Nebyl jsem čistý.

Čistý?

Nebyl jsem to já. Zažil jsem toho tolik za tak krátký čas. Nebyl jsem v pořádku. Útoky dělostřelectva, letadel ... Nebyl jsem schopen dál bojovat.

Vybavujete si první skutečný boj, v němž jste byl?

Pamatuji si. Není čas o tom přemýšlet. Najednou se to děje. V prvních okamžicích cítíte paniku. Šílený strach a chcete jen utéct nebo se schovat. Pak to přejde a už necítíte nic. Jen děláte, co je třeba, abyste to nedostal. Když vás trefí, je po všem. Trvalo to několik hodin. To byl útok pěchoty. Došli na sto, sto padesát metrů od nás. Pak jsme je odrazili. Jen jsem držel hlavu při zemi a modlil se, aby mi neselhala puška. Nejdřív jsem měl rumunský samopal, ten moc dobrý nebyl, pak jsem získal srbský kalašnikov. Ale ty vaše, české, ty byly opravdu dobré. Český kalašnikov, to je dobrá puška. Česká zbrojovka, znám. Měl jsem vždy spojené dva zásobníky,

jeden samopal jsem měl na zádech a druhý na břiše. Jednu v rukou, druhou na zádech.

Jaké to je, dostat se takto mladý do boje, střílet po nepřátelích?

To vše zavinili Srbi. Neviním srbský národ, myslím četníky. To kvůli nim jsem vstoupil do armády a bojoval o svou zem. V naší jednotce byl jeden Srb. Byl ze Záhřebu a skončil s námi v zajetí. My jsme se bránili, neútočili jsme. Bojovali jsme jen tehdy, když jsme byli napadeni. V takové chvíli není na nějaké pocity čas. Prostě střílíš, abys přežil. Máš strach, tak střílíš, ale to, že někoho zabiješ, to neřešíš. Chceš jen přežít. Vzpomínám si, jak jsem jednoho zastřelil tak z deseti, patnácti metrů. On střílel na mě, já zas na něj. Šli jsme potokem, vodou. Já šel jako poslední. Najednou mi přišlo se ohlédnout. Zahlédl jsem Srby. Volali na nás, že jsme Ustašovci, začali střílet, ale já byl rychlejší. Střílel jsem, ale došli mi náboje. To byla hrozná panika. Kamarád mi hodil zásobník. Dodnes se mi o tom zdá. Mám sen, že jsem znovu v té situaci, vystřelím jednou, podruhé, potřetí a najednou mám prázdný zásobník, chci utíkat, ale nohy mě neposlouchají, cítím šílenou paniku a v tom snu je to moje žena, která mi hází zásobník. Dodnes, po více než dvaceti letech se mi o tom zdá.

Vybaví se vám pocit, jaký jste tehdy měl?

Tam na žádné pocity nebyl prostor. Celé to bylo pouze o instinktech. V tu chvíli, ale pak... byla to hrůza, třásl jsem se. Došlo mi, co jsem udělal, ale i to, že jsem mohl být mrtvý. Už bych tu nebyl. Jen ta sekunda rozhodla. Bylo to divné. Tak kratičká chvíle a vše bylo jinak. Pro něj vše skončilo a i já se tím změnil. Jako bych se teprve v tu chvíli stal vojákem. Pak už jsem byl jiný.

Jak jiný?

Jiný. Nevím jak to popsat. Prostě vše bylo jinak. Ve válce to tak je. Tam se ti převrátí vše naruby. Jiné věci jsou důležité. Na jiných věcech záleží. Děláš si starosti o to, zda budeš mít večer kde spát a co k jídlu a vůbec ti nezáleží na tom, kde jsi a co děláš. Ve válce poznáš, jaký jsi doopravdy. Strach jsem měl, ale ne při bitvě. Vzpomínám, jak jsme jednou omylem vstoupili do minového pole. Byly tam vysakovací miny. Ty vyletěly a roztrhly břicho. Všude byly dráty. Musely jsme se vrátit. Několik našich tam zůstalo. To byla čistá hrůza. To jsem zažil několikrát. Myslím, že jsme měli prostě štěstí. Několikrát jsme se v noci proplížili jejich liniemi, ale nikdy jsme nikoho nezabili, tak proto si myslím, že jsme měli štěstí. Nějak se nám to vrátilo. Zabíjení člověka změní. Po tom prvním, to jsem cítil paniku, ale pak se staneš chladným k zabíjení. Prostě je střílíš. Je to tvoje práce. Už je ti to jedno. Nejdřív jsem cítil strach z toho, co dělám, ale pak už ne. Je to důležité. Proto tam jsi. Zabít jich co nejvíc. Jsou to nepřátelé. V bitvě žádné pocity nemáš. Něco jiného bylo, když jsme operovali jako průzkum za jejich liniemi. V noci

jsme se dostali do jejich tábora, sebrali jsme jim zbraně a nad ránem jsme se vrátili. To jsme pak byli plní adrenalinu. Měl jsem strach, ale nebylo to nepříjemné. Byli jsme na sebe hrdí, co dokážeme. Nešli jsme tam zabíjet, ale někdy se nedalo nic dělat, abychom nebyli prozrazeni. Jednou jsme takhle zabili celé vedení roty. Vždycky jsme si pak představovali, co si asi ti četníci mysleli, když se ráno probudili beze zbraní, auta a děla zničená a velení mrtvé. To bylo dobré. Takhle jsme vyhráli válku. Jak jinak jsme měli bojovat, bez děl, tanků, letadel? Nejvíc jsem se bál, že mě trefí do nohou a já nebudu moct chodit. Dlouho se to dělat nedalo. Po nějakém čase byly pocity tak silné, že jsem si pomáhal prášky a alkoholem, abych to zvládl. Vždy před akcí jsem byl velmi nervózní, ale chtěl jsem jít.

Proč?

Bylo to dobré. Tak silné pocity...těžko se to popisuje. Byl jsem zdravý, mladý, plný síly. V noci jsem byl schopen jít, téměř běžet, deset kilometrů bez přestávky. Uspokojovalo mě to. To, že jsem toho všeho byl schopen, že jsem byl schopen přežít. To mě uspokojovalo. Jsou to určité emoce ... pro mě to byla otázka profesionální cti zůstat naživu. Srbově, to byly odlišní lidé, druzí. Ne vojáci, ale ti dobrovolníci. Byli nemorální. K ženám, dětem ... to byli jiní lidé. Není mi jich líto, žádná lítost. To byly nuly. Kdyby na nás nezaútočili, my bychom je nenapadli. To kvůli nim teď beru jedenáct různých prášků na psychiku. Než jsem je začal brát, byl jsem enormně zlostný na místní politiky, kteří to tu vše rozkradli. Chtěl jsem je všechny zabít. Nikdy nebyli ve válce a nyní mají miliony. Mají jediné štěstí, že užívám ty léky. Teď žiju klidným životem. Před tím jsem měl pocit, že se mi přehřívá mozek, neměl jsem nikde stání, byl jsem neklidný. Jediné, co jsem chtěl, bylo žít v moderní evropské zemi a místo jsem v nejhorší zemi z celé Evropské Unie. Raději o tom nebudu mluvit, abych se zase nerozčilil.

Po tom všem, co vám Srbové udělali se zdá, jako byste cítil větší hněv k chorvatským politikům než k Srbům.

Kdybych teď potkal kohokoli z těch stráží v tom táboře, kteří mě mučili, tak bych je zabil, ale k ostatním Srbům nechovám nenávist.

Damjan M.

rozhovor natočen 23. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 47
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1993 – 1995
- věk během nasazení: 23 - 25
- funkční zařazení v bojové jednotce: 4. gardová brigáda, medik

V roce 1993 jsem byl student a byl jsem normálně odveden do armády. V lednu jsem dokončil školu, nástavbu střední školy a hned jsem byl ve válce. Byl jsem medik. Už dříve jsem pracoval jako sanitář tady v nemocnici, takže jsem měl zkušenosti s válečnými zraněními. Já už měl s válkou zkušenosti. Na sklonku osmdesátých let jsem byl jako voják základní služby v Kosovu, kde byly už tehdy ozbrojené střety. My jsme tam demonstrovali sílu.

Jak dlouho trvalo, než tě poslali na frontu, mám na mysli leden 1993

Druhý den. Narukoval jsem v úterý a ve středu jsem už byl na frontě.

Jaká byla tvá první zkušenost?

(Povzdech, latence) Byli jsme asi třináct kilometrů od Šibeniku. Nepřátelé byli kolem nás. Přišel velitel a řekl mi, abych se připojil k útoku. Obešli jsme jejich pozice. Byl jsem v šoku, když jsem viděl, v jaké stavu jsou vojáci. Můj první dojem byl, že ti vojáci jsou zcela jiní lidé. Velitel mi řekl, že mají za sebou řadu bojů a dlouhé obléhání a že vojáky je nutné stimulovat alkoholem.

Můžeš mi více popsat, co myslíš tím, že vojáci byli jiní?

Ty jejich pohledy ... byly úplně prázdné. Každý měl jinou uniformu, zbraně nekvalitní, neošetřené, nechovali se jako vojáci. Musíš pochopit, to nebyli vojáci v pravém slova smyslu, byli to muži, kteří odešli ze svých domovů. Mnoho z nich přišlo o rodiny. Nu, s velitelem jsme přešli do údolí. V území nikoho byla srbská vesnice. Pak jsme zpozorovali nepřítele. Četniky. Já je nazývám nepřátelé.

Vzpomeneš si na pocity, které jsi tehdy měl?

(Úsměv) Líbilo se mi to. Bylo to vzrušující. Ráno si se probudil a věděl si, co se od tebe čeká. Také jsme tam zažili spoustu zábavy. Byla legrace. Stále jsem měl kolem sebe přátele, fajn lidi. Nikdy jsi nebyl sám, buď tam byli s tebou přátelé, nebo nepřátelé *(smích)* A také tam byly ženy.

Vy jste měli v jednotce ženy?

Ó ano, měli. Ale nešlo jen o ně. Víš jak to myslím (*smích*) Nicméně já byl už v té době ženatý, ale ve válce se to nepočítá. Nu, dovedli jsme si to užít. Měl jsem k dispozici nějaké ženy, ale nebyly to zkušené sestry, takže bylo na mě, abych je vše naučil. Já měl vzdělání i zkušenosti s ošetřováním válečných zranění. A navíc jsem už dříve měl vojenskou zkušenost. Válka je magické místo. Jsem hrdý, na to, že jsem byl ve válce. Dělal jsem svoji práci, pomáhal vojákům i civilistům a to z obou stran. Nikdy jsem neviděl nikoho z našich udělat něco špatného. A to jsem toho viděl hodně. Nějaký čas jsem byl i v Bosně a viděl, co tam lidé dělali. Nejen četníci. Kromě toho, že jsem byl medik, jsem byl i normální voják. Měl jsem jak dlouhou tak krátkou zbraň. Když se ocitneš v boji, tak nikoho nezajímá, že jsi medik. Měl jsem takové pořekadlo – modli se a krop (*ang. pray and spray*). A do toho jsem se musel starat o raněné. Zastavit jim krvácení, ošetřit rány, zajistit transport. Mám rekord dvacet pět ošetřených raněných během několika hodin. Nejhorší byla zranění způsobená dělostřelectvem. Bral jsem to po čase jako svou práci. Byla to práce jako kterákoliv jiná. Vadilo, když řvali. Pak bylo těžké se soustředit. Jednou, bylo to v Bosně, jsme byli u železniční stanice. Přeskupili jsme se. Šel jsem kolem stanice a zaslechl nějaký zvuk. Zdálo se mi, že slyším volání o pomoc. Našel jsem postřelené sele. Bylo v jámě po granátu a nemohlo ven. Chtěl jsem mu pomoci, ale nešlo to, Nechtěl jsem ho zastřelit, tak jsem hledal něco, čím bych ho vytáhl. A když jsem se vrátil, bylo mrtvé. Dodnes se mi to vrací a jsem z toho smutný. Bylo to zvláštní. Zrovna v tom místě, v tu chvíli byl všude klid a mír...Nikdy jsem o tom nikomu neřekl. Asi by to nepochopili.

Jaký byl tvůj postoj k nepříteli?

Čistě profesionální. Ve válce se musíš chovat podle nějakého kodexu. Využívat své dovednosti a znalosti a chovat se profesionálně. Na tom záleží, jak se vrátíš. Zda jako lepší člověk, nebo jako horší člověk. Rozhodně se nevrátíš stejný. Já se vrátil jako lepší člověk. V Bosně to bylo jak ve Vietnamu. Hustý les, ukrytí nepřátelé rozprostření v okolí, nepřehledný terén. Často jsi neviděl toho, kdo střílel. Našli jsme civilisty s useknutými hlavami. Současně bylo těžké rozpoznat civilisty od bojovníků. Museli jsme se tam pohybovat jako průzkumníci, ne jako běžná armáda. Měl jsem velitele, který na mě neudělal žádný velký dojem. Myslím, že pro něco takového by měl mít člověk nějaké vzdělání. Občas byl až naivní. Byl to civilista. Přišli jsme k osadě a místní nám řekli, že v domech nikdo není. Velitel to neproověřil. Přitom tam byli tři zoufalí lidé. Začali na nás střílet a zabili dva muže hned vedle mě. Dva muže. A já jim nemohl pomoci. To byl už říjen 1995. Zemřeli úplně zbytečně. Ty civilisty, co nám lhali, jsme nechali, ale ty v tom domě jsme zabili. Jeden utekl do lesa.

Jaké to je někoho zabít?

Velmi záleží na situaci. Jinak to zakouší profesionální voják někde na misi v Afghánistánu, kde plní své profesionální úkoly a jiné je to, když bojuješ o přežití za svou zem. Navíc tady to nebyli profesionální vojáci. Neměli výcvik. Na každý pád, není v tom nic osobního. Prostě děláš svou práci. Já osobně necítím nenávist k Srbům. Nemám problém se Srby, mám problém s psychologem, protože má bývalá žena je psychologka (*smích*). A k tomu Srba. Hrozná kombinace. Mám za sebou dost dlouhý a zajímavý rozvod. Jednou, během války, jsme vstoupili do vesnice, kde žili její prarodiče. Potkal jsem je. Bylo to dost divné. Osvobodili jsme vesnici blízko Niše. Můj řidič byl z té vesnice. Netušil, co zde najdeme. Domy Chorvatů byly vypálené a lidé utekli. Řidič si tam sedl a plakal. A to měl za sebou pět let války. Chtěl zabít Srby. Musel jsem ho držet. Pak jsme dorazili do Srbské vesnice. Babička mé ženy vyšla před dům a děda byl vevnitř. Šel jsem k nim a říkal jsem jim, že vše bude v pořádku. Že do vesnice vstoupí 4. gardová brigáda, nicméně byla to dost složitá situace. Nakonec to ale dobře dopadlo. Sice odešli, ale byli v pořádku. Stejně se však nakonec obrátili proti mně. Myslím, že mi to nikdy neodpustili. To, že jsem Chorvat. Ve válce je vše černobílé. Mám hodně takto divných příběhů. Byl jsem ve válce tři roky. Lidé si nakonec zvyknou na všechno. Ve střední Bosně jsem potkal lidi, co žili roky v lesích, byli u toho, když jim zabili děti, strádali hladu a zimou. A zvykli si. Našli si nové partnery, žili. Válka jako nějaký filtr. Ti, co se adaptují, přežijí, ti co ne, zemřou. Když skončila operace Oluja, samotného mě překvapilo, kolik vojáků z těch pěti tisíc během oněch patnácti dnů odpadlo. Filtr.

Kdo jsou ti lidé, kteří to zvládnou?

Chtěl bych říci, že ten filtr oddělí špatné od dobrých, ale je tak těžké najít kritéria pro to, kdo je dobrý a kdo špatný. Co je ve válce dobré a co špatné? Moje pojetí dobrého a špatného je jiné, než ostatních lidí. Rozhodně jiné od toho, co si myslí vláda (*smích*). Srbové nebyli všichni četníci. Četníci nebyli vojáci. Když jsme zajali četníka, příliš jsme se nezajímali o jeho další osud. Já osobně nikoho nezabil, ale viděl jsem mnoho těch, kteří zabili. Každého to nějak poznamenalo. Ti, co to brali profesionálně, se s tím vyrovnali lépe než ti, co si z toho udělali osobní záležitost. Je každopádně dobré držet se nějakého osobního kodexu. Válka tě zbaví některých starostí. Nemám existenciální starosti, ani nemám problémy se ženami. Je však pro mě těžké udržet si práci. O mou práci i zkušenosti je zájem, ale já mám problém s pravidelnou prací.

Zoran I.

rozhovor natočen 23. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 43
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1992 – 1995
- věk během nasazení: 18 - 21
- funkční zařazení v bojové jednotce: 4. gardová brigáda, samopalník

Něco jiného je zabít nepřítele tváří v tvář a něco jiného je to na dlouhou vzdálenost, minometem nebo dělostřelectvem. Viděl jsem všechny druhy smrti – muže s otevřeným břichem, utrženými končetinami, vše.

Byl jsem povolán k 4. gardové brigádě. To bylo na sklonku roku 1992, když mě bylo 18. Absolvoval jsem měsíční výcvik a už mě poslali na frontu.

Můj první kontakt s nepřítelem byla vlastně náhoda. Byli jsme ve vesnici a Srb se objevil jakoby odnikud. Najednou mi zkřížil cestu. Byli stejně překvapení jako já. Chystal se vystřelit. Měl však zajištěnou zbraň a než jí odjistil, tak jsem ho zastřelil. Byl jsem vyděšený. Nevěděl jsem, zda je sám nebo jdou za ním další. Vyprázdnil jsem do něj prakticky celý zásobník. Patnáct kulek. Byl mrtvý. Měl jsem štěstí. Byl to jen průzkumník. Šel sám. Pak jsem se cítil hrozně. Vzal jsem si nějaké prášky a taky jsem pil. Kamarádi mi říkali, ať si z toho nic nedělám, že to byl jen nepřítel, ale stejně...Bylo to jako překročit nějakou překážku. Myslím v hlavě. A pak vstoupíš někam, kde jsi nikdy nebyl. Pak jsem měl ještě mnoho kontaktů s nepřítelem. Osvobozovali jsme vesnice, překračovali jsme minová pole, viděl jsem tolik mrtvých a zraněných. Jednou jsem stál u okna v jakémsi domě a zahlédl mě četník, Vyprázdnil na mě zásobník, ale zasáhl pouze strop. Vůbec nechápu, že mě ani jednou netrefil. Jindy jsme byli s kamarádem v bunkru. Udělali jsme si kafe a já šel ven. V tom jsem zahlédl dým z minometu. Kamarád mě strhl zpět k sobě do bunkru a zachránil mi tak život, neboť mina dopadla přesně tam, kde jsem stál.

K četníkům jsem měl takový vztah, že kdykoli jsem nějakého viděl, šlo mi jen o to ho zabít. Byli tam jen proto, aby umřeli. To byl můj úkol. Zabít je. Ještě v kasárnách, než mě poslali na

frontu, nám ukazovali, co jsou Četnici zač. Viděl jsem, co dovedou. Znásilňovali děti, chápeš? Děti! To nebyli lidé (*latence 20 vteřin*)

Vzpomínáš si, kolik si jich zabil?

Počítal jsem je do prvních deseti možná. Pak už jsem to počítat přestal. Každopádně jsme v tom nijak nesoutěžili. Spíše jsme si navzájem hlídali záda, ale kdo zabil víc Srbů, to jsme neřešili. Nesoutěžili jsme, to ne. Časem, tím jak počet zabitých narůstal, jsem to přestal řešit. Bylo to jen další zmačknutí spouště, další mrtvý Srb. To bylo dobré. Další mrtvý Srb. Žádné pocity jsem kolem toho neměl. Bylo mi to tak nějak jedno. Prostě jsem dělal svou práci. Už to nebylo jako poprvé, kdy mě z toho bylo zle. Už jsem to nepočítal a spíš jsem se staral, abych přežil. Byli u nás v jednotce tací, kteří se se svými zabitými fotili. Jeden otočil mrtvého Srba, kterého zabil, na záda, sedl si mu na břicho a v klidu svačil. Já to však takto neměl. Necítil jsem ani radost, ani smutek a časem ani strach. Měl jsem za to, že stejně zemřu, tak ať je to raději později než dříve a do té doby vezmu co nejvíce četníků s sebou. Asi jsem žádné pocity ani neměl.

Na válce je zvláštní, jak různě se cítíš. Když jsme jako příslušníci 4. brigády pochodovali osvobozeným městem, připadal jsem si velký a silný a pak v boji naopak chceš být co nejmenší, aby tě nikdo neviděl a nikdo se do tebe netrefil.

Nyní však nevím, proč jsem bojoval. Kdybych zemřel, nebo byl zraněn, moje rodina by nedostala nic. Dneska jsem víc našťvaný na chorvatskou vládu než na Srby. Když jsem se vrátil, nemohl jsem být mezi lidmi. Odešel jsem do hor, kde jsem pracoval jako dřevorubec. Bydlel jsem tam v takové chatě. Nejdříve jsem tam žil sám, ale po čase se tam ke mně přidal jeden kamarád, taky veterán. Jednou za čas jsme zajeli do města, koupili zásoby a vedli tam život, jako když jsme byli v armádě. Dokonce jsme drželi hlídky. Nedokážu žít civilním životem. Nemám nic. Jsem prázdný. Život v armádě byl dobrý. Vše bylo organizované. Věděl jsem, co mám dělat a pokud ne, vždy tu byl někdo, kdo mi to řekl. Stačilo jen poslouchat rozkazy. Je těžké žít civilní život. Nevím, co bych měl dělat. Nechápu lidi kolem, co chtějí, co říkají... Je to samozřejmě lepší, než těsně po válce, ale stejně jsou věci, na které si nezvyknu. Lidem tady jde jen o to, jak si užít, hrají play station... nechápu to. Tady teď můžeš potkat Srby, četníky normálně v kavárnách jak pijí a hraje jim tam srbská hudba. Jak to? To je neuvěřitelné! Ti chlapi tu sedí, pijí, smějí se a ty jdeš kolem nich. Vidím rudě. Jak je to možné? A naše vláda pro nás nic nedělá. Snažil jsem se získat důchod, ale nepřiznali mi ho. Počítám, že do pěti let se válka vrátí. Stoprocentně. Až to přijde, tak do toho půjdu znova a jediné, co mě bude mrzet, že nejsem tak mladý, jako kdysi. A rozhodně nepůjdu do první linie. Už nemusím být hrdina. Nemám nic. Mám tři děti a ani nemám na to, abych jim koupil zmrzlinu. Tak alespoň budu za ně bojovat,

ale tak, abych to přežil. Už nehodlám tolik obětovat. Jsou tu tací, co byli ve válce pár měsíců a mají 6000,- Kuna (cca 21.000,-Kč) a já tam byl tři roky a nemám nic. Jsem rozvedený. Mám tři děti – 10, 11 a 13 let. Mám sestru a bratra, ale ten je úplně ztracený. Byl dvakrát raněn a dvakrát zajat. A ani on do dnešního dne nedostal penzi. Tak to je naše krásné Chorvatsko.

Marjan V.

rozhovor natočen 23. března 2017, Split, Chorvatsko

Základní anamnestické údaje:

- věk: 47
- veteránem z: Bývalá Jugoslávie, válka za nezávislost, 1991 – 1993
- věk během nasazení: 22 - 24
- funkční zařazení v bojové jednotce: 4. gardová brigáda, průzkumník, samopalník

Jsme národ bojovníků. Můj děda byl ve druhé světové. Pracoval jsem ve Splitské bance. Vzpomínám si na krvavé Velikonoce 1991, kdy Srbové pobili naše policisty na Plitvicích. Bylo to v televizi. Tehdy mi došlo, že bude válka. Mezinárodní společenství drželo prst na tom, jak to dopadne, ale to co dělali, byla jen zástěrka pro to, že neudělali nic. Tohle mi dodnes nejde do hlavy. Jak je možné, že jedna země napadne území druhé, zde v Evropě, a nikdo nic neudělá. Kdykoli slyším řeči o velkém Srbsku, tak mi stoupne tlak. Na tohle nezapomeneme. A za pár měsíců po krvavých Velikonocích přišlo Borovo Naselje. Další masakr. To byl pro nás ten spouštěč, kdy nám došlo, že není na co čekat. Ale neměli jsme zbraně. Ty měli Srbové. Jediné, co jsem měl, byla má stará pistole. Ve Splitu jsem se přidal k domobraně, neboť zde bylo mnoho Srbských četníků. Pak už se začaly formovat vojenské jednotky, ale stále jsme neměli zbraně. Ty jsme dostali až někdy v říjnu. Celou tu dobu jsem byl hodně našťvaný z té bezmoci, že nemůžeme bojovat, protože nemáme zbraně. Tak jsme pouze chodili jako domobrana po městě.

V září jsem vyslyšel volání, které bylo v rozhlase, že ve Splitu se formuje vojenská jednotka a že hledají dobrovolníky. Odešel jsem z banky a přihlásil se jako dobrovolník k obraně Vukovaru. Naštěstí mě ale poslali jako obsluhu kanónu zde ve Splitu. Stále mi to přijde neuvěřitelné, že zde, v tomto historickém městě jsem byl na střeše Diokleciánova paláce za

svým kanónem, lidé se skrývali v bunkrech a nad námi létala nepřátelská letadla. Byly zde útoky ze vzduchu. Jak z letadel, tak válečných lodí na moři. A nepřátelská pěchota nebyla dál než tři sta metrů. To byla moje první zkušenost s dělostřeleckým odstřelováním. A jejich pěchota dokonce používala protiletectvé kanóny proti nám, proti lidem. Vůbec je nezajímalo, zda trefí civilisty, nebo ne. Neměli jsme instrukce, jak máme reagovat. Byl jsem hrozně naštvaný. Byl jsem jako obsluha kanónu až do října 1991. Bylo nás u toho pět a měli jsme jen jednu zbraň. Jednu zbraň a sedm patron. Později jsme dobyli nějaká kasárna a sklady, tak jsme dostali samopaly kalašnikov. Konečně jsme mohli bojovat a já se později přihlásil jako dobrovolník do Bosny a Hercegoviny bojovat tam proti srbským četníkům. Ještě před tím jsem byl jako obránce Dubrovníku. Na jaře 1992 jsem pak vstoupil do 4. gradové brigády.

Své nepřátele, četníky, Srby, jsem vnímal prostě jako zlo. Zlo, nelidské bytosti. Nejde pochopit, jak ti, kteří hovoří podobným jazykem, mají podobnou kulturu, mohou napadnout bezbranné civilisty v jejich zemi. Od nich jsem čekal jen zlo a to jsem také viděl.

Poprvé jsem zabil nepřítele zde ve Splitu. To bylo mým samopalem, ale na vzdálenost tři sta, čtyři sta metrů, takže jsem ho moc neviděl. Nejhorší na kontaktu s nepřítelem je ten čas, než k tomu dojde. Když už boj začne, je to věc instinktů a snahy o přežití. Než k tomu dojde, to je nehorší. Není to vyloženě o strachu. Je to očekávání z toho, co přijde. A když to přijde, tak už necítíš nic. Navíc nevíš, jak to dopadne. Zda vyhraje, kdo z přátel to přežije a tak. Když už to začne, tak pak se chováš automaticky, instinktivně. Nepřemýšlíš nad tím, co děláš. Jen reaguješ.

Je tu jeden problém. Byl jsem dobrovolníkem 4. gardové brigády, ale nemohl jsem podepsat kontrakt s armádou, protože jsem byl stále zaměstnán ve Splitské bance. Měl jsem dilema. Buď se stanu regulérním vojákem anebo si udržím místo v bance. Rozhodl jsem se pro banku, ale tím se stalo, že mé působení ve válce není úplně přesně podle mezinárodních válečných konvencí. Každopádně po svém nasazení v Dubrovníku, kde jsem se setkal s několika svými přáteli ze Splitu, jsem byl začleněn do diverzní skupiny pod velením generála Gotoviny jako průzkumník. Hledali tak trochu blázny, kteří mají dobrou fyzickou kondici a nebojí se. To mě uspokojovalo. Veleli nám důstojníci z rozvědky a měli jsme jak diverzní úkoly, tak i sběr informací o nepříteli. Prováděli jsme hloubkový průzkum na území nepřítel. Naším obvyklým cílem bylo dostat se nepozorovaně v noci k nepříteli a sebrat tolik zbraní, kolik bylo možné. Samozřejmě, že jsme při takovýchto misích i zabíjeli. Zpravidla nožem. Bylo to fantastické. Celý ten život tam. Věděl jsem, že jsem potřebný. Připadal jsem si jak v nějakém dobrodružném filmu, ale byla to realita. Bylo to dobré. Na druhou stranu, na člověka to padlo, když měl volno.

Řadu dní jsme byli v kontaktu s nepřítelem a pak jsme dostali pět, šest dní volno v zázemí. Ale nikdo nechtěl domů. Nechtěli jsme vidět své rodiny. Raději jsme byli spolu. Nejhorší bylo, když někdo z našich byl raněn, nebo zabit a my nevěděli, odkud to přišlo. Mohl to být ostřelovač, ale také se používali tlumiče na pistole, takže nebyl slyšet výstřel. To bylo hrozné. Ten strach, kdo bude další, bezmoc z toho, že nevíš, s kým bojuješ. Minometné toky byly také hrozné. Lítá ti to nad hlavou, vybuchuje kolem tebe a ty se nemáš kde ukrýt. A s každou takovouto zkušeností člověk víc a víc otupí, až se stane netečným a je mu to už jedno. A pak, když zabiješ, děláš to automaticky. Bud' on, nebo já. Nepřemýšlíš o tom. V boji je to ještě dobré, horší, když člověk přišel do nějaké vesnice a měl si rozeznat vojáky od civilistů. Ten samý člověk, který ti předtím dal chleba a vodu, tě vzápětí může zabít. Pak se stane, že zabiješ všechny. Já to nedělal, ale někteří moji spolubojovníci ano. Je ti to jedno a chceš jen přežít. Jednou jsme přišli do vesnice, celou jsme ji prohledali a nikde nikdo nebyl. Tak jsme se seskupili na návsi a v tom se z jednoho okna ozval výstřel a zabil vojáka hned vedle mě. Byla to nějaká žena, co střílela z hrozně staré pušky. No, nedopadlo to s ní dobře.

A pak, když je po všem a ty víš, že jsi zabil nepřítele, nu, někteří se cítili dobře. A jiní se naopak cítili s každým dalším zabitím hůř a hůř. Pili alkohol, nebo užívali drogy, aby zaplašili pocity viny. Byli jsme mladí, nebyli jsme připraveni na válku. A během pár týdnů jsme museli dospět. Viděli jsme příšerné věci a příšerné věci jsme i museli dělat. Po svém nasazení v Dubrovniku jsem byl poslán k Zadaru na operaci Maslenica. Tam se děly hrozné věci. Byl to zmatek. Museli jsme postupovat vpřed, vojáci se pomíchali mezi sebou a jediné, co jsme věděli, že bojujeme za svou zem a že za námi už jsou jen naše rodiny. Ztratili jsme hodně vojáků, jen z mé jednotky tam zahynulo deset lidí. Srbové se nám dostali do zad. Pak už se zabíjení vymkne a každý bojuje, jak umí. Tam už nešlo rozeznat, kdo je civil a kdo voják. Tam došlo k té situaci s tou ženou, co jsem zmínil dříve. Roky jsem pak čekal, kdy mi zavolají z Haagu. Ale my jsme bránili svou zem. Vše, co se stalo, bylo u nás v Chorvatsku. Nikdy jsme nevstoupili na území Srbska. A přitom nikdo z Haagu nevolal k odpovědnosti bosenské muslimy, mudžahedíny, nebo Srby, ačkoli tam páchali mnohem horší věci. A Chorvaté jsou kvůli tomu popotahováni dodnes. Dodnes nám říkají, že jsme fašisté. Ale my jsme jen bránili svou zem.

Po operaci Maslenica následovalo pět, šest měsíců, kdy jsme čistili dobyté území a drželi pozice. Tam byly boje prakticky každý den. Během těch měsíců jsme byli pod dělostřeleckým ostřelováním skoro dvacet čtyři hodin denně a prakticky stále v kontaktu s nepřítelem. To, že jsem to přežil, byla věc čistě náhody. Život se mi obrátil doslova naruby. Vše se změnilo. To není jen o PTSD, nějaké poruše. My jsme doslova zničeni. Nebyl čas se přizpůsobit mírovému

životu. Uvolnili mě z armády kvůli PTSD v roce 1993 a měsíc nato jsem už zase seděl za prepážkou Splitské banky. Ale nedalo se to snést. Hádal jsem se s klienty, byl jsem neustále v napětí a nervózní, podrážděný. Kolegové se mi vyhýbali a dívali se na mě divně. Necháпали mé chování. Pomalu jsem si začal zvykat. Pomohlo mi psychologické centrum, takové jako je zde, abych se pomalu adaptoval. Až do konce devadesátých let jsem měl potíže s alkoholem, užíval jsem různé léky, ale taky hašiš. Nemohl jsem spát. A ráno zase do banky. Ale nešlo to. Nejdříve jsem odmítl odejít do invalidního důchodu, ale pak mi došlo, že to byla chyba. Nyní pobírám důchod. Od roku 1999 docházím na terapie. Byly mi upraveny léky, protože začaly škodit mým játrům. Během let jsem se naučil, jak zvládat své vnitřní běsy. Měl jsem snad i štěstí, že mi bylo dvacet devět, když to začalo. Už jsem byl starší. Hůř na tom byli ti mladí.

Vojákům bych doporučil, aby nedělali hrdiny, pokud to není nutné. Jediné, co tě zachrání, je tvá jednotka a lidé kolem tebe. Někdy se dějí skutečně bláznivé věci. Byl jsem sám na patrole a blížil jsem se k bunkru, ale nevěděl jsem, zda tam jsou naši nebo Srbové. Všude bylo naprosté ticho a pak najednou ti pitomci začali zpívat srbské písně. Tak jsem se k nim připlížil a na jeden zásobník je zabil všechny v tom jejich bunkru. To bylo něco. Cítil jsem se nesmírně pyšný. Tehdy jsem zažíval skutečné štěstí. Je to jak vyhrát jackpot a sbalit nejkrásnější holku najednou.

Český veterán

Václav M.

rozhovor natočen v průběhu podzimu 2015

Základní anamnestické údaje:

- věk: 38
- veteránem z: Kosovo, Irák, Afghánistán 2001 - 2013
- věk během nasazení: 25 - 37
- funkční zařazení v bojové jednotce: AČR, ostřelovač

Nikdy mě vlastně nenapadlo, že budu vojákem, ale během základní vojenské služby mě to začalo lákat, tak jsem se stal dělesloužícím a nakonec podepsal závazek. To bylo v roce 1998. Už od mládí jsem sportoval. Hrál jsem fotbal a nakonec jsem se dostal až k triatlonu. Také jsem uvažoval, že budu studovat tělocvik, ale nějak to nevyšlo. Měl jsem nějaká zranění, no nevzali mě. Tak jsem šel na vojnu a už tam zůstal. Právě ta možnost fyzického pohybu mě lákala a pak, jsem člověk, který má rád věci pod kontrolou. Mám rád pořádek a na vojně to tak je. Teda není, ale mělo by být. Vlastně mě dost frustrovalo, když jsem zjistil, jaký je tam bordel. Já si každopádně udržoval své věci v pořádku a nikdy jsem neměl s nadřizenými problémy. Už nevím přesně, kdy mě poslali do kurzu na ostřelovače. Měl jsem různé funkce. Velení mě nebavilo, nechtěl jsem dělat kariéru. Mě bavilo být v terénu. Nejraději bych byl stále na výcviku, ale na to nejsou peníze. Američani cvičí stále, my sedíme v kancelářích a nemáme ani municí na výcvik. No nic.

Jak se na Tvé rozhodnutí vstoupit do armády dívali rodiče?

Nijak. Mám bráchu. Naši se rozvedli, když jsme byli na základní škole. S tátou se vídám. Má novou rodinu, ale vycházíme spolu. Máma byla ráda, že mám stabilní zaměstnání. Pak, když jsem začal jezdit na mise, tak měla trochu strach, ale brala to normálně. Ona vůbec neví, o co tam jde. Nevím, co si myslí, ale teď, když mám problémy, tak si myslí, že to přeháním a stále mi říká, abych si našel pořádnou práci. Nechápe to. Hlavně jí jde o to, abych už neskákal

padákem. Jakoby na tom záleželo.

Jak jsi vnímal své zařazení, coby ostřelovače?

Bavilo mě to. Je to umění a člověk se má pořád co učit. Navíc náš útvar byl výsadkový, takže jsme kromě vlastní funkce museli zvládat i další věci. Mám šedesát dva seskoků ze všech možných strojů. Jediné, co mi chybí, je seskok z balónu. To dělají Belgičani. Už jsem to skoro měl, ale na poslední chvíli mi to zrušili kvůli misi.

Jaká byla Tvá první mise?

Popravdě si moc nevzpomínám. Vím, že to bylo v Kosovu, ale byl jsem tam třikrát a plete se mi, co bylo kdy. Vím, že poprvé jsme byli ve stanech, ještě na té staré základně Gornij Sibovac. Pak už jsem byl vždy na Šajku. Na misích to bylo dobré. Tam jsme dělali to, proč jsem vstoupil do armády. Hodně jsme cvičili a vylepšovali taktiku. To se nám potom hodilo v Afghánistánu. Tam to bylo hodně jiné.

Jak jiné?

Tam byla válka. Teda něco jsem zažil už v Iráku, párkrát nás nastřelili, ale v ostré akci jsem nebyl. To bylo až v Afgoši.

Jak se to stalo?

Byl jsem ve Wardaku. My tam měli oficiálně pouze cvičit Afghánce, ale v mém případě to bylo jinak. Američani se na nás dívali s despektem. Oni tam bojovali a my se jen ládovali v jejich jídelnách a chodili do posilovny. To nemyslím zle vůči našim vojákům, ti za to nemohli. Asi politici se báli, aby se tam někomu něco nestalo, takže jsme nebojovali. Američani ale zjistili, že máme dobré snipery a ženisty. Takže když plánovali nějakou větší akci, požádali o součinnost naší jednotku a my to měli vlastně dobrovolně. Já do toho šel.

Proč?

Já se tam za naši armádu styděl. Za to jak jsme připosraní. Všichni měli spoustu keců, jak si nás Američani váží ... hovno. Byli příliš slušní, aby to řekli otevřeně, ale já věděl, jak se na nás dívají. Oni tam bojovali proti teroristům a my si vybírali takové úkoly, abychom byli ti hezcí, co se do ničeho nenamočí. Takže jsme tam měli ten provinční rekonstrukční tým, jakože vlastně pomáháme místním, aby se tady někdo neposral, že jsme zabili teroristu. Když tedy požádali o podporu, tak jsem ještě s kámošem šel.

Jaké to bylo?

Lidé si myslí, že sniper hodiny někde leží a pak jednou vystřelí a jde se domů. Takhle to ale nefungovalo. My jsme byli v podstatě v první linii. Američani zabezpečili oblast a vytvořili perimetr a na jeho vnějších okrajích jsme byli my, abychom první odhalili nepřítele a na dálku ho eliminovali ještě dřív, než se dostane nablízko. Talibánci to věděli, takže jako první vždycky stříleli po nás.

Vybavíš si svůj první skutečný boj?

Ale jo. Byli jsme na takovém návrší nad vesnicí, kde Američané čistily kaláty. Kámoš vedle si všiml Talibánců, kteří se chystali napadnout vesnici ze strany. Informovali jsme o tom velitele a ten nám dal souhlas k palbě.

Jaké to bylo?

Nijak jsem to neprožíval. Talibánci jsme viděli už dříve. Navíc tam je prakticky každý Talibánc, i když zrovna dojí kozu. Prostě jsme dělali to, co jsme před tím dělali už mockrát. Jen teď to bylo doopravdy. To jsem si uvědomil až mnohem později.

Jaký jsi měl vztah k Afgháncům?

Takhle ti to řeknu. Jsou to zmrdi. Nevěřil jsem žádnému z nich. Ani těm, co jsme cvičili. Těm nejmíň. Aspoň polovina zdrhla k Talibáncům a zbylí byli permanentně sjetí. Jsou to zkurvení zbabělci. V jednu chvíli se na tebe tlemí, a když se otočíš, klidně ti podříznou krk. Něco ti povím. Oni, teda ta jejich armáda, byli jako naši spojenci, ale měli jsme rozkaz, že sami nesmíme do jejich části tábora chodit. Aby se nám něco nestalo. Fakt spojenci. Teď, když vidím, jak se sem hrnou, mám chuť vzít pušku a jít to kosit. Do jednoho. Nesmíme je sem pustit, jinak je to náš konec.

A tehdy jsi poprvé zabil?

(latence) Jo. Viděl jsem jednoho, jak se snaží dostat bokem k jednomu kalátu. Měl samopal, takže bylo jasné, že to není vesničan. Dostal jsem ho do zaměřovače a zabil.

Vybavíš si, co jsi cítil?

Asi nic. Nebyl čas. Museli jsme sledovat, zda se neobjeví další, taky jsme si museli dávat pozor, aby nás nezaměřili. Nevěděli jsme, jestli nemají minomety. Za chvíli se jich pár schovalo do křoví asi dvě stě metrů od nás. Bylo to nebezpečné, protože mohli zasáhnout vojáky, kteří se kryli za autem. Jeden z nich tam poslal granát. Pár jich vyběhlo, tak jsme po nich taky stříleli, ale jestli jsem někoho z nich zabil, ta nevím. Když jsme se vrátili na základnu, cítil jsem se divně. Bylo mi divně od žaludku, jako na zvracení. S kámošem jsme celou cestu mlčeli.

Nemluvili jsme o tom. Teda probírali jsme to, to jo, ale ne to, že jsem toho jednoho sejmul. Večer jsem o tom přemýšlel a říkal jsem si, že ho nelituji. Byl to prostě kozomrd a kdybych ho nesundal, mohl by zastřelit někoho z našich. Taky jsem byl pyšný, že jsme tam byli těm Američanům co platní a že jsme snad alespoň trochu vylepšili naši reputaci.

Jaké to bylo dál?

Kolikrát jsem takhle byl s Američany, si nevzpomínám, ale hodně krát. Často k ničemu nedošlo, ale občas to bylo zlé. Nejhorší bylo, když se jich na nás hnalo hodně. Vidíš ty jejich ksichty a jediné, co se modlíš je, aby tě nedostali živého. Toho jsem se bál. Tobě to řeknu. Sejmul jsem jich dost. Stoprocentně vím o dvanácti, ale možná jsem jich zabil i víc. Když střílí hodně vojáků a navíc na velkou vzdálenost, tak nikdy nevíš, kdo zabil koho. Ale těch dvanáct jsem měl v zaměřovači. Měl jsem takovou průpovídku. Když jsem někoho sejmul, tak jsem zařval. „Pozdrav z Česka blbečku“. Byl jsem tak divně zlomyslně rád, že ačkoli tady všichni strkají hlavu do písku a dělají, jak jsme přátelští, já nebyl. Byl jsem voják a bojoval jsem s nepřítelem. Když teď vidím ty kretény, jak vítají ty imigranty, nejraději bych je tam vzal s sebou. Ať vidí podřezané ženské, zabitě děti a nejraději bych jim ukázal, jak někoho zabiju a pak bych jim řekl: „vidíš, takhle se to s nimi řeší“.

Bavilo tě to?

Myslíš zabíjení?

Ano

(latence) To se takhle nedá říct. Bavilo mě nad nimi vyhrávat. Měl jsem ze sebe dobrý pocit. Během boje toho cítíš málo. Na to není čas. Musíš hlídat tolik věcí a myslet na to, že na nějaké pocity není prostě čas. Ostřelovač, to je hodně těžká funkce. Musíš přemýšlet. Samozřejmě, že jsem byl rád, že to dělám dobře. Když je po všem, tak je to dobré. Byl jsem rád, jak se na mě Amíci dívali. Říkal jsem si: „vidíte, zachránil jsem vám prdel“ a měl jsem z toho dobrý pocit.

Co bylo dál?

Dál? Dál nic. Letos na jaře jsem neprodloužil závazek. Díky všem těm misím mám výsluhu. Armáda jde do prdele a u toho já být nemusím. Aby mně velel největší kretén z útvaru, to nemám zapotřebí. Navíc čekám, že zase zkrátí výsluhy, tak jsem odešel, dokud mám nárok na solidní důchod. Není to žádná sláva, ale lepší než nic. Hledám si práci.

Jak se teď díváš na své působení v Afghánistánu?

Tady má každý pocit, bůhví kolik jsme si tam nenahrabali. Něco ti povím. Já tam pro peníze

nejel. Za ty sračky, v kterých jsme tam byli, by i milion měsíčně byl málo. To ti řekne každý. Já tam byl kvůli tomu, že jsem byl voják, přísahal jsem a byla to šance někde opravdu dělat to, na co jsem roky cvičil. Jsem Čech a pro mě to znamená, že jsem bojovník. Naši vojáci nejsou zbabělí. To z nás dělají politici. Byl jsem rád, že se mi podařilo je obejít a opravdu bojovat proti teroristům. Teď tu má kdekdo kecy, co všechno musíme proti teroristům dělat ... já můžu svým dětem říct, že jsem proti nim bojoval. Já jo. Tak jako naši dědkové bojovali proti Němcům. To, co jsem tam dělal, mělo smysl. Nestydím se za to. Neříkám sice, že jsem někoho zabil, to by tu nikdo nepochopil, ale to, že jsem byl v Afghoši a že ty slimáky fakt nemám rád, tím se netajím.

Chybí ti to?

Ne. (*latence*) Vlastně možná ano. Tehdy jsem věděl, kdo jsem, kam patřím a co se ode mne očekává. Byl jsem voják. Stále si ještě nedovedu zvyknout na to, že jsem civil. Přitom kdysi jsem jím býval. Ani jsem nechtěl být vojákem, ale teď nějak nevím, co to vlastně znamená. Co mám dělat?